

SAVJETOVANJE ZA LEKTORE
HRVATSKOGA KAO INOGA JEZIKA
5. ZBORNIK RADOVA

CROATICUM
SAVJETOVANJE ZA LEKTORE HRVATSKOGA KAO INOGA JEZIKA
5. ZBORNIK RADOVA

Uredili:
Marica Čilaš Mikulić
Milvia Gulešić Machata
Darko Matovac

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku
FF press

Za izdavača

Domagoj Tončinić

Godina tiskanog izdanja: 2023.
Godina elektroničkog izdanja: 2026.

Urednici

Marica Čilaš Mikulić
Milvia Gulešić Machata
Darko Matovac

Urednica područja

Renata Geld

Recenzentice

Ana Grgić
Maša Plešković

Računalni slog

Marko Maraković

Dizajn naslovnice

Marko Maraković

Naklada

200 primjeraka

Tisak

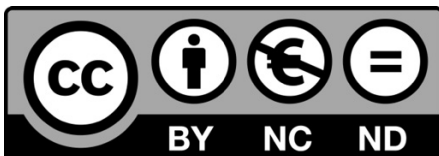
Tiskara Rotim i Market, Lukavec, Donja Lomnica

<https://doi.org/10.17324/9789533793030>

ISBN 978-953-379-009-1
ISBN 978-953-379-303-0 (PDF)

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001181857.

Tiskanje ove knjige financijski je pomoglo Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i mladih Republike Hrvatske.

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerađivanja 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.

CROATICUM SAVJETOVANJE ZA LEKTORE HRVATSKOGA KAO INOGA JEZIKA

5. ZBORNIK RADOVA

Uredili:

Marica Čilaš Mikulić
Milvia Gulešić Machata
Darko Matovac

 FF press

Zagreb

Sadržaj

Uvodna riječ	5
--------------------	---

GRAMATIČKE I LEKSIČKE TEME

Lana Hudeček i Dinka Pasini: Male riječi u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik <i>Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika</i>	13
Antonio Juričić i Tanja Salak: Mjesto jezične pravilnosti u vrednovanju pisanja na visokoj razini poznavanja hrvatskoga kao inoga jezika	33
Antonia Ordulj i Marinela Aleksovski: Kolokacije na početnoj razini u hrvatskom kao inom jeziku.....	49
Jurica Polančec: Morfo(no)loška složenost sekundarne imperfektivizacije u hrvatskom jeziku	67
Sanda Lucija Udier: Prema učinkovitijem modelu poučavanju sročnosti u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika	83

FONETSKE I FONOLOŠKE TEME

Mateja Šporčić: Dva „mala“ jezika u susretu – izgovorna odstupanja govornika gruzijskoga u HIJ-u na početnoj razini.....	97
--	----

SOCIOLINGVISTIČKE TEME

Lovro Radošević, Francesca Sammartino i Đurđica Šurbek: Hrvatski kao ini i društveno korisno učenje: Tečaj latiničnoga opismenjavanja za tražitelje azila i azilante	117
Ana Mikić Čolić: Sociokulturna kompetencija u hrvatskome kao inome jeziku	137

PRIKAZI

Tanja Salak: Croaticumovih 60 godina.....	159
Sanda Lucija Udier: Gramatika koja odgovara na pitanja	172
Ranka Đurđević: Poziv na dijalog	175
Lesja Steblina: Kroatistika u Kijevu – jedan od najstarijih studija hrvatskoga jezika u inozemstvu.....	179

Uvodna riječ

Drugi čitatelji, 5. zbornik radova *Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika* objavljujemo u godini važnoga jubileja – 60. obljetnica Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik – pa u njemu možete pročitati o početku razvoja područja poučavanja i proučavanja hrvatskoga kao inoga jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, ali i o suvremenim istraživanjima koja se tiču digitalne leksikografije, specifičnih gramatičkih tema, poučavanja leksika i drugoga. Neki su od radova više teorijske, a neki više pragmatične naravi. Vjerujemo da će i jedni i drugi lektorima hrvatskoga kao inoga jezika te svima onima koje zanima poučavanje i proučavanje inih jezika biti korisni.

Zbornik sadrži deset radova i četiri prikaza. Podijeljen je u četiri cjeline: Gramatičke i leksičke teme, Fonetske i fonološke teme, Sociolingvističke teme i Prikazi. Članci su poredani prema abecednom redu prezimena autora.

Prvu cjelinu čine radovi u kojima se obrađuju gramatičke i leksičke teme.

Lana Hudeček i **Dinka Pasini** u članku „Male riječi u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika*“ pokazuju na primjeru zamjenica, prijedloga i veznika kako se pristupa obradi malih riječi u Hrvatskom mrežnom rječniku. Mrežnik je korpusno utemeljen jednojezični i hipertekstni mrežni rječnik razvijan u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u razdoblju od 2017. do 2021. godine (prva faza) te ima tri modula: osnovni modul namijenjen odraslim govornicima hrvatskoga jezika, modul za učenike nižih razreda osnovne škole i modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik. U potonjem modulu svaka natuknica sadrži sliku, gramatička pojašnjenja, definicije značenja, podnatuknice, normativne/gramatičke/uporabne napomene, frazeme te vanjske poveznice na izgovor i jezične igre. Taj će modul sigurno postati nezaobilazan alat u učenju hrvatskoga kao inoga jezika.

Vrednovanje vještine pisanja važna je tema u poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika. Koji se elementi u vrednovanju eseja moraju uzeti u obzir na visokoj razini poučavanja i koje mjesto zauzima procjena jezične pravilnosti u tome procesu te je li potrebno poučavati pravopisno-gramatičku razinu na tako visokoj razini poznavanja flektivnog jezika kakav je hrvatski razmatraju **Antonio-Toni Juričić** i **Tanja Salak** u članku „Mjesto jezične pravilnosti u vrednovanju pisanja na visokoj razini poznavanja hrvatskoga kao inoga jezika“.

„Kolokacije na početnoj razini u hrvatskom kao inom jeziku“ naslov je članka **Antonije Ordulj** i **Marinele Aleksovski**. Autorice govore o važnosti učenja kolokacija u razvijanju leksičke kompetencije, s čime je dobro započeti od početne razine učenja. Kolokacije mogu biti dvočlane i višečlane strukture, a u udžbenicima za početno učenje hrvatskoga kao inoga prevladavaju dvočlane kolokacije. U članku se, među ostalim, donosi niz korisnih vježba za prepoznavanje kolokacija, vježbe traženja kolokata ili osnove, sinonima ili antonima, vježbe pridruživanja, vježbe asocijaci-

ja itd. Navedene će vježbe zasigurno pomoći u ovladavanju kolokacijama kao ustaljenim strukturama, a time i razvoju prijemnih i proizvodnih vještina.

Tvorba u aspektologiji u području hrvatskoga kao inoga jezika dosad je nedovoljno istraživana tema zbog vrlo složenih procesa perfektivizacije i imperfektivizacije pa se u radovima često postavljalo pitanje jesu li poučljiva brojna pravila distribucije prefikasa i sufikasa te glasovnih promjena koje se pri prefiksaciji i sufiksaciji trebaju provesti. **Jurica Polančec** u svojem radu „Morfo(no)loška složenost sekundarne imperfektivizacije u hrvatskome jeziku“ donosi pregled najvažnijih pravila koja djeluju unutar procesa sekundarne imperfektivizacije. Istaknute su glavne tendencije u pravilima i odstupanja od tih tendencija te potreba za daljnjim istraživanjima.

Budući da je poučavanje sročnosti jedan od najvećih izazova u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika jer je riječ je o vrlo složenoj i razvedenoj sustavu kojim nije jednostavno ovladati, **Sanda Lucija Udier** u svojem radu „Prema učinkovitijem modelu poučavanja sročnosti u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika“ iznosi prijedlog poučavanja sročnosti u hrvatskome kao inome jeziku utemeljen na podjeli sročnosnih obrazaca na predvidljive i teže predvidljive te na grupiranju više nepredvidljivih sročnosnih obrazaca prema njihovoj međusobnoj sličnosti.

U drugoj cjelini zbornika nalazi se rad koji se bavi fonološkom i fonetskom temom. Riječ je o radu „Dva „mala“ jezika u susretu – izgovorna odstupanja govornika gruzijskoga u HIJ-u na početnoj razini“ **Mateje Šporčić** u kojem se donosi opis konsonanata i vokala gruzijskoga jezika te pokazuju rezultati usvajanja hrvatskoga fonološkog sustava postignuti nakon 30 sati učenja hrvatskoga.

U trećoj su cjelini dva rada u kojima je istaknuta društvena komponenta poučavanja.

Poznato je da je u učenju novih jezika uz jezično gradivo važno usvajati sociokulturna znanja, specifičnosti društva i kulture u kojima se određeni jezik govori. **Ana Mikić Čolić** u članku „Sociokulturna kompetencija u hrvatskome kao inome jeziku“ istražila je zastupljenost i područja sociokulturnih znanja u udžbenicima hrvatskoga kao inoga jezika te je istražila stavove polaznika tečajeva HIJ-a o važnosti sociokulturnih znanja u procesu ovladavanja jezikom te o ulozi znanja u stvaranju i održavanju motivacije za učenje inoga jezika. Njezino je istraživanje pokazalo da sociokulturne činjenice utječu na razvijanje pozitivnih stavova, a razvijanje pozitivnih stavova prema jeziku, kulturi i narodu koji nekim jezikom govori generira motivaciju za učenje tog jezika.

Jedinstveni i hvalevrijedan pionirski projekt društveno korisnoga učenja – tečaj latiničnoga opismenjavanja za tražitelje azila i azilante – prikazan je u radu troje autora, **Lovre Radoševića**, **Francesce Sammartino** i **Đurđice Šurbek**. U članku se, nakon pregleda integracijske politike u Hrvatskoj, opisuju ciljevi, faze i korisnici projekta te nastavne metode, tipovi zadataka i poteškoće polaznika na tečaju. Rad pruža detaljan pregled svih etapa toga projekta, pomno osmišljenoga i provedenoga u suradnji nekoliko institucija, a čiji su rezultat plan rada, pripreme za nastavne aktivnosti i nastavni materijali za buduće tečajeve latiničnoga opismenjavanja.

U posljednjoj cjelini ovoga zbornika nalaze se četiri prikaza. Dva prikazuju recentne priručnike (gramatiku hrvatskoga jezika kao inoga te udžbenik i vježbenicu za razine A1 i A2). Prikazan je i studij hrvatskoga jezika na Kijevskom nacionalnom sveučilištu Taras Ševčenko. S obzirom na okruglu, šezdesetu obljetnicu Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik, najdulji je prikaz u ovom zborniku posvećen desetljećima poučavanja hrvatskoga kao inoga jezika na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Sve priloge toplo preporučujemo stručnjacima koji se bave hrvatskim kao inim jezikom, kao i hrvatskim jezikom u širem smislu.

ZAHVALA

Na svim vrijednim radovima zahvaljujemo njihovim autorima, a također zahvaljujemo i recenzentima čije su primjedbe poboljšale kvalitetu svih priloga. Svaki su rad pročitala najmanje dva anonimna recenzenta, a cijeli zbornik pročitale su dvije njegove recenzentice, dr. sc. Ana Grgić i doc. dr. sc. Maša Plešković, koje su svojim prijedlozima također pomogle da zbornik bude kvalitetniji. Posebnu zahvalnost dugujemo onima radi kojih je i ovaj, peti u nizu zbornik izišao – stručnoj čitateljskoj publici.

Urednici

GRAMATIČKE I LEKSIČKE TEME

Lana Hudeček

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

lhudecek@ihjj.hr

Dinka Pasini

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

dpasini@ffzg.hr

Male riječi u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika*

Obrada malih riječi, shvaćenih u užemu ili širemu smislu i bez obzira na vrstu rječnika, uvijek je leksikografski izazov. U radu se na primjeru zamjenica, prijedloga i veznika pokazuje kako se obradi malih riječi pristupa u Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku, osobito u njegovu modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik. Kako Mrežnik uz spomenuti uključuje još dva modula (osnovni modul namijenjen odraslim izvornim govornicima hrvatskoga jezika te modul za učenike nižih razreda osnovne škole), usporedbom rječničkih članaka iz različitih modula može se iščitati kako su sastavljači i urednici rječnika izlazili ususret potrebama različitih ciljnih skupina korisnika. Tako se obradi malih riječi u Mrežniku drukčije pristupa u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik nego u ostalim modulima te se u njoj naglašeno aktualizira pitanje uloge i mjesta gramatike u rječniku. Na konkretnim primjerima obrade u radu se analiziraju rječnički članci pojedinih vrsta malih riječi, uspoređuju s obradama u osnovnome modulu te se pokazuje kako se pri obradi malih riječi, koje su velik izazov pri poučavanju i usvajanju inoga jezika, provodi jedno od temeljnih načela rječničke obrade u Mrežniku, načelo sustavnosti, za koje smatramo da u modulu o kojemu je riječ, odnosno u procesu kojemu on nastoji doprinijeti, učenju hrvatskoga kao inoga jezika, ima iznimno važnu ulogu.

Ključne riječi: Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik, hrvatski kao ini jezik, male riječi, zamjenice, prijedlozi, veznici

1. Uvod

U okviru projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*¹ izrađuje se prvi slobodno dostupan, jednojezični, hipertekstni, jednostavno pretraživ mrežni rječnik (rječ-

¹ Do 31. srpnja 2021. projekt se provodio kao istraživački projekt Hrvatske zaklade za znanost. U okviru te projektne faze sastavljen je rječnik od 10 000 natukničkih jedinica (jednorječnih i višerječnih natuknica, podnatuknica i frazema) u osnovnome modulu, 3000 natukničkih jedinica u modulu za učenike nižih razreda osnovne škole te 1000 natukničkih jedinica za osobe koje

nik pisan za mrežu) hrvatskoga standardnoga jezika,² koji ima tri modula: osnovni modul namijenjen odraslim govornicima hrvatskoga jezika, modul za učenike nižih razreda osnovne škole te modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik. Natuknice, podnatuknice i frazemi te pojedina njihova značenja povezuju se međusobno unutar svakoga modula, a također i s natuknicama u bazama podataka koje nastaju u sklopu ovoga projekta i izrađuju se usporedno s rječnikom (baza jezičnih savjeta, baza veznika, baza frazemskih etimologija, baza etnika i ktetika) te bazama koje suradnici na projektu stvaraju u okviru institutskih zadataka i koje su vlasništvo Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Hudeček i Mihaljević 2019). Rječnik je utemeljen na korpusu *Hrvatska jezična riznica* (Brozović i Čavar 2008) Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i na *Hrvatskome mrežnom korpusu hrWaC-u* (Ljubešić i Klubička 2016).³ Uz te se izvore pri uspostavi definicija, donošenju primjera i značenja uzimaju u obzir i svi drugi dostupni tiskani i mrežni izvori, a katkad su, kao u slučaju modula za učenike nižih razreda osnovne škole i modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik, upravo oni primarni korpus i izvor podataka. Rječnik je igrificiran, a mnoge su igre prilagođene potrebama osoba koje uče hrvatski kao ini jezik.⁴ U trenutku pisanja ovoga rada na adresi <https://rjecnik.hr/mreznik/dostupna> je demoinačica *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika* (A – F).

Rječnik se piše u programu *TLexu* prilagođenu za potrebe projekta, a za crpenje podataka iz korpusa upotrebljava se mrežni alat *SketchEngine*, koji omogućuje prikaz konteksta leksema putem tzv. skica riječi (WordSketches),⁵ najčvršćih kolokacija raspoređenih u sintaktičke kategorije, te pronalazak dobrih primjera uporabe riječi ili kolokacija. Nakon završetka pojedinih faza leksikografske obrade podatci se izvoze iz *TLexa* za mrežnu aplikaciju te u repozitorij europske znanstvene infrastrukture CLARIN (repozitorij clarin.si i javni sustav za upravljanje podacima github.com). Time će *Mrežnik* biti učinjen dostupnim i za uporabu putem mrežne aplikacije i za strojnu primjenu preuzimanjem podataka iz repozitorija CLARIN.

uče hrvatski kao ini jezik. 1. prosinca 2021. projekt je nastavljen kao interni projekt Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Više o projektu u Hudeček i Mihaljević (2020) te u *Hrvatski mrežni rječnik. Monografija. Radna inačica* na adresi <http://ihjj.hr/mreznik/page/monografija/34/>. Pregled svih radova proisteklih iz projekta nalazi se na mrežnim stranicama projekta <http://ihjj.hr/mreznik/> u rubrici *Radovi*.

² O suvremenoj jednojezičnoj hrvatskoj leksikografiji više u Despot, Hudeček, Stojanov i Ljubešić (2019).

³ Korpusno utemeljen rječnik (engl. *corpus based dictionary*) rječnik je u kojemu se obrađivač služi korpusom, ali može slobodno procijeniti što treba unijeti u rječnik te rječnik može po potrebi dopunjavati i riječima iz drugih izvora te kolokacijama i značenjima koji nisu potvrđeni u korpusu. (*Pojmovnik e-leksikografije* <http://ihjj.hr/mreznik/page/pojmovnik/6/>)

⁴ Više o igrifikaciji *Mrežnika* vidi u Mihaljević, J. (2020), Mihaljević, J. (2021) te Mihaljević, J. <http://ihjj.hr/mreznik/page/monografija/34/>, poglavlje *Igrifikacija*.

⁵ Skice riječi za hrvatski jezik sastavljene su u sklopu projekta *Mrežnik* i prilagođene njegovim potrebama (Hudeček i Mihaljević 2018).

2. Modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik

Izrada *Mrežnikova* modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik⁶ potaknuta je činjenicom da za hrvatski jezik ne postoji takav javno dostupan mrežni rječnik⁷ te da postoji potreba za takvim rječnikom koji bi obuhvaćao multimedijske sadržaje, uključujući i jezične igre koje bi mogle doprinijeti bržem i lakšem usvajanju hrvatskoga kao inoga jezika.⁸ Modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik opremljen je upravo takvim sadržajima (izgovor riječi, slike, poveznice na jezične igre), a povezanošću s osnovnim modulom (u kojemu se nalaze sve natuknice koje se nalaze u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik) te putem njega s velikim brojem vanjskih izvora (Hudeček i Mihaljević 2019) omogućuje se njegovim korisnicima da sukladno individualnim potrebama prošire znanje, katkad i u nekoliko stupnjeva (vidi točku 3.4). Pri izradi *Mrežnikova* modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik konzultirani su brojni strani e-rječnici namijenjeni toj skupini korisnika.⁹ Pri sastavljanju modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik nastojali smo ga u najvećoj mjeri prilagoditi pretpostavljenim potrebama njegovih korisnika, primjerice obuhvatiti i govorni jezik te ih pragmatičkim napomenama upozoriti na neke kulturne razlike i posebnosti. To se nastojanje osobito prepoznaje u uvođenju veće količine gramatičkih podataka u napomeni unutar rječničkoga članka, odnosno u tješnjemu povezivanju rječnika i gramatike. Osobito to do izražaja dolazi u obradi malih riječi.

Modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik sadržava na kraju prve faze obrade (1. ožujka 2016. – 31. srpnja 2021.) 1000 natuknica ekscerpiranih iz udžbenika kojima se nastavnici na Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik služe u nastavi početne i srednje razine (A1 – B2). Nakon ispisa 800 natuknica dopunjene su neke zatvorene semantičke (npr. nazivi godišnjih doba, dana u tjednu) i gramatičke skupine (npr. veznici nezavisnosloženih rečenica, osobne i posvojne zamjenice). Izradu rječnika uvelike bi olakšalo postojanje elektroničkoga korpusa tekstova namijenjenih učenju hrvatskoga kao inoga jezika, ali takav korpus za hrvatski jezik ne postoji.

⁶ Obradivačica natuknica u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik je Dinka Pasini (izradila je abecedarij i napravila rječničku obradu), a rječničke članke uredile su i napomenama dopunile Lana Hudeček i Milica Mihaljević.

⁷ Na portalu koji se nalazi na stranici HR4EU <http://www.hr4eu.hr> nalaze se tri tečaja hrvatskoga za poslovne korisnike i za studente koja zahtijevaju višu razinu predznanja. Na tom se portalu nalazi i hrvatsko-engleski rječnik koji obuhvaća osnovni leksik. Tečajevi za učenje hrvatskoga jezika nalaze se na još nekoliko adresa, ali na njihovim se stranicama ne nude rječnici za osobe koje uče hrvatski (Mihaljević 2018: 80, Pandžić 2016).

⁸ O igrifikaciji *Mrežnika* i njegova modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik vidi Mihaljević, A. i Mihaljević, J. (2019) te Mihaljević i Matijević (2020).

⁹ Primjerice *Islex*, *Lexin*, vidi više na stranicama projekta <http://ihjj.hr/mreznik> u rubrici *Pojmovnik e-leksikografije*.

Obrade u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik nekoliko su puta provjeravane s polaznicima Croaticuma¹⁰ te su u radu na tome modulu u najvećoj mjeri usvojene njihove napomene. Na radionicama su sudjelovali polaznici kolegija *Jezične vježbe IV* (usporedivo sa stupnjem B2 prema ZEROJ-u). Između ostaloga istaknuto je da su specifičan problem u ovladavanju hrvatskim jezikom male riječi.¹¹ O poučavanju malih riječi objavljeni su brojni radovi, uglavnom o prijedlozima (Udier i Gulešić Machata 2012, Matovac 2014, Ban Matovac i Matovac 2020).¹²

O nekim su aspektima obrade u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik suradnici na *Mrežniku* izlagali na konferencijama te su neke bitne teze s tih izlaganja uključene i u ovo poglavlje.¹³ Važnost uvođenja rječnika kao bitnoga alata i sredstva za poučavanje i učenje inoga jezika ističu mnogi autori te osobito ističu nužnost poučavanja studenata o učinkovitome služenju rječnikom.¹⁴

2.1. Struktura rječničkoga članka u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik

Struktura rječničkoga članka u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik, izvedena iz strukture osnovnoga modula i bitno pojednostavljena u skladu s pretpostavljenim korisničkim potrebama, prikazana je na 1. slici.

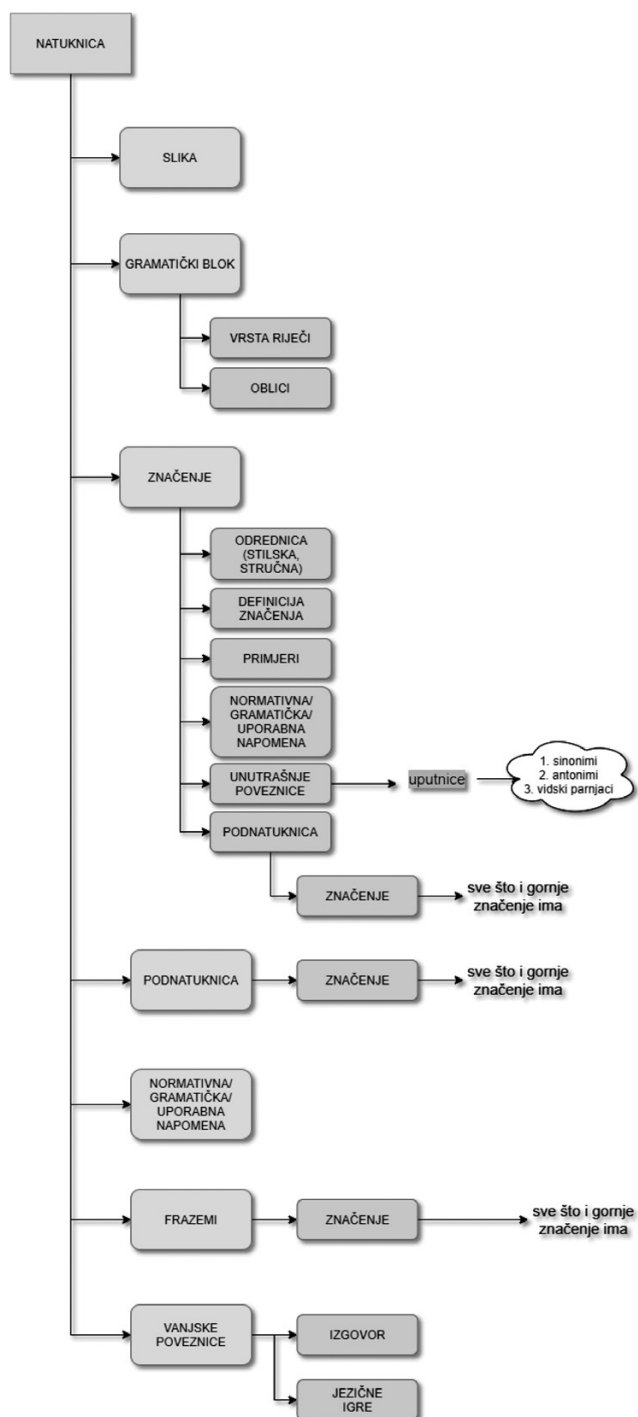
¹⁰ Tijekom prve faze projekta održane su četiri radionice za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik: 24. siječnja 2018., 25. svibnja 2018., 24. listopada 2018. te 22. siječnja 2020. (voditeljice radionica: Lana Hudeček, Milica Mihaljević i Dinka Pasini). Više na stranicama projekta <http://ihjj.hr/mreznik> u rubrici *Usavršavanje i diseminacija*.

¹¹ O ostalim problemima koje su istaknuli polaznici radionica vidi opširnije u Hudeček, Mihaljević i Pasini (2018) te Hudeček, Mihaljević i Pasini na <http://ihjj.hr/mreznik/page/monografija/34/>, poglavlje *Modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik*.

¹² Prijedlozi su iz perspektive poučavanja hrvatskoga kao inoga jezika zanimljivi i zbog složenoga usvajanja prefigiranih glagola, o čemu su napisani brojni radovi (Matovac i Udier 2017, 2018, 2019, Udier i Matovac 2017).

¹³ Podatci o izlaganjima na konferencijama s temama koje se odnose na modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik nalaze se na stranicama projekta <http://ihjj.hr/mreznik> u rubrici *Usavršavanje i diseminacija*.

¹⁴ Npr. „The autonomy gained through the efficient use of dictionaries prepare learners to deal with the language beyond the classroom context.” (Müller 2002: 717). „According to Béjoint (1984: 211) dictionary skills can only be consolidated through frequent searches for different kinds of information, which will help learners to: (i) understand the conventions in dictionaries; (ii) become interested in language and lexicography; (iii) own dictionaries and get used to resorting to them; (iv) expand their linguistic proficiency and cultural knowledge.” (Müller 2002: 720). „The main objective of language teaching is to improve language proficiency with regard to reading, writing, speaking and listening. The dictionary is one of the aids that can be used to attain this goal.” (Carstens 1995: 105).

1. slika: Struktura rječničkoga članka u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik

3. Male riječi u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik

Male riječi predmet su trajnoga zanimanja jezikoslovaca. Ne postoji suglasnost o tome koje riječi pripadaju tzv. malim riječima, ali u ovome radu malim riječima smatramo čestice, veznike¹⁵ i prijedloge (nepromjenjive suznačne riječi), usklrike, zamjenice (promjenjive deiktiske riječi) te odnosne (uključujući i zamjeničke) priloge (nepromjenjive deiktiske riječi), odnosno funkcionalne, suznačne i deiktiske riječi različitih vrsta.¹⁶ Leksikografska obrada malih riječi, shvaćenih u užemu ili širem smislu, i bez obzira na vrstu rječnika o kojoj je riječ, uvijek je leksikografski izazov. U ovome ćemo radu pokazati kako se obradi malih riječi, osobito na primjeru zamjenica, prijedloga i veznika, pristupa u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*, osobito u njegovu modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik, u kojemu se pitanje uloge i mjesta gramatike postavlja kao jedno od temeljnih pitanja. Na konkretnim primjerima pokazat će se kako se pri obradi malih riječi, koje su velik izazov pri usvajanju i poučavanju inoga jezika, provodi jedno od temeljnih načela rječničke obrade u *Mrežniku*, načelo sustavnosti,¹⁷ za koje smatramo da u modulu o kojemu je riječ, odnosno u procesu kojemu on nastoji doprinijeti, učenju inoga jezika, ima iznimno važnu ulogu. U daljnjemu tekstu pokazat ćemo na primjeru osobnih i posvojenih zamjenica, prijedloga i veznika kako je provedeno načelo sustavnosti te koji su gramatički podatci uključeni u taj modul u obradi pojedine skupine malih riječi. Sustavnost se očituje ponajprije u tome da se 1. za sve zatvorene skupine uspostavlja tipska definicija, 2. da se za sve zatvorene skupine uspostavlja tipska napomena; razlika u odnosu na dva druga modula u tome je što je ta napomena (i) gramatička, odnosno u njoj se navode gramatički podatci koji se u *Mrežniku* ne donose za ostale dvije skupine korisnika. U drugim dvama modulima, namijenjenima izvornim govornicima različite dobi, donose se dvije vrste napomena: pragmatička i normativna. U modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik samo je jedna vrsta napomene u kojoj se donose svi normativni i pragmatički podatci o riječi ili njezinu pojedinu značenju, kulturološki podatci, ali također i gramatički podatci za koje se smatra da

¹⁵ Veznike kao vrstu riječi, ali i veznike kao sintaktičku kategoriju (ostale vrste riječi koje navodimo kao male riječi obuhvaćaju sve riječi koje se mogu pojaviti u veznichkoj funkciji).

¹⁶ Usporedi Pranjković (2002, 2013) te Bago i Karlič (2020). U svojoj knjizi *Gramatička značenja* u cjelini *Gramatika malih riječi* Pranjković piše o navedenim skupinama riječi upućujući na krhkost svih postojećih podjela riječi u vrste te pokazujući da skupini malih riječi pripadaju nepromjenjive odnosno suznačne (sinsemantične) riječi (Pranjković 2013: 6), a posebno se u knjizi osvrće na čestice, suznačne glagole, neke odnosne priloge i veznike.

¹⁷ Sustavnost kao temeljno načelo leksikografske obrade u *Mrežniku* očituje se unutar svakoga modula, ali i u odnosu među modulima: osnovni modul obuhvaća sve natuknice koje se nalaze u modulu za djecu i/ili u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik; osnovni modul obuhvaća sva značenja natuknica koja se nalaze u modulu za djecu i/ili u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik; osnovni modul obuhvaća sve frazeme, sveze i poveznice koji se nalaze u modulu za djecu i/ili za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik.

će korisniku toga modula olakšati učenje i uporabu hrvatskoga jezika. Gramatički se podatci u osnovnome modulu ne donose u napomeni, nego u gramatičkome bloku i gramatičkim ogradama uz pojedina značenja natuknice, odnosno, ne donose se eksplicitno kao u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik. Također, načelo koje osobito jasno dolazi do izražaja u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik jest načelo uporabe korisniku primjerenoga metajezika. Za razliku od ostalih dvaju modula, u kojima se u njihovu metajeziku daje prednost hrvatskoj riječi pred internacionalizmom, u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik u definicijama i napomenama često se upotrebljavaju internacionalizmi kako bi se doprinijelo razumljivosti tih dijelova rječničkoga članka, osobito kad je riječ o jezikoslovnim nazivima. U tom se modulu ne navezuju pridjevne riječi u definicijama, primjerima i napomenama. U definicijama se katkad svjesno krši koje leksikografsko načelo u ime razumljivosti korisniku, pa se npr. umjesto definicije pridjeva *XXX je koji...* (kako glasi u osnovnome modulu) namjerno uspostavlja definicija *XXX je onaj koji...* Uz neke se male riječi u definiciji navodi i kojoj vrsti pripadaju, npr. *Dok je veznik koji označava istodobnost, simultanost.* (za razliku od osnovnoga modula: *Dok uvodi vremensku rečenicu...*). Uz male riječi u modulu za osobe koje uče hrvatski osobito se pažljivo uspostavljaju primjeri kako bi u najvećoj mjeri oprimirali njihovu gramatičku funkciju i gramatičku i/ili uporabnu posebnost te kako bi se dali primjeri normativno prihvatljive uporabe u standardnome jeziku tamo gdje postoji pogrešna uporaba. Rječnički članci malih riječi u modulu o kojemu je riječ u pravilu su kratki i sastoje se od: natuknice, oznake vrste riječi, oblika (ako je riječ sklonjiva), primjera uporabe (tri primjera) i napomene, rijetko od uputnice/uputnica na sinonim/sinonime ili antonim/antonime, vidi primjere obrade malih riječi u poglavljljima koja slijede.

3.1. Osobne zamjenice

U rječničkome članku osobne zamjenice iza natuknice u kojoj je označeno mjesto naglaska donosi se oznaka *os. zam.*, u gramatičkome se bloku ispisuju svi njihovi oblici, slijedi definicija, primjeri i napomena, v. obradu zamjenice *mi* u 1. tablici. Usporedba obrade zamjenice *mi* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik i osnovnome modulu pokazuje da se zamjenica *mi* u prvome definira veoma jednostavno, svojim osnovnim značenjem, dok se u osnovnome modulu donose četiri njezina značenja, od kojih tri uključuju i pragmatičke napomene (o izrazima *kod nas* i *među nama*, o autorskome *mi*, o uporabi dativa zamjenice *mi* u izricanju posvojnoga odnosa). Gramatički se podatci donose u gramatičkome bloku i u gramatičkoj ogradi uz četvrto značenje. U modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik u napomeni se nalazi gramatički podatak o dugim/kratkim oblicima te podatak o tome da se dativom može izraziti prisnost sa sugovornikom/sugovornicima, a izostavljaju se podatci koji se ocjenjuju specifičnima ili potrebnima na visokim razinama učenja jezika.

1. tablica: Obrada zamjenice *mi* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik i u osnovnome modulu

modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik mi os. zam. (G nas, D nam, nama, A nas, L o nama, I s nama) Mi označava osobe koje govore ili pišu. – <i>Mi smo brat i sestra.</i> – <i>Računajte na nas!</i> – <i>Možete surađivati s nama na projektu.</i> • Zamjenica <i>mi</i> u svim padežima osim dativa ima samo jedan oblik. U dativu ima i dugi i kratki oblik, npr. <i>To nam nije trebalo.</i>, <i>Baci loptu nama!</i> Dativ <i>nam</i> može označavati prisnost, intimnost s osobom s kojom razgovaramo, npr. u pitanju: <i>Kako si nam?</i>
osnovni modul mî mi os. zam. (GA nâs/nas, D nâma/nam, LI nâma) ¹ Mi je govoritelj i osoba kojoj se govoritelj obraća, ja i ti. – <i>Hoćemo li mi uzeti dvokrevetnu sobu ili da svatko uzme svoju?</i> Koordinacija: <i>mi</i> i <i>oni</i>; <i>ili mi</i> ili <i>on</i>, <i>ili mi</i> ili <i>oni</i> ² Mi je govoritelj i druge osobe, ali ne i sugovornik, ja i članovi skupine kojoj pripadam. – <i>Mi govorimo jedno, a ti čuješ drugo.</i> – <i>Što mi, kao udruga, možemo učiniti za šumu?</i> – <i>Koliko će tehnologija tijekom ovoga desetljeća promijeniti naš rad i život?</i> – <i>Svoje staro zlato možete kod nas pretvoriti u gotovinu ili, ako želite novi nakit, tu vrijednost uvećavamo za 15 %.</i> – <i>Brojne epidemiološke studije kod nas i u svijetu potvrđuju porast devijacija u ponašanju mladih.</i> Koordinacija: <i>mi</i> i <i>vi</i> • Izraz <i>kod nas</i> znači ‘u našoj tvrtki, u našoj kući, u našoj školi, u našoj državi itd.’ Izraz <i>među nama</i> znači ‘u našoj sredini’, katkad znači i ‘među živima’, npr. <i>Sve nas je zatekla tužna vijest da Elvisa više nema među nama.</i>, U nekim kontekstima dativ zamjenice <i>mi</i> odnosi se na sve ljude, npr. <i>Isus Krist, rođen u Betlehemu, došao nam je pružiti ruku, spremno nam pomoći da iznova krenemo putem pravednosti, istinskoga dobra i potpunoga poštivanja Božjih zapovijedi.</i> ³ Mi je govoritelj koji o sebi govori ili piše skromno, ne želeći se istaknuti u prvi plan. – <i>U ovome nas je radu osobito zanimalo...</i> – <i>Ostaje nam obraditi još množinske oblike.</i> • Takvo <i>mi</i> zove se <i>autorsko mi</i> i značajka je znanstvenoga stila. Nekad se smatralo da autor o sebi mora pisati u množini, npr. <i>dokazali smo, ispitali smo, pregledali smo.</i> Danas se preporučuje pasivni ili bezlični oblik <i>dokazano je, ispitano je, pregledano je.</i> ⁴ (u dativu) <i>Nam</i> označuje da što pripada govoritelju i još komu (sugovorniku ili kojoj drugoj osobi). – <i>Majka nam je umrla prije nego što je otac sastavio oporuku.</i> – <i>I majka nam se razboljela, dobila je dijabetes.</i> • Dativ osobne zamjenice kojim se izriče pripadanje najčešće se upotrebljava kad je riječ o rodbinskim ili drugim bliskim odnosima. SINONIM: naš :1

U obradi osobnih zamjenica tipska se definicija i napomena prilagođuje značenjskim, gramatičkim i uporabnim specifičnostima svake zamjenice (v. 2., 3. i 4. tablicu; masno su istaknuti dijelovi koji se posebno uspostavljaju za pojedinu zamjenicu u tipskim definicijama za 1. i 2. lice jednine, za 1. i 2. lice množine te za 3. lice jednine; naravno, isti se model sustavnih definicija s odstupanjima gdje je to potrebno provodi i za ostale osobne zamjenice, koje ovdje na navodimo). U napomeni se donosi podatak o uporabi njihova dugoga i kratkoga oblika, o uporabnim specifičnostima, odnosno o tome da se dativom zamjenice *ja* i *mi* može izricati prisnost sa sugovornikom/sugovornicima, da se zamjenica *vi* upotrebljava u komunikaciji s jednom osobom te tada piše velikim početnim slovom, upozorava se na to da je tada glagolski predikat u 2. licu množine, a pridjev u predikatu u množini muškoga roda bez obzira na to je li riječ o obraćanju muškoj ili ženskoj osobi. Posebna se tipska napomena uspostavlja za zamjenice za 3. lice. Ta se tipska napomena kod zamjenice *ona* dopunjuje napomenom o dvama oblicima u akuzativu.

2. tablica: Tipske definicije i napomene uz zamjenice *ja* i *ti*

definicija	napomena
Ja označava osobu koja govori ili piše.	Dugi oblici zamjenica G <i>mene</i> i D <i>meni</i> upotrebljavaju se na početku rečenice, npr. <i>Mene zanima umjetnost.</i> ili iza prijedloga, npr. <i>Gledali su prema meni.</i> U lokativu i instrumentalu postoje samo dugi oblici (<i>o meni, sa mnom</i>). Dativ <i>mi</i> može označavati prisnost, intimnost s osobom s kojom razgovaramo, npr. u pitanju: <i>Kako si mi?</i>
Ti označava osobu kojoj se govori ili piše	Dugi oblici zamjenica G <i>tebe</i> i D <i>tebi</i> upotrebljavaju se na početku rečenice, npr. <i>Tebe zanima umjetnost.</i> ili iza prijedloga, npr. <i>Gledali su prema tebi.</i> U lokativu i instrumentalu postoje samo dugi oblici (<i>o tebi, s tobom</i>). Osobu kojoj se govori ili piše, a s kojom nismo bliski, oslovljavamo s <i>Vi</i> .

3. tablica: Tipske definicije i napomene uz zamjenice *mi* i *vi*

definicija	napomena
Mi označava osobe koje govore ili pišu.	Zamjenica <i>mi</i> u svim padežima osim dativa ima samo jedan oblik. U dativu ima i dugi i kratki oblik, npr. <i>To nam nije trebalo, Baci loptu nama!</i> Dativ <i>nam</i> može označavati prisnost, intimnost s osobom s kojom razgovaramo, npr. u pitanju: <i>Kako si nam?</i>

Vi označava osobe kojima se govori ili piše.	Zamjenica <i>vi</i> u svim padežima osim dativa ima samo jedan oblik. U dativu ima i dugi i kratki oblik, npr. <i>To vam nije trebalo.</i> , <i>Bacit ću loptu vama!</i> Osobna zamjenica vi piše se velikim početnim slovom kad se obraćamo jednoj osobi s poštovanjem. Uz nju tada stoji glagol u drugom licu množine, a pridjev u predikatu je muškog roda, npr. <i>Jeste li došli?</i> To se odnosi i na mušku i na žensku osobu. Pogrešno je u obraćanju ženskoj ili muškoj osobi s poštovanjem upotrebljavati pridjev ženskog ili muškog roda jednine u predikatu, npr. <i>*Jeste li došla?</i> , <i>*Jeste li došao?</i>
--	--

4. tablica: Tipске definicije i napomene uz zamjenice za 3. lice na primjeru zamjenica *on* i *ona*

definicija	napomena
On označava mušku osobu, biće ili stvar označene imenicom muškog roda o kojoj se govori ili piše.	Dugi oblici zamjenice <i>on</i> upotrebljavaju se u genitivu, dativu i akuzativu na početku rečenice ili iza prijedloga, npr. <i>Njega nema već nekoliko dana na poslu.</i> , <i>Bez njega nećemo moći završiti projekt.</i> U ostalim se situacijama upotrebljavaju kratki oblici, npr. <i>Bojim ga se.</i> , <i>Daj mu knjigu!</i> , <i>Vidim ga!</i> U lokativu i instrumentalu upotrebljavaju se samo dugi oblici zamjenica jer se nalaze iza prijedloga, npr. <i>Ništa ne znamo o njemu.</i> , <i>Ona je odlučila prekinuti s njim.</i>
Ona označava žensku osobu, biće ili stvar označene imenicom ženskog roda o kojoj se govori ili piše.	Dugi oblici zamjenice <i>ona</i> upotrebljavaju se u genitivu, dativu i akuzativu na početku rečenice ili iza prijedloga, npr. <i>Nje nema već nekoliko dana na poslu.</i> , <i>Bez nje nećemo moći završiti projekt.</i> U ostalim se situacijama upotrebljavaju kratki oblici, npr. <i>Bojim je se.</i> , <i>Daj joj knjigu!</i> , <i>Vidim je!</i> U lokativu i instrumentalu upotrebljavaju se samo dugi oblici zamjenica jer se nalaze iza prijedloga, npr. <i>Ništa ne znamo o njoj.</i> , <i>On je odlučio prekinuti s njom.</i> Zamjenica <i>ona</i> ima dva akuzativa, <i>je</i> i <i>ju</i> .

3.2. Posvojne zamjenice

Struktura rječničkoga članka posvojnih zamjenica odgovara strukturi rječničkoga članka osobnih zamjenica, ali u donošenju oblika u gramatičkome bloku slijedi načelo primijenjeno kod pridjeva, odnosno u njemu se donose samo nominativi jednine i množine svih triju rodova. Od početne ideje da se za pridjevnе riječi raspisuju svi oblici odustalo se zbog toga što ih je mnogo te je gramatički blok bio nepregledan, a time i nekoristan. U daljnjoj se fazi rada na *Mrežniku* predviđa da se svim pridjevnim riječima te glagolima u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik dodaju oblici u preglednim tablicama kojima se može pristupiti putem poveznice. U 5. tablici pri-

mjer je rječničkoga članka zamjenice *naš* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik te rječnički članak te zamjenice u osnovnome modulu. Očita je razlika u broju značenja te u opširnosti napomene o odnosu zamjenica *naš* i *svoj*; u osnovnome modulu daju se i specifične uporabne napomene o tome da postoje (afektivni) konteksti u kojima se upotrebljava zamjenica *naš* iako bi u skladu s pravilima trebalo upotrijebiti zamjenicu *svoj* te da se od pravila o uporabi zamjenice *svoj* odstupa i kad rečenični subjekt, iako u jednini, uključuje kakvu skupinu. Za razliku od drugih dvaju modula u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik kod svih se pridjevnih riječi upozorava na kategoriju živosti.

5. tablica: Obrada zamjenice *naš* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik i u osnovnome modulu

modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik
naš posv. zam. (ž. naša, s. naše; mn. m. naši, ž. naše, s. naša) Naš je onaj koji pripada onom koji govori i nekom drugom. – <i>Naša obitelj je velika.</i> – <i>Dobro došli u našu kuću!</i> – <i>U naše doba nije bilo mobitela i interneta.</i> ◦ Treba razlikovati zamjenice <i>naš</i> i <i>svoj</i>, npr. <i>To su naši satovi., Mi imamo svoje satove.</i> Zamjenica <i>svoj</i> odnosi se na ono što pripada subjektu i nema nominativ. U akuzativu jednine muškog roda zamjenice <i>naš</i> razlikuje se živo i neživo, npr. <i>Upoznao si našeg sina., ALI: Vidio si naš stan.</i>
osnovni modul
nāš posv. zam. (G nāšēg(a), DL nāšēm(u), A nāš/nāšēg(a), I nāšīm; ž. nāša, s. nāše) ¹ Naš je koji pripada govoritelju i još komu (sugovorniku ili kojoj drugoj osobi). – <i>Gotovo da nema škole u našoj i susjednim županijama u kojima nisu zaposleni naši bivši studenti.</i> – <i>Glatki mišići (na primjer oni koji sudjeluju u probavi hrane) rade neovisno o našoj volji.</i> – <i>Muška ekipa, u tome ćemo se svi složiti, sezonu je završila ispod naših očekivanja.</i> Što je našeč domovina, kraj, obala, očekivanja, stranice, planet, ponuda, srca, sredina, škola, tim, zemlja, zdravlje, župa, županija Koordinacija: naš i susjedni (država, zemlja), naš i svjetski (povijesti), naš i vaš SINONIM: mi :4 ² (u imeničkoj funkciji) Naši su za govoritelja oni s kojima je blizak, s kojima zajedno pripada kakvoj skupini. – <i>Ovim odnosom prema nama svima dokazali su da postoje naši i vaši, tj. oni i mi.</i> – <i>Francuzi kao domaćini bili su za nijansu bolji (0 : 1), a u posljednjem susretu naši su pobijedili Norvežane 2 : 1.</i> – <i>Naši su poraženi od Turske, a Crnogorci su izgubili od Litve.</i> Što naši mogu biti poraženi, izgubiti, pobijediti, slaviti, trijumfirati Koordinacija: naši i vaši, ni naši ni vaši U imenima: Naši i vaši (TV serija) ANTONIM: vaš :3 • U hrvatskome standardnom jeziku pripadanje subjektu bilo kojega lica i broja označuje se povratno-posvojnom zamjenicom <i>svoj</i>. Pravilne su rečenice <i>Imam svoju obitelj., Imaš svoju obitelj. i Imamo svoju obitelj., a nepravilne su rečenice Imam moju obitelj., Imaš tvoju</i>

obitelj. i *Imamo našu obitelj.* Do zabune često dolazi i u prijevodu s engleskoga jer u tome jeziku ne postoji povratno-posvojna zamjenica. Kad je riječ o pripadanju posjedovatelju označenu 3. licem jednine ili množine, značenje rečenice u kojoj je upotrijebljena posvojna zamjenica *njegov*, *njezin*, *njihov* razlikuje se od značenja rečenice u kojoj je upotrijebljena povratno-posvojna zamjenica *svoj*. Tako rečenica *Ana ima njezinu bilježnicu.* znači da Ana ima bilježnicu koja ne pripada njoj, nego pripada kojoj drugoj ženskoj osobi, a rečenica *Ana ima svoju bilježnicu.* znači da bilježnica pripada Ani. Kad je riječ o izricanju pripadanja 1. ili 2. licu, uporaba zamjenica *moj*, *tvoj*, *naš* ili *vaš* dopuštena je i u standardnome jeziku u osobito afektivnim kontekstima, npr. u posvetama (*Mojoj dragoj majci.*, *Našoj baki.*), naslovima (*Ne damo naše more!*) i ostalim kontekstima u kojima postoji potreba za izražavanjem visokoga stupnja afektivnosti (*Ako ne biste nosili vašega psa, nemojte nositi krzno!*). Posvojne se zamjenice upotrebljavaju i kad se zamjenica *svoj* ne odnosi samo na ono što označuje rečenični subjekt, nego uključuje veću skupinu, npr. u izjavi vodstva koje tvrtke: *Učinit ćemo sve (vodstvo će učiniti sve) da zaštitimo naše interese* (interese svih zaposlenika).

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=na%C5%A1&search_type=basic

Uz posvojne se zamjenice također uspostavlja tipska definicija i tipske napomene, različite za posvojne zamjenice za 1. i 2. lice i posvojne zamjenice za 3. lice. U 6. i 7. tablici donose se tipske definicije i napomene za zamjenice *moj*, *tvoj* te *njegov*, *njezin*.

6. tablica: Tipske definicije i napomene uz zamjenice *moj* i *tvoj*

definicija	napomena
Moj je onaj koji pripada onomu koji govori.	Treba razlikovati zamjenice <i>moj</i> i <i>svoj</i> , npr. <i>To je moj sat.</i> , <i>Ti imaš svoj sat.</i> Zamjenica <i>svoj</i> odnosi se na ono što pripada subjektu i nema nominativ. U akuzativu jednine muškog roda zamjenice <i>moj</i> razlikuje se živo i neživo, npr. <i>Upoznao si mogej muža.</i> ALI: <i>Vidio si moj stan.</i>
Tvoj je onaj koji pripada sugovorniku.	Treba razlikovati zamjenice <i>tvoj</i> i <i>svoj</i> , npr. <i>To je tvoj sat.</i> , <i>Ti imaš svoj sat.</i> Zamjenica <i>svoj</i> odnosi se na ono što pripada subjektu i nema nominativ. U akuzativu jednine muškog roda zamjenice <i>tvoj</i> razlikuje se živo i neživo, npr. <i>Upoznao sam tvojeg muža.</i> ALI: <i>Vidio sam tvoj stan.</i>

7. tablica: Tipske definicije i napomene uz zamjenice za 3. lice na primjeru zamjenica *njegov* i *njezin*

definicija	napomena
Njegov je onaj koji pripada muškoj osobi, životinji ili stvari označenoj imenicom muškog roda.	Posvojna zamjenica <i>njegov</i> deklinira se u razgovoru kao pridjev, npr. <i>To je hrana njegovog psa.</i> , a u standardnom jeziku kao imenica, npr. <i>To je hrana njegova psa.</i> Treba razlikovati zamjenice <i>njegov</i> i <i>svoj</i> , npr. <i>To je njegov sat.</i> , <i>On ima svoj sat.</i> Zamjenica <i>svoj</i> odnosi se na ono što pripada subjektu i nema nominativ. U akuzativu jednine muškog roda zamjenice <i>njegov</i> razlikuje se živo i neživo, npr. <i>Vidim njegovog/njegova psa.</i> , ALI: <i>Vidim njegov automobil.</i>

Njezin je onaj koji pripada ženskoj osobi, životinji ili stvari označenoj imenicom ženskog roda.	Posvojna zamjenica <i>njezin</i> deklinira se u razgovoru kao pridjev, npr. <i>To je hrana njezinog psa.</i> , a u standardnom jeziku kao imenica, npr. <i>To je hrana njezina psa.</i> Treba razlikovati zamjenice <i>njezin</i> i <i>svoj</i> , npr. <i>To je njezin sat.</i> , <i>Ona ima svoj sat.</i> Zamjenica <i>svoj</i> odnosi se na ono što pripada subjektu i nema nominativ. U akuzativu jednine muškog roda zamjenice <i>njezin</i> razlikuje se živo i neživo, npr. <i>Vidim njezinog/njezina psa.</i> , ALI: <i>Vidim njezin automobil.</i>
--	--

3.3. Prijedlozi

Za prijedloge se u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik u napomeni donosi podatak o tome u kojemu padežu uvode dopunu. Zbog jednostavnosti formula glasi *uvodi imenicu u (naziv padeža)* iako, naravno, prijedlozi uvode i ostale imenske riječi. Uz neke prijedloge nalazi se i normativna napomena, također tipska, u kojoj se upozorava na različitu uporabu kojega prijedloga u standardnome jeziku i u razgovoru. Gdje je to potrebno, npr. uz prijedlog *s*, donosi se i tipska napomena o navezivanju. U 8. tablici donosi se primjer obrade prijedloga *bez* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik i osnovnome modulu. Uz to što prijedlog *bez* u osnovnome modulu ima više značenja, on ima i dvije normativne napomene, koje su ocijenjene presloženima za modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik, pa podatci iz njih u njemu nisu spomenuti.

8. tablica: Obrada prijedloga *bez* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik i u osnovnome modulu

modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik
bez prij. Bez označuje potpuni manjak čega. – <i>Danas je teško zamisliti život bez interneta.</i> – <i>Piješ li kavu sa šećerom ili bez šećera?</i> – <i>Slabo vidim bez naočala.</i> ANTONIM: s ◦ Prijedlog <i>bez</i> uvodi imenicu u genitivu, npr. <i>biti bez problema, ostati bez prijatelja, kolač bez šećera.</i>
osnovni modul
bez prij. ¹ (G) Bez označuje da se što obavlja u odsutnosti drugih ili da što postoji, odvija se uz nepostojanje čega. – <i>Iz današnje perspektive nezamislivo je življenje bez električne energije.</i> – <i>Dijete koje je trajno ili privremeno bez obitelji ima pravo na zamjensku pomoć.</i> ANTONIM: s(a) :4 ² (G) Bez označuje da tko ili što nema kakvu osobinu, obilježje ili svojstvo. – <i>Život bez zahvalnosti gorak je život, bez prave radosti i s puno ogorčenja.</i> – <i>Vrata su bez brave i ručki.</i>

³ (G) Bez označuje da je što uvjetovano čime.

– Bez mašte popraćene ljubavlju nema ostvarenja snova.

– Ljubav je kao zrak i hrana bez kojih ne možemo živjeti.

• Prijedlozi određuju padežni oblik riječi koja se uz njih nalazi. Ako se u istoj rečenici upotrebljavaju dva veznikom povezana prijedloga koja imaju dopunu u različitim padežima, nije dobro izostaviti koju od tih dopuna. Umjesto *kredit s ili bez jamaca, lišće na i oko drveta* treba *kredit s jamcima ili bez jamaca/njih, lišće na drvetu i oko drveta/njega*.

• Prijedlog *bez* ne umeće se u neodređenu zamjenicu kao ostali prijedlozi, te je npr. dobro reći i napisati *bez ičega*, a pogrešno *i bez čega*.

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=bez&search_type=basic

Za prijedloge je uspostavljeno nekoliko tipskih napomena, koje se donose u 9. tablici.

9. tablica: Tipske napomene uz prijedloge

odnosi se na	napomena
padež imenske riječi u prijedložnome izrazu	Prijedlog <i>kroz</i> uvodi imenicu u akuzativu, npr. <i>gle-dati kroz prozor, proći kroz tunel, trčati kroz šumu</i> .
normativno zapažanje	U razgovoru se prijedlog <i>kroz</i> upotrebljava za označavanje vremena, npr. <i>Kroz pet dana idemo na izlet</i> . U standardnom jeziku za označavanje vremena umjesto prijedloga <i>kroz</i> treba upotrijebiti prijedlog <i>za</i> , npr. <i>Za pet dana idemo na izlet</i> .
navezak	Ako imenica iza prijedloga <i>s</i> počinje konsonantima <i>s, z, š, ž</i> ili konsonantskim skupinama koje se teško izgovaraju, umjesto <i>s</i> upotrebljava se <i>sa</i> , npr. <i>Upoznala sam se sa Sonjom., Šeće sa psom</i> .

Primjerice, uz prijedloge *iza* i *pred* donose se napomene o padežu koji uvode i normativna napomena:

iza Prijedlog *iza* uvodi imenicu u genitivu, npr. *iza hotela, iza gradskih zidina*. U razgovoru se prijedlog *iza* upotrebljava za označavanje vremena, npr. *Iza zime dolazi proljeće*. U standardnom jeziku za označavanje vremena umjesto prijedloga *iza* treba upotrijebiti prijedloge *nakon* ili *poslije*, npr. *Nakon zime dolazi proljeće., Poslije zime dolazi proljeće*.

pred Kad označuje mjesto, prijedlog *pred* uvodi imenicu u instrumentalu, npr. *Vidimo se pred školom*. Kad označuje cilj kretanja, prijedlog *pred* dolazi ispred imenice u akuzativu, npr. *Dođi pred školu*. U razgovoru se prijedlog *pred* upotrebljava za označavanje vremena, npr. *Pred godišnje odmore ljudi su umorni i nestrpljivi*. U standardnom jeziku za označavanje vremena umjesto prijedloga *pred* treba upotrijebiti prijedlog *prije*, npr. *Prije godišnjih odmora ljudi su umorni i nestrpljivi*.

Iako se u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik načelno ne uspostavljaju uzajamni semantički odnosi malih riječi, uz neke se prijedloge donose i njihovi sino-

nimi i antonimi, npr. uz prijedlog *iza* donose se antonimi *ispred* i *pred*, uz prijedlog *pred* donosi se sinonim *ispred* i antonim *iza*, uz prijedlog *bez* antonim *s* i obrnuto itd.

3.4. Veznici

U modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik u dosadašnjoj su fazi projekta obrađeni veznici nezavisnosloženih rečenica (*i, pa, te, ni, niti, a, ali, nego, već, ili*), neki veznici zavisnosloženih rečenica (*ako, dok, da, jer, što*) te je uz neke riječi koje nisu po vrsti riječi veznici (*čiji, kad, kakav, kamo, kako, koji, koliko*) naznačena (radi jednostavnosti samo primjerima) i njihova veznička funkcija. Na 2. slici pokazuje se kako se uz zamjenicu *čiji* (samo) primjerima naznačuje i veznička funkcija te zamjenice (*Pavao Pavličić autor je čije kriminalističke romane volim čitati.*, *To su susjedi u čijem vrtu smo pekli roštilj.*).

2. slika: Obrada zamjenice *čiji* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik (preuzeto iz demo inačice)

U tekućoj je projektnoj fazi cilj dopuniti popis vezničkih riječi i riječima koje su po vrsti riječi veznici i onima koje imaju vezničku funkciju, ali nisu veznici po vrsti riječi. U međuvremenu korisnici modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik iscrpnije podatke o vezničkim riječima mogu dobiti u osnovnome modulu. U okviru projekta *Mrežnik* izrađuje se i baza veznika, kojoj se može pristupiti iz rječničkih članaka vezničkih riječi u osnovnome modulu. Ta baza nudi dodatne podatke korisnicima osnovnoga modula. Međutim, i korisnici modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik lako dodatne podatke o veznicima mogu putem osnovnoga modula potražiti u bazi veznika. U 10. tablici pokazuje se obrada veznika *dok* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik, obrada toga veznika u osnovnome modulu te onaj dio obrade u bazi veznika koji se razlikuje od obrade u osnovnome modulu jer uključuje 1. iscrpan

popis vezničkih skupina te 2. obradu složenih veznika koji uključuju veznik *dok* (vidi u 10. tablici). Tako osobe koje se koriste modulom za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik mogu po potrebi dobiti dodatne podatke o pojedinome vezniku i njegovoj uporabi te o njegovim vezničkim skupinama i složenim veznicima kojima je on nosiva sastavnica. Uspoređujući obrade veznika *dok* u dvama modulima prikazanim u 10. tablici, vidi se da se napomena koja se donosi u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik ne donosi u osnovnome modulu iako je tamo obrada opširnija (*dok* se opisuje kao veznik četiriju vrsta rečenica, uz dva se značenja donose normativne napomene, navode se sinonimni veznici). Riječ je o napomeni koja može biti korisna osobama koje uče hrvatski kao ini jezik, za razliku od izvornih govornika koje ne treba posebno upozoravati na činjenicu da npr. *ne* u rečenici *Sve dok ne dobijem diplomu, neću tražiti posao u struci. ne negira glagol dobiti.*

10. tablica: Obrada veznika *dok* u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik i u osnovnome modulu te dio obrade u bazi veznika

modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik
dok vez. Dok je veznik koji označava istodobnost, simultanost. – <i>Dok ona pere posuđe, on se brine o djeci.</i> – <i>Sve je dobro dok smo zajedno.</i> – <i>Dok živiš pod mojim krovom, poštovat ćeš moja kućna pravila.</i> ◦ Veznik <i>dok</i> može se upotrijebiti i u rečenicama u kombinaciji s česticom <i>ne</i>. U tom slučaju nije riječ o simultanosti, a čestica <i>ne</i> ne označava negaciju, npr. u rečenici <i>Sve dok ne dobijem diplomu, neću tražiti posao u struci</i>. U toj rečenici <i>dok</i> ne označava da radnja mora završiti da bi započela nova radnja.
osnovni modul
dòk dok vez. ¹ razg. Dok povezuje surečenice u nezavisnosloženoj suprotnoj rečenici kojom se izriče izrazita suprotnost, iznevjereno očekivanje ili neostvarena posljedica. – <i>Općina Pitomača svojom je postojećom Odlukom o ugostiteljskoj djelatnosti definirala radno vrijeme ugostiteljskih objekata na području općine, dakle pravnih osoba, dok to nije ograničila i na privatne objekte.</i> • U hrvatskome standardnome jeziku umjesto veznika <i>dok</i>, koji pripada razgovornomu stilu, bolje je u suprotnoj rečenici upotrebljavati veznik <i>ali</i>. SINONIMI: ali :1, dočim :1, ²no :1 ² razg. Dok uvodi uzročnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici. – <i>Dok si me se potrudio pronaći, znam da ti nešto od mene treba.</i> • U hrvatskome standardnome jeziku umjesto veznika <i>dok</i>, koji pripada razgovornomu stilu, bolje je u uzročnoj rečenici upotrebljavati veznik <i>kad</i>. SINONIMI: ²čim :2, kad :7 ³ Dok uvodi vremensku surečenicu u zavisnosloženoj rečenici, izriče da se radnja zavisne surečenice zbiva istodobno s radnjom glavne surečenice. – <i>Prvi obrok imao je dok je Ella još bila pod narkozom i na infuziji.</i> – <i>Slušanjem, gledanjem, pjevanjem i plesom, igrom s igračkom ili razgovorom s prijateljem, dok se peru ručice ili juri za loptom, nailaze nove riječi, a to i ne primjećujemo...</i>

SINONIM: kad :4

Hrvatska školska gramatika: <http://gramatika.hr/pravilo/vremenske-recenice/96/#pravilo>

⁴ Dok uvodi graničnu (terminativnu) surečenicu u zavisnosloženoj rečenici, izriče da se radnja glavne surečenice zbiva dok se ne ostvari radnja zavisne surečenice.

– *Dok ga nije upoznala, nije vjerovala ljudima.*

– *Zapravo sve je bilo super, sve je tako lijepo bilo dok te nisam pogledao u oči i vidio da nešto nije u redu...*

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=dok&search_type=basic

Baza veznika: <https://borna12.github.io/baza-veznika/index.html#dok>

baza veznika*

U **vezničkim skupinama**: još dok, osobito dok, pogotovo dok, samo (dotle) dok (*Temeljna je karakteristika konzorcija da traje samo dok se ne ispuni cilj radi kojeg je osnovan, Jednolična izravna demokracija izvediva je samo dok postoji stvaran dogovor među svim članovima zajednice o vrlo važnim stvarima*), samo toliko dok, sve dok (Kada su napokon izšli na površinu, nisu znali gdje se nalaze sve dok im jedan dječak nije rekao da su u južnoj Italiji, Bojim se da lokalne vlasti neće reagirati sve dok zmija nekoga ne ugrize i dok se ne dogodi tragedija.), toliko dugo dok

Hrvatska školska gramatika: <http://gramatika.hr/pravilo/vremenske-recenice/96/#pravilo>

dok... dotle

granična (terminativna) vremenska rečenica

• Dok dišem, dotle postojim. LH

• Dok... dotle kao vremenski veznik navodi Katičić (2002.).

dok god

granična (terminativna) vremenska rečenica

• Trčanje treba izbjegavati dok god pacijent osjeća bol.

• Dok god radi, on se mora profesionalno usavršavati.

• Dok god kao veznik terminativnih (graničnih) vremenskih rečenica navodi Pranjković (2005.).

dotle dok

granična (terminativna) vremenska rečenica

• Čovjek je upravo poput izvora. On je živ i svjež samo dotle dok pušta da voda iz njega teče i oživljuje sve oko sebe.

• Od prosvjeda odustali nećemo sve dotle dok naš zahtjev ne bude ispunjen.

• Kad je župnik sakupio seljane da podignu ova dva grabova stupa, moglo se mirovati barem dotle dok ti oguljeni grabovi stupovi ne izazivaju.

• Ja nisam ugrožen. Barem dotle dok mogu reći što mislim.

U **vezničkim skupinama**: barem dotle dok, samo dotle dok, sve dotle dok

(komparativ)... nego dok

usporedbena rečenica

• Uz morske pse prijeti veća opasnost ako se pljuska na površini nego dok se roni.

• Ponekad mi se čini da ga češće sad vidam nego dok je živio ovdje.

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=dok&search_type=basic

*Zbog opsežnosti obrade jedinica u bazi veznika donose se samo podatci koji bitno dopunjuju obradu u osnovnome modulu, odnosno popis vezničkih skupina te obrade složenih veznika sa sastavnicom *dok*.

4. Zaključak

U modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik malim je riječima posvećena posebna pozornost. Za njih su, kao i za ostale zatvorene gramatičke i semantičke skupine, izrađene tipske definicije i napomene koje se po potrebi, kako je pokazano u ovome radu, prilagođavaju svakoj riječi. Za razliku od osnovnoga modula, u kojemu se ne donose gramatičke napomene, u napomeni u modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik donose se uz pragmatičke i normativne (također i kulturne) podatke i mnogi gramatički podatci. To je osobito naglašeno kod malih riječi koje redovito u napomeni imaju gramatičke podatke. S obzirom na to da su *Mrežnikovi* moduli uzajamno povezani, korisnici modula za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik dodatne podatke o riječi mogu pronaći u osnovnome modulu te u slučaju veznika u bazi veznika.

Literatura

- Ban Matovac, Lidija i Darko Matovac. 2020. „Varijacija u upotrebi prijedloga *u* i *na* uz imena država (s naglaskom na poučavanje hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika”. U *HINIZ – Hrvatski inojezični*, uredili Jelaska, Zrinka i Igor Marko Gligorić. 65–84. Zagreb – Klagenfurt: Hrvatsko filološko društvo – Filozofski fakultet u Zagrebu – Institut za slavistiku Sveučilišta u Klagenfurtu.
- Brozović Rončević, Dunja i Damir Ćavar. 2008. „Hrvatska jezična riznica kao podloga jezičnim i jezičnopovijesnim istraživanjima hrvatskoga jezika”. U *Vidjeti Ohrid: referati hrvatskih sudionika i sudionika za XIV. međunarodni slavistički kongres*, uredili Petrović, Bernardina i Marko Samardžija. 173–186. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Carstens, Adelia. 1995. Language Teaching and Dictionary Use: An Overview. *Lexikos* 5 (AFRILEX-reeks/series 5B:1995). 105–116. doi.org/10.5788/5-1-1059. Pristupljeno 22. prosinca 2021.
- Demoinačica Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika. <https://rjecnik.hr/mreznik/>. Pristupljeno 27. prosinca 2021.
- Despot Štrkalj, Kristina, Lana Hudeček, Tomislav Stojanov i Nikola Ljubešić. 2019. „State-of-the-art on monolingual lexicography for Croatia (Croatian)”. *Slovenščina* 2.0 7 (1): 65–77.
- HR4EU. <http://www.hr4eu.hr>. Pristupljeno 27. prosinca 2021.
- Hudeček, Lana. „Obrada veznika u Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku”. U *Zbornik radova s XII. Riječkih filoloških dana*. (u tisku)
- Hudeček, Lana, Milica Mihaljević i Dinka Pasini. 2018. „Radionica na Croaticumu – provjera strukture modula za strance Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika”. *Hrvatski jezik* 5 (2): 9–12
- Hudeček, Lana i Milica Mihaljević. 2018. „Croatian Web Dictionary Mrežnik: One year later - What is different?” U *Proceedings of the Conference on Language Technologies & Digital Humanities*, uredili Fišer, Darja i Andrej Pančur. 106–113. Ljubljana.
- Hudeček, Lana i Milica Mihaljević. 2019. „Croatian Web Dictionary – Mrežnik – Linking with Other Language Resources”. U *Electronic lexicography in the 21st century. Proceedings of the eLex 2019 conference*, uredili Kosem, Iztok i dr. Brno: Lexical Computing CZ, s.r.o.
- Hudeček, Lana, Milica Mihaljević i Dinka Pasini. „Modul za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik”. U *Hrvatski mrežni rječnik. Monografija. Radna inačica*. https://rjecnik.hr/mreznik/wp-content/uploads/Modul%20za%20strance_24_10-2.pdf. Pristupljeno 10. prosinca 2021.
- Karlič, Virna i Petra Bago. 2020. „Pragmatika i leksikografija: deiktici kao izazov suvremene leksikografije”. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46 (2): 749–763.
- Ljubešić, Nikola i Filip Klubička. 2016. „Croatian web corpus hrWaC 2.1.” *Slovenian language resource repository CLARIN.SI*. Pristupljeno 26. 12. 2021. na <http://hdl.handle.net/11356/1064>.

- Matas Ivanković, Ivana. 2019. „Višerječni prijedlozi i prijedlozi kao dio višerječnih jedinica u hrvatskom i ruskom jeziku”. U *Croaticum: Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika*, 4. zbornik radova, uredili Banković-Mandić, Ivančica, Marica Čilaš Mikulić i Darko Matovac. 87–100. Zagreb: FF press.
- Matas Ivanković, Ivana. 2020. „Tvorba brojevnih riječi u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*.” *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46 (2): 853–870.
- Matijević, Maja i Josip Mihaljević. 2020. „Mrežne igre prilagođene arapskim govornicima kao potpora učenju hrvatskoga”. U *HINIZ – Hrvatski inojezični*, uredili Jelaska, Zrinka i Igor Marko Gligorić, 153–174. Zagreb – Klagenfurt: Hrvatsko filološko društvo – Institut für Slawistik..
- Matovac, Darko. 2014. „Kognitivnolingvistički pristup poučavanu prijedloga”. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 17: 5–32.
- Matovac, Darko i Sanda Lucija Udier. 2018. „Efficiency of teaching verbal prefixation in Croatian L2 by means of the cognitive linguistic approach”. U *Language in Research and Teaching: Proceeding from CALS Conference 2016*, uredili Brala-Vukanović, Marija i Anita Memišević. 85–98. Berlin: Peter Lang.
- Matovac, Darko i Sanda Lucija Udier. 2019. „Poučavanje glagolske prefiksacije – u potrazi za učinkovitijim modelom”. U *Croaticum, Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika*, 4. zbornik radova, uredili Banković-Mandić, Ivančica, Marica Čilaš Mikulić i Darko Matovac. 13–33. Zagreb: FF press.
- Mihaljević, Ana i Josip Mihaljević. 2019. „Mrežne igre u poučavanju i učenju hrvatskoga jezika”. U *Dijete i jezik danas – Razvoj pismenosti u materinskom i inom jeziku. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem*, uredili Majdenić, Valentina, Ivana Trtanj i Vedrana Živković Zebec. 113–137. Osijek..
- Mihaljević, Josip. 2021. Konceptualni okvir igrifikacije hrvatskoga mrežnoga rječnika. (doktorski rad u rukopisu)
- Mihaljević, Josip. 2020. „Igrifikacija Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika.” *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46 (2): 871–898.
- Mihaljević, Josip. Igrifikacija. U *Hrvatski mrežni rječnik. Monografija. Radna inačica*. <http://ihjj.hr/mreznik/uploads/c76b4587df2b55ee5d1be9ddec6d4023.pdf>. Pristupljeno 10. prosinca 2021.
- Mihaljević, Milica. 2018. „Hrvatski mrežni izvori za djecu i strance”. U *Вісник Львівського університету. Серія філологічна* 69, uredio Salyha, T. 75–89. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Müller, Vera. 2002. The use of dictionaries as a pedagogical resource [[sic]] in the foreign language classroom. U *Proceedings of the 10th EURALEX International Congress*, uredili Braasch, Anna i Claus Povlsen. 717–721. København: Center for Sprogteknologi.
- Pandžić Ivan. 2016. „Portal za učenje hrvatskoga jezika.” *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*. 3 (4): 22–24.
- Pojmovnik e-leksikografije*. <http://ihjj.hr/mreznik/page/pojmovnik/6/>. Pristupljeno 27. prosinca 2021.

- Pranjković, Ivo. 2002. *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjković, Ivo. 2013. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Udier, Sanda Lucija i Milvia Gulešić Machata. 2012. „Prijedlozi u hrvatskom kao inom jeziku: opis i obrada”. U *Croaticum: Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, 1. zbornik radova*, uredili Čilaš Mikulić, Marica, Antonio Toni Juričić i Sanda Lucija Udier. 36–50. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija i Darko Matovac. 2017. „In which order should verbal prefixation in Croatian as L2“ be taught?”. *Vestnik za tuje jezike* 9 (1): 173–189.

Small words in the module for learners of Croatian as a second and foreign language in *Croatian Web Dictionary – Mrežnik*

Compiling dictionary entries of small words, defined in a narrower or broader sense, regardless of the dictionary type, always presents a challenge for the lexicographer. In this paper, on the example of pronouns, prepositions, and conjunctions, the authors show how dictionary entries of small words are compiled in the *Croatian Web Dictionary – Mrežnik*, especially in its module for learners of Croatian as a second and foreign language, and emphasize the role and place of grammatical data in that module.

Keywords: *Croatian Web Dictionary – Mrežnik, Croatian as a second and foreign language, small words, pronouns, prepositions, conjunctions*

Antonio Juričić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
atjurici@ffzg.hr

Tanja Salak

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tcarapin@ffzg.hr

Mjesto jezične pravilnosti u vrednovanju pisanja na visokoj razini poznavanja hrvatskoga kao inoga jezika

Rad predstavlja sadržajna i jezična obilježja studentskih eseja nastalih na Jezičnim vježbama iz hrvatskog kao drugog i stranog jezika VI (C1 prema ZEROJ-u) Croaticumova modula u ljetnom semestru akademske godine 2016./2017. Studenti na C1 razini prema ZEROJ-u trebali bi proizvoditi jasne i dobro strukturirane tekstove, iscrpno obrazlagati svoja stajališta naglašavajući ključna mjesta i koristeći odgovarajuća stilska sredstva. Pravopis bi trebao biti ispravan, osim poneke slučajne greške, a visok je i stupanj gramatičke ispravnosti; sustavne pogreške su rijetke i teško se primjećuju. Međutim, provedena analiza pokazuje kako se baš u pogledu jezične pravilnosti kod naprednih studenata hrvatskoga kao inoga jezika pojavljuju najveća odstupanja od ZEROJ-evih kriterija, dok su razumijevanje polaznih tekstova, sadržajna primjerenost, razvijanje teme, koherentnost, stil i vokabular na visokoj razini.

Ključne riječi: vrednovanje pisanja, studentski eseji, C1 razina HIJ-a, jezična pravilnost

1. Uvod

Često se u literaturi može pročitati da je u poučavanju inoga jezika vještina pisanja bila najslabije zastupljena od četiriju vještina. Dapače, Valdes i sur. (1992: 333) navode da se vještina pisanja nije čak ni provjeravala u testovima na kraju nastave u srednjim školama. Kad se pak vještina pisanja uvrstila u nastavni proces, onda se najviše pažnje pridavalo proizvodnji ispravnih oblika, a ne kompoziciji teksta. Međutim pisanje tekstova i na materinskome i na inome jeziku složena je zadaća koja „od pojedinca zahtijeva da osim poznavanja posebnih društvenih normi i kodova, gramatičkih pravila i zakonitosti te svakako posjedovanja dovoljno širokoga vokabulara poznaje i poštuje također principe organizacije manjih jezičnih jedinica u razumljivu i smislenu cjelinu“ (Petric 2004: 133).

Danas se vještina pisanja smješta uz bok s vještinom čitanja, vještinom slušanja i vještinom govorenja. Kada je riječ o vještini pisanja u inome jeziku, onda se, uz sadržajnu primjerenost, razvijanje teme, koherentnost, stil i vokabular, posebna pažnja pridaje i jezičnoj pravilnosti. Često se poučavatelji inoga jezika nalaze pred pitanjem koliko je jezična pravilnost važna u razvijanju i vrednovanju vještine pisanja.

1.1. Važnost jezične pravilnosti za razvijanje vještine pisanja u inome jeziku

Radovi o vještini pisanja u inome jeziku često se bave pitanjem koliko je proizvodnja ispravnih oblika važna za razvijanje vještine pisanja. Truscott (1996) u svojem često citiranom radu tvrdi da se gramatički ispravci ne trebaju i ne smiju primjenjivati u svrhu razvijanja vještine pisanja. Autor svoju tezu potkrepljuje mnogim istraživanjima koja pokazuju da je gramatičko ispravljanje neučinkovito te na kraju čak izvodi zaključak da ima negativan utjecaj na razvoj vještine pisanja. Truscott iscrpno raspravlja o mnogim značajkama gramatičkih ispravaka u pisanoj produkciji. Primjerice, postavlja pitanje što točno treba ispravljati u pisanoj produkciji, sve ili samo dijelove iz obrađenoga gradiva, a odmah potom upozorava da lektor nikada ne može biti potpuno siguran što je učenik usvojio jer učenik usvaja jezik i izvan učionice. Dalje upućuje na problem dosljednosti; često ispravljач previdi ispraviti sve greške ili pak različito ispravi istu grešku. Problem se umnaža kada se uzme u obzir da se često dva ili više ispravljачa neće složiti oko ispravaka.

Osim toga, učenici pojednostavnjuju i skraćuju svoje pisane tekstove da bi izbjegli gramatičke greške. Usto razvijaju i negativan odnos prema pisanju i općenito učenju. Iz toga Truscott zaključuje da učenici kojima se ne ispravljaju gramatičke greške u pisanim tekstovima bolje razvijaju vještinu pisanja (Truscott 1996: 355, usp. Cushing Weigle 2002: 184).

Sličnog je stajališta i Kepner (1991) koji je proveo istraživanje u kojem je grupa učenika tijekom semestra dobivala gramatičke ispravke (ispravci na razini rečenice s kratkim objašnjenjem u čemu je pogreška), a drugi komentare orijentirane samo na sadržaj eseja. Kepner je zaključio (1991: 310) kako gramatički ispravci nisu rezultirali ni poboljšanjem gramatičke ispravnosti u pisanim tekstovima ni povećanjem kvalitete pisanja. S druge strane, komentari o sadržaju pisanoga teksta pridonijeli su gramatičkoj točnosti i kvaliteti pisanja.

S Truscottom (1996) raspravlja Chandler (2003) te pobija njegove zaključke. Njezin se rad temelji na dvama istraživanjima provedenima na neizvornim govornicima engleskoga jezika na visokoj srednjoj i naprednoj razini koji su tijekom tečaja pisali autobiografije.

U prvome istraživanju studenti su bili podijeljeni u eksperimentalnu i kontrolnu grupu, pritom je jedna grupa dobivala ispravke gramatičkih i leksičkih pogrešaka tijekom semestra, a druga nije. Grupa koja je dobivala ispravke morala je ispraviti tekst prije sljedećega zadatka pisanja. Rezultat ovoga istraživanja vrlo je zanimljiv. Chandler (2003: 280) je zaključila da je ispravljanje tekstova bez uvažavanja ispra-

vaka imalo isti rezultat kao i neispravljanje. Čini se da učenici nisu obraćali pozornost na ispravke sve dok od njih nije zatraženo da ponovno napišu tekst uvažavajući ispravke. Tek tada, pisanjem istoga teksta ponovno, učenici su pokazali napredak u točnosti.

Prvo Chandlerino istraživanje pokazalo je da ispravljanje pogrešaka rezultira smanjenjem pogrešaka u daljnjem pisanju tijekom semestra, a drugo se istraživanje bavilo tipom ispravka koji je najučinkovitiji. Autorica je koristila četiri tipa ispravaka: (1) ispravljanje, (2) podcrtavanje, (3) podcrtavanje s opisom pogreške na margini te (4) opis pogreške na margini bez označavanja mjesta pogreške. Iako se nekim učenicima svidjelo dobiti samo opis pogreške, to nije bilo učinkovito jer nisu svi studenti bili motivirani tražiti točno mjesto pogreške. Podcrtavanje je bilo najbrže za ispravljača, pa time učinkovito, ali je također zahtijevalo dodatan angažman od učenika koji su trebali sami shvatiti u čemu su pogriješili. Uzimajući u obzir ispravljačev i učenikov angažman (koliko je vremena potrebno za ispravljanje, tj. razumijevanje ispravka), najučinkovitija metoda je metoda ispravljanja.

Zanimljivo je istaknuti da je Chandler u prvome istraživanju, uz ispravljanje grešaka u pisanim tekstovima, davala i kratak komentar o sadržaju koji je uvijek bio pozitivan. Upravo je i Kepner (1991) dokazao učinkovitost povratne informacije o sadržaju teksta.

Iz navedenih istraživanja možemo vidjeti da je učinkovitost ispravljanja pogrešaka u pisanim tekstovima negdje potvrđena (Chandler 2003), a negdje opovrgnuta (Truscott 1996). Čini se da danas ipak prevladava mišljenje da se greške u pisanim tekstovima trebaju ispravljati, i u materinskome i u inome jeziku. To možemo zaključiti iz prakse nastavnika, ali i iz različitih ocjenjivačkih ljestvica za vrednovanje vještine pisanja koje uvrštavaju i kriterij jezične pravilnosti.

Navedena istraživanja bave se engleskim kao inim jezikom. Kada je riječ o hrvatskom kao inom jeziku (HII), čini se da je situacija složenija. Naime, hrvatski je flektivni jezik u kojem se značenje izražava promjenama u oblicima riječi te je zbog toga jezična pravilnost više od formalnog zahtjeva – jezičnom pravilnošću postiže se preciznost u izražavanju željenog značenja.

Uzimajući u obzir specifičnost hrvatskog jezika te istraživanja (npr. Chandler 2003), ali i vlastito poučavateljsko i ocjenjivačko iskustvo, smatramo da se jezična odstupanja trebaju ispravljati, odnosno da se jezična pravilnost treba vrednovati. Zaista, u vlastitoj nastavnoj praksi pokazuje se da je ponovno pisanje eseja nakon ispravljanja učinkovito. Ova se metoda pokazuje višestruko korisnom; svi učenici su obavezni obratiti pozornost na svoje greške i još jednom napisati isti esej, a također se smanjuje mogućnost nedosljednosti ispravljača (ispravljač dobiva drugu priliku za ispravljanje u slučaju previda prvi put).

Chandler (2003) i Kepner (1991) ističu učinkovitost davanja komentara o sadržaju pisanoga teksta, a upravo na važnost i učinkovitost davanja povratnih informacija koje su brze, učinkovite i pozitivne upozoravaju i drugi autori (Dörnyei 2001, Malouff 2008) koji se bave motivacijskim strategijama u inome jeziku. Osim što po-

zitivian komentar ocjenjivača ohrabruje učenika na daljnje pisanje, također obraća pozornost na druge aspekte vještine pisanja koji ne uključuju gramatičku i leksičku točnost te time ublažavaju moguće nepovoljne utjecaje koje ima ispravljanje gramatičkih i pravopisnih odstupanja.

1.2. Ocjenjivačke ljestvice za vrednovanje vještine pisanja

Za vrednovanje vještine pisanja važno je odrediti odgovarajuću ocjenjivačku ljestvicu. Obično se ocjenjivačke ljestvice dijele na holističke (jedan rezultat) i analitičke (više rezultata za različite aspekte pisanja kao što su npr. sadržaj, kompozicija, jezik i dr.). Analitičke i holističke ljestvice uspoređivala je Sara Cushing Weigle (2002) te je navela više prednosti za analitičku ljestvicu jer je primjerenija u poučavanju inoga jezika te pouzdanija, a uvijek se može i holistički vrednovati pa usporediti rezultate. Za potrebe ovoga rada u vrednovanju vještine pisanja koristili smo se analitičkom ljestvicom Zajedničkog europskog referentnog okvira za jezike – ZEROJ (CEFR) jer ona uzima u obzir sve važne sastavnice pisanja, a uz to se vodimo ZEROJ-evim opisnicima u izradi testova i osmišljavanju programa. No, prije nego što prikažemo svoju analizu pisanih tekstova, potrebno je predstaviti radove u domaćoj znanstvenoj literaturi o vrednovanju pisanja, s posebnim osvrtom na rad I. Banković-Mandić koja se bavila istom temom, ali je u analizi pisanih tekstova koristila drugu analitičku ljestvicu.

1.3. Domaća znanstvena literatura o vrednovanju vještine pisanja u hrvatskom kao inom jeziku

Najčešće se radovi o vrednovanju pisane produkcije u hrvatskome kao inome jeziku bave vrednovanjem pisanja izvan nastavnog procesa, u sklopu standardiziranih testova (Udier i Jelaska 2008, Jelaska i Cvikić 2008, Ferbežar i Požgaj-Hadži 2008). Iako se u ovom radu bavimo vrednovanjem pisanja u sklopu nastavnoga procesa, čini se da se pitanja koja se otvaraju pri izradi i primjeni standardiziranih testova preslikavaju i u vrednovanju pisanja na nastavi. Naime, poučavatelji često nisu sigurni trebaju li ocjenjivati po dojmu (holistički) ili prema nekom opisniku (analitički), često isti tekst različito ocjenjuju različiti ocjenjivači, a ponekad i isti ocjenjivač, ponekad jezična (ne)pravilnost ima prevagu u vrednovanju nad ostalim aspektima pisanja kao što su stil, bogatstvo vokabulara, kohezija, koherencija. Ponekad ocjenjivači, uz oduzimanje bodova za jezičnu nepravilnost, daju dodatne bodove za dužinu ili kompleksnost teksta, dobar stil ili vokabular. A ono što se čini specifičnim za hrvatski kao ini jezik s obzirom na njegovu flektivnost i važnost jezične pravilnosti, da bi se postiglo željeno značenje, jest činjenica da lektori često najveću pozornost pridaju upravo jezičnoj pravilnosti u vrednovanju pisanja (usp. Banković-Mandić 2012), a druge aspekte zanemaruju.

Ivančica Banković-Mandić (2012) prikazala je analizu pisanih tekstova u okviru svojeg rada o vrednovanju pisane produkcije u inojezičnome hrvatskome. Njezina analiza oslanja se na djelo *Uvod u lingvistiku teksta* (R.-A. de Beaugrande i W. U.

Dressler 2010). Autorica je, slijedeći sedam kriterija tekstualnosti (kohezija, koherencija, intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost, intertekstualnost), ocijenila pet tekstova učenika inojezičnoga hrvatskoga. Iste radove učenika ocijenilo je i šest lektora hrvatskoga kao inoga. Lektorske intervencije (ispravci) odnosile su se na pravopis, morfologiju, sintaksu i semantiku. Autorica je utvrdila da lektori u vrednovanju pisanja najveću pažnju pridaju jezičnoj pravilnosti te zaključila rad ovim riječima (2012: 360): „U svakom slučaju, pisana produkcija ne smije biti vrednovana samo kao gramatička analiza, iako se u ovoj maloj analizi učeničkih radova u većini slučajeva poklapa ocjena (uglavnom gramatička) pisane produkcije s analizom kriterija tekstualnosti.“

2. Instrument za vrednovanje pisanja

U Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik lektori se vode ZEROJ-em u izradi testova, a time i u ocjenjivanju vještina. Za potrebe ovoga rada analizirali smo eseje na razini C1 oslanjajući se na ZEROJ-eve opisnike. ZEROJ-ev opisnik je analitička ljestvica koja uzima u obzir sve važne sastavnice pisanja:

za ukupnu pisanu produkciju:

„Može pisati jasne, dobro strukturirane tekstove o složenim temama, naglašavajući odgovarajuća značajna pitanja, šire obrazlažući i dopunjavajući svoja stajališta dodatnim elementima, argumentima i odgovarajućim primjerima te završivši odgovarajućim zaključkom.“ (str. 62)

za gramatičku ispravnost:

„Može dosljedno održavati visok stupanj gramatičke ispravnosti; sustavne pogreške su rijetke i teško se primjećuju.“ (str. 117)

za pravopis:

„Raspored teksta, podjela na odlomke i interpunkcija dosljedni su i služe svrsi. Pravopis je ispravan, osim poneke slučajne pogreške.“ (str. 121)

za vokabular:

„Dobro vlada bogatim rječnikom, što mu omogućuje da moguće praznine spremno zaobiđe parafraziranjem. Rijetko se primjećuje da mora tražiti pravi izraz ili odustati od toga da kaže baš ono što želi reći. Dobro vlada idiomatskim izrazim i kolokvijalizmima.“ (str. 115)

U ovom radu zanimalo nas je hoće li eseji studenata na visokoj razini jezične kompetencije zadovoljiti kriterije iz ZEROJ-a, tj. hoće li jezična pravilnost odgovarati ZEROJ-evim opisnicima za razinu C1.

3. Analiza eseja

3.1. Instrument

Analizirali smo studentske eseje nastale na Jezičnim vježbama iz hrvatskog kao drugog i stranog jezika VI (C1 prema ZEROJ-u) Croaticumova modula u ljetnom se-

mestru ak. god. 2016/17.¹ Studenti su pisali eseje na temelju polaznog teksta pod naslovom *Seksizam u Hrvata* (autorica: Željka Vučković). Studentski sastavci analizirani su s obzirom na razumijevanje zadatka, organizaciju (kompozicija i koherentnost), vokabular te jezičnu pravilnost.

3.2. Rezultati i rasprava

U prilogu 1 prikazan je polazni tekst Željke Vučković pod naslovom *Seksizam u Hrvata* te uputa za pisanje eseja.

U prilogu 2 prikazano je 6 eseja na zadanu temu. Valovitom crtom označeni su dijelovi teksta koji upućuju na bogatstvo vokabulara te upotrebu konektora i modalnih izraza. Isprekidanom crtom označene su nepravilnosti koje se odnose na gramatičke i pravopisne pogreške te upotrebu pogrešnih riječi. Posebno su podebljano označeni interpunkcijski i pravopisni znakovi koji nedostaju, zagradama su označene riječi, slova ili znakovi koji su nepotrebni te nečitko napisane riječi, a brojevima u zagradama redosljed riječi. Zvezdicom su označene napomene autora eseja.

Što se tiče razumijevanja zadatka, zaključili smo da su studenti dobro razumjeli polazni tekst, smisleno uključili pojedine njegove glavne naglaske u svoje eseje, uvjerljivo ih dopunjavali vlastitim primjerima i stajalištima te obogatili stilskim sredstvima poput retoričkoga pitanja i ponavljanja pojedinih riječi na početku eseja 1:

„Je li uopće moguće razgovarati o spolovima uzimajući u obzir cijeli svijet? Toliko smo dugo na ovom planetu, toliko procesa, promjena iza nas, toliko smo svega prošli. Razvoj kultura na svijetu išao je i još uvijek ide u raznolikim smjerovima.“

Zatim uočavamo da se tekstovi većinom čitaju bez teškoća, da su jasno oblikovani u koherentnu cjelinu, da je argumentacija sistematična te da se pravilno koriste različiti konektori i modalni izrazi primjerice *s jedne strane, s druge pak strane, povrh toga, naravno, nažalost, štoviše, po mojem mišljenju, dakle, osim toga, umjesto toga, unatoč tome*.

Raspon vokabulara je također širok. Poneki izbor pogrešnih riječi ne ometa sporazumijevanje (*žensko množinstvo, eruoparalamentičar, gnušno, curice se obrežuju...*). Bogata je uporaba frazema i kolokacija: *hamletovsko pitanje, valja nam pogledati dalje od vlastita nosa, potkopavamo vlastitu budućnost i puki opstanak, drže tvoj život u rukama, građani su naišli na zatvorena vrata, često su žene na piku, ne pada mi na pamet, još od malih nogu, otvorimo oči, za stereotipe nema mjesta, pere im se mozak, feminizmu se vežu ruke, igraju ključnu ulogu, tijekom povijesti, položaj žena, izvor informiranja, nuspojava međuljudskih odnosa, privatni sektor, bombardirati informacijama, obezvrijediti ženske osobe, ponižavati žene, degradirati ljudska bića...* Isto tako važno je istaknuti primjere intertekstualnosti kao npr. u eseju 6:

„U krugu je poljskih (i, nažalost, ne samo poljskih) prevoditelja veoma poznata izreka istaknutog prevoditelja i pjesnika Barańczaka koji je usporedio prijevod i ženu tvrdeći da prijevod kao žena može biti vjeran i ružan ili lijep i nevjeran.“

¹ Zahvaljujemo kolegici Ranki Đurđević i njezinim studentima na tekstovima koje smo analizirali u ovome radu.

Na kraju osvrnut ćemo se na jezičnu pravilnost. U tekstovima nailazimo na gramatičke i pravopisne pogreške koje se vrlo lako uočavaju.

Neke gramatičke pogreške su *tijekom povijest, za lifting lice, što se tiče seksizam, oni bave ljudima, sjećam se američke reklame koje prikazuju, ...prednosti muškog svijeta kojeg stanovnici gledaju..., djeca su isto bombardirane, tko vlada medijima, pitaju se puno ljudi, seksizam je prisutan u televiziji, ...jer možda u prošlosti nemale osnovna prava, ...i je skoro pa nemoguće, kažu da su glupše, sve takve seksističke odnose potječu iz lošeg odgoja, sve dok će biti na svijetu više od jedne osobe, neće biti suglasnosti...*

Neke pravopisne pogreške su *domaćića, nemam riječi, svjetsko stanovništvo, nevesta, bez okljevanja, raspodijela, doprinjeti, prosiječan, lijepša, njegovo Veličanstvo, kao n.pr. u XXI stoljeću, da kvalitetno razgovaramo o seksizmu prvo bismo trebali, sudeći po njegovim prijevodima druga je opcija..., nažalost seksizam je, na Facebook-u, sa prijateljima.*

Dakle u analiziranim esejima studenata HIJ-a na razini C1 odstupanja od ZEROJ-evih kriterija najviše su se javljala u pogledu jezične pravilnosti. Nasuprot tomu razumijevanje polaznih tekstova, sadržajna primjerenost, razvijanje teme, koherentnost, stil i vokabular odgovaraju zahtjevima prema kojima na razini C1 ispitanici detaljno razumiju dulje, složene tekstove te velik broj idiomatskih izraza i kolokvijalizama, pišu jasne, detaljne, dobro strukturirane, razrađene, argumentirane i maštovite tekstove o složenim temama, vladaju bogatim vokabularom te se koriste aluzijama i humorom.

4. Zaključak

Vrednovanje eseja omogućuje praćenje napretka i poteškoća u učenju i usvajanju HIJ-a te je korisna povratna informacija i studentima i lektorima u planiranju aktivnosti kojima bi se pojedine jezične kompetencije usavršile. Uvježbavanje jezične pravilnosti ne može se zanemariti ni na visokim razinama poznavanja hrvatskoga jezika. Ipak, jezična pravilnost ne smije odnijeti prevagu u ukupnom vrednovanju pisane proizvodnje, nego trebamo uvažiti aspekte tekstualnosti – koheziju, koherenciju, intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost te intertekstualnost vodeći računa o efikasnosti, efektности i primjerenosti – regulativnim načelima koja kontroliraju komunikaciju tekstem.

Literatura

- Bacha, Nahla. 2001. "Writing evaluation: what can analytic versus holistic essay scoring tell us?." *System* 29 (3): 371–383.
- Banković-Mandić, Ivančica. 2012. „Kako vrednovati pisanu produkciju u učenju hrvatskog kao drugog i stranog jezika?“ U *Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici, Zbornik radova s 25. Međunarodnog skupa HDPL-a. Osijek: HDPL, uredili Pon, Leonard, Vladimir Karabalić, Sanja Cimer, 353–363. Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.*

- CEFR Companion Volume with New Descriptors (preuzeto 17. prosinca 2019. s www.coe.int/lang-cefr)
- Chandler, Jean. 2003. „The efficacy of various kinds of error feedback for improvement in the accuracy and fluency of L2 student writing.“ *Journal of second language writing* 12 (3): 267–296.
- Cushing Weigle, Sara. 2002. *Assessing Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Beaugrande, Robert i Wolfgang Dressler. 2010. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Disput.
- Dörnyei, Zoltán. 2001. *Motivational Strategies in the Language Classroom*. New York: Cambridge University Press.
- Ferbežar, Ina i Vesna Požgaj-Hadži. 2008. „Kako izraditi jezični test.“ *LAHOR: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 3(6): 165–182.
- Hyland, Ken. 2007. „Genre pedagogy: Language, literacy and L2 writing instruction.“ *Journal of second language writing* 16 (3), 148–164.
- Jelaska, Zrinka i Lidija Cvikić. 2008. „Procjenjivanje i vrjednovanje u hrvatskome jeziku.“ *LAHOR: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 1 (5): 115–125.
- Kepner, Christine Goring. 1991. „An experiment in the relationship of types of written feedback to the development of second-language writing skills.“ *The modern language journal* 75 (3): 305–313.
- Malouff, John M. i sur. 2008. „Methods of Motivational Teaching“. Online Submission Modern Languages Division Council for Cultural Co-operation. 2005. *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Petric, Ivana. 2004. „Besediloslovna primerjava pisne produkcije tujih in rojenih govorcev slovenščine.“ *Jezik in slovstvo* 49 (3-4): 133–144.
- Truscott, John. 1996. „The case against grammar correction in L2 writing classes.“ *Language learning* 46 (2): 327–369.
- Udier, Sanda Lucija i Zrinka Jelaska. 2008. „Službena provjera poznavanja inojezičnoga hrvatskoga jezika.“ *LAHOR: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 2 (6): 237–255.
- Valdés, Guadalupe, Paz Haro i Maria Paz Echevarriarza. 1992. „The development of writing abilities in a foreign language: Contributions toward a general theory of L2 writing.“ *The Modern Language Journal* 76 (3): 333–352.

Importance of correctness in the evaluation of writing at C1 level of Croatian as L2

The paper presents the content and language features of student essays written in Language Exercises in Croatian as a Second and Foreign Language VI (C1 according to CEFR) of the Croaticum module in the summer semester of the academic year

2016/2017. According to CEFR, students at the C1 level should produce clear and well-structured texts, fully explain their views by emphasizing key points and using appropriate styling tools. The spelling should be correct, except for a few minor slips, and there should be a high degree of grammatical accuracy; systematic errors should be rare and difficult to spot. However, this paper will show that advanced students learning Croatian as a second and foreign language deviate largely from CEFR's criteria in grammatical accuracy and orthographic control. Meanwhile, understanding the starting texts, content adequacy, topic development, coherence, style, and vocabulary are all at a high level.

Keywords: *evaluation of written production, student essays, C1 level of Croatian as L2, correctness*

Prilog 1: polazni tekst

1. Pročitajte uvodni tekst s internetskog portala Voxfeminae (dijelovi članka objavljenog 3. prosinca 2016.) i napišite esej na temu *Seksizam u javnom diskursu s posebnim naglaskom na medijima i obrazovanju* (Kako se žena prikazuje npr. u reklamama? Kakav je odnos prema ženama na radnom mjestu? Kako političari iskazuju svoj odnos prema ženama? Kako se djecu u sklopu školskog sustava uči rodnim ulogama? ...). Možete se referirati i na vlastita iskustva, na sferu djelovanja Maje Hrgović itd. Tekst treba sadržavati najmanje 400 riječi.

SEKSIZAM U HRVATA – 2016.

piše: Željka Vučković

‘Svaka ljepotica zaslužuje svoju zvijer’, slogan reklamne kampanje tvrtke Electrolux. Reklama je osim samog slogana uključivala Tatjanu Jurić u ulozi ljepotice te Electroluxov usisavač u ulozi zvijeri. Tvrtku je na propust upozorila pravobraniteljica za ravnopravnost spolova naglasivši da se „povezivanjem rodno neutralnog proizvoda (usisavača) isključivo s jedim spolom (ženskim) te isticanjem jednog spola (ženskog) kao jedinog spola koji zaslužuje njihov proizvod, tvrtka Electrolux u reklamnoj kampanji koristi spolnim stereotipima i seksizmom“, odnosno podržava spolne stereotipe o ženama kao kućanicama i ženama kao osobama koje se vrednuju na temelju fizičkog izgleda. Electrolux je reklamu naknadno odlučio povući.

Što se pak zagrebačkog gradonačelnika Milana Bandića tiče, žena doista nije čovjek, radi se o nekoj čudnoj biljci, ali svakako biljci, pa ju stoga 2011. godine uspoređuje s cvijećem, a ove godine s drvećem, stavljajući težište na sve one dobro poznate stereotipe o ženama. „Drvo je kao najljepša dama. Morate mu pristupiti oprezno, s ljubavlju i brinuti o njemu stalno. Ako vas nema pored dame jedno ljeto, ona na jesen živi s drugim. Tako i pored drveta – ako vas nema jedno proljeće uz drvo, ono je gotovo. Jedino maslina od drveća je k'o majka, ona, kad joj ne dođete deset godina, isto rađa. A drveće ovo, nemojte mu doći jednu sezonu i kao sa ženom – nema je“, rekao je

Bandić. „Nisam ništa rekao loše o ženama. Govorim samo da se treba šaptat, nježan biti, održavat, plijevit i biti u simbiozi s tim“, pokušao je pojasniti svoju izjavu shvaćajući možda negdje duboko kako nije bila na mjestu, ali istovremeno ne osvješćujući što je pogrešno rekao.

Sudac Nenad Lukić u obrazloženju presude za kazneno djelo prijetnje smrću muškarca koji je iznio prijetnju osudio je na godinu dana zatvora, no istovremeno u obrazloženju presude naveo – „Naučno je potvrđena činjenica da kod misaono fizioloških postavki postoji razlika između ženskog i muškog mozga kod vremenskog određivanja u prilog muškog mozga. Pokazalo se da je ženski mozak ponešto hendikepiran u tim odrednicama s obzirom na veću mogućnost vremenske dezorijentacije.“

Na Facebook grupi Nastavnici.org pojavila se fotografija stranice iz radne bilježnice za engleski jezik *Smileys* za drugi razred osnovne škole, koju je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, a na spornoj stranici, koja je opravdano izazvala mnoštvo osuda, nalazi se fotografija te ispod nje zadatak gdje se od drugašića traži da na temelju fizičkog izgleda odrede koja je djevojčica lijepa, a koja ružna.

Kardinal Vinko Puljić ustvrdio je da su žene koje se upuštaju u spolne odnose prije braka – *štrace*. „Žene se ne bi trebale upuštati u tjelesna zadovoljstva prije braka, što je postalo učestalo u zadnje vrijeme kako bi isprobale koji će muž biti dobar. Pazite da tako ne bi postale štrace“, kazao je na misi povodom blagdana Gospe Loretske u Arbanasima.

Tijekom Europskog nogometnog prvenstva *Saponija* je izbacila reklamu pod naslovom „Za blistavu Hrvatsku“ čija poruka glasi da ‘iza svakog hrvatskog navijača stoji jedna žena’. U reklamama vidimo nasmijanaju mladu ženu kako pere dres svom partneru, udiše miris opranog dresa te ga pakira u kofer. Zatim vidimo hrpu razdraganih mladića koji putuju najprije trajektom, pa onda kombijem, da bi podržali svoju ekipu. U međuvremenu, ponosna na dobro obavljen posao, žena ostaje kod kuće.

Članak „Marijina poslušnost i žene danas“, objavljen u *Glasi Koncila*, kazao je pak puno o tome kako svećenstvo vidi žene. Svećenik Ivica Raguž odlučio se pozabaviti tzv. neposlušnom ženom, pa piše: „Već prve stranice Svetoga pisma kazuju da je prvi grijeh nastao zbog neposlušnosti. Neposlušnost je zajednički grijeh i Adame i Eve, ali on pogađa ponajviše ženu jer je davao prvotno po ženinoj neposlušnosti čovjeka učinio robom grijeha.“ Ističe dalje da je „po ženskoj neposlušnosti grijeh je ušao u svijet“, a stoga je „žena i danas na poseban način i dalje u velikoj napasti neposlušnosti“. Kako ništa ne bismo krivo protumačili, pojašnjava: „Neposlušnost ovdje znači da je žena u iskušenju da svoj život gradi bez Boga, da ne želi imati ‘glavu’ (Isus Krist, Crkva, muškarac) kojoj treba biti poslušna. Neposlušnost se izriče u traženju svojih prava za jednakošću koja briše razlike, u tome da žena ne želi prihvatiti da je ona od Adama, a ne Adam od nje, da je ona drugotna, a muškarac prvotan.“

„Jesi ti ikad rodila? Nisi. Onda nemoj o tome govorit“, kazao je gradonačelnik Zagreba Milan Bandić novinarki Mirjani Hrga koja ga se usudila pitati o stanju u zagrebačkim vrtićima. Ovakvo ponašanje osudilo je Hrvatsko novinarsko društvo ističući: „HND najoštrije osuđuje grube uvrede što ih je gradonačelnik Grada Zagreba

Milan Bandić uputio novinarki RTL-a Mirjani Hrgi, ocjenjujući ih skandaloznima, seksističkim i potpuno neprimjerenima bilo kojoj osobi, a kamoli nekomu tko obnaša jednu od najvažnijih i najmoćnijih dužnosti u Hrvatskoj.“

Tvrtka za vanjsko oglašavanje *outdoor akzent* koja dodjeljuje godišnju nagradu OUTWARD smatra da je gola žena ‘a way to go’. Poruka plakata je „Dobar oglas daleko se vidi“, no sama žena ne poručuje ništa, ona je samo gola, njezino tijelo je reklama.

Novinar Denis Kuljiš za *Jutarnji list* kandidatkinju za gradonačelnicu Zagreba Sandru Švaljek uspoređuje s automobilom. „Zagorka vrlo mladolika – ima 46 godina, ali joj ih nitko ne bi dao – nenametljiva je, iako se zna elegantno odjenuti za važnu prigodu i pritom izgleda, što bi se reklo, vrlo ‘feš’“, započinje on svoj tekst o političarki koja bi mogla biti na čelu Zagreba, te dodaje: “U nedjelju možeš je pak sreći kako u sportskom, sljemenskom *outfitu* gura bicikl pored svog visokog, mišićavog muža zaraslog u crnu bradu, koji ni trenutka ne djeluje dominantno u paru sa svojom krhkom ženicom. Ispod haube *Passata* imamo tu, ako ne *dragster*, a ono motor visokih performansi“, zaključuje Kuljiš.

Kolinda Grabar-Kitarović komentirala je situaciju u BiH te se dotaknula i moguće opasnosti vjerskog radikalizma, što se nije svidjelo voditelju i vlasniku Face TV-a Senadu Hadžifejzoviću koji ju je umjesto argumentiranom kritikom zasuo seksističkim komentarima. „Poruka iz vjeronauka za hrvatsku predsjednicu, drugaricu Kolindu ... Tumačenja vjera su vam banalna. Ne pristaje vam biti manijakalna niti antiklerikalna. Greška vam je kardinalna, pitajte bosanskog kardinala. Tek poneka plavuša je banalna. Vi morate biti ličnost intelektualna. Vi ste osoba senzualna, naša stanja prema vama su veoma emocionalna. Glede nas Bosanaca, vi ste gospođa fatalna, dapače, što više, žena idealna. Ne kvarite naša osjećanja, doduše, muški orijentalna prema vama, abnormalna i maksimalna. Drugarice predsjednice, za mene bi jedna komunikacija s Vama verbalna, u intervju formi bilateralna bila zadovoljština nenormalna ... I poruka finalna, u stresu ste, prijala bi vam terapija fizikalna i to zaista vrlo, vrlo radikalna“, poručio je Hadžifejzović.

Prilog 2: Eseji učenika

Esej 1

Je li uopće moguće razgovarati o spolovima uzimajući u obzir cijeli svijet? Toliko smo dugo na ovom planetu, toliko procesa, promjena iza nas, toliko smo svega prošli. Razvoj kultura na svijetu išao je i još uvijek ide u raznolikim smjerovima. Po mojem mišljenju, nije moguće sad odrediti koje potrebe imamo, kao grupa, kao ljudskost. Da kvalitetno razgovaramo o seksizmu, prvo bismo trebali točno odrediti grupaciju na kojoj se koncentriramo. Na primjer Europa. Međutim, mislim da čak i unutra jedne male Europe postoji toliko različitih stavova što se tiče spolova, njihovih karakteristika i uloga da bilo (2) bi (1) teško naći zajednički jezik. Prvenstveno, trebali bismo svi

znati potrebe i mišljenja drugih ljudi, predstavnika drugog spola. Na temelju tog znanja trebali bismo se ponašati ovako da ne bismo uzrokovali negativne osjećaje kod drugih. Jednostavno pravilo. No problem je u tome što ne pridajemo dovoljno važnosti i pažnju drugima ili ne uzimamo u obzir njihovo mišljenje koje je ključno jer se tiče njih samih. Stoga se suočavamo sa seksizmom na svim poljima javnog i privatnog života.

Lako je uočiti seksizam u medijima. Žene – fino sređene, našminkane, brine se za kuću, čiste, peru, peglaju. Reklamiraju deterdžente za čišćenje, začine za kuhanje, igračke i slatkiše za djecu. Muškarci – u reklamama se voze autima. Ništa drugo mi sada ne pada na pamet. Moram priznati da već jako dugo ne gledam TV. Zanima me koji je razlog toga da se ne mogu sjetiti više reklama u kojima glume muškarci. Možda zato što sam podsvjesno registrirala što pripada meni, kao ženi? U tekstu Željka Vučkovića čitamo o pristupu prema ženskoj ulozi u odnosu na kućanske poslove. Poruka je jasna – dom sprema žena plus vrednovanje se žena odvija na razini njezinog izgleda. U drugoj se reklamama sučeljavamo sa sličnom slikom, žena pere, a osim toga se (2) raduje (1) zahvaljujući dobro obavljenom poslu te ostaje doma kad njezin muž ide na izlet sa prijateljima muškog spola.

Nedavno se na internetu ukazala snimka jednog europarlamentičara koji govori bez oklijevanja tijekom sjednice kako žene (2) su (1) gluplje od muškaraca, da imaju manje mozgove. (...)

Živimo u državama u kojima dopuštena (2) je (1) sloboda govora i sloboda mišljenja. Jedan je od izazova za nas, ljude XXI. Stoljeća, suočavati se s raznovrsnim mišljenjima.

Dobro je početi od rada na sebi pa na svom primjeru pokazivati kako bismo željeli da izgleda realnost oko nas. Međutim, smatram da dok će biti na svijetu više od jedne osobe, neće biti suglasnosti oko ičega. S jedne strane divno je to da smo različiti, s druge pak ima to svoje ogromne mane.

Esej 2

Seksizam je prisutan u društvu, ali to nije nešto novo. Oduvijek je postojao i to se može vidjeti tijekom povijest čovječanstva. Po mom mišljenju, položaj žena u društvu danas je mrvicu bolje nego prije, ali kao društvo čeka nas ogroman posao kako bismo se sensibilizirati da život počinje od žene. Mediji su kompleksni pojam koji imaju važnu ulogu u društvu i često spominje se da tko kontrolira medije, kontrolira umove. U procesu globalizacije mediji sve više postaju glavni izvor informiranja, bave ljudima i preuzimaju najvažniju ulogu u njihovom životu. Oni imaju veliku moć utjecaja na formiranje javnog mišljenja i stavova te ponašanja ljudi u društvu. Glavno sredstvo za manipuliranje stvarnosti je manipulacija riječima. Tko vlada medijima, ipak pitaju puno ljudi. Medijima vladaju tajkuni i PR agencije koji koriste medije ne samo da „pomognu“ ljude kako bi bili sposobni donijeti vlastitu odluku nego koriste medije i reklame kao marketinški trik. Žena u svim reklamama je (2) lijepa (1), ima bujnu kosu, lijepo tijelo i brine se za svoj imidž. Iako nisam rođena u 1970., sjećam se američke reklame koje prikazuju ženu kao domaćicu, kuha sve obroke, za obitelj priprema kolače, brine se za

djecu i na kraju je uvijek nasmijana. Masovni mediji su (2) postali (1) glavni odgojatelji ljudi, a naročito djece i mladih. Najveće svjetske korporacije koriste žene i ponekad djecu kako bi postigli cilj i targetiraju dobnu skupinu. Nitko ne cijeni ženu koja radi cijeli dan, i nema vremena za sebe jer mora paziti na djecu i kuću. Ljudi su navikli gledati na TV-u žene poput Kim Kardashian, Severine, Jelene Rozge koje nisu ništa radile u životu, ali su lijepe i poruka koje medije žele dati je „budi poput njih i imat ćeš osiguran život“. Djeca su isto bombardirane takvim slikama i informacijama svaki dan. Često na udarnom terminu emitiraju se programe koje nisu prigodne za njih.

Što se tiče seksizam na radnom mjestu, mislim da je više vidljiv u velikim kompanijama ili korporacijama, znači konkretno u privatnom sektoru. Često to sam sama suočila puno puta u Albaniji gdje direktor (2) ili vlasnik kompanije te (1) gleda kao objekt. On „drži tvoj život“ u rukama kao poslodavac i ti moraš trpjeti. U Albaniji to se vidi na kompanijama koje se bave marketingom, prodajem ili u bankama gdje se očekuje od žene zbog njezine pozicije i kontakta s klijentima da bude uvijek „u formi“. Često te (2) žene su (1) na piku i subjekt razgovora između muškaraca.

Neću uopće komentirati objave političara u Saboru jer za to nemam riječi. Često čitam kao n.pr Milanka Opačić oduzima* pet minuta kronike ili cijeli članak za novu frizuru, novu haljinu i za lifting lice. Kad gledamo tko su ljudi koji nas zastupaju u Saboru, onda (to) je sve jasno.

*Oduzima – nisam sigurna da li se koristi ovaj glagol jer ne oduzima ona, nego novinari (2) daju joj (1) prostor.

Esej 3

U 21. stoljeću, hvaljeno za brojna dostignuća i otkrića, suočavamo se s jednim jako primitivnim problemom: živimo u muškom svijetu. Nisu muškarci konkretan problem, nego činjenica da 52% svjetskog stanovništva čine žene, ali je svijet ipak muški, a žensko množinstvo, dapače, neznačajno, unatoč statistici. Povrh toga, muška svjetska dominacija je (2) normirana (1) usporedno sa degradiranjem sva ženska bića. Ne znam zapravo bismo li mogli problem nazvati primitivnim: čak su i neandertalci koji su čuvali svoje žene kod kuće (u špiljama) radili to iz pukog razloga da je žena majka (ne njihova sluškinja, potčinjena, igračka) i kad ne bi nju zaštitili, svi bi pomrli i nestali u samo jednoj generaciji.

Gnušno mi je kad danas čujem komentar da žene nemaju pravo buniti se, jer su možda u prošlosti nemale osnovna prava, ali je sada stanje puno bolje. Alo?! Istočnoevropske djevojke su masovno otimane i prodavane kao bijelo roblje, u Saudijskoj Arabiji ne smiju voziti auto, u Kini se ženske bebe pobacuju, afričke curice se bez anestezije obrežuju, a na internetu u svakom trenutku možete sebi kupiti trinaestogodišnju indijsku nevestu.

Ali svakako, zaposlena, samostalna, bijela, heteroseksualna Amerikanka, rasna ženka je uzeta kao prosjek, dakle, ženama je sve pet, a feministkinje su one koje su ogorčene jer nisu uspjele naći supruga. Predstavljam Vam(a) njegovo Veličanstvo – seksizam.

Žalosno je što seksizam (2) ne gleda se (1) kao nekakva izraslina društva ili nu-spojava međuljudskim odnosima, što zapravo i jest – to je (kaže naše društvo) ženska izmišljotina, kapric. Prihvaćeno je kao normalno i svakodnevno (svakodnevno je, normalno nije) i naše društvo živi u simbiozi s tim. Ako se s time ne slažeš i boriš se protiv toga, bit ćeš obilježena kao žena cvilidreta koja ili ne zna što želi ili previše želi i traži, previše priča i čak se osuđuje da traži jednakost s jednim muškarcem! Bit ćeš žustro osuđena i ismijana.

Razočaravajuća je istina da je seksizam ušao duboko u biti, u jezgra društva (i) je (2) skoro pa (1) nemoguće riješiti ga se. Obrazovna politika je (2) to prihvatila (1) i susreće se u udžbenicima i obrazovnim materijalima i zbog toga se doslovno pere mozak brojnim dječaca, a i curicama koji iz školske klupe izađu s tim stavom duboko urežanim. Feminizmu se vežu ruke. A i nije samo to. Djevojčice nose ružičasto i crveno, imaju dugu kosu, igraju se strogo barbikama, nježni su, fini, tihi. Dječaci nose plavo, ne smiju plakati, ne smiju se igrati s djevojčicama. Još od ranjoj dobi(,) oduzima im se pravo da sami oblikuju svoj identitet – to radi društvo.

Seksistički odgoj ne završava tu, on je doslovno dio cjeloživotnog učenja. Mediji također trovaju nas s tim propagandom, maksimalno objektiviziraju i onevrijednuju ženske osobe, stavljaju ih u ulozi reklame, iskorištavaju ih i eksploatiraju ih fizički i psihički. Žena je mašina za rađanje bebe, kuharica, sluškinja, čistačica, ljubavnica, seksi tajnica, mlada studentkinja, žena je sve, a ljudsko biće nije.

S tim mišljenjem smo dogurali do ovdje gdje sad jesmo. Svatko uzima za pravo da o nama priča kako god poželi, ne očekivši otpora, bunenje ili nezadovljstva.

Pa ako nemaju nikakvo razumijevanje, vratimo se našim neandertalnim mužima u špiljama, i ostavimo muškarce da se ispoubijaju bez njihove superžene, vječito ponižavane i degradirane, pa možda će tek tad shvatiti što su sami uništili i izgubili.

Esej 4

Ako netko misli da u XXI. stoljeću seksizam u javnom diskursu uopće ne postoji, onda živi u nekom bajkovitom svijetu ili očito ne prati što se događa u medijima. Danas u skoro svakoj zemlji možemo naći primjere seksizma koji se širi uglavnom kroz medije, ali istovremeno kroz obrazovanje.

Mediji imaju izdašan utjecaj na društvo i pojedinca i zbog toga trebali bismo više paziti kakvu nam sliku žena pružaju. Žene se u različitim medijima najčešće pojavljuju u reklamama gdje često igraju ulogu pravih kućanica kojih je jedini posao briga za djecu i kuću te kuhanje ukusnog ručka kad suprug dolazi s posla. U Poljskoj seksizam na televiziji je (2) stalno (1) prisutan posebno u reklamama prehrambenih dodataka. U takvim reklamama žena uvijek mora biti mršava (dodatci za gubitak kilograma) i mirna (žena koja je na poslu nervozna odmah dobiva poseban lijek). Nažalost, najčešće samo (2) njezino tijelo je (1) reklama. Štoviše, političari koji su na visokim pozicijama i koji zbog (2) svoje stalne prisutnosti u medijima trebali bi (1) biti uzor dobrog ponašanja još dalje podržavaju spolne stereotipe o ženama. Dakle političari svojim seksističkim komentarima naglašavaju da žene nisu u mogućnosti

obavljati isti posao koji obavljaju muškarci te da ne bi morale biti na višim pozicijama u društvu ili iskreno kažu da su glupše.

Prema meni, sve takve seksističke odnose prema ženama potječu iz lošeg patrijarhalnog i vrlo konzervativnog odgoja. Obrazovanje u školama igra ključnu ulogu u odgoju djece i u tome kako će se pojedinac kasnije ponašati. Djeca u školi ne mogu učiti da ocjenjuju pojedinca samo na temelju izgleda. Umjesto toga trebala bi učiti da su žena i muškarac ravnopravni, a to što ih razlikuje su (2) samo (1) neki biološki elementi!

Osim toga mora se promijeniti stav poslodavaca prema ženama koje vrlo često ne dobivaju posao samo zbog svojeg spola. Poslodavci smatraju ženu kao radnika koji manje vrijedi, koji neće obavljati svoj posao toliko dobro kao muškarac ili s kojim će u budućnosti biti problema ako kasnije želi imati obitelj.

(...) Trebamo paziti na to kakve slike žena i muškaraca potječu iz medija i reagirati na seksizam i spolne stereotipe.

Esej 5

Seksizam je oduvijek bio prisutan - u svakodnevnom životu, na poslu, u društvu, u politici, političkim govorima u Saboru, u obrazovanju – on je svugdje. Seksizam se može osjetiti, on i njegova prisutnost još u ranijem djetinjstvu iako većina ljudi nije toga svjesna. Seksizam je, kako je već jednom rekla poznata hrvatska novinarka i spisateljica Maja Hrgović, znak neodgojenosti, a, po meni, je (2) čak (1) i znak slabosti i manjeg samopouzdanja. Nažalost, seksizam je ukorijenjen u emocijama i obrazovanju što pokazuje da mi živimo s njime i prihvaćamo ga još od malih nogu.

Seksizam je svugdje – na televiziji, na reklamama i reklamnim plakatima koji su po zidovima grada, na Facebook-u, seksizam je prisutan na mjestima dostupnima djeci. Naša djeca rastu okružena seksizmom i naravno nesvjesno upiju ono što ih okružuje, a najgore je to što sami roditelji (*nečitko napisana riječ*) svoj način odgoja kojim se koriste, a tako još pridonose tome da se on širi. Čemu i kome je potrebna ta raspodijela boja, zašto je uopće prihvaćeno da djevojčica mora nositi ružičaste haljine, a dječak plavu odjeću? Zašto majke daju svojim djevojčicama plastične bebe, a ne ostave ih da same to poželev, odnosno da poželev (*nečitko napisana riječ*) rodnim odnosima i ulogama i ustvari zašto se samo djevojke moraju pripremati za to, kad su i muškarci dio jedne obitelji, oni isto moraju imati (*nečitko napisana riječ*) ulogu? Žao mi je da (*nečitko napisana riječ*) krivi samo roditelji, nego i neki (*nečitko napisana riječ*) ili upravo možda sustav obrazovanja. (...)

„Svaka ljepotica zaslužuje svoju zvijer“, kaže Elektroluxova reklama ili konkretnije reklamni slogan njihove kompanije. U reklami je prikazana Tatjana Jurić u ulozi ljepotice, a Elektroluxov usisavač u ulozi zvijeri. U toj reklami se ističe samo jedan spol – ženski. Na taj način tvrtka pokazuje da pravo na „onu zvijer“ imaju samo žene, odnosno jasno se vidi kako Elektrolux podržava spolne stereotipe o ženama kao kućanicama i kao osobama koje se ocjenjuje na temelju fizičkog izgleda. Zašto? Po meni, svatko u ovom svijetu ima pravo posjedovati „ovu zvijer“ i nema veze je li muškarac ili žena. (...) Nije bitan spol, bitno je što jesmo, što možemo, što znamo, kako ćemo

doprinijeti razvoju naše djece, svijeta u kojem živimo. A mi žene ne trebamo odustati i moramo se i dalje boriti protiv seksizma jer ne zaslužujemo to. I mi imamo isto mjesto u društvu, na poslu i bilo gdje.

Esej 6

Mediji i obrazovanje to sistemi koji su(,) s jedne strane(,) pokazatelj aktualnog stanja društva, a s druge strane (-) imaju veliki utjecaj na promijene ili nastanke dosadašnjih predodžaba, stavova, mišljenja. Seksizam je pojava koju bismo uz pomoć tih dvaju sistema mogli u velikoj mjeri iskorijeniti, ipak - to baš oni su „proizvođači“ muškog svijeta kojeg stanovnici gledaju kroz „seksističke“ naočale.

Čini mi se da feminizam ima još puno posla u cijeloj Europi, ali se neophodnost iskorijenjenja javnoga seksizma tiče prije svega uz države koje imaju dugu tradiciju patrijarhata te su doživjele političke i ekonomske (pa i društvene) bure u drugoj polovici 20. stoljeća (komunizam/socijalizam, tranzicija – oduševljenje kapitalizmom, konzumerizam). Te zemlje – s relativno mladom i često (do danas) prizemnom demokracijom – nisu „društveno zrele“ te nisu odradile lekcije ravnopravnosti.

Ti su problemi vrlo složeni i pitanje nije samo svakodnevni odnos muškaraca prema ženama, položaj žene ili društveno smatranje uloge žene, nego također „veliki“ pojmovi kao su npr. ekonomija, odnos moći, simboličko nasilje itd. Zašto mediji širu određenu, navodno, poželjnu sliku žene, zašto norma koja vlada u virtualnom svijetu nastaje biti norma u realnom životu? Zašto se ravnopravnost ne isplati? (...)

Seksizam je prisutan(:) u jeziku, u lektirama, u školskim programima, na internetu, u televiziji, u političkim i crkvenim govoru; u zraku kojim diše „postpatrijarhalno“ društvo. Dišemo nesvjesno i to je možda i najveća opasnost seksizma. Ne znam koliko bi Maje Hrgović* trebala imati svaka zaražena zemlja da bi se nešto stvarno i dugotrajno promijenilo.

Profesori, intelektualci koji se ne bave tom temom – najčešće imaju odnos prema ženama sličan prosiječnom stavu. Dominantna pozicija je ugodna, upisuje se u sliku stvarnosti u kojoj živimo pa nema potrebe ni smisla da je mijenjamo. (...) U krugu je poljskih (i, nažalost, ne samo poljskih) prevoditelja veoma poznata izreka istaknutog prevoditelja i pjesnika Barańczaka koji je usporedio prijevod i ženu tvrdeći da prijevod kao žena može biti vjeran i ružan ili lijep i nevjeran. Sudeći po njegovim prijevodima, druga je opcija bila za njega bolja (i lijepša).

Mene mišljenje (razmišljanje ?!) o tim temama često obeshrabruje, jer – čini se – trebamo potpune revolucije, potpune promijene društvene strukture, državne politike i ekonomije. Ne vjerujem da ćemo postići ravnopravnost idući korak po korak. Osim zlonamjernosti i velikih snaga (medija, politike), trebamo se još suočiti sa sveobuhvaćućom glupošću, a jako je teško naći oružje za borbu s takvim neprijateljem. Pardon, neprijateljicom.

*Ne slažem se sa svim što radi i kaže M. H., tu služi samo kao simbol čovjeka koji je svjestan da diše.

Antonia Ordulj

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

aordulj@hrstud.hr

Marinela Aleksovski

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

maleksov@ffzg.hr

Kolokacije na početnoj razini u hrvatskom kao inom jeziku

Razvijanje kolokacijske kompetencije smatra se jednim od temeljnih ciljeva nastave inoga jezika. U hrvatskom kao inom jeziku (HIJ) posljednjih se godina sve više raspravlja o važnosti poučavanja kolokacija i njihovu utjecaju na razvijanje leksičke kompetencije neizvornih govornika. Iako je razvijanje kolokacijske kompetencije dugotrajan proces, neizvorni se govornici s kolokacijama susreću od samih početaka ovladavanja inim jezikom. Cilj je ovoga rada pružiti uvid u kolokacije na početnoj razini HIJ-a te dati prikaz aktivnosti pogodnih za uvježbavanje različitih vrsta kolokacija. Kolokacije su izdvojene iz nastavne cjeline udžbenika za početnike koji se već petnaestak godina koristi za poučavanje HIJ-a na domaćim i stranim sveučilištima, a njihova je ovjerenost provjerena u Kolokacijskoj bazi hrvatskoga jezika i među izvornim govornicima hrvatskoga jezika. Opisane aktivnosti usmjerene su na razvijanje komunikacijske jezične kompetencije u cijelosti, a posebice na usvajanje i uvježbavanje vokabulara predviđenoga Opisnim okvirom referentne razine A2.

Ključne riječi: kolokacije, kolokacijska kompetencija, početna razina, hrvatski kao ini jezik

1. Uvod

Različita istraživanja, uzimajući u obzir raspon aspekata i kriterija, dovela su do sve boljšega razumijevanja kolokacija kao samostalnoga fenomena, ali i u usporedbi s drugim svezama riječi (frazemi, slobodne leksičke sveze i dr.). No, unatoč brojnosti i kvaliteti radova o kolokacijama (Blagus Bartolec 2017a, 2017b, Košuta 2012, Petrović 2007, Borić 2004), još ih je uvijek nemoguće jednoznačno definirati. U ovom se radu o kolokacijama raspravlja s glotodidaktičkoga aspekta imajući u vidu, prije svega, razvijanje kolokacijske kompetencije kroz prikaz aktivnosti za uvježbavanje kolokacija u hrvatskom kao inom jeziku (HIJ) na razini A2 prema Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike (ZEROJ). Shodno tome, kolokacijama se smatraju sve „čvrste sveze koje se kao ustaljene upotrebljavaju u gotovu obliku, a nastaju najčešće zbog proširenja ili suženja značenja jednorječnice kojom se katkad

ne može izreći potpun sadržaj (npr. značenjski potencijal imenice *četskica* sužava se kolokacijom *četskica za zube*)“ (Blagus Bartolec 2017a: 287). Razina A2 prema ZEROJ-u (2005) smatra se temeljnom te se govornik može služiti čestotnijim vokabularom iz svakodnevne komunikacije. Imajući potonje u vidu, kolokacijama se u ovom radu pristupilo uzimajući u obzir njihov komunikacijski potencijal te kriterij ustaljenosti pri čemu se „govornici u predviđenoj komunikacijskoj situaciji služe ustaljenim i ponovljivim svezama koje kao gotove imaju pohranjene u mentalnom leksikonu“ (Blagus Bartolec 2017b: 62). Halliday (1966) i Sinclair (1966) među prvim su lingvistima koji su raspravljali i o strukturnim elementima kolokacije. Naime, kolokacija se sastoji od osnove kao značenjske dominante, raspona koji različitim brojem leksema u nizu sudjeluje u stvaranju kolokacijskoga odnosa te kolokata kao promjenjive sastavnice koja sužava, odnosno konkretizira značenje osnove. O strukturi kolokacija u hrvatskom jeziku progovara Petrović (2007) navodeći da su u hrvatskom jeziku vrlo česte kolokacije dvočlane strukture sastavljene od različitih vrsta riječi. Shodno tome, Petrović (2007) navodi da su vrlo česte kolokacije sa strukturom pridjev + imenica (*plastična operacija*), glagol + imenica (*obaviti pregled*), prilog + glagol (*brutalno pretući*) i glagol + pridjev + imenica (*oboriti svjetski rekord*). Osim spomenutih vrsta, u hrvatskom se jeziku javljaju i kolokacije sa strukturom imenica + imenica (*park prirode*) te višečlane strukture, o čemu progovaraju Burić i Lasić (2012) navodeći da je moguće govoriti i o: višečlanim kolokacijama (*razmišljati svojom glavom*), višečlanim imenskim kolokacijama (*pasta za zube*), višečlanim glagolskim kolokacijama (*imati jasan stav*). Potrebno je spomenuti da Burić i Lasić (2012) svoju podjelu kolokacija temelje na onoj Petrović (2008: 31–38) prilagođavajući je potrebama HIJ-a, odnosno analizi kolokacija u udžbenicima za HIJ. S obzirom na to da je u jezikoslovnoj literaturi moguće pronaći različite podjele i definicije kolokacija, naglasak je ovoga rada u prvom redu na razvijanju kolokacijske kompetencije u HIJ-u na razini A2 kroz različite zadatke, o čemu će više riječi biti u nastavku.

2. Kolokacijska kompetencija

Kolokacijska je kompetencija kao termin uvedena u jezikoslovnu literaturu krajem 90-ih godina prošloga stoljeća zahvaljujući Hillu (1999). Do tada zanemareno područje u okviru ovladavanja inim jezikom (OVIJ) postaje sve većim predmetom interesa brojnih glotodidaktičara, iako se kolokacijska kompetencija ne spominje kao zasebna unutar ZEROJ-a (2005). Kolokacije se unutar ZEROJ-a (2005: 113–114) smatraju ustaljenim kombinacijama riječi koje se redovito upotrebljavaju zajedno te se spominju u okviru gotovih izraza (engl. *fixed expressions*) koje korisnici inoga jezika uče kao zaokruženu cjelinu. Petrović (2007: 31) navodi da se kolokacijska kompetencija „očituje u stvaranju, interpretiranju, prihvaćanju i odbacivanju kombinacija riječi koje se na sintagmatskoj razini supojavljaju i pri tome ulaze u različite semantičke odnose“. Razvijanje je kolokacijske kompetencije jedan od najvažnijih ciljeva pri ovladavanju inim jezikom te su prednosti koje ovladavanje kolokacijama donosi

brojne. Shodno tome, poznavanjem kolokacija korisnici inoga jezika mogu zvučati fluentnije i prirodnije na inom jeziku, razviti i poboljšati prijamne i proizvodne jezične vještine, prepoznati ovjerene i neovjerene kombinacije riječi, utjecati na bržu obradu i prizivanje leksičkih jedinica koje su kao ustaljene strukture pohranjene u mentalnom leksikonu (Sekhar Rao 2018, Gitsaki 1999). Petrović (2007: 33) smatra da „učeći kolokacije, neizvorni govornici lakše prihvaćaju semantičku razinu sintagmatski povezanih jedinica, identificiraju povezanost elemenata u tekstu, stvaraju sintaktički prihvatljive jedinice, proširuju govornu i pisanu fluentnost te usavršavaju izgovor i intonaciju“. Korisnici su inoga jezika najčešće okrenuti pojedinačnom ovladavanju leksičkih jedinica, što pridonosi nedovoljnom razvijanju kolokacijske kompetencije i proizvodnji neovjerenih leksičkih kombinacija. Borić (2004) smatra da je vrlo važno razvijati postojeći vokabular prepoznajući konkretna značenja i stvarajući odnose među leksičkim jedinicama koji upućuju na određenu izvanjezičnu stvarnost. O važnosti ovladavanja kolokacijama na primjeru HIJ-a raspravlja Petrović (2007: 33) navodeći da „kolokacijski kompetentan neizvorni govornik hrvatskoga jezika s ograničenim vokabularom komunikacijski je kompetentniji od neizvornoga govornika s velikim znanjem pojedinačnih riječi kojima vrlo često slaže neprikladne sintagmatske kombinacije“. Iako se kolokacijama sustavnije pristupa na višim razinama znanja inoga jezika, sasvim je jasno da su one pogodne za razvijanje komunikacijske jezične kompetencije i na početnoj razini s naglaskom na ovladavanju temeljnim vokabularom te proširivanju najčešćih leksičkih jedinica tematski prikladnim kolokatima. Iako se o kolokacijskoj kompetenciji u HIJ-u sve intenzivnije raspravlja posljednjih godina, radovi su o kolokacijama na početnoj razini HIJ-a sporadični. Ipak, analizu kolokacija u udžbenicima za početno učenje HIJ-a donose Burić i Lasić (2012). Od svih analiziranih udžbenika, najveći postotak kolokacija ima udžbenik *Hrvatski za početnike* (Čilaš Mikulić i dr. 2006), pri čemu su najzastupljenije kolokacije sa strukturom pridjev + imenica te glagol + imenica. Autori zaključuju da broj ekscerpiranih kolokacija nije zanemariv te ih je dodatno moguće razvrstati u različite tematske grupe prikladne za početno ovladavanje jezikom (odjeća, prehrana, stanovanje, trgovina...). Upravo su kolokacije sa strukturom pridjev + imenica te glagol + imenica pogodne za ovladavanje na početnoj razini, pri čemu je posebnu pažnju potrebno obratiti na prikladne tekstove i učenje u kontekstu (Košuta 2012, Petrović 2007). Košuta (2012: 270–272) smatra da se ovladavanje kolokacijama u obrazovnom kontekstu može odvijati u tri faze. Prva se faza odnosi na otkrivanje kolokacija u tekstu, za što je, osim podcrtavanja, pogodno izraditi popis kolokacija te vježbe uparivanja osnove i kolokata. Uvježbavanje je kolokacija karakteristično za drugu fazu, za što su prikladne vježbe višestrukoga izbora, pridruživanje kolokata različitim osnovama i obrnuto, traženje i uparivanje sinonimnih i antonimnih parova, križaljke s jednostavnijim opisima, igra domino s osnovama i kolokatima, memori te popunjavanje praznina, pri čemu je uz osnovu potrebno upisati kolokat „čije se značenje ili značenje cijele kolokacije predočava kraćim opisom metajezikom prilagođenim znanju polaznika“ (Petrović 2007: 36). U slučaju homogenih skupina korisnika inoga jezika moguće su i vježbe

prevođenja te kontrastiranje kolokacija u inom i materinskom jeziku. U trećoj je fazi potrebno provjeriti ovladanost kolokacijama, za što su vrlo pogodni sastavci tematski vezani uz pojedinu lekciju.

3. Cilj

Poznato je da govornik na razini A2 koristi svakodnevne izraze i jednostavnije fraze koje se primarno odnose na zadovoljavanje osobnih komunikacijskih potreba (Grgić i Gulešić Machata 2017). Shodno tome, temeljni korisnik može predstaviti sebe i svoje bližnje, postavljati jednostavna pitanja o mjestu stanovanja, hobijima, osobnim interesima, poslu, kupovini i prehrambenim navikama te odgovarati na njih. Kako je udžbenik *Hrvatski za početnike* (Čilaš-Mikulić i dr. 2006) bogat kolokacijama (Burić i Lasić 2012), cilj je ovoga rada bio ekscerpirati kolokacije iz osme cjeline „Dobar tek“ (Čilaš-Mikulić i dr., 2006: 107–118) koja tematski obrađuje vokabular vezan uz hranu, piće, začine i okuse te ponuditi niz aktivnosti i zadataka za uvježbavanje kolokacija. Time će se dodatno istaknuti kolokacijski potencijal vokabulara primjerenoga za razvijanje leksičke, ali i kolokacijske kompetencije na razini A2 u HIJ-u.

4. Prikupljanje građe i popis vježbi za razvijanje kolokacijske kompetencije

Kolokacije koje su ekscerpirane potvrđene su u *Hrvatskoj kolokacijskoj bazi* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a neke od njih se nalaze i u Opisnom okviru referentne razine A2 (Grgić i Gulešić Machata 2017) pod *Posebnim pojmovima* 7.9.1. Hrana i 7.9.2. Piće i/ili pod *Kvalitativnim pojmovima*. U tablici su navedene kolokacije isključivo iz osme cjeline udžbenika *Hrvatski za početnike* (Čilaš Mikulić i dr. 2006: 107–118).

Tablica 1. Ekscerpirane kolokacije koje su potvrđene u Hrvatskoj kolokacijskoj bazi:

1. piti ~ kavu, mlijeko, vodu, tonik, sok, čaj, limunadu, vino, pivo, rakiju...	13. svježe povrće	27. miješana salata
2. jaka crna kava	14. kuhano povrće	28. kuhani zagorski štrukli
3. crni čaj	15. kuhana šunka	29. zapečeni zagorski štrukli
4. voćni sok	16. hladna predjela	30. lisnato tijesto
5. kiselo mlijeko	17. topla predjela	31. zobene pahuljice
6. bijelo vino	18. hladni naresci	32. majčina dušica
7. crno vino	19. glavno jelo	33. pržene lignje
8. zdrava hrana	20. mesna jela	34. lignje na žaru
9. domaća kuhinja	21. zagrebački odrezak	35. mladi luk
10. riblja juha	22. bečki odrezak	36. maslinovo ulje
11. kokošja juha	23. pariški odrezak	37. purica s mlincima
12. juha od povrća	24. naravni odrezak	38. kiseli kupus
	25. zelena salata	39. morska riba
	26. voćna salata	40. riječna riba

Osmišljene vježbe za razvijanje kolokacijske kompetencije usmjerene su na uvježbavanje izdvojenih kolokacija, ali i njihovo proširivanje drugim, učestalim kolokacijama tako da se u nastavku rada uglavnom navode vježbe traženja kolokata ili osnove, sinonima ili antonima te vježbe pridruživanja. Izrada ovih vježbi za cilj ima njihovo uvrštavanje u dopunske nastavne materijale za odabranu nastavnu cjelinu te upućivanje na potencijal koji kolokacije čini sastavnim dijelom svakodnevne komunikacije, a njihovo usvajanje omogućava bolje (spo)razumijevanje neizvornih govornika s izvornim govornicima u autentičnim situacijama.

I. Vježbe prepoznavanja kolokacija i (na)dopunjavanja

Za ovaj je tip vježbi važno i poželjno da učenici koriste rječnik kako bi mogli provjeriti, a po potrebi i kontrastirati kolokacije:

1. Istražite kakav/kakva/kakvo sve može biti...? Moguće je zaokružiti više odgovora!

1. Kakva može biti salata? a) žuta b) zelena c) smeđa d) bijela e) crna
2. Kakav može biti odrezak? a) zagrebački b) splitski c) pariški d) naravni e) bečki
3. Kakav može biti luk? a) mladi b) bijeli c) crni d) crveni e) ljubičasti
4. Kakvo može biti povrće? a) topljeno b) smrznuto c) svježe d) domaće e) kuhano
5. Kakvo može biti voće? a) svježe b) sezonsko c) kvalitetno d) slano e) slatko
6. Kakva može biti riba? a) bijela b) narančasta c) plava d) riječna e) morska
7. Kakva može biti šunka? a) kuhana b) pečena c) slatka d) kisela e) slana

Rješenja: 1. b, 2. a/c/d/e, 3. a/b/d/e, 4. b/c/d/e, 5. a/b/c/e, 6. a/c/d/e, 7. a/b/e

2. Izbacite uljeza. Podcrtajte izraz koji ne pripada nizu.

- a) bijelo vino, bijeli čaj, bijela kava, bijeli sok
- b) voćni sok, voćni čaj, voćno mlijeko, voćni jogurt

Rješenja: a. bijeli sok, b. voćno mlijeko

3. Pronađite u rječniku kako se zovu ove juhe te naziv upišite u tablicu.

*Juha od kokoši, od goveda, od ribe, od povrća... Na primjer: a. *kokošja juha*

KOKOŠ	GOVEDO	RIBA	POVRĆE
a. <i>kokošja juha</i>	b.	c.	d.

Rješenja: b. goveđa juha, c. riblja juha, d. povrtna juha

4. Dopunite ponudu u cjeniku pićima:

viski s ledom, mala kava, ledeni čaj, veliki gemišt, kava sa šlagom, negazirana mineralna voda, crni čaj, prirodni sok, vruća čokolada, bijela bevanda, čaj s limunom i medom, točeno pivo, prirodna limunada

TOPLI BEZALKOHOLNI NAPITCI (TBN)	HLADNI BEZALKOHOLNI NAPITCI (HBN)	ALKOHOLNA PIĆA (AP)

Rješenja: TBN: mala kava, kava sa šlagom, crni čaj, vruća čokolada, čaj s limunom i medom

HBN: ledeni čaj, negazirana mineralna voda, prirodni sok, prirodna limunada

AP: viski s ledom, veliki gemišt, bijela bevanda, točeno pivo

5. Dodajte prijedloge u kolokacijama (neki se mogu upotrijebiti i više puta):

bez, na, od (2x), s (2x)

- a. lignje __ žaru
- b. juha __ povrća
- c. purica __ mlincima
- d. kava __ šećera
- e. kava __ mlijekom
- f. sok __ naranče

Rješenja: a. na, b. od, c. s, d. bez, e. s, f. od

6. Dopunite *mentalnu mapu* riječi KUHATI kao u primjeru (nastavite niz ili dopunite):

npr. Što možemo ~kuhati?

a. kuhati ~ juhu, _____ (što?)

b. Kakva kuhinja može biti? mediteranska, _____ ... ~ kuhinja

c. Dopunite! kuharski ~ tečaj, _____ (što?)

d. Kakav/kakva dobar/dobra, _____ ~ kuhar/kuharica

Rješenja (primjeri): a. kavu, ručak... b. domaća,... c. recepti... d. glavni/glavna...

7. U tablicu upišite odgovarajući izraz pazeći na rod:

paprika, mlijeko, kava, sir, čokolada, krastavci, vrhnje, čaj, limun, kulen, pivo, pršut, masline, palačinke, češnjak, jagode, feferoni, srdele, torta, štrukli, čips, ajvar

a. slatki, a, o	b. slani, a, o	c. kiseli, a, o	d. gorki, a, o	e. ljuti, a, o
<i>slatka paprika slatko vrhnje...</i>	<i>slani sir slane palačinke...</i>	<i>kiseli limun kiselo mlijeko...</i>	<i>gorka čokolada gorki čaj...</i>	<i>ljuti kulen ljuta paprika</i>

Rješenja: **a.** paprika, čokolada, vrhnje, palačinke, jagode, torta, štrukli; **b.** sir, kulen, pršut, masline, srdele, štrukli, čips; **c.** mlijeko, krastavci, vrhnje, limun, jagode; **d.** kava, čokolada, čaj, pivo, masline; **e.** paprika, kulen, češnjak, feferoni, ajvar

8. Nastavite niz usmeno (i/ili pismeno dopunite zadane izraze):

Hladno predjelo/hladni naresci: *istarski pršut...* paški sir
 Toplo predjelo: *zapečeni zagorski štrukli...* zagorski štrukli
 Glavno jelo: *bečki odrezak...* zagreb odrezak, pari odrezak
 Prilog: *kuhano povrće...* na lešo
 Mesno jelo: *kuhana šunka...* šunka
 Riblje jelo: *riba na žaru...* rijeka > riječna riba; more > mor riba
 Morski plodovi: *pržene lignje...* lignje
 Salata: *miješana salata...* salata
 Desert: *voćna salata...* voćni voćna

Rješenja (primjeri): **kuhani** zagorski štrukli, **zagrebački**/pariški odrezak, **povrće** na lešo, **pečena**/**domaća**/**sušena** šunka, **morska** riba, **punjene** lignje, **grčka**/**francuska** salata, voćni **sladoled** ili voćni **kup**/voćna **torta** i sl.

II. Vježbe traženja kolokata ili osnove, sinonima ili antonima

U ovim se vježbama očekuje samostalno prizivanje kolokacija.

1. Napišite sinonime ili izraze sličnoga značenja:

- sok od voća = _____ ~ sok
- povrtna juha = _____ ~ povrća
- nacionalna ili tradicionalna kuhinja = _____ ~ kuhinja **kao doma*

Rješenja: a. **voćni** sok, b. **juha od** povrća, c. **domaća** kuhinja

2. Napišite antonime ili izraze suprotnoga značenja:

- bijela ~ kava ≠ _____ ~ kava
- slaba ~ kava ≠ _____ ~ kava
- mala ~ kava ≠ _____ ~ kava

Rješenja: a. **crna** kava, b. **jaka** kava, c. **velika** kava

3. Zaokružite odgovarajući pridjev.

- hladni / topli ~ naresci
- prženi / kuhani ~ zagorski štrukli
- maslinino / maslinovo ~ ulje
- mladi / stari ~ luk
- kiseli / gorki ~ kupus

Rješenja: a. **hladni** ~, b. **kuhani** ~, c. **maslinovo** ~, d. **mladi** ~, e. **kiseli** ~

4. Zaokružite odgovarajuću imenicu.

- a. lisnato ~ tijelo / tijesto
- b. zobene ~ pahuljice / pahulje
- c. majčina ~ duša / dušica
- d. puran / purica ~ s mlincima
- e. ljige / lignje ~ na žaru

Rješenja: a. lisnato **tijesto**, b. zobene **pahuljice**, c. majčina **dušica**, d. **purica** s mlincima, e. **lignje** na žaru

5. Dopišite slova koja nedostaju.

- a. crveni luk ≠ b. ____ i ~ luk
- b. c. ____ o ~ meso ≠ bijelo meso
- c. plava riba ≠ b. ____ a ~ riba
- d. crno grožđe ≠ b. ____ o ~ grožđe
- e. c. __ i ~ papar ≠ bijeli papar
- f. c. ____ i ~ luk ≠ bijeli luk
- g. p. ____ a ~ riba ≠ bijela riba
- h. c. ____ o ~ meso ≠ bijelo meso
- i. c. __ o ~ grožđe ≠ bijelo grožđe
- j. c. __ i ~ papar ≠ bijeli papar

Rješenja: a. bijeli, b. crveno, c. bijela, d. bijelo, e. crni, f. crveni, g. plava, h. crveno, i. crno, j. crni

6. Povežite pridjev(e) s hranom (pritom pripazite na rod i broj) i ispišite izraze: *luk, sir, salata, mrvice, pahuljice*.

- a. tvrdi, meki, svježi ~ _____
- b. zeleni, a, o ~ _____
- c. ljubičasti, a, o ~ _____
- d. zobeni, a, o ~ _____
- e. krušni, a, o ~ _____

Rješenja: a. sir, b. zelena salata, c. ljubičasti luk, d. zobene pahuljice, e. krušne mrvice

7. Koje od ovih pića čaj, kava, pivo, vino može biti ~ ... ?

- a. ~ tamno i svijetlo? _____
- b. ~ crno i bijelo? _____
- c. ~ vruće i ledeno? _____

Rješenja: a. pivo, b. kava i vino c. čaj

8. Ispravite izraze dodajući odgovarajući antonim ili riječ suprotnoga značenja (pripazite na rod i broj):

sladak (2x), crn, ljut, tvrd, bijel, leden, slan, bezalkoholan, negaziran

- a. Kuhano jaje može biti meko ili _____.
- b. Čokolada može biti crna ili _____.
- c. Čaj može biti vrući čaj ili _____ čaj.
- d. Vino može biti bijelo ili _____.
- e. Piće može biti alkoholno ili _____.
- f. Mineralna voda može biti gazirana ili _____.
- g. Jabuka može biti kisela ili _____.
- h. Štrukli mogu biti slatki ili _____.
- i. Kava može biti gorka ili _____.
- j. Paprika može biti slatka ili _____.

Rješenja: a. tvrdo, b. bijela, c. ledeni, d. crno, e. bezalkoholno, f. negazirana, g. slatka, h. slani, i. slatka, j. ljuta

9. Upišite izraze zajedno s pridjevom tako da čine cjelinu (ne morate iskoristiti sve riječi, ali pripazite na rod jer su sve imenice u množini):

naresci, predjela, pića, jela, napitci

HLADNI	TOPLI

Rješenja: topla predjela, topli napitci, hladni naresci, hladna predjela

III. Vježbe pridruživanja (kolokata osnovi i obrnuto) te vježbe asocijacija i enigmatske vježbe

U ovom se tipu vježbi predlaže rad u paru i/ili timski rad, a moguće je iskoristiti navedene zadatke i za kompetitivne/natjecateljske nastavne aktivnosti (koji će par brže odgovoriti ili riješiti zadatak i sl.).

1. Upišite u tablicu sve glagole koje možete povezati s obrocima:

kuhati, pripremati, spremati, raditi, jesti, imati

doručak	užina	ručak	večera

Rješenje: doručak i užina se ne kuhaju

2. Razvrstajte pića u tablicu:

kava, vino, čaj, mlijeko, pivo, sok

a.	b.	c.	d.	e.	f.
ledeni ~	voćni ~	crna ~	crno ~	svijetlo ~	kiselo ~
voćni ~	prirodni ~	bijela ~	bijelo ~	tamno ~	kravlje ~
zeleni ~	jabučni ~	ledena ~	mlado ~	veliko ~	kozje ~
biljni ~	limunov ~	jaka ~	kuhano ~	malo ~	majčino ~

Rješenja: a. čaj, b. sok, c. kava, d. vino, e. pivo, f. mlijeko

3. Ispod sličica dopišite nazive koristeći boje: *bijeli ili crni* (pripazite na rod):

Rješenja: (gore) bijelo vino, crni kruh, bijeli čaj, bijeli sir, bijeli kruh, crno vino, (dolje) bijelo meso, crni čaj, bijela kava, bijela riba, bijeli luk, crna kava

4. Možemo – ne možemo? (Odgovorite na pitanje te podvucite točan odgovor.)

a. Što možemo piti?	piti ~ lijek, tijesto, gulaš, luk
b. Što možemo jesti?	jesti ~ večer, večeru, noć, jutro
c. Što možemo peći?	peći ~ čaj, juhu, salatu, kruh
d. Što možemo kuhati?	kuhati ~ mlijeko, sok, pivo, kruh
e. Što <u>ne</u> možemo piti?	crni čaj, crni kruh, crnu kavu, crno vino
f. Što <u>ne</u> možemo jesti?	francuski kruh, francusku salatu, francusko vino

Rješenja: a. piti lijek, b. jesti večeru, c. peći kruh, d. kuhati mlijeko, e. crni kruh, f. francusko vino

5. Što se ne može? (U svakom retku podcrtajte jedan glagol koji se ne može spojiti s izrazom koji je desno kao u prvom primjeru.)

1. a. piti	b. kuhati	<u>c. jesti</u>	~ kavu
2. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ vino
3. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ povrće
4. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ čaj
5. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ meso
6. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ sok
7. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ hranu
8. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ mlijeko
9. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ šunku
10. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ tjesteninu
11. a. piti	b. kuhati	c. jesti	~ ribu

Rješenja: 1.c, 2.c, 3.a, 4.c, 5.a, 6.c, 7.a, 8.c, 9.a, 10.a, 11.a

6. Što ne može biti...? (Odgovorite na pitanje te podcrtajte točan odgovor).

a. Što ne može biti kuhano?

kuhana šunka, kuhano povrće, kuhani štrukli, kuhana salata, kuhano vino,

b. Što ne može biti prženo?

prženi krumpirići, pržene lignje, prženi štrukli, prženo meso, prženo povrće

Rješenja: a. kuhana salata, b. prženi štrukli

7. Pronađite nazive pića i hrane:

(smjer: horizontalno, vertikalno, dijagonalno, gore, dolje, u L)

a. Što se sve može piti?

Rješenja: crni čaj, crno vino, crna kava, voćni sok, kiselo mlijeko

b. Što se sve može jesti?

Rješenja: kiseli kupus, riblja juha, salata, meso, odrezak, lignje, luk, povrće, voće, riba, šunka, sol

C	L	U	K	I	S	E	L	I	K
E	R	O	O	S	A	A	I	K	I
Ć	I	N	S	O	L	B	G	U	S
O	B	I	I	I	A	I	NJ	P	E
V	LJ	V	N	Č	T	R	E	U	L
A	A	O	Ć	R	A	M	E	S	O
K	J	N	O	K	E	J	I	L	M
N	U	R	V	E	Ć	R	V	O	P
U	H	C	O	D	R	E	Z	A	K
Š	A	A	V	A	K	A	N	R	C

c) Usmeno odgovorite na pitanja:

Kakva može biti salata?

(Rješenja: zelena, voćna, francuska, grčka...)

Kakvo može biti meso?

(**Rješenja:** crveno, bijelo, domaće...)

Kakav može biti odrezak?

(**Rješenja:** zagrebački, bečki, pariški, naravni...)

Kakve mogu biti lignje?

(**Rješenja:** pohane, pržene, jadranske, ~na žaru...)

Kakav može biti luk?

(**Rješenja:** mladi, bijeli, crveni, ljubičasti...)

Kakvo može biti povrće?

(**Rješenja:** kuhano, pirjano, zeleno, svježe, domaće...)

Kakvo može biti voće?

(**Rješenja:** svježe, sezonsko, kvalitetno, slatko, zrelo...)

Kakva može biti riba?

(**Rješenja:** svježa, bijela, plava, kuhana, marinirana, morska, riječna)

Kakva može biti šunka?

(**Rješenja:** kuhana, pečena, dimljena, pureća, uskrсна...)

Kakva može biti sol?

(**Rješenja:** morska, sitna, krupna...)

d) Od preostalih slova sastavite riječ za još jednu namirnicu i napišite kakva može biti?

~ *sír.*

Rješenja: žuti, dimljeni, kozji, kravljí, ovčji, mladi, svježi, tvrdi, posni, ribani, švicarski ~ *sír.*

8. Prepoznajte u anagramima riječi koje se odnose na jelo i piće te ih dodajte u tablicu u desni stupac kao u primjeru:

vopi, novi, jekomli, bari, talasa

a. crno ili bijelo ~	<i>vino</i>
b. tamno ili svijetlo ~	
c. kravljí ili kozje ~	
d. francuska ili grčka ~ zelená ili voćna ~	
e. bijela ili plava ~ morska ili riječna ~	

Rješenja: a. vino, b. pivo, c. mlijeko, d. salata, e. riba

9. Odgonetnite (nazive) pića i jela:

a. MOTAN VIPO = _____

b. GARZOKIS ŠTURLIK = _____

c. RUPICA S NICMALIM = _____

d. LEZINE JAČ = _____

- e. GRKAČEIZAB KORADEZ = _____
 f. JELOBI NOVI = _____
 g. NJEGLI NA RUŽA = _____
 h. LARENMANI DOVA = _____

Rješenja: a. tamno pivo, b. zagorski štrukli, c. purica s mlincima, d. zeleni čaj, e. zagrebački odrezak, f. bijelo vino, g. lignje na žaru, h. mineralna voda

10. Dopišite slova koja nedostaju kako bi izrazi imali smisla:

- a. majč__a duš__
 b. zob__e pahulj__
 c. t__lo pr__je_o
 d. g__n_ j_l_
 e. do__ća _uh_nj_
 f. _dra_a h__n_

Rješenja: a. majčina dušica, b. zobene pahuljice, c. toplo predjelo, d. glavno jelo, e. domaća kuhinja, f. zdrava hrana

11. Vježba asocijacija

a) Koja imenica nedostaje? X s mlijekom ledena X ići na X pozvati nekoga na X aparat za X X = ?	d) Koji prilog nedostaje? Ne smiješ X jesti! To nije zdravo! Kuhari moraju znati X kuhati. Dostavljač treba X dostaviti hranu da se ne ohladi. Gosti žele X naručiti jelo u restoranu. X = ?
b) Koji glagol nedostaje? X ručak učiti X dobro X X juhu X čaj X = ?	e) Koji prijedlog nedostaje? jela X mesa savijača X sira sok X jabuke juha X rajčica kroketi X krumpira X = ?
c) Koji pridjev nedostaje? X kruh X povrće X meso X riba X voće X = ?	Rješenja: a. b. c. d. e.

Rješenja: a. kava, b. kuhati, c. svježi/a/e, d. brzo, e. od

IV. Vježbe uočavanja i ispravljanja pogrešaka u kolokacijama, vježbe prevođenja, rad na tekstu, pisana i usmena proizvodnja

Ove vježbe dolaze na samome kraju poučavanja kolokacija nakon što ih je većina usvojena te su ih učenici u mogućnosti samostalno reproducirati pa se mogu primijeniti i vježbe odabira tipa točno – netočno, ispravljanje pogrešaka ili sastavljanje dijaloga.

1. Ispravite pogreške.

- a. Mi uvijek kupujemo mlado povrće na tržnici jer je u supermarketima često staro povrće.
- b. Ovaj restoran nudi ledena i vruća predjela.
- c. Što želite naručiti za drugi tanjur?
- d. Gdje je u jelovniku mesna hrana?
- e. Molim Vas, ravni tanjur!
- f. Za Uskrs jedemo kuhanu šunku, kuhana jaja i zeleni luk.

Rješenja: a. mlado > *svježe*, b. ledena i vruća > *hladna i topla*, c. za drugi tanjur > *za glavno jelo*, d. mesna hrana > *Gdje su u jelovniku mesna jela?* e. ravni > *plitki*, f. zeleni > *mladi*

2. Označite ako su izrazi točni (T) ili netočni (N).

- a. kuhana salata T/N b. kuhano vino T/N c. kuhani krumpiri T/N
- d. pržene lignje T/N e. prženi krumpirići T/N f. prženi štrukli T/N
- g. pohani sir T/N h. pohani kupus T/N i. pohane tikvice T/N

Rješenja: a. N, b. T, c. T, d. T, e. T, f. N, g. T, h. N, i. T

3. Ispišite iz teksta sve izraze vezane uz hranu i piće:

Mama svaki vikend kuha kokošju juhu. Mi volimo jesti domaću juhu. Mamina juha je najbolja. Za glavno jelo u nedjelju obično priprema teleće pečenje ili puricu s mlincima. Moj brat više voli zagrebački odrezak i pržene krumpiriće. Ja ne volim pržene krumpiriće. Volim zdravu hranu i zato uvijek jedem kao prilog kuhano povrće ili samo miješanu salatu. Uz glavno jelo obično pijemo običnu vodu ili prirodni sok. Roditelji vole piti crno ili bijelo vino uz ručak. Tata obožava mesna jela, ali mama ne. Njezina omiljena hrana je svježa riba ili morski plodovi, kao npr. pržene lignje ili lignje na žaru. Moja obitelj svaki dan priprema svježu, domaću hranu. Brza hrana nije zdrava. Rijetko imamo desert za ručak. Ponekad zajedno pripremamo voćnu salatu. Naša baka za nas uvijek priprema ukusne zagorske štrukle kad smo kod nje u Zagorju. Njezini slani i slatki štrukli su najbolji! Baka obično pije jaku crnu kavu ili crni čaj. Mi u Zagorju pijemo za doručak domaće kiselo mlijeko uz domaću palentu. Doma večeramo hladne nareške, a kod bake uvijek kuhanu ili pečenu šunku, domaća jaja i mladi luk. I brat i ja volimo bakinu kuhinju. A naša baka voli nas!

a. kontekst HRANA:
b. kontekst PIĆE:

Rješenja: a. kuhati, kokošja juha, jesti, domaća juha, juha, glavno jelo (2x), pripremati, teleće pečenje, purica s mlincima, zagrebački odrezak, prženi krumpirići, zdrava hrana, prilog, kuhano povrće, miješana salata, ručak (2x), mesno jelo, omiljena hrana, svježa riba, morski plodovi, pržene lignje, lignje na žaru, svježa domaća hrana, brza hrana, desert, voćna salata, zagorski štrukli/zagorske štrukle, slani i slatki štrukli, doručak, domaća palenta, večerati, hladni naresci, kuhana ili pečena šunka, domaća jaja (mn.), mladi luk, bakina kuhinja

b. piti, obična voda, prirodni sok, crno vino, bijelo vino, jaka crna kava, crni čaj, domaće kiselo mlijeko

5. Tko što govori? Označi slovima čije su to rečenice.

G – gost / K – konobar

npr. K	<i>Dobro došli!</i>
1.	Imate li rezerviran stol?
2.	Izvolite jelovnik!
3.	Možemo li naručiti?
4.	Je li sve bilo u redu?
5.	Želite li neku salatu uz glavno jelo?
6.	Još jednu porciju kruha, molimo!
7.	Plaćate li gotovinom ili (kreditnom) karticom?
8.	Oprostite, imate li slobodan stol?
9.	Račun, molim!
10.	Što biste željeli popiti?
11.	Zadržite ostatak.
12.	Jeste li za neki aperitiv?
13.	Mogu li odmah naplatiti?
14.	Ja se ispričavam, moja greška... Donijet ću Vam/vam novu porciju.
15.	Za desert molim voćnu salatu.
16.	Imate li tursku kavu?
17.	Oprostite, tuna je prepečena. Naručili smo srednje pečenu (<i>medium rare</i>)!
18.	Možemo li vam ponuditi jedno piće na račun kuće?
19.	Nemamo jedan pribor za jelo.
20.	Puno hvala. Dođite nam opet!

Rješenja: 1.K, 2.K, 3.G, 4.K, 5.K, 6.G, 7.K, 8.G, 9.G, 10.K, 11.G, 12.K, 13.K, 14.K, 15.G, 16.G, 17.G, 18.K, 19.G, 20.K.

6. U dijalog upišite pridjeve na odgovarajuće mjesto. Pripazite na padeže.

bijelo (3x) lisnato glavno (3x) juha (2x)
maslinovo domaća (2x) zelena toplo
voćna naravni hladno zagrebački

U restoranu

Konobar: Dobar dan! Dobrodošli u restoran *Apetit*!

Gospodin i gospođa Tomić: Dobar dan! Hvala!

Konobar: Želite li jelovnik?

Gospodin Tomić: Možete li nam, molim Vas, nešto preporučiti? Nudi li ovaj restoran _____ kuhinju?

Konobar: Da, restoran *Apetit* nudi _____ kuhinju, ali i razna internacionalna jela. Imamo različita _____ i _____ predjela, _____

jela i deserte. Nudimo uz jela odlična hrvatska _____ i crna vina. Želite li odmah naručiti?

Gospođa Tomić: Da, može. Za mene, molim Vas, prvo _____ od povrća, za _____ jelo _____ odrezak i _____ salatu, a za desert _____ salatu od ananasa. A za piće _____ vino.

Konobar: Izvrsno, a za Vas gospodine?

Gospodin Tomić: Za predjelo, molim, sir i pršut, za _____ jelo _____ odrezak sa sirom i šunkom i pečeni krumpir, a za desert _____ tijesto s malinama i šlagom. Za piće također _____ vino.

(Nakon nekoliko minuta konobar donosi jelo i piće)

Konobar: Dobar tek! Je li sve u redu?

Gospođa Tomić: Da, izgleda izvrsno, ali molim Vas još _____ ulje za salatu i dva duboka tanjura za _____. To je sve. Puno hvala!

Konobar: Nema problema. Uživajte!

Rješenja: domaću, domaću, topla, hladna, glavna, bijela, juhu, glavno, naravni, zelenu, voćnu, bijelo, glavno, zagrebački, lisnato, bijelo, maslinovo, juhu

7. Sastavite dijaloge u parovima i osmislite scenu te je odglumite pred grupom:

- a. dosadan i neodlučan gost b. prehladno jelo c. problemi s previsokim računom d. preglasna glazba u restoranu e. spori konobari f. problemi s kreditnom karticom

8. Sami sastavite jelovnik za svečanu večeru (npr. božićnu ili novogodišnju) i dopišite sastojke koji su vam potrebni za kuhanje / pripremu:

	NAZIV JELA	SASTOJCI
HLADNO PREDJELO		
JUHA		
GLAVNO JELO		
DESERT		

V. Zaključak

Cilj je ovoga rada bio ekscerpirati kolokacije iz lekcije udžbenika *Hrvatski za početnike* (Čilaš-Mikulić i dr. 2006) koja obrađuje vokabular vezan uz hranu, piće, začine i okuse te ponuditi niz aktivnosti i zadataka za uvježbavanje različitih vrsta kolokacija na početnoj razini znanja. Razvidno je da je iz samo jedne lekcije ekscerpirano čak četrdesetak kolokacija različite strukture koje je moguće uvježbavati kroz brojne aktivnosti koje pridonose ne samo razvijanju kolokacijske kompetencije, nego i dinamici i kvaliteti same nastave. Iako je na početnoj razini naglasak na ovladavanju temeljnim vokabularom, razvidno je da leksičke jedinice mogu tvoriti različite kombinacije kojima se neizvorni govornici mogu služiti u svakodnevnim situacijama kako bi zvučali

fluentnije i prirodnije na HIJ-u. Dugoročno, ovladavanje kolokacijama kao ustaljenim strukturama može doprinijeti razvoju prijamnih i proizvodnih vještina, što u konačnici vodi prijelazu iz eksplicitnoga učenja kroz kognitivnu i asocijativnu fazu u implisitnu koju karakterizira brza i precizna proizvodnja, a upravo u potonjem kolokacije imaju neupitnu ulogu.

Literatura

- Blagus Bartolec, Goranka. 2017a. „Glagolske kolokacije u administrativnome funkcionalnom stilu.“ *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 43 (2): 285–309.
- Blagus Bartolec, Goranka. 2017b. „Slobodno i čvrsto u jeziku.“ U *Jezik kao predmet proučavanja i jezik kao predmet poučavanja*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku, uredili Stolac, Diana i Anastazija Vlastelić, 57–70. Rijeka: Srednja Europa, HDPL.
- Borić, Neda. 2004. „Kolokacije kao dio leksičkog pristupa u nastavi stranih jezika.“ *Suvremena kretanja u nastavi jezika*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku, uredili Ivanetić, Nada, Boris Pritchard i Diana Stolac, 63–68. Zagreb – Rijeka: Graftrade.
- Burić, Helena i Josip Lasić. 2012. „Kolokacije u nastavi inojezičnoga hrvatskog.“ *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 5: 233–249.
- Gitsaki, Christina. 1999. *Second Language Lexical Acquisition. A study of the Development of Collocational Knowledge*. San Francisco-London-Bethesda: International Scholars Publications.
- Grgić, Ana i Milvia Gulešić Machata, ur. 2017. *Hrvatski A2: Opisni okvir referentne razine A2*. Zagreb: FF press.
- Halliday, Michael. 1966. „Lexis as a linguistic level.“ U *In memory of J. R. Firth*, uredili Bazell, Charles Ernest, John Catford, Michael Halliday i Robert Robins, 148–162. London: Longman.
- Hill, Jimmie. 1999. „Collocational competence.“ *English Teaching Professional* April 1999 11: 4–7.
- Košuta, Nataša. 2012. „O pitanju stjecanja kolokacijske kompetencije u stranome jeziku.“ *Strani jezici* 41: 263–276.
- Petrović, Berdardina. 2008. „Glagoli emocionalnih stanja u kolokacijskim strukturama i leksikografskom opisu.“ U *Riječki filološki dani*, uredili Srdoč Konestra, Ines i suradnici, 589–599, Zagreb – Rijeka.
- Petrović, Bernardina. 2007. „Razvijanje kolokacijske kompetencije u hrvatskom kao stranom i drugom jeziku.“ *Strani jezici* 36: 31–38.
- Sekhar Rao, Chandra. 2018. „The importance of collocations in teaching of vocabulary.“ *Journal of Research Scholars and Professionals of English Language Teaching* 7 (2): 1–9.
- Sinclair, John. 1966. „Beginning the study of lexis.“ U *In memory of J. R. Firth*, uredili Bazell, Charles Ernest, John Catford, Michael Halliday i Robert Robins, 410–430, London: Longman.

Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje (ZEROJ). 2005. Zagreb: Školska knjiga.

Korpus:

Čilaš-Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata, Dinka Pasini i Sanda Lucija Udier. 2006. *Hrvatski za početnike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Mrežni izvori:

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2022. *Kolokacijska baza hrvatskoga jezika*. Pristupljeno 15. siječnja 2022. na <http://ihjj.hr/kolokacije/>.

Collocations in Croatian as a second and foreign language at the beginners level

The development of collocation competence is considered one of the fundamental goals in foreign language teaching. In Croatian as a second and foreign language (CSFL), the importance of teaching collocations and their influence on the development of lexical competence of non-native speakers has been increasingly discussed in recent years. Although collocation competence is a long-term process, non-native speakers have encountered collocations from the beginning of acquiring a foreign language. This paper aims to provide insight into collocations at the initial CSFL level and give an overview of activities suitable for practicing different types of collocations. Collocations from the textbook for beginners, used for fifteen years to teach CSFL at national and foreign universities, were tested. Their authenticity was verified by the Collocation Database of the Croatian Language and among native speakers of the Croatian language. The described activities aim to develop communicative language competence in general, particularly in the acquisition and practice of vocabulary provided by the Descriptive Framework of Reference for Level A2.

Keywords: collocations, collocation competence, beginners level, Croatian as a foreign language

Jurica Polančec

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

jpolance@ffzg.hr

Morfo(no)loška složenost sekundarne imperfektivizacije u hrvatskome jeziku

Rad daje pregled najvažnijih pravila koja djeluju unutar širega procesa sekundarne imperfektivizacije (tvorbe novih nesvršenih od postojećih svršenih glagola). Pregled se većinom zasniva na podacima koji se mogu naći u postojećoj literaturi o hrvatskome jeziku, ali su te spoznaje na nekim mjestima nadopunjene. Posebno se ističu praznine u poznavanju ovoga procesa koje je potrebno popuniti u budućim istraživanjima.

Ključne riječi: *glagolski vid, sekundarna imperfektivizacija, hrvatski jezik*

1. Uvod

U ovom se radu pregledno prikazuje sekundarna imperfektivizacija, odnosno tvorba nesvršenih od svršenih glagola u hrvatskom jeziku. Izdvajaju se glavna pravila unutar tog procesa te se posebno ističu elementi koji sekundarnu imperfektivizaciju čine osobito složenom. Pod time se posebno misli na distribuciju različitih sufikasa i glasovne promjene koje ti sufiksi izazivaju.

Na početku rada prvo se daje definicija sekundarne imperfektivizacije (2. poglavlje) te se govori o elementima koji je čine kompleksnom (3. poglavlje). Nakon toga se (4. poglavlje) opisuje sustav hrvatskih sufikasa koji sudjeluju u procesu sekundarne imperfektivizacije, njihova distribucija i glasovne promjene koje izazivaju. Zatim se (5. poglavlje) daje kratki sažetak distribucije tih istih sufikasa, ali ovaj put iz perspektive glagolske vrste svršenog glagola. Rad se zaključuje (6. poglavlje) s nekoliko kratkih napomena.

2. Definicija sekundarne imperfektivizacije

Pod terminom sekundarna imperfektivizacija podrazumijeva se proces izvođenja nesvršenih glagola od postojećih svršenih. Takav se novi nesvršeni glagol naziva izvedenim ili sekundarnim imperfektivom (IPF2),¹ a odatle dolazi i naziv sekundarna im-

¹ Za razliku od primarnih ili neizvedenih imperfektiva (IPF1), npr. *imati*, *pisati*, *činiti* itd., koji nisu izvedeni od nekog svršenog glagola.

perfektivizacija. Termin sekundarna imperfektivizacija je uobičajen u stranoj slavistici (v. npr. Toops 1998, Łazorczyk 2010, Šekli 2012), a kod nas dosta rijedak (ali v. Šarić 2012). U našoj se literaturi obično unutar teme tvorbe glagola od glagola jednostavno govori o imperfektivizaciji (Barić i dr. 1997: 372, Babić 2002: 518). Terminološki gledano u terminu *sekundarna imperfektivizacija* pridjev *sekundarna* suvišan je, ali on se obično zadržava kako bi se jasno naznačila veza tog procesa sa stvaranjem sekundarnih imperfektiva (naime, svaka je imperfektivizacija povezana sa stvaranjem sekundarnih imperfektiva).²

Za definiciju sekundarne imperfektivizacije nije važno je li polazišni svršeni glagol (PF) neprefigiran (PF1) – u (1) ili prefigiran (PF2) – kao u (2).³

(1) dati (PF1) > da-**va**-ti (IPF2)

(2) **pre**-pisati (PF2) > prepis-**iva**-ti (IPF2) [IPF1 = pisati]

Neprefigirani svršeni glagoli (PF1) rijetki su u slavenskim jezicima jer je velika većina neprefigiranih glagola nesvršena (za hrvatski v. Meillet i Vaillant 1952: 272–274; usp. i Babić 2002: 527, Barić i dr. 1997: 227; za druge slavenske jezike v. Schuyt 1990: 6). U hrvatskome takvi glagoli pripadaju I. vrsti (korijenski glagoli bez sufiksa, npr. *dati* u (1)) te IV. vrsti (glagoli na *-iti*, npr. *vratiti*),⁴ po čemu se hrvatski ne razlikuje od drugih slavenskih jezika (Schuyt 1990: 59). U obje vrste svršeni glagoli čine manjinu. Šojat, Srebačić i Štefanec (2013: 89) navode tako da u I. vrsti među neprefigiranim glagolima udio PF glagola 19 % (63 nesvršena, 15 svršenih i 3 dvovidna glagola), dok je u IV. vrsti svršenih neprefigiranih glagola tek 6 %.

U pogledu značenja sekundarna imperfektivizacija kao proces ne pokazuje nekih osobitosti jer je njezina funkcija unutar sustava slavenskog vida jasno određena – izvođenje nesvršenih glagola od postojećih svršenih glagola i to bez promjene leksičkoga značenja. Stoga se pri izvođenju glagolu ne mijenja značenje, već samo vid. Po tome je sekundarna imperfektivizacija semantički puno „uredniji“ proces od perfektivizacije.⁵ Karakteristična je za sve slavenske jezike i njezina se obilježja većim dijelom ne razlikuju među različitim slavenskim jezicima (v. relevantne odjeljke u Schuyt 1990).

² Babić (1978: 44, 2002: 532–533) upotrebljava termin sekundarna imperfektivizacija u drugome značenju: njime se opisuju (rijetki) slučajevi nesvršenih glagola izvedenih imperfektivizacijskim sredstvima od već nesvršenih glagola, pri čemu nema promjene značenja (npr. *šiti* > *šivati*).

³ To je tako jer nema bitne razlike u izvođenju IPF2 glagola od jednih ili od drugih svršenih glagola: nema razlike u značenjima (u oba slučaja dobivamo IPF2 glagol istoga leksičkog značenja kao polazišni PF glagol) niti u morfološkim sredstvima (upotrebljava se isti set sufikasa). Za proces sekundarne imperfektivizacije relevantno je isključivo to da je polazišni glagol svršen, dok je derivacijska povijest tog svršenog glagola nevažna.

⁴ Podjela na glagole vrste u ovom radu navodi se prema Babić (2002: 21).

⁵ Za više o tome v. Polančec (2018: 119–120).

3. Kompleksnost sekundarne imperfektivizacije

Općenito uzevši, sekundarna je imperfektivizacija u hrvatskome izrazito složen proces zbog niza razloga, od kojih su najvažniji (usp. Čilaš Mikulić 2012: 68–69):

A) postojanje različitih IPF2 sufikasa i njihova kompleksna distribucija,⁶

B) brojne glasovne promjene koje zahvaćaju bilo zadnji suglasnik osnove bilo korijenski samoglasnik te relativno kompleksna distribucija tih glasovnih promjena.

U praksi to znači da je za pravilnu tvorbu IPF2 glagola potrebno najprije znati odabrati ispravni IPF2 sufiks, a zatim i predvidjeti koje će promjene na osnovi on izazvati.⁷

Kompleksnost pravila izvođenja IPF2 glagola jasno se vidi i iz opisa te pojave u gramatikama. Čilaš Mikulić (2012: 67–72) tako iscrpno navodi pravila za izvođenje IPF2 glagola iz dvaju gramatičkih priručnika. Barić i dr. (1997) navode 12 pravila, a Silić i Pranjković (2005) čak 26 pravila. Opis u Babićevoj *Tvorbi* zauzima gotovo 20 stranica (Babić 2002: 516–535).

Ako je već toliko poznato o sekundarnoj imperfektivizaciji, onda je potrebno razjasniti čemu uopće ovaj pregled ovdje. Prvi je razlog taj da u literaturi, barem po mojem mišljenju, znanje o tvorbi IPF2 glagola nigdje nije organizirano i predstavljeno na način koji bi bio pregledan i istovremeno nudio jasnu informaciju o tome koja su od brojnih pravila izvođenja IPF2 glagola najrelevantnija za imperfektivizaciju kao sustav. Pod relevantnošću se ovdje misli i na pravila koja su produktivnija, ali i na pravila koja obuhvaćaju veći broj glagola. Naime, postoje pravila u IPF2 tvorbi koja obuhvaćaju vrlo malo glagola i pravila koja obuhvaćaju izrazito velik broj glagola (npr. pravila o imperfektivizaciji ograničenog broja glagola I. vrste nasuprot pravilima o imperfektivizaciji vrlo brojnih glagola IV. vrste). U tom je smislu Babićeva *Tvorba* značajan iskorak iz razloga što govori o produktivnim i neproduktivnim sufiksima i na većem broju mjesta ističe koja se pravila češće ili rjeđe primjenjuju.

Međutim, za potpunije razumijevanje relevantnosti pojedinih pravila potreban je kvantitativni opis distribucije IPF2 sufikasa. Nepostojanje takva opisa drugi je razlog za nastanak ovog pregleda te se, gdje god je to bilo moguće, navode brojčani podatci koji nisu dostupni ili nisu dovoljno jasni u Babićevoj *Tvorbi*. Ti se brojčani podatci temelje na podatcima dostupnima u tvorbenoj bazi hrvatskih glagola CroDeriV (Šojat i dr. 2014).⁸ Naravno, riječ je o problemu koji se u radu ovako malog opsega ne može

⁶ Osim sufiksima IPF2 glagoli mogu se (iako rijetko) izvoditi i prijevojem (unutrašnjom tvorбом, npr. *iskopati* > *iskapati*) te supletivno (*otići* > *odlaziti*) (Barić i dr. 1997: 229; Babić 2002: 518–519). Ovdje ćemo takve iznimne slučajeve ostaviti po strani.

⁷ Ovdje se ne spominje i ključni nulti korak: potrebno je znati koji su glagoli svršeni, odnosno koji glagoli uopće dolaze u obzir kao kandidati za tvorbu IPF2 glagola. Kod neprefiguriranih glagola izbor kandidata je utoliko jednostavniji što je popis svršenih glagola izrazito ograničen, kao što je već rečeno. Kod prefiguriranih glagola situacija je naravno puno složenija (za više v. Polančec i dr. u tisku).

⁸ Baza je pretraživa na <http://croderiv.ffzg.hr/>. Dio informacija iz baze navodi se prema Šojat, Srebačić i Štefanec (2013).

dokraja razriješiti te će stoga kompletan i iscrpan opis brojčanih odnosa unutar tvorbe hrvatskih IPF2 glagola morati biti obrađen u zasebnim radovima.

Naposljetku, treći je razlog taj što su na nekim mjestima u literaturi prisutne praznine u razumijevanju morfonoloških i morfoloških obilježja pojedinih sufikasa (primjerice, kod statusa sufiksa *-a-* ili kod distribucije dugih sufikasa). U ovom ću radu na neke od tih praznina uputiti, ali ću njihovo sveobuhvatno razrješavanje isto tako ostaviti za neki budući rad.

Također, ovdje se smatra da je za adekvatni uvid u funkcioniranje sekundarne imperfektivizacije (u skladu s iznesenim napomenama naravno) potrebno taj proces sažeto prikazati iz dviju perspektiva: iz perspektive sufiksa i iz perspektive glagolske vrste svršenoga glagola.⁹ Nešto opširniji opis iz perspektive sufikasa daje se u sljedećem odjeljku, a nešto sažetiji iz perspektive glagolske vrste PF glagola u odjeljku nakon toga.

4. Sustav hrvatskih IPF2 sufikasa

Izvedeni nesvršeni glagoli (IPF2) u hrvatskom se jeziku mogu izvoditi nizom sufikasa. Ne postoji konsenzus oko toga o koliko je sufikasa točno riječ te različiti priručnici navode različite popise. Za potrebe ovoga rada konzultirana su tri najopširnija suvremena izvora (Barić i dr. 1997: 372–375, Babić 2002: 518, Silić i Pranjković 2005: 48–49; usp. i raspravu u Čilaš Mikulić 2012: 67–72). Prema tim izvorima nailazimo na sljedećih devet sufikasa u površinskom ostvaraju infinitivne osnove: *-i-*, *-a-*, *-va-*, *-ja-*, *-ava-*, *-java-*, *-iva-* (*-ujem*), *-jiva-* (*-jujem*) i *-ova-* (*-ujem*). Posljednje navedeni sufiks (*-ova-*) nalazimo tek kod jednoga glagola (*kupovati* < *kupiti*).¹⁰ Ostalih je osam sufikasa moguće svrstati u tri skupine, koje bi predstavljale po jedan apstraktni morfem za izvođenje IPF2 glagola (Tablica 1):¹¹ prva skupina obuhvaća relativno slabo zastupljeni i neproduktivni sufiks *-i-*, druga skupina okuplja tri „kratka“ i neproduktivna sufiksa s glasom *a*: *-a-*, *-ja-* i *-va-*,¹² a treća „duge“ i produktivne sufikse: *-ava-* i nje-

⁹ Postoji i treća perspektiva iz koje je korisno sažeto promatrati ovaj proces, a to je perspektiva glasovnih promjena. Ovdje je nećemo posebno izdvajati, već je uključena u pregled IPF2 tvorbe prema sufiksima. Sažet pregled glasovnih promjena uključenih u tvorbu IPF2 glagola daje Silić (2003), a puno korisnih uvida daje i Marković (2013) u poglavljima posvećenima relevantnim promjenama (jotacija, umetanje *-j-*, sibilizacija, prijevoj).

¹⁰ Ovdje ću zbog njegova nejasnog statusa zanemariti i jedan navodni sufiks koji navodi samo Babić (2002: 526), a to je *-iva-* s prez. *-ivam*. On se javlja kod glagola tipa *potkivati*, *osnivati* (IPF2 od *potkovati*, *osnovati*). Pitanje je može li se on svesti na neki od postojećih sufiksa, primjerice *-a-*. Bez obzira na njegov status potrebno ga je jasno razlikovati od plodnoga *-iva-* s prez. *-ujem* (*dopis-iva-ti* > *dopis-uje-m*).

¹¹ U navedenoj tablici te pri navođenju većine primjera glagoli se raščlanjuju na relevantne morfove. Prefiksi se nikad ne odvajaju. Nasuprot tome, u raščlambi se izdvajaju morf glagolske vrste i infinitivni morf kod PF glagola, npr. *ogranič-i-ti* (ali se kod glagola I. vrste ne navodi nulti morf glagolske vrste, npr. *opi-ti*), odnosno IPF2 morf i infinitivni morf kod IPF2 glagola, npr. *ogranič-ava-ti*.

¹² Glagoli s kratkim sufiksima mogu se dodatno podijeliti s obzirom na to kojem razredu V. vrste pripadaju, o čemu više kasnije.

govu jotiranu varijantu *-java-* te sufiks *-iva-* (*-ujem*) i njegovu jotiranu varijantu *-jiva-* (*-jujem*). Radi lakšega upućivanja na pojedine skupine u ostatku će se rada na drugu i treću skupinu sufikasa upućivati terminima *kratki sufiksi* odnosno *dugi sufiksi* i to bez navodnih znakova. Takvo grupiranje sufikasa nije samo utemeljeno na njihovoj sličnosti, već ima podlogu i u dijakroniji¹³ te u zakonitostima njihove distribucije. Kao što će se vidjeti, tri kratka sufiksa u velikom broju slučajeva stoje u komplementarnoj distribuciji, a to još više vrijedi za četiri duga sufiksa.

Tablica 1. Hrvatski IPF2 sufiksi svrstani u tri skupine (sufiks *-ova-* je izostavljen).

skupina	sufiks	primjer IPF2 glagola	ishodišni PF glagol
sufiks <i>-i-</i>	<i>-i-</i>	<i>donos-i-ti</i>	<i>donije-ti</i>
kratki sufiksi	<i>-a-</i>	<i>pad-a-ti</i>	<i>pas-ti</i> (<i>pad-ti</i>)
	<i>-ja-</i>	<i>opi-ja-ti</i>	<i>opi-ti</i>
	<i>-va-</i>	<i>obu-va-ti</i>	<i>obu-ti</i>
dugi sufiksi	<i>-ava-</i>	<i>ogranič-ava-ti</i>	<i>ogranič-i-ti</i>
	<i>-java-</i>	<i>prilagod-ava-ti</i> (<i>-d + java-</i>)	<i>prilagod-i-ti</i>
	<i>-iva-</i>	<i>dopis-iva-ti</i>	<i>dopis-a-ti</i>
	<i>-jiva-</i>	<i>iznajml-jiva-ti</i>	<i>iznajm-i-ti</i>

Na ovome popisu ne navodi se sufiks *-ijeva-* koji navodi Babić (2002) u vezi s IPF2 glagolima izvedenima od PF glagola na *-je-* (npr. *sagorjeti* > *sagorijevati*).¹⁴ U takvim je slučajevima bolje uzeti da je riječ o sufiksu *-va-*, koji izaziva duljenje sufiksa *-je-* u *-ije-* (*sagor-je-ti* > *sagor-ije-va-ti*). Takvu analizu nalazimo i u drugim jezičnim priručnicima (Barić i dr. 1997: 373, Silić i Pranjković 2005: 50), a prihvaćena je i ovdje.

U nastavku se donosi pregled po trima skupinama: sufiks *-i-*, zatim kratki sufiksi te naposljetku dugi sufiksi.

4.1. Sufiks *-i-*

Prva skupina obuhvaća isključivo sufiks *-i-* (Babić 2002: 519, usp. Silić i Pranjković 2005: 49). On se dodaje na mali broj glagola kretanja I. vrste (otprilike stotinjak). Oni čine vrlo ograničen skup glagola budući da su tvoreni od samo šest glagolskih korijena (GNA, LAZ, NOS, VOD, VOZ, VUK):¹⁵

(3) GNA: npr. *izgnati* > *izgon-i-ti*

(4) LAZ: npr. *naći* > *nalaz-i-ti*

¹³ Dijakronijski gledano kratki su sufiksi stariji te su naslijeđeni iz praslavenskoga, a dugi su sufiksi noviji te u slučaju hrvatskih dugih sufikasa predstavljaju relativno kasnu inovaciju (Leskien 1914: 485).

¹⁴ Isti sufiks pretpostavlja i Marković (2013: 146).

¹⁵ U primjerima se ne daje morfska raščlamba PF glagola zbog neprozirnosti odnosa između baze PF glagola i baze IPF2 glagola (usp. bilj. 11).

- (5) NOS: npr. donijeti > donos-i-ti
- (6) VOD: npr. dovesti_1 > dovod-i-ti
- (7) VOZ: npr. dovesti_2 > dovoz-i-ti
- (8) VUK: npr. dovući > dovlač-i-ti

Općenito uzevši, prefigirani glagoli sa sufiksom *-i-* rijetko su nesvršeni: svršenih je više od dvije tisuće, a nesvršenih manje od sto (Polančec i dr. u tisku). Kao primjere svršenih glagola možemo navesti *dodijeliti*, *izliječiti*, *napraviti*, *obraniti*, i dr. Među IPF2 glagolima sa sufiksom *-i-* velik je broj izrazito frekventnih glagola kao što su *dolaziti*, *donositi*, *nalaziti* i sl.

4.2. Kratki sufiksi: sufiks *-a-* i njegove varijante

Druga skupina obuhvaća sufiks *-a-* i njegove varijante *-va-* i *-ja-* (Babić 2002: 520–526).¹⁶ Upitno je je li ovdje riječ o jedinstvenu sufiksu, o čemu će se nešto kratko reći na kraju odjeljka, a prvo će se razmotriti glavne okoline u kojima se javljaju sufiksi iz ove skupine.

Možemo razlikovati četiri glavne okoline u kojima se oni javljaju, u svakoj s nekim osobitostima. Okoline prepoznajemo po tome kojoj glagolskoj vrsti pripada PF glagol (I., II., III. ili IV. vrsta).¹⁷

Prvo, IPF2 sufiks *-a-* izvodi IPF2 glagole od PF glagola I. vrste, bilo neprefigiranih, kao u primjeru (9), bilo prefigiranih, kao u (10) – (12).

- (9) pasti (pad-ti) > pad-a-ti
- (10) izreći (izrek-ti) > izric-a-ti
- (11) izabrati (izabra-ti) > izabir-a-ti
- (12) pomoći (pomog-ti) > pomag-a-ti

Za tvorbu IPF2 glagola prve vrste tipične su brojne glasovne promjene koje zahvaćaju korijenski morfem. Kod velikog broja glagola one zahvaćaju korijenski samoglasnik i završni suglasnik korijenja. Primjere vidimo u (10), gdje se korijenski samoglasnik mijenja iz *e* u *i*, a završni suglasnik sibilizira, kao i u (11), gdje se događa promjena korijenja iz *bra-* u *bir-*. Promjene su suviše brojne da bi ih se ovdje sve navodilo: sažeti pregled daje Silić (2003: 18), a opširni Babić (2002: 520–523). Nasuprot tomu, duljenje *o* > *a*, koje vidimo u (12), tipično je i za druge okoline u kojima se javljaju kratki sufiksi, a ne samo za glagole I. vrste. O tome će više riječi biti dalje u vezi s tvorbom od PF glagola IV. vrste.

¹⁶ Kao što će postati jasnije iz rasprave u nastavku, preciznije bi bilo govoriti o četirima varijantama („obično“ *a*, *-va-*, *-ja-* koje jotira te *-ja-* s umetnutim *-i-*)

¹⁷ Postoje i neke dodatne okoline o kojima ovdje neće biti riječi, već će biti predmetom zasebnog rada.

U ovoj se okolini sufiks *-a-* može ostvariti i kao *-va-* i *-ja-* ako se dodaje na bazu koja završava samoglasnikom. Pritom se glasovi *-v-* i *-j-* nazivaju umetnutim ili inter-vokalnim suglasnicima (Marković 2013: 75–78).

(13) obu-ti > obu-v-a-ti

(14) opi-ti > opi-j-a-ti

Distribucija ovih dvaju alomorfa relativno je kompleksna te je otvoreno pitanje može li se objasniti sinkronijskim pravilom. Stoga se u to pitanje neće dublje ulaziti u ovome radu (v. Marković 2013: 77 za dodatne primjere).

Drugo, IPF2 sufiks *-a-* tvori IPF2 glagole i kod većine PF glagola na *-nu-* (II. vrsta), kao u primjeru (15).

(15) vik-nu-ti > vik-a-ti

U navedenom primjeru smjer izvođenja je od PF glagola, ali to nije općeprihvaćeno u našim opisima. Tako recimo postupaju Silić i Pranjković (2005: 50), dok Babić (2002: 517)¹⁸ i Barić i dr. (1997: 228, 374) smatraju da kao ishodišni glagol treba uzeti nesvršeni član para. Oba viđenja imaju svoje argumente u koje ovdje nećemo ulaziti.

Treće, pri tvorbi IPF2 glagola od nekih PF glagola na *-je-* (III. vrsta) javlja se sufiks *-va-*, kao u (16).

(16) sagor-je-ti > sagor-ije-v-ati

Iz navedenog primjera može se vidjeti da se sufiks *-je-* dulji u *-ije-* prilikom dodavanja IPF2 sufiksa. Ovdje možemo pretpostaviti da se između jata i sufiksa *-a-* javlja umetnuto *-v-*, što se sugerira i morfskom raščlambom. Isto nalazimo i kod tvorbe od PF glagola I. i II. vrste koji imaju *-je-* kao dio korijena, kao u (17) i (18).

(17) dospje-ti > dospije-v-ati (PF glagol = I. vrsta)

(18) nadje-nu-ti > nadije-v-a-ti (PF glagol = II. vrsta)

Drugim riječima, u svim ovim trima slučajevima pri dodavanju kratkoga sufiksa *-a-* jat se dulji, a između sufiksa i jata dolazi umetnuto *-v-*.

Međutim, ne ponašaju se svi glagoli III. vrste kao par *sagorjeti ~ sagorijevati* u (16). U nekim slučajevima nailazimo i na zamjenu sufiksa *-je-* sufiksima *-a-* i *-ja-*, kao u (19) i (20).

(19) izgor-je-ti > izgar-a-ti

(20) predvid-je-ti > (predvid-ja-ti) > predviđ-a-ti

¹⁸ Babić nije posve dosljedan u tom smislu (v. Babić 2002: 523–524).

Promjene koje vidimo kod ovih glagola – duljenje $o > a$ u prvom primjeru i jotacija u drugom – karakteristični su za četvrtu okolinu u kojoj se javljaju kratki sufiksi, pa ćemo o tim promjenama više reći u nastavku.

Četvrto, kratki IPF2 sufiksi izvide IPF2 glagole od prefigiranih i neprefigiranih PF glagola IV. vrste (tj. glagola na *-iti*) tako što dolazi do zamjene sufiksa *-i-* sufiksom *-a-* ili njegovom varijantom *-ja-* (Babić 2002: 524–526). Najjednostavniji primjer s varijantom *-a-* možemo vidjeti u (21).

(21) lup-i-ti > lup-a-ti

U primjerima (22) – (24) isti se sufiks javlja kao *-ja-*, ali za razliku od prethodnih primjera varijante *-ja-* ovdje *-j-* nije umetnuto između dva samoglasnika, već jotira korijenski suglasnik. Stoga se čini korisno jasno razlikovati *-ja-* koje jotira od *-ja-* s umetnutim *-j-* (usp. bilj. 16).

(22) jav-i-ti > javl-ja-ti

(23) zamisl-i-ti (> zamisl-ja-ti) > zamišljati

(24) plat-i-ti (> plat-ja-ti) > plaćati

Distribucija varijanti *-a-* i *-ja-* relativno je pravilna i ovisi o završnome suglasniku korijena. Tako se neće jotirati suglasnici *b, c, j, lj, m, p, r, š, ž*, dok su jotacijom zahvaćeni *d, n, t, v, z* (Babić 2002: 524).¹⁹ Nije istraženo vrijede li ista distribucijska pravila i za glagole III. vrste – za imperfektivizaciju kratkim sufiksom bez jotacije, usp. primjer (19), a s jotacijom primjer (20).

Obje varijante (*-a-* i *-ja-*) izazivaju kod glagola s korijenskim *o* kvantitativno-kvalitativni prijevaj, odnosno korijensko *o* prelazi u *a*.²⁰ Prijevaj vidimo u (25) kod glagola bez jotacije te u (26) kod glagola s jotacijom.

(25) prelom-i-ti > prelam-a-ti

(26) rod-i-ti (> rad-ja-ti) > rađati

Istu smo promjenu vidjeli i ranije u primjeru (12) kod glagola I. vrste (*pomoći ~ pomagati*) te u primjeru (19) kod glagola III. vrste (*izgorjeti ~ izgarati*).²¹ U svim tim primjerima osim promjene kvalitete (promjena samoglasnika) dolazi i do promje-

¹⁹ Babić propušta spomenuti suglasnik *l*, koji kako vidimo u primjeru (23) pripada suglasnicima koji se jotiraju. Od glagola na *-liti* po svemu sudeći jedino se PF glagoli od korijena MISL imperfektiviziraju kratkim sufiksom.

²⁰ V. Marković (2013: 173–175). Babić navedenu pojavu naziva alomorfizacijom osnove (Babić 2002: 518). Za kratko povijesno objašnjenje vidi Meillet i Vaillant (1965: 193–194, 300–301) i Matasović (2008: 128–129, 278). Kod glagola s dvosložnim korijenom (npr. GOVOR), prijevaj zahvaća samo drugi samoglasnik (*nagovoriti > nagovarati*).

²¹ Čini se da je promjena zabilježena i u II. vrsti, npr. kod para *pironuti > prijanjati*.

ne kvalitete, odnosno duljenja (*prelòmiti* ~ *prelámati*, *ròditi* ~ *ráđati*). U vezi s tim korisno je primijetiti da do duljenja u prisutnosti kratkih IPF2 sufikasa dolazi i kod ostalih kratkih korijenskih samoglasnika. U slučaju kada je taj korijenski samoglasnik nekadašnji jat, to je duljenje odraženo i pravopisno, kao što smo vidjeli u primjerima (16) – (18), dok u ostalim slučajevima nema pravopisne razlike, npr. kod para *prèdvidjeti* ~ *predvíđati* iz primjera (20).²² Nije jasno ponašaju li se kratki sufiksi na isti takav način u svim primjerima tvorbe IPF2 glagola. Ako bi odgovor bio potvrđan, to bi upućivalo na to da je u svim tim primjerima riječ o jedinstvenome sufiksu s trima (ili četirima) alomorfima, čije je ključno obilježje to što izaziva duljenje prethodnoga samoglasnika (usp. Silić 2003: 19).²³

Jedan element koji se tiče kratkih sufikasa koji nismo razmotrili jest pripadnost glagolskoj vrsti izvedenog (IPF2) glagola s infinitivom na *-ati*. Naime, poznato je da glagoli s infinitivom na *-ati* mogu pripadati četirima prezentskim razredima (*-ati/-im*, *-ati/-em*, *-ati/-jem*, *-ati/-am*). O tome u našoj literaturi nema preglednih informacija, ali se iz iscrpna pregleda glagolskih vrsta koji daje Akademijin pregled morfologije (Težak i Babić 2007: 522–528) mogu izlučiti informacije da IPF2 glagoli pripadaju paradigmama s prezentom na *-em*, *-jem* i *-am*.²⁴ Isto naravno možemo zaključiti i pregledom primjera iz ovog odjeljka, među kojima nalazimo IPF2 glagole svih triju navedenih prezentskih razreda. Neke od tih ranijih primjera ponavljam kao primjere (27) – (29).

(27) izabrati > izabirati (izabirem) [= primjer (11), prez. na *-em*]

(28) pomoći > pomagati (pomažem) [= primjer (12), prez. na *-jem*]

(29) prelomiti > prelamati (prelamam) [= primjer (25), prez. na *-am*]

Od nabrojenih tipova najfrekventniji su naravno IPF2 glagoli s prezentom na *-am*, što je posljedica činjenice da su glagoli toga razreda općenito mnogo frekventniji od ostalih razreda V. vrste (usp. Težak i Babić 2007: 527).

4.3. Dugi sufiksi: *-ava-*, *-iva-*, *-java-*, *-jiva-*

Prethodne dvije skupine IPF2 sufikasa smatraju se neplodnima. Nasuprot njima treća skupina obuhvaća četiri plodna sufiksa: *-ava-*, *-iva-*, *-java-*, *-jiva-*. Njihova se plodnost odnosi ponajprije na tvorbu od glagola IV. i V. vrste, dok su kod imperfektivizacije glagola I., II. i III. vrste dugi sufiksi puno slabije zastupljeni od prethodne dvi-

²² Ovaj je uvid preuzet iz Marković (2013: 176–178), koji na str. 176 navodi još neke primjere duljenja pri sekundarnoj imperfektivizaciji koji nisu signalizirani pravopisom (*smíšliti* > *smíšljati*, *stíšnuti* > *stíškati*, *nàgristi* > *nàgrízati*).

²³ Usporedba sa sufiksom *-a-* kojim se izvode glagoli od imenica i pridjeva ovdje ne pomaže jer po svemu sudeći taj sufiks nema utjecaja na naglasna obilježja izvedenice (usp. Babić 2002: 504–506, 511–512).

²⁴ Ista se informacija može saznati i iz radova posvećenih praslavenskom (npr. Šekli 2012).

je skupine sufikasa (Babić 2002: 526). Stoga se rasprava u nastavku odnosi isključivo na tvorbu od glagola IV. i V. vrste, dok će se o tvorbi od PF glagola ostalih vrsta nešto malo reći na samom kraju odjeljka.

Navedena se četiri sufiksa mogu smatrati varijantama jednog sufiksa jer se njihova raspodjela (distribucija) upravlja dvama pravilima koje opisuje Babić (2002: 527–531).²⁵ Prema prvom pravilu IPF2 glagol dobiva varijantu *-(j)ava-* ako PF glagol ima kratki naglasak ili varijantu *-(j)iva-* ako PF glagol ima dugi naglasak. Dakle, distribucija ovisi o duljini naglasaka osnovnoga PF glagola. Prema drugom pravilu određuje se hoće li glagol imati jotirani ili nejotirani oblik pojedine varijante. Izbor jotiranog i nejotiranog oblika ovisi o fonemu kojim završava osnova, a dodatno je ograničen glagolskom vrstom PF glagola. Kako je drugo pravilo nešto složenije, o njemu ću više reći dalje u tekstu. Prije toga ćemo pregledno prikazati distribuciju četiriju varijanti s obzirom na to pripada li PF glagol IV. ili V. glagolskoj vrsti (Tablica 2). U tablici se bilježi i naglasak PF glagola (naglasak IPF2 glagola je posve predvidljiv: *-ávati / -ívatí*).

Tablica 2. Distribucija dugih sufikasa prema glagolskoj vrsti PF glagola.

sufiks	PF glagol: IV. vrsta (-i-)	PF glagol: V. vrsta (-a-)	napomena
-ava-	ogranič-i-ti > ogranič-ava-ti	zatrp-a-ti > zatrp-ava-ti	u načelu PF glagoli s kratkim naglaskom
-java-	prilagòd-i-ti (> ...d-java-ti) > prilagòd-ava-ti	nema	
-iva-	dobác-i-ti > dobac-iva-ti	dopís-a-ti > dopis-iva-ti	u načelu PF glagoli s dugim naglaskom
-jiva-	iznájm-i-ti > iznajml-jivati-ti	samo 1 primjer: uspáv-a-ti > uspavl-jiva-ti	

Pravilo o izboru varijante *-(j)ava-* ili varijante *-(j)iva-* prema duljini korijenskoga sloga ima brojne iznimke, o kojima detaljno govori Babić (2002: 528–529), a dodatno ih opisuju i Kuna i Mikić (2009). Neke primjere vidimo u (30) i (31). Istovremeno nalazimo i velik broj dvostrukih oblika, kao u (32). Dvostruki oblici opširno se opisuju u Polančec (u tisku).

(30) izráziti > izražavati [sufiks *-java-* unatoč dugom korijenskom samoglasniku]

(31) odlèditi > odleđivati [sufiks *-jiva-* unatoč kratkom korijenskom samoglasniku]

(32) oznáčiti > označivati, označavati [prvi je oblik u skladu s pravilom]

Vratimo se sada na pravilo o izboru jotirane varijante. Kao što vidimo, od glagola IV. vrste moguće je tvoriti glagole sa svim četirima varijantama. Izbor između jotiranog i nejotiranog oblika relativno je jednostavan u većini slučajeva: jotirani oblik do-

²⁵ Babić navedena četiri sufiksa promatra kao odvojene sufikse. Šojat, Srebačić i Štefanec (2013: 82) smatraju da je riječ o dvama sufiksima, odnosno sufikse koji se razlikuju samo u početnom / promatraju kao alomorfe.

bivaju PF glagoli na nepalatal (npr. *prilagoditi*, *iznajmiti*), a nejotirani glagoli na palatal i c (*ograničiti*, *dobaciti*).²⁶

Kod glagola V. vrste (*zatrpati*, *dopisati*) izbor jotirane varijante u načelu nije moguć. Babić tu informaciju eksplicitno navodi za sufiks *-java-*, budući da su pravilima za njegovu distribuciju obuhvaćeni samo glagoli IV. vrste (2002: 527). Što se tiče sufiksa *-jiva-* Babić navodi da se kod IPF2 glagola od PF glagola V. vrste pojavljuje samo kod osnova na *d* i *v*, kao primjeri navode se glagoli *doziđivati*, *nadvlađivati* i *uspavljivati* (Babić 2002: 528). Nekoliko je problema s tako postavljenim pravilom. Kao, prvo, provjerom u bazi CroDeriV pokazuje se da je glagol *uspavljivati* jedini primjer s osnovom na *v*,²⁷ dok primjeri s osnovom na *d* dolaze od samo dva korijena (izvedenice od *zidati* i *vladati*, npr. *doziđivati* ili *nadvlađivati*). S glagolima na *d* dodatan je problem taj što su IPF2 glagoli poput *doziđivati* i *nadvlađivati* danas manje-više nestali iz upotrebe u korist IPF2 glagola *dozidavati* i *nadvladavati*.²⁸ To znači da u suvremenom jeziku postoji jedan jedini primjer PF glagola V. vrste koji izvodi IPF2 glagol jotiranim sufiksom (*uspavati* ~ *uspavljivati*).

Sažeto rečeno, jotirani alormorfi javljaju se samo ako je polazišni PF glagol na *-iti*. Nasuprot tome, polazišni PF glagoli na *-ati* nikada ne dolaze s jotiranim oblicima (uz iznimku glagola *uspavljivati*).²⁹

Dosad formulirana pravila temeljila su se na građi PF glagola IV. i V. vrste. Međutim, dugi sufiksi sudjeluju u tvorbi IPF2 glagola i od PF glagola drugih vrsta, kao što vidimo u (33) – (35).

(33) izbjeći (izbjeg-ti) > izbjeg-avati [I. vrsta]

(34) smrž-nu-ti > smrž-ava-ti [II. vrsta]

(35) izbljéd-je-ti (> izbljed-jiva-ti) > izbljéd-iva-ti [III. vrsta]

²⁶ Činjenica da se nejotirane varijante javljaju samo s palatalima govori u prilog alternativnoj analizi koju predlaže Marković (2013: 147, 149). Prema toj analizi kod IPF2 glagola izvedenih od PF glagola IV. vrste uvijek se javlja jotirana varijanta, a završni palatal nastaje jotacijom (*ograničavati* od *ogranič-ava-ti*, a ne od *ogranič-ava-ti*). Palatal koji vidimo kod PF glagola rezultat je pak palatalizacije (*ograničiti* od *ogranič-i-ti*) (Marković 2013: 108). Problem su za ovu analizu primjeri sa *c* poput *dobacivati*. Međutim takvih primjera nema puno i svi pripadaju istom korijenu (BAC), a zanimljivo je primijetiti da im je i PF oblik izniman (*-baciti*) po tome što izostaje palatalizacija. Isto tako, problem predstavljaju i ne tako malobrojni primjeri jotiranih sufikasa kod glagola na *m* (npr. *pošumiti* > *pošumljavati*), na *st* (*iskoristiti* > *iskorištavati*) te *s* (*oglasiti* > *oglašivati*), o čemu se detaljno raspravlja u Srebačić (2014).

²⁷ Glagola na *-vljivati* ima stotinjak, ali svima osim glagolu *uspavljivati* ishodišni PF glagol završava na *-iti*.

²⁸ Isto vrijedi i za sve druge izvedenice poput *zazidavati*, *savladavati*, *prevladavati* itd. (umjesto *zaziđavati*, *savlađivati*, *prevlađivati*), što je relativno lako provjeriti u korpusima suvremenog hrvatskog jezika (Riznica, Hrvatski nacionalni korpus, korpus *hrWaC*). Iako dolazi od korijena VLAD, ovamo ne pripada inače dobro posvjedočeni glagol *povlađivati*, koji je izveden od danas nestalog glagola *povladiti* 'odobriti, pohvaliti' (ARj, s. v. *povladiti*, *povlađivati*).

²⁹ Na ovako formulirano pravilo ne nailazi se nigdje osim u Silić i Pranjković (2005: 48), koji zamjećuju to da se i jotirajuće *-ja-* (v. prethodni odjeljak) javlja isključivo kod IPF2 glagola tvorenih od PF glagola IV. vrste (tj. na *-i-ti*), što znači da je jotiranje osnove pri tvorbi IPF2 glagola pojava koja zahvaća isključivo PF glagole IV. vrste.

Nejasno je u kojoj mjeri ovi malobrojni glagoli slijede pravila o distribuciji četiriju varijanti dugog sufiksa. U (33) – (35) vidimo da se slijedi pravilo o duljini korijenskoga samoglasnika, iako ima i protuprimjera, od kojih neke vidimo u (36) i (37).

(36) proživ-je-ti > proživljavati [mimo pravila: proživjeti]

(37) usmrd-je-ti (> usmrd-jiva-ti) > usmrd-iva-ti [mimo pravila: usmrdjeti]

Također nije do kraja jasno koliki se udio IPF2 glagola od PF glagola I., II i III. vrste tvori kratkim sufiksima, a koliki dugim sufiksima. To će pitanje u budućnosti biti potrebno detaljnije istražiti.

5. Distribucija triju skupina IPF2 sufikasa iz perspektive glagolske vrste PF glagola

Distribucija navedenih triju skupina sufikasa izrazito je složena, kao što je upravo izloženo, te će biti korisno sažeti ih još jednom, ali ovdje iz perspektive glagolske vrste PF glagola. Pravila su brojna i kompleksna te je iz njih praktički nemoguće izlučiti pravila za čiju je primjenu dovoljno promatrati isključivo infinitivni oblik. Neka smo od pravila već spomenuli u ranijim odjeljcima, a ovdje ćemo ih još jednom ponoviti, te ćemo navesti još neka, dosad nespomenuta pravila.

Prvo, PF glagoli bez tematskog sufiksa (I. vrsta), čini se, velikom većinom tvore IPF2 glagole sufiksom *-a-*, s varijantama *-va-* i *-ja-*, ali tvorbu IPF2 oblika prate brojne promjene u korijenu, zbog čega pravilo nije praktično upotrebljivo. Sufiks *-i-* zabilježen je isključivo kod glagola ove vrste; to su većinom glagoli kretanja. Spomenuli smo i neke primjere tvorbe dugim sufiksom (*izbjeći* > *izbjegavati*), a više primjera daje Babić (2002: 529–530). Točni brojčani odnosi između različitih IPF2 sufikasa tek se trebaju utvrditi.

PF glagoli na *-nu-* (II. vrsta) tvore velikom većinom IPF2 glagole sufiksom *-a-* (*viknuti* > *vikati*). U ranijem pregledu zanemarili smo primjere koji sadrže različite glasovne promjene (*plju-nu-ti* > *plju-va-ti*, *mak-nu-ti* > *mic-a-ti*), o čemu v. više u Babić (2002: 517). Kod glagola II. vrste može naići i na primjere IPF2 tvorene dugim sufiksima (*smrznuti* > *smrzavati*) (Babić 2002: 530), pri čemu se čini da je u većini takvih slučajeva riječ o prefigiranim glagolima (baš kao *s-mrz-nu-ti*).

PF glagoli na *-je-* (III. vrsta) općenito su malobrojni,³⁰ ali su heterogeni u smislu IPF2 tvorbe (Babić 2002: 524, 531). Tri su slučaja:

A. IPF2 glagol se može tvoriti dodavanjem *-v-a-* pri čemu se sufiks *-je-* ne uklanja, već se dulji u *-ije-* (*sagorjeti* > *sagorijevati*).

B. IPF2 glagol se tvori dodavanjem *-a-* ili *-ja-* po pravilima koja vrijede za IV. vrstu,³¹ pri čemu sufiks *-je-* ispada (*izgorjeti* > *izgarati*, *predvidjeti* > *predviđati*).

³⁰ Težak i Babić navode ukupnu brojku od 60-ak osnovnih i 200-tinjak složenih glagola ove vrste, dakle i svršenih i nesvršenih (2007: 521). Baza CroDeriV navodi 300-tinjak takvih glagola.

³¹ To vjerojatno nije slučajno budući da se glagoli III. i IV. vrste razlikuju samo u infinitivnoj osnovi, a prezentska im je identična. Isto tako, u razgovornom su jeziku mnogi, ako ne i svi glagoli III. vrste prešli u IV. vrstu (*izgoriti* umj. standardnoga *izgorjeti*).

C. IPF2 glagol se može tvoriti i dodavanjem dugih sufikasa više-manje prema pravilima koja vrijede za glagole IV. vrste (*izbljediti* > *izbljeđivati*, *usmrđeti* > *usmrđivati*), pri čemu sufix -je- također ispada.

PF glagoli na -i- (IV. vrsta) također su heterogeni te mogu tvoriti IPF2 glagole i dugim i kratkim sufixima, ali se čini da je distribucija tih dviju skupina sufikasa dijelom pravilna. Pravilo koje se predlaže u nastavku tek će trebati provjeriti na većem broju glagola.

Neprefigirani PF glagoli IV. vrste uglavnom se imperfektiviziraju kratkim sufixima (*lupiti* > *lupati*), osim ako nisu denominativni, u kojem slučaju dolaze s dugim sufixom (*kazna* >> *kazniti* > *kažnjavati*, *spas* >> *spasiti* > *spašavati*).³² Kao što je već isticano, velika je većina PF glagola IV. vrste prefigirana, a neprefigirani glagoli kao *lupiti* i *kazniti* predstavljaju manjinu.³³

Prefigirani glagoli na -i- dolaze isto tako s objema skupinama sufikasa (*zamisliti* > *zamišljati*, *dobaciti* > *dobacivati*), samo što je njihova distribucija najvjerojatnije određena korijenom (npr. glagoli od korijena MISL imperfektiviziraju se kratkim sufixom, a glagoli od BAC dugim sufixom). Međutim, nije poznato koliko se glagola imperfektivizira kratkim, a koliko dugim sufixima. Podrobniji opis imperfektivizacije prefigiranih PF glagola IV. vrste posebno je važan jer je riječ o skupini glagola koji čine oko petine svih glagola u hrvatskome jeziku.

PF glagoli na -a- (V. vrsta)³⁴ imperfektiviziraju se dugim sufixima, kao što se opširno iznijelo ranije u tekstu, uz donekle pravilnu distribuciju tih sufikasa. Ipak, ostaju neka otvorena pitanja, pri čemu je bitno istaknuti da je podrobniji opis imperfektivizacije kod PF glagola V. vrste isto tako vrlo važan jer oni čine oko 13 posto svih hrvatskih glagola te zajedno s prefigiranim PF glagolima IV. vrste obuhvaćaju oko trećine hrvatskoga glagolskog leksikona.

Napomenimo još ovdje da su PF glagoli V. vrste od korijenâ KOP, KOPČ i MOT specifični po tome što mogu tvoriti IPF2 glagole i prijevojem (*iskopati* > *iskapati*, *iskopčati* > *iskapčati*, *premotati* > *prematati*), a ne samo dugim sufixima (*iskopavati*, *iskopčavati*, *premotavati*) (Polančec i Kolaković 2021, usp. Babić 2002: 519).

6. Zaključno

U ovome radu pregledno su izložena najvažnija pravila za izvođenje IPF2 glagola u hrvatskome jeziku. Istaknute su glavne tendencije u pravilima, znatna odstupanja od tih tendencija, kao i primjeri konkurencije među različitim pravilima. Pregled je polazio od sufikasa te od glagolske vrste PF glagola. Kao što se može vidjeti, čak i

³² Jedna iznimka na koju se naišlo jest par *lišiti* > *lišavati* (glagol *lišiti* po svemu sudeći nije denominativan).

³³ Glagola poput *lupiti*, dakle onih koji pripadaju IV. vrsti i koji tvore IPF2 kratkim sufixom ima u hrvatskom jeziku tek dvadesetak (Šojat, Srebačić i Štefanec 2013: 89).

³⁴ Ti su glagoli praktički beziznimno prefigirani. Neprefigirani PF glagoli na -ati nikada se ne spominju u literaturi i iznimno su rijetki; među tim malobrojnim primjerima nalazimo glagole poput *fulati*, *kazati*, *krepati*, *lipsati*, *malaksati*, *stasati* i još neke.

ovako sažeta i pročišćena pravila toliko su kompleksna da je njihova praktična uporabljivost upitna (usp. Čilaš Mikulić 2012: 68–69).

Unatoč vrlo bogatoj literaturi koja je citirana u radu pokazalo se da u opisu sekundarne imperfektivizacije u hrvatskome i dalje postoje brojna otvorena pitanja i da su u ovome području potrebna daljnja istraživanja.

Literatura

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII, JAZU: Zagreb. 1881.–1976.

Babić, Stjepan. 1978. „Iterativizacija i srodne pojave u tvorbi glagola.“ *Filologija* 8: 37–48.

Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. 3. poboljšano izd. Zagreb: HAZU, Nakladni zavod Globus.

Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika. 1997. *Hrvatska gramatika*. 2. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Čilaš Mikulić, Marica. 2012. *Glagolski vid u hrvatskome kao drugome i stranome jeziku*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Kuna, Branko i Ana Mikić. 2009. „Sinonim(ič)nost i uporaba glagola na -avati/-ivati.“ *Croatica* 3 [33] (3 [53]): 33–50.

Łazarczyk, Agnieszka A. 2010. *Decomposing Slavic aspect: the role of aspectual morphology in Polish and other Slavic languages*. Doktorski rad. Los Angeles: University of Southern California.

Leskien, August. 1914. *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. Teil 1: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.

Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.

Marković, Ivan. 2013. *Hrvatska morfonologija*. Zagreb: Disput.

Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Meillet, Antoine i André Vaillant. 1952. *Grammaire de la langue serbo-croate*. 2e éd. revue. Paris: Librairie ancienne Honore Champion.

Meillet, Antoine i André Vaillant. 1965. *Le Slave commun*. 2e éd. rev. et augm. Paris: Champion.

Polančec, Jurica i Zrinka Kolaković. 2021. „Competing Secondary Imperfectives in Croatian: A Corpus Study.“ Izlaganje s *14th European Conference on Formal Description of Slavic Languages (FDSL 14): Workshop on Secondary Imperfectives, Leipzig*.

Polančec, Jurica. 2018. „Osamostaljeni izvedeni nesvršeni glagoli u hrvatskom jeziku.“ *Suvremena lingvistika* 44 (85): 113–138.

Polančec, Jurica. U tisku. „Competing secondary imperfectives in Croatian – with historical and comparative notes.“ U: *The Slavic Verb: Comparative, Diachronic and Typological Perspectives*. Uredili Dekker, Simeon i Jaap Kamphuis. Leiden: Brill.

Polančec, Jurica, Vanja Štefanec, Matea Filko i Krešimir Šojat. U tisku. „Predvidljivost glagolskog vida prefigiranog glagola.“

Schuyt, Roel. 1990. *The morphology of Slavic verbal aspect: a descriptive and historical study*. Amsterdam: Rodopi.

- Silić, Josip i Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Silić, Josip. 2003. „Ustrojstvo glagolske osnove uvjetovane glagolskovidskim promjenama.“ U *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*, uredio Botica, Stipe, 16–21. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola – Hrvatski seminar za strane slaviste.
- Srebačić, Matea. 2014. Raspodjela fonema na granici tvorbene osnove i sufikasa -iva-/-jiva- i -ava-/-java (rukopis). Zagreb: Filozofski fakultet.
- Šarić, Ljiljana. 2012. „Prefiksi kao sredstvo perfektivizacije: semantički prazne jedinice?“ *Fluminensia* 23 (2): 7–20.
- Šekli, Matej. 2012. „Praslovanski besedotvorni vzorci izpeljave drugotnih nedovršnih glagolov.“ *Jezikoslovni zapiski*. 18 (1): 7–26.
- Šojat, Krešimir, Matea Srebačić i Vanja Štefanec. 2013. „CroDeriV i morfološka raščlamba hrvatskoga glagola.“ *Suvremena lingvistika* 39 (75): 75–96.
- Šojat, Krešimir, Matea Srebačić, Tin Pavelić i Marko Tadić. 2014. „CroDeriV: a New Resource for Processing Croatian Morphology.“ U *Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*, uredili Calzolari, Nicoletta i dr. Reykjavik: ELRA.
- Težak, Stjepko i Stjepan Babić. 2007. Morfologija: Oblici riječi u hrvatskome književnome jeziku. U: *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, 279–581. Zagreb: HAZU, Nakladni zavod Globus.
- Toops, Gary H. 1998. „The scope of ‘secondary’ imperfectivization in Bulgarian, Russian, and Upper Sorbian.“ U: *American Contributions to the Twelfth International Congress of Slavists. Cracow, August-September 1998.*, uredili Maguire, Robert i Alan Timberlake 515–529. Bloomington: Slavica.

Morpho(no)logical complexities of Croatian secondary imperfectivization

The paper presents an overview of the rules governing the process of secondary imperfectivization, which involves creating new imperfective verbs from existing perfective verbs in Croatian. The review primarily draws on information available in existing Croatian reference manuals, but also incorporates more recent findings as needed. The paper highlights gaps in our current understanding of this process and emphasizes the need for further research.

Keywords: verbal aspect, secondary imperfectivization, Croatian language

Sanda Lucija Udier

Filozofski fakultet u Zagrebu

sludier@ffzg.hr

Prema učinkovitijemu modelu poučavanja sročnosti u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika

Poučavanje sročnosti jedan je od najvećih izazova u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika kako za poučavatelje, tako i za učenike. Riječ je o vrlo složenome i razvedenome sustavu kojim je teško ovladati. U dosad objavljenim udžbenicima za hrvatski kao ini jezik obrađivale su se određene vrste sročnosti s obzirom na riječi koje su ih okidale (brojevi, brojevne imenice, brojevni pridjevi i druge), a nije se posvećivala pažnja međusobnoj sličnosti nekih sročnosnih obrazaca. Može se pretpostaviti da je, dakako uz veliku složenost same materije, tako razvedeno prikazan sročnosni sustav hrvatskoga jezika te naizmjenično obrađivanje i uvježbavanje različitih sročnosnih obrazaca razlog što se sročnost pokazuje teško ovladivom. U radu će biti izložen prijedlog poučavanja sročnosti u hrvatskom kao inom jeziku utemeljen na podjeli sročnosnih obrazaca na predvidljive (aliteracijske) i teže predvidljive (nealiteracijske) te na grupiranju više teže predvidljivih sročnosnih obrazaca s obzirom na njihovu međusobnu sličnost. Takva podjela i njezina primjena u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika ima potencijal pojednostavniti i usustaviti poučavanje sročnosti te ga učiniti lakšim za ovladavanje.

Ključne riječi: poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika, sročnost, rod

1. Uvod u problematiku poučavanja sročnosti u hrvatskome kao inome jeziku

Premda se suvremeno poučavanje inih jezika temelji na komunikacijskom načelu (ZEROJ 2005), poučavanje gramatike i stjecanje gramatičke kompetencije svejedno su među najvažnijim zadacima nastave hrvatskoga kao inoga jezika (HIJ-a). Naime, komunikacija i gramatika ne stoje u opreci (što je stav nekih učenika inoga jezika¹ koji se može iščitati iz njihovih izjava kako ne žele učiti gramatiku, nego samo komunicirati na inome jeziku), već se stjecanjem gramatičke kompetencije stvaraju uvjeti za razvoj jezične, a time i komunikacijske kompetencije. Gramatika služi izražavanju značenja te je zbog toga važna za uspješnu komunikaciju. Hrvatski je flek-

¹ *Učenik jezika* u ovom se radu koristi kao generički termin i znači osobu koja nastoji ovladati jezikom bez obzira na to koje je dobi i u kojem kontekstu (školskom, sveučilišnom, tečajnom, samostalno) ovladava inim jezikom.

tivni jezik s bogatom i razvijenom morfologijom, što se odražava na poučavanje HIJ-a u kojem se puno vremena i pažnje posvećuje ovladavanju morfološkim obilježjima. Sintaktička razina zbog toga ukupno manje dolazi do izražaja u poučavanju, a iz toga se izuzima rečenična sročnost koja se zbog svojih složenih zakonitosti mora puno i eksplicitno poučavati i uvježbavati (npr. Udier i Gulešić Machata 2014: 23–29, 54–55, 70–71, 110, 111, 129–130, 155, 179, 226, 227, 247) te učenici HIJ-a moraju uložiti golem napor kako bi njome ovladali. Premda je sročnost sintaktička kategorija, ona se u hrvatskome jeziku izražava morfološki, dakle različitim oblicima koje poprimaju riječi međusobno povezane sročnošću, pa je pristup njezinu poučavanju u nastavi HIJ-a usko vezan s poučavanjem oblika. Ta je tema dosad relativno malo obrađivana u kroatističkoj glotodidaktici, a postojeća istraživanja koja djelomično zahvaćaju sročnost ponajviše se fokusiraju na rod u hrvatskome jeziku (Gulešić Machata 2012) te rod i broj u hrvatskome jeziku (Bošnjak Botica i Gulešić Machata 2007, Cvitanušić Tvico i Gulešić Machata 2012, Gulešić Machata i Grgić 2013, Grgić i Gulešić Machata 2015). Činjenica da se o toj temi dosad relativno malo istraživalo i pisalo pomalo iznenađuje s obzirom na to da je riječ o području koje je u poučavanju nezaobilazno, ali zbog svoje složenosti ujedno izuzetno izazovno za kroatističke glotodidaktičare.

2. Teorijski okvir kategorije sročnosti u hrvatskome jeziku

Sročnost se definira kao situacija ovisnosti gramatičke značajke jednoga riječoooblika o gramatičkoj značajci drugoga riječoooblika: srodni riječoooblik (ili *meta* sročnosti, engl. *target*) neke svoje grameme ne dobiva zato što ti gramemi izravno izriču neki neovisni smisao, nego jednostavno zato što podliježe gramatičkim zahtjevima riječoooblika s kojim je sročan (ili *kontrolora* sročnosti) (Plungjan 2016: 162). Kontrolori sročnosti najčešće su imenice i lične zamjenice, a kao sročne riječi obično se pojavljuju pridjevi i glagoli. Dakle kontrolori su riječi kojima je kategorija roda imanentna (u hrvatskom su to opće i vlastite imenice; lične, pokazne i neodređene zamjenice; zamjenički i poimeničeni pridjevi; glavni i redni brojevi; brojevne imenice; zbirni brojevi, infinitiv i neke zavisne rečenice, odnosno svaka riječ ili skupina riječi koja vrši ulogu subjekta). Oni okidaju sročnost, dakle kontroliraju oblik riječi kojima je rod flektivna kategorija (Pišković 2011: 194–195). Riječi čiji je oblik uvjetovan sročnošću nazivaju se metama. Mete su najvažniji i jedini pravi dokaz postojanja sročnosti i one potvrđuju ulogu kontrolora. U hrvatskom jeziku mete su opisni i odnosni pridjevi (kao atributi i kao dijelovi predikata), pridjevske zamjenice, rodno flektivne zamjenice trećega lica jednine i množine (Pišković 2011: 196).

O tome koje se kategorije obuhvaćaju sročnošću postoje različita mišljenja, a konsenzus postoji o tome da se sročnost odnosi na kategorije roda, broja i lica. Rod je kanonska kategorija sročnosti i inherentno obilježje kontrolora te flektivno obilježje meta. Realizacija rodne vrijednosti kontrolora na meti osnovni je uvjet sintaktičke sročnosti (Pišković 2011: 196). Sintaktičko okruženje u kojem se pojavljuje sročnost (sintagma, rečenica, tekst), naziva se domenom sročnosti, a kategorije na kojima se

očituje sročnost (rod, broj, padež, lice) zovu se kategorijama ili značajkama sročnosti (Pišković 194–195). Vanjski lik imenica dopušta da se s velikom vjerojatnošću predviđi njihov sročnosni razred (Plungjan 2016: 169).

Najopširnije je o sročnosti u hrvatskom jeziku pisala Pišković (2011) najprije saževši i sistematiziravši definicije sročnosti iz gramatika hrvatskoga jezika. U hrvatskim se gramatikama sročnost definira kao: (1) slaganje subjekta s predikatom u licu, rodu i broju (Barić i dr. 1995: 424), (2) slaganje riječi u rečenici prema rodu, broju, licu i padežu (Babić 1998: 11), (3) tip gramatičke veze među tagmemima koji podrazumijeva potpuno ili djelomično podudaranje glavnoga i zavisnoga tagmema u gramatičkim svojstvima, i to u rodu broju i padežu (Silić i Pranjković 2005: 262) i (4) pojava obličnoga podudaranja jedne rečenične sastavnice s drugom, tj. zahtjev da se rečenična sastavnica pojavi u obliku koji odgovara obliku druge sastavnice s kojom je na neki način povezana (Marković 2010: 169–170). U jezikoslovnoj se literaturi javljaju termini *sročnost*, *kongruencija* i *slaganje* koji su za neke autore sinonimni, dok drugi autori među njima nastoje uspostaviti hiperonimsko-hiponimsku vezu (Pišković 2011: 193). Ne ulazeći u teorijska razgraničenja pojedinih termina, u ovome se radu upotrebljava termin *sročnost* koji se pokazao najprihvaćenijim u kroatističkoj jezikoslovnoj literaturi.

2.1. Opća i posebna pravila sročnosti u hrvatskome jeziku

Sročnost je sintaktička pojava koja se ostvaruje gramatičkim morfemima koji u hrvatskome jeziku dolaze iza osnove u riječi (Pišković 2011: 198). S obzirom na to imaju li kontrolori i mete iste sročnosne markere (najčešće su to nastavci),² sročnosni obrasci mogu se podijeliti na aliteracijske (kontrolor, dakle imenica, nosi jednoznačnu rodnu oznaku, a tu istu oznaku nose i sve mete koje se uz nju vežu, na primjer pridjevi koji imaju nastavak *-a* kao i imenica u rečenici: *Mala djevojčica je došla.*) i nealiteracijske, dakle one kod kojih to nije slučaj.

Raguž (1997: 346) piše kako pri povezivanju riječi u rečenicu postoje (1) opća i (2) posebna pravila za slaganje riječi koje imaju različite oblike (u konjugaciji i deklinaciji) ili različite gramatičke oznake (u rodu, broju, licu i padežu).

1. Opće je pravilo da se atribut slaže s imenicom u rodu, broju i padežu te da se subjekt slaže s predikatom u broju, licu i rodu.
2. Posebnim su pravilima obuhvaćene: (2.1) imenice muškoga roda *e*-vrste (*vojvoda*, *lopuža*, *gazda*, *štediša*, *glavonja*, *medo*, *ujo* itd.); (2.2) zbirne imenice tipa *braća*, *djeca*; (2.3) zbirne imenice sa sufiksom *-ad* (*telad*, *momčad*); (2.4) zbirne imenice sa sufiksima *-adija*, *-arija*, *-urlija* (*muškadija*, *dječurlija*, *studentarija*, *mlađarija*); (2.5) brojevnice riječi *dva*, *dvije*, *oba*, *obje*, *obadvoje*, *obadvije*,³ *tri*, *četiri*; (2.6) nepromjenjivi brojevi *pet*, *šest* i dalje te (2.7) brojevnice *desetak*, *petnaestak*; (2.8) brojevnice *dvojica*, *obojica*, *obadvojica*, *trojica*, *četvorica*;

² Budući da je ovaj rad glotodidaktički, u njemu se sustavno upotrebljava termin *nastavak*, premda bi lingvistički točniji termini bili *gramatički morfem* ili *sufiks*.

³ Oblici *obadvoje*, *obadvije*, *obadvojica* spominju se u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (Raguž 1997: 346).

(2.9) brojevnice imenice *dvoje, troje, četvero* itd.; (2.10) količinski prilozi *malo, mnogo, više, puno, dosta, koliko, toliko* itd.; (2.11) količinske imenice tipa *mnoštvo, grupa, skupina, jato, masa, gomila* itd.

Postoje i drugi slučajevi obuhvaćeni posebnim sročnosnim pravilima, ali o njima na ovome mjestu neće biti riječi budući da je ovdje riječ samo o onim sročnosnim obrascima koji su u suvremenom standardnom hrvatskom jeziku dovoljno česti da bi bili zastupljeni u poučavanju HIJ-a.

3. Poučavanje sročnosti u nastavi i udžbenicima HIJ-a

Analiza postojećih udžbenika za HIJ pokazala je da je u njima zastupljeno implicitno i eksplicitno poučavanje rečenične sročnosti. Implicitno poučavanje sročnosti u hrvatskom jeziku odvija se od samoga početka učenja HIJ-a kad učenici ovladavaju kategorijom roda imenica, pridjeva i zamjenica, kategorijom broja (jedinom i množinom) te kategorijom padeža.⁴ Tada uče da se imenica i pridjev slažu u rodu, broju i padežu (kod sročnih sintagmi, dakako, jer postoje i nesročne sintagme kod kojih je situacija drugačija, a one u poučavanju dolaze na red poslije sročnih, najčešće tek kod obrade genitiva kao u primjerima *čša vode, tanjur juhe*) te da se subjekt i predikat slažu u broju i rodu. Poslije se to uvježbava bez prestanka tijekom poučavanja/učenja HIJ-a na nižim i srednjim razinama tumačenjem pravila, rješavanjem zadataka i ispravljanjem odstupanja. Primjerice, ako student napiše: *postoji i predrasuda da žene nisu napredovali, a moj stav je da su žene u istoj mjeri sposobni*,⁵ poučavatelj može ispraviti oblike pridjeva te rastumačiti da se pridjev mora slagati s imenicom u rodu i broju. Premda se rečenična sročnost poučava od samog početka poučavanja HIJ-a, odstupanja se događaju na svim razinama ovladanosti jezikom, što je vidljivo iz navedenoga primjera.

Od postojećih udžbenika za HIJ⁶ samo se u udžbenicima *Razgovarajte s nama!* (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier 2015: 103–115, Udier i Gulešić Machata 2014: 23–29) eksplicitno poučava rečenična sročnost, i to tako da se poučava kao

⁴ Na ovom se mjestu ne navode svi udžbenici za početno učenje HIJ-a u kojima se vidi takvo poučavanje budući da to vrijedi za sve udžbenike u kojima se obrađuje pridjevsko-zamjenička sklonidba. Za primjer se može uzeti udžbenik *Hrvatski za početnike 1* (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata, Pasini i Udier 2018).

⁵ Primjer je preuzet iz eseja studentice na razini B2.2 koja je učila hrvatski jezik na Croaticumu u akademskoj godini 2021./22.

⁶ Korpus proanaliziranih udžbenika, vježbenica i edukacijskih CD-a: *Hrvatski za početnike 1* (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata, Pasini i Udier 2018), *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za više početnike* (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier 2018), *Razgovarajte s nama! Vježbenica, gramatika i fonetika hrvatskog jezika za više početnike* (Čilaš-Mikulić, Gulešić Machata i Udier 2016), *Dobro došli 1. Udžbenik i rječnik* (Barešić 1995), *Dobro došli 2. Udžbenik s rječnikom* (Barešić 2001), *Učimo hrvatski* (Barac-Kostrenčić, Kovačiček, Lovasić i Vignjević 1999), *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika za razinu B2* (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier 2015); *Razgovarajte s nama! Gramatika i pravopis hrvatskoga jezika s vježbama za razine B2–C1* (Udier i Gulešić Machata 2017).

sročnost s brojevima i naglašava se morfološko načelo (uvijek se prikazuje koji broj ili imenica stoji s imenicom u kojem padežnom obliku). Dakle, sročnost se poučava polazeći od brojeva i imenica, a ne polazeći od vrsta sročnosti, odnosno od podjele sročnosnih obrazaca na opće (one koji podliježu općim pravilima sročnosti i koji su najčešće aliteracijski) i posebne (one koji podliježu posebnim pravilima sročnosti i koji su najčešće Nealiteracijski).

U udžbeniku *Razgovarajte s nama!* za razinu B2 (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier 2015: 103–115) sve se teme o sročnosti obrađuju unutar jedne lekcije: slaganje imenice i atributa, slaganje subjekta i predikata, slaganje više subjekata s atributom i s predikatom, slaganje imenica koje znače mušku osobu, a koje završavaju na *-a* s atributom i predikatom, slaganje imenica koje znače mušku i žensku osobu i završavaju na *-a*, slaganje zbirnih imenica s atributom i predikatom, slaganje imenice, broja, pridjeva i glagola, sročnost brojevnih imenica koje znače skupinu osoba muškog i ženskog spola te onih koje znače skupinu muških osoba te sročnost izraza *nas dvojica*, *vas dvojica*, *njih dvojica*.

U udžbeniku *Razgovarajte s nama!* za razine B2 i C1 (Udier i Gulešić Machata 2014) sročnost se obrađuje postupno u svih deset lekcija tako što se prvo uvodi slaganje broja i predikata te pridjevske riječi s brojevima (Udier i Gulešić Machata 2014: 23–29), sročnost zbirnih imenica te imenica *djeca*, *gospoda* i *braća* (isto: 54–55), sročnost sa zbirnom množinom (isto: 70–71), sročnost imenica *e*-vrste koje znače mušku osobu (isto: 110), sročnost imenica *e*-vrste koje znače i mušku i žensku osobu (isto: 111), sročnost više subjekata različita roda s predikatom i atributom (isto: 129–130), sročnost količinskih riječi (isto: 155), sročnost s brojevnim imenicama s nastavcima *-ojica* i *-orica* (isto: 179), sročnost imenica koje imaju samo množinu (*pluralia tantum*) (isto: 206), sročnost s brojevnim imenicama s nastavcima *-oje* i *-ero* (isto: 226), sročnost s količinskim priložima s nastavcima *-ak* i *-injak* (isto: 227) te na kraju sročnost s brojevnim pridjevima (isto: 247).

Iz navedenoga se vidi kako se poučavanje rečenične sročnosti u udžbenicima HIJ-a sustavno provodi i implicitno i eksplicitno. Implicitno poučavanje počinje od samoga početka kad se poučavaju rodovi imenica te, u skladu s njime, rodovi pridjeva i zamjenica, kao i jednina i množina (sročnost subjekta i predikata po broju) te padeži (sročne sintagme). Eksplicitno poučavanje sročnosti u udžbenicima HIJ-a uvodi se kasnije i organizira po vrstama riječi koje okidaju određeni sročnosni obrazac (brojevi, brojeвне imenice, brojevni pridjevi...), čime se postiže sustavnost gramatičkoga poučavanja iz perspektive vrsta riječi, ali ne i iz perspektive sročnosti. Naime, takvim se poučavanjem naizmjenice obrađuju različiti sročnosni obrasci, a može se pretpostaviti da takvo naizmjenično obrađivanje različitih sročnosnih obrazaca učenicima HIJ-a ne olakšava ovladavanje. Zbog toga bi bilo potrebno razmotriti mogućnost da se sročnost poučava tako da se grupiraju i zajedno obrađuju i uvijek bavaju iste ili slične predvidljive vrste sročnosti (one u kojima kontrolori i mete imaju iste nastavke, dakle aliteracijske sročnosne vrste), a da se posebno poučavaju one manje predvidljive kod kojih se nastavci razlikuju pa ih treba posebno obrađivati i uvježbavati.

4. Analiza sročnosnih obrazaca i prijedlog usustavljivanja njihova poučavanja

Da bi se ustanovio sustavniji i potencijalno učinkovitiji način kako bi se sročnosni obrasci mogli poučavati u nastavi HIJ-a, potrebno je istražiti sljedeća pitanja: (1) koji su sročnosni obrasci u hrvatskom jeziku predvidljivi (dakle podliježu općim pravilima o sročnosti i karakterizira ih podudarnost nastavaka, aliteracijski su), a koji to nisu (podliježu posebnim pravilima o sročnosti koja se moraju posebno učiti, nisu aliteracijski) te (2) kako se dobivena podjela može primijeniti na poučavanje HIJ-a kako bi ga učinila sustavnijim i jednostavnijim.

U podjeli na predvidljive i teže predvidljive sročnosne obrasce u hrvatskome jeziku uzeti su u obzir samo oni koji se eksplicitno poučavaju u nastavi HIJ-a, a to znači da su toliko česti u suvremenom standardnom hrvatskom jeziku da ih je svakako potrebno uvrstiti u poučavanje, dok se za temeljit i sveobuhvatan opis sročnosti u hrvatskome jeziku treba konzultirati znanstvena literatura u kojoj se obrađuje sročnost (Raguž 1997, Babić 1998, Marković 2010, Pišković 2011, Silić i Pranjković 2005).

4.1. Predvidljivi sročnosni obrasci

Predvidljivi su svi oni sročnosni obrasci kod kojih riječi u sintagmi i rečenici imaju podudarne nastavke (aliteracijski su) i slažu se u licu, broju i padežu. Oni su predmet implicitnoga poučavanja u cijelom trajanju poučavanja HIJ-a, a u njih ulaze primjere sročnost imenice i atributa po rodu i padežu (*Slušam lijepu glazbu. Slušam izvrstan koncert.*) te sročnost subjekta i predikata po broju (*Studenti su stigli. Studentica je stigla.*). Osim njih predvidljivi (i većinom aliteracijski) sročnosni obrasci u hrvatskome jeziku jesu sljedeći: (1) sročnost s brojevima jedan (*Jedan prijatelj je došao. Jedan prijatelj je visok. Jedna prijateljica je došla. Jedno dijete je došlo. Jedno pecivo je vruće.*); (2) sročnost s brojevima dva, dvije, tri i četiri (*Dva prijatelja su došla. Dvije prijateljice su došle. Dva djeteta su došla.*) i (3) sročnost s brojevnim imenicama koje završavaju nastavcima -ojica i -orica (*Dvojica prijatelja su došla. Četvorica prijatelja su došla.*) U navedenim obrascima nastavci unutar sintagme i rečenice ili su podudarni ili su predvidljivi s obzirom na rod imenice te alterniraju s obzirom na to završava li osnova riječi na palatal ili nepalatal (npr. *smeđe odijelo, malo polje*), a broj je glagola učenicima HIJ-a logičan jer uz broj *jedan* stoji glagol u jednini, dok uz brojeve *dva, dvije, tri i četiri*⁷ te brojeвне imenice na -ojica i -orica stoji glagol u množini dok je pridjev u množini srednjega roda (*Dva prijatelja su došla. Dvojica prijatelja su došla.*). Takva se distribucija jednine i množine uglavnom poklapa s učeničkim očekivanjima (imenica koja znači jednu osobu ili stvar uz glagol u jednini, imenice koje znače više osoba ili stvari stoje

⁷ Sročnost uz brojeve *dva, dvije, tri i četiri* dualnoga je podrijetla (*Dva prijatelja su došla. Dvije prijateljice su došle.*). To se dualno podrijetlo može spomenuti na jezičnim vježbama kako bi se objasnili oblici, međutim ono se obično podrobno ne tumači jer su jezične vježbe ponajprije usmjerene na praktično ovladavanje jezikom, a metarazina se uključuje samo onoliko koliko je potrebno i poželjno za tu svrhu.

s glagolom u množini) te se i zbog toga, a ne samo zbog gramatičkog funkcioniranja, mogu smatrati predvidljivima i lako ovladivima, a ključ predvidljivosti je u podudarnim nastavcima.

4.2. Teže predvidljivi sročnosni obrasci

Sročnost koja se teže može predvidjeti jer podliježe posebnim pravilima i u kojoj nastavci nisu međusobno podudarni (nealiteracijska je) obuhvaća: (1) sročnost s brojevima *pet* i više (*Pet prijateljica je došlo.*), (2) sročnost s količinskim priložima (*Puno prijatelja je došlo.*), (3) sročnost s brojevnim imenicama koje završavaju nastavcima *-oje* i *-ero* (*Dvoje prijatelja je došlo. Petero prijatelja je došlo.*), (4) sročnost s brojevnim imenicama koje završavaju na *-ak* i *-injak* (*Pedesetak prijatelja je došlo. Stotinjak prosvjednika se okupilo.*), (5) sročnost više subjekata s predikatom (*Došli su otac, majka i dijete. Došao je otac, majka i dijete.*) te (6) sročnost hibridnih imenica koje mogu značiti samo mušku osobu, ali pripadaju *e*-vrsti (*Papa je izabran. Gazda je iznajmio stan.*) i imenica kolebljiva roda koje mogu značiti i mušku i žensku osobu (*Varalica je došao. Varalica je došla.*).⁸ U takvim se sročnosnim obrascima broj glagola i nastavak pridjeva teže mogu predvidjeti iz roda i broja imenice. Ne samo da je riječ o gramatički teže predvidljivim sročnosnim obrascima već oni nose slabiji intuitivni potencijal za učenike. Postoje načini da se logično objasni zašto uz brojeve *pet* i više i brojeвне imenice s nastavcima *-oje*, *-ero* stoji glagol u jednini i pridjev u jednini srednjega roda (to se događa jer se bića i predmeti na koje se ti brojevi i brojeвне imenice odnose percipiraju kao jedna i jedinstvena skupina u kojoj se ne razlučuje svaki član posebno), ali bez obzira na takva objašnjenja tim obrascima učenici ne ovladavaju intuitivno. Razlog njihove teže predvidljivosti leži u nepodudarnim nastavcima.

4.3. Podjela na predvidljive i teže predvidljive sročnosne obrasce kao osnova za poučavanje

Sročnosne je obrasce, dakle, moguće podijeliti na predvidljive i teže predvidljive, a unutar teže predvidljivih sročnosnih obrazaca mogu se grupirati oni isti, u prethodnom poglavlju navedeni pod brojevima od 1 do 4 (*Pet prijatelja je došlo. Puno prijatelja je došlo. Petero prijatelja je došlo. Petnaestak prijatelja je došlo.*) te se poučavati zajedno, kao isti tip, dok se sročnosni obrasci navedeni pod brojem 5 (sročnost više subjekata s predikatom, npr. *Otac, majka i dijete je došlo. Otac, majka i dijete su došli.*) i 6 (sročnost hibridnih imenica i imenica kolebljiva roda, npr. *Papa je došao. Pape su došli. Pape su došle. Izdajica je došao. Izdajica je došla. Izdajice su došle. Izdajice su došli.*) mogu poučavati odvojeno od ostalih kao posebne vrste.

⁸ O hibridnim imenicama i imenicama kolebljiva roda može se više pročitati u Pišković (2011: 135–146).

4.4. Progresija poučavanja utemeljena na podjeli na predvidljive i teže predvidljive sročnosne obrasce

Na temelju takva grupiranja i podjele može se predložiti progresija poučavanja koja bi se sastojala od četiri koraka:

1. implicitno poučavanje sročnosti od početka učenja HIJ-a – poučavanje kako se pridjevi i zamjenice slažu s imenicom u rodu, broju i padežu, poučavanje kako se subjekt i predikat slažu u broju i rodu
2. eksplicitno poučavanje predvidljivih sročnosnih obrazaca (sročnost s brojevima *jedan, jedna, jedno; dva, dvije, tri, četiri* i brojevnim imenicama s nastavcima *-orica* i *-ojica*)
3. eksplicitno poučavanje teže predvidljivih sročnosnih obrazaca iste vrste (sročnost s brojevima *pet* i više, sročnost s količinskim prilozima *puno, malo, još, više, dosta...*, sročnost s brojevnim imenicama koje završavaju nastavcima *-oje* i *-ero* te sročnost s brojevnim imenicama koje završavaju na *-ak* i *-injak*)
4. eksplicitno poučavanje ostalih teže predvidljivih sročnosnih obrazaca (sročnost više subjekata različita roda s predikatom, sročnost hibridnih imenica i imenica kolebljiva roda u jednini i množini, po potrebi i drugo).

5. Rasprava

Progresija koja se sastoji od navedena četiri koraka i koja je utemeljena na podjeli sročnosnih obrazaca na predvidljive i teže predvidljive u skladu je s općim didaktičkim *principom sistematičnosti i postupnosti* (Poljak 1991: 19–20) te s pripadajućim načelima *od bližeg prema daljem, od jednostavnijega prema složenijemu i od lakšeg prema težem*. Glavna je vrijednost te progresije poučavanja grupiranje više tipova teže predvidljivih sročnosnih obrazaca i njihovo zajedničko poučavanje kao jednoga obrasca – time se bitno pojednostavnjuje poučavanje, a pretpostavlja se da bi se i ovladavanje učinilo učinkovitijim jer se poučavanje temelji na isticanju sličnosti sročnosnih obrazaca koji su se u dosad objavljenim priručnicima i udžbenicima poučavali svaki posebno, no tu je pretpostavku potrebno tek potvrditi eksperimentalnim istraživanjima. Grupiranjem po sličnosti smanjuje se broj obrazaca koji se poučavaju, čime se poučavanje čini sustavnijim i jednostavnijim. U dosad objavljenim udžbenicima za hrvatski kao ini jezik⁹ sročnost se poučava po vrstama riječi koje okidaju određenu vrstu sročnosti (brojevi, brojeвне imenice, brojevni pridjevi...), čime se ističe složenost i razvedenost sročnosnoga sustava u hrvatskome jeziku. Moguće je pretpostaviti da je tako razveden sustav te naizmjenično obrađivanje i uvježbavanje različitih sročnosnih obrazaca razlog što učenici HIJ-a sročnost u hrvatskome jeziku često kvalificiraju teško ovladivom. Za razliku od toga poučavanje utemeljeno na grupiranju sročnosnih vrsta na predvidljive i teže predvidljive, pri čemu se unutar teže predvidljivih vrsta grupiraju isti modeli, ima potencijal pojednostavniti i usustaviti poučavanje

⁹ Obrađeni udžbenici navedeni su u 6. fusnoti.

sročnosti. Pretpostavku o njegovoj učinkovitosti treba provjeriti eksperimentalnim istraživanjem, a ako se takvo poučavanje pokaže učinkovitijim, treba ga primijeniti u budućim udžbenicima i drugim glotodidaktičkim resursima.

Uz navedene sročnosne obrazace predmet poučavanja može biti i sročnost brojevnih pridjeva (*Jedne naočale su jake. Jedna vrata su otvorena.*) koja se obrađuje u udžbeniku *Razgovarajte s nama!* za razine B2 i C1 (Udier i Gulešić Machata 2017: 247). Ako se poučavatelji odluče poučavati i tu vrstu sročnosti, a to je moguće na visokim stupnjevima jezične kompetencije (no nije i nužno budući da je riječ o ne pretjerano frekventnoj jezičnoj pojavi), mogu je u poučavanju priključiti ostalim predvidljivim aliteracijskim sročnosnim obrascima budući da, premda je znatno manje frekventna, strukturno ipak pripada njima (*Jedna djevojčica je došla. Jedna vrata su otvorena.*).

Među svim vrstama sročnosti koje postoje u hrvatskom jeziku sročnost imenica kolebljiva roda svakako predstavlja poseban izazov u nastavi HIJ-a jer poučavatelji nemaju odgovarajući oslonac u kroatističkoj jezikoslovnoj literaturi. Prigodom njihova poučavanja svakako treba naglasiti kako se u različitim rječnicima i priručnicima hrvatskoga jezika mogu naći različite informacije o rodu pojedinih imenica čiji se rod smatra kolebljivim (to su informacije o tome mogu li se te imenice odnositi samo na osobe muškoga spola ili i na osobe ženskoga spola) koji onda okidaju različite sročnosne obrasce. Bez obzira na to kako se sročnost imenica kolebljiva roda obradi i što se nauči na nastavi HIJ-a, učenici u kontaktu s hrvatskim jezikom i u govoru i pismu mogu pronaći potvrde za sročnosti drugačije od onih koje su učili na nastavi jer je riječ o dijelu hrvatske gramatike koji nije dokraja dosljedno opisan u rječnicima i priručnicima, a na tu činjenicu učenike svakako treba upozoriti.

6. Zaključak

Ovladavanje sročnošću u HIJ-u izrazito je zahtjevno za učenike, što ga čini velikim izazovom i za poučavatelje. Zbog toga je potrebno neprestano razvijati nove pristupe poučavanju sročnosti kako bi se ovladavanje učinilo lakšim i učinkovitijim. S tim je ciljem u ovom radu načinjena nova podjela sročnosnih obrazaca koji se poučavaju u nastavi HIJ-a na: (1) predvidljive ili aliteracijske u kojima se nastavci riječi u sintagmi i rečenici podudaraju (*Mala djevojčica je pjevala.*) i u kojima se nastavci ostalih riječi ravnaju po nastavku imenice te (2) teže predvidljive ili nealiteracijske kod kojih nema podudarnosti između nastavka imenice i ostalih riječi u sintagmi i rečenici te je predloženo poučavanje sročnosti utemeljeno na toj podjeli, kao i na grupiranju teže predvidljivih obrazaca u skupine po sličnosti. Pretpostavlja se da će takva podjela i poučavanje utemeljeno na njoj učiniti poučavanje sročnosti u nastavi HIJ-a sustavnijim i jednostavnijim, ali tu je pretpostavku potrebno ispitati kako bi se potvrdila ili opovrgnula. Dakle korisnost i učinkovitost poučavanja sročnosti u HIJ-u utemeljenoj na grupiranju sročnosnih obrazaca na predvidljive i teže predvidljive te grupiranja teže predvidljivih u skupine po sličnosti, potrebno je provjeriti eksperimentalnim istraživanjem koje bi pokazalo je li takvo poučavanje zaista učinkovitije

od modela poučavanja koji je prisutan u dosad objavljenim udžbenicima HIJ-a. Ako se pokaže učinkovitijim, bit će ga korisno uvrstiti u buduće udžbenike i druge resurse za učenje hrvatskoga kao inoga jezika.

Literatura

- Babić, Stjepan. 1998. *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Barac-Kostrenčić, Višnja, Miljenko Kovačiček, Sonja Lovasić i Dobrila Vignjević. 1999. *Učimo hrvatski*. Zagreb: Centar za strane jezike i Školska knjiga.
- Barešić, Jasna. 1995. *Dobro došli 1. Udžbenik i rječnik*. Zagreb: Sova – škola za strane jezike Zagreb.
- Barešić, Jasna. 2001. *Dobro došli 2. Udžbenik s rječnikom*. Zagreb: Sova – škola za strane jezike.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Čilaš-Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata, Dinka Pasini i Sanda Lucija Udier. 2018. *Hrvatski za početnike 1, Udžbenik i rječnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2015. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika za razinu B2*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2020. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za više početnike*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2016. *Razgovarajte s nama! Vježbenica, gramatika i fonetika hrvatskog jezika za više početnike*. Zagreb: FF press.
- Grgić, Ana i Milvia Gulešić Machata. 2015. „Brojna pitanja o brojevima: brojevnice riječi i razine prema ZEROJ-u.“ U: *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja*, uredile Udier, Sanda Lucija i Kristina Cergol Kovačević, 3–16. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku i Srednja Europa.
- Gulešić Machata, Milvia i Grgić, Ana. 2013. „Zašto je pet puno više od četiri? O opisu brojevnih riječi u hrvatskome kao inom jeziku.“ *Lahor* 1, 15, 91–104.
- Cvitanušić Tvico, Jelena i Milvia Gulešić Machata. 2012. „Opis brojevnih imenica u hrvatskome kao inom jeziku.“ *Lahor* 2, 14, 183–203.
- Gulešić Machata, Milvia. 2012. *Rod u inojezičnom hrvatskom: lingvistički i psiholingvistički pristup*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bošnjak Botica, Tomislava i Milvia Gulešić Machata. 2007. „Rod imenica na -a za osobe muškoga spola.“ *Lahor* 4, 2, 170–189.
- Marković, Ivan. 2010. *Uvod u pridjev*. Zagreb: Disput.
- Pišковиć, Tatjana. 2011. *Gramatika roda*. Zagreb: Disput.
- Plungjan, Vladimir Aleksandrovič. 2016. *Opća morfologija i gramatička semantika: uvod u problematiku*. Zagreb: Srednja Europa.
- Poljak, Vladimir. 1991. *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.

- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Udier, Sanda Lucija i Milvia Gulešić Machata. 2017. *Razgovarajte s nama! Gramatika i pravopis hrvatskoga jezika s vježbama za razine B2 i C1*. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija. 2013. „Gramatička kompetencija.“ U: *Hrvatski B1 : Opisni okvir referentne razine B1*, uredile: Grgić, Ana, Milvia Gulešić Machata i Iva Nazalević Čučević, 157–175. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija. 2015. „Gramatička kompetencija“ U: *Hrvatski B2 : Opisni okvir referentne razine B2*, uredile: Gulešić Machata, Milvia i Ana Grgić, 247–273. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija. 2017. „Gramatička kompetencija.“ U: *Hrvatski A2 : Opisni okvir referentne razine A2*, uredile Grgić, Ana i Milvia Gulešić Machata, 135–154. Zagreb: FF press.
- Vijeće Europe. 2005. *Zajednički europski referentni okvir za jezike*. Zagreb: Školska knjiga i Vijeće Europe.

Toward a more effective way of teaching agreement in the classroom for Croatian as a second and foreign language

Teaching agreement is one of the biggest challenges in Croatian as a second and foreign language instruction for teachers and students. It is a very complex and expansive system that is difficult to master. In the currently published textbooks for Croatian as a second and foreign language, certain types of agreement were covered based on the words that triggered them (numerals, numerical nouns, numerical adjectives, etc.). However, the similarity of some agreement patterns was neglected. Such an extensive agreement system, along with alternately practicing different types of agreement is a possible reason why students of Croatian as a second and foreign language consider agreement so difficult to master. This paper will present a proposal for teaching agreement in Croatian as a second and foreign language. The division of agreement patterns into predictable (alliterative) and unpredictable (non-alliterative) groups, together with the grouping of unpredictable agreement patterns based on their similarity formed the basis of the proposal. This division and sort of teaching have the potential to simplify and systematize the teaching of agreement in the Croatian as a second and foreign language classroom and to make it easier to master.

Keywords: *teaching Croatian as a second language, agreement, gender*

FONETSKE I FONOLOŠKE TEME

Mateja Šporčić

Veleučilište Baltazar Zapresić

msporcic@bak.hr

Dva „mala“ jezika u susretu – izgovorna odstupanja govornika gruzijskoga u HIJ-u na početnoj razini

Mali jezici rijetko dolaze u kontakt osim ako nije riječ o geografski i kulturološki bliskim jezicima. Hrvatski i gruzijski geografski su udaljeni, imaju otprilike podjednak broj govornika te su, iako genetski ne pripadaju istoj jezičnoj porodici, donekle tipološki slični (složeni konsonantski sustavi, vokalski sustavi prosječne veličine, konsonantski klasteri), stoga je zanimljivo vidjeti koje se fonološke i fonetske pojave javljaju u međujeziku govornika koji ovladavaju hrvatskim kao inim jezikom (HIJ), a kojima je polazni jezik gruzijski. Ovaj se rad bavi ponajprije fonološkim i fonetskim odstupanjima u izgovoru gruzijskih govornika koji ovladavaju hrvatskim. Najprije će se ukratko opisati fonološki sustav gruzijskoga kako bi se, kontrastiranjem s hrvatskim fonološkim sustavom, dio odstupanja pokušalo objasniti kao prijenosne pojave iz polaznog jezika. Primijenjena vrijednost takva pristupa jest u tome što on može dati smjernice za poučavanje izgovoru hrvatskoga specifične skupine inojezičnih govornika, ali i produbiti spoznaje o kontaktnim fenomenima koji se javljaju prilikom susreta hrvatskoga s brojnim jezicima koji su dio svjetske jezične raznolikosti, a ne samo s velikim europskim i svjetskim jezicima.

Ključne riječi: gruzijski, hrvatski kao ini jezik, fonološka odstupanja, izgovorna odstupanja, međujezik

1. Uvod¹

U posljednjih desetak godina, od ulaska u Europsku uniju, Hrvatska postaje sve atraktivnija zemlja za privremeni ili stalni boravak strancima iz sve većeg broja zemalja Europe, ali i cijelog svijeta. Ta okolnost dovodi govornike različitih jezika u

¹ Neki dijelovi ovog rada izloženi su u neobjavljenom predavanju *Fonološka i fonetska odstupanja govornika španjolskoga, turskoga i gruzijskoga u početnom učenju hrvatskoga* održanom na 12. stručnom i znanstvenom savjetovanju za lektore hrvatskoga kao inoga jezika (SIH) u Zagrebu u srpnju 2019., a jezični primjeri koji se navode objavljeni su u drugom kontekstu (mjerena razumljivost govorne proizvodnje inojezičnih govornika HIJ-a) u radu „Ispravljanje ili ne? – razumljivost govorne proizvodnje učenika hrvatskoga kao inog jezika“, poglavlju knjige *HINIZ – Hrvatski inojezični* iz 2020.

kontakt s hrvatskim jezikom te se sve veća stručna i znanstvena pozornost unutar polja ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom i poučavanja hrvatskomu kao inom jeziku posvećuje identifikaciji, popisivanju i usustavljivanju odstupanja koja čine učenici na svim jezičnim razinama – fonološkoj i fonetskoj, morfološkoj, sintaktičkoj, semantičkoj, leksičkoj. Kratak pregled literature pokazuje da su u hrvatskoj filologiji sve brojniji radovi koji se bave sustavom grešaka, i to na svim razinama – fonološkoj razini (usp. Novak Milić 2005, Carović i Čavar 2010, Banković-Mandić 2012, Dobrić i Katalinić 2016, Lovrečić 2018), fonološkoj i morfosintaktičkoj razini (Aleksovski 2014) te morfološkoj i/ili sintaktičkoj razini (Podboj 2013, Čaušević 2019) itd.

Bavljenje sustavom grešaka na razini izgovora te promišljanje o mogućnostima njihova otklanjanja ima dugu tradiciju u hrvatskoj filologiji. U tom kontekstu osobito je značajna izvorna hrvatska metoda usvajanja jezika – audiovizualna globalno-strukturalna metoda (AVGS), koju je sredinom 20. stoljeća osmislio romanist Petar Guberina, osnivač Zavoda za fonetiku pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Prema Guberininim uputama i u njegovoj organizaciji interdisciplinarni timovi stručnjaka (nastavnika stranih jezika, crtača) tih su godina intenzivno stvarali tečajeve za brojne jezike (hrvatski, francuski, talijanski, engleski, njemački, ruski itd.), pri čemu su za izgovorne vježbe izrađene vježbenice sa snimkama na pločama. Na tom su se pothvatu okupila brojna značajna imena hrvatske (M. Kravar, Lj. Jonke, R. Filipović, Z. Škreb, A. Menac), ali i strane filologije (Škarić 2005: 2).

U hrvatskom se kontekstu jezikoslovci počinju baviti sustavom grešaka i njihovim otklanjanjem otprilike 60-ih godina prošlog stoljeća, i to ponajprije već spomenutom AVGS metodom. Primjerice, Škarić (1967) donosi pregled teorijskih pretpostavki komparativne lingvistike i pojma sustava grešaka te tipologiju fonetskih grešaka, Orlandi (1967) objašnjava sustav grešaka u talijanskome te sustav korekcije govornika kojima je J1 hrvatski („srpskohrvatski“), a Vuletić je 1964. obranio magistarski rad *Sistem grešaka i korekcija izgovora Francuza koji uče engleski* (Nikolić 2015). Poučavanjem izgovoru, korekcijom fonetskih grešaka te njihovom klasifikacijom bavile su se i Vesna Požgaj-Hadžić (1999) te Nataša Desnica-Žerjavić (1998).

Proučavanje fonoloških i izgovornih odstupanja jest jedno od plodnijih područja proučavanja odstupanja prilikom ovladavanja ciljanim jezikom, i to vjerojatno zato što prvi susret s bilo kojim jezikom u kontekstu formalnog poučavanja jeziku najčešće započinje upoznavanjem s njegovim glasovnim inventarom i slovopisom. Valja napomenuti da to nije bio slučaj s prije spomenutom AVGS metodom, kojoj je u temelju ponajprije govor temeljen na slušanju dobrih govornih primjera kao prirodnom načinu usvajanja jezika, dok se pisanju pristupa s određenim vremenskim odmakom ovisno o dobi polaznika nastave. Taj je pristup bio prisutan u obrazovnom sustavu i školama stranih jezika do kasnih 80-ih godina 20. stoljeća i bio je temelj za izradu različitih udžbenika, primarno na početnim razinama učenja stranog jezika.²

² Zahvaljujemo anonimnom recenzentu na upozoravanju na važnost AVGS metode i njezine potencijalne prednosti za tematiku kojom se ovdje bavimo.

Rezultati bavljenja odstupanjima u ovladavanju inim jezikom mogu imati praktične implikacije u unapređenju prakse poučavanja i pružanju smjernica za izradu nastavnih materijala te prilagodbu nastavnih sadržaja i metoda potrebama učenika. Kada se za uočena odstupanja nastoje pronaći objašnjenja, najčešće se poseže za tumačenjem jednog dijela uočenih pojava kao prijenosnih odstupanja, čime se upućuje na negativan prijenos iz polaznog jezika. Za takvo objašnjenje potrebno je barem rudimentarno poznavati polazne jezične sustave učenika J2.

U hrvatskom kontekstu velik broj osoba koje se zateknu u našoj zemlji na privremenom ili stalnom boravku jesu govornici nekoga od velikih europskih jezika (engleskoga, njemačkoga, talijanskoga, francuskoga ili španjolskoga), ili nekoga od ostalih većih jezika, kao što je primjerice kineski. Dosad je najviše stručne pozornosti u kroatističkoj glotodidaktičkoj literaturi posvećeno odstupanjima koja čine govornici velikih europskih jezika. U ovom će radu biti riječi o prijenosnim odstupanjima koja u hrvatskome kao inom jeziku (HIJ) čine govornici gruzijskog jezika. Koliko je autorici ovih redaka poznato, o kontrastiranju gruzijskoga i hrvatskoga te predviđanju i analizi mogućih odstupanja govornika gruzijskoga u HIJ-u dosad se nije govorilo i pisalo iz jednostavnog razloga što su gruzijski polaznici tečajeva hrvatskog jezika za strance u našoj zemlji bili iznimno rijetki. Naime, gruzijski ima relativno malen broj govornika u svjetskim razmjerima, a Hrvatska nije jedna od zemalja u koje se najčešće upućuju gruzijski emigranti. Bez obzira na to, Hrvatska bi se u budućnosti mogla naći na popisu Gruzijcima atraktivnih zemalja upravo zbog velikog odljeva stanovništva iz te kavkaske zemlje te činjenice da smo dio Europske unije, koja je vrlo privlačna destinacija za stanovnike brojnih „trećih“ zemalja.

Kao što je već prije istaknuto, rezultati izvornog istraživanja u kojem su popisani primjeri izgovora hrvatskih riječi koji će se koristiti u ovom radu već su ranije objavljeni (usp. Šporčić 2020). Ti su radovi donosili i primjere izgovora govornika različitih polaznih jezika, a u ovom je pak radu naglasak na primjerima izgovora gruzijskih govornika, odnosno njihovu međujeziku u ovladavanju HIJ-em. Za uočene pojave pokušat će se naći objašnjenja njihove etiologije u polazišnom jezičnom sustavu učenika, odnosno odstupanja će se tumačiti bilo sličnošću polazišnog jezika s hrvatskim ili kao negativan prijenos iz polazišnog jezika.

2. O gruzijskom jeziku

2.1. Povijest gruzijskoga i sociolingvistička situacija u Gruziji

Gruzijski jezik pripada kartvelskoj ili južnokavkaskoj jezičnoj porodici, a njime danas govori 4 – 5 milijuna ljudi uglavnom u Republici Gruziji te u nekim manjim zajednicama u dijaspori, odnosno u zemljama bivšega Sovjetskog Saveza, Iranu i Turskoj (Shosted i Chikovani 2006). Tradicija pismenosti na gruzijskome vrlo je duga. Najstarija inačica pisma za bilježenje gruzijskoga – *asomtavruli* – kreirana je još krajem 4. stoljeća s ciljem širenja kršćanstva, koje je oko 330. godine prihvatio kralj Mirian, koji je stolovao u današnjoj središnjoj Gruziji. Ostali kavkaski jezici počeli

su se bilježiti pismom tek u 19. stoljeću, stoga ne iznenađuje da je i prva gramatika posvećena nekomu kavkaskom jeziku – „Rasprava o člancima“ iz 11./12. stoljeća – pisana o gruzijskome i na gruzijskome. Isto vrijedi i za prvi rječnik nekoga kavkaskog jezika (gruzijsko-talijanski rječnik iz 17. stoljeća) (Hewitt 2004: 1). Moderno gruzijsko pismo, *mkhedruli*, fonetske je naravi, a koristi se isključivo za bilježenje gruzijskog jezika.

Na Kavkazu se na razmjerno malome geografskom prostoru govori 50-ak jezika koji se svrstavaju u šest jezičnih porodica (Geiger i sur. 1959). Već spomenutoj južnokavkaskoj (kartvelskoj) porodici pripadaju, uz gruzijski, još i zanski jezici (mingrelski i lazijski) te svanski; sjeverozapadnokavkaskoj abhaski, abazinski, adigejski, kabardinsko-čerkeski te izumrli ubijski; sjeveroistočnokavkaskoj oko 30 manjih jezika (među kojima su najpoznatiji čečenski, inguški, avarski); indoeuropskoj armenski jezik te četiri iranska jezika, među kojima su osetski i kurdski; turkijskoj sedam jezika; mongolskoj jedan (kalmički) te semitskoj također jedan jezik (aisor) (Geiger i sur. 1959; Matasović 2001). Nabrojani jezici govore se *samo* na Kavkazu, dok je ruski jezik desetljećima bio jezik uprave i *lingua franca* na širem kavkaskom području te materinski jezik ruskog stanovništva. Funkciju jezika međunarodne komunikacije u ovom turistički sve privlačnijem kraju posljednjih desetljeća sve više preuzima engleski jezik.

Višejezičnost je obilježje svih društava na Kavkazu, pa tako i gruzijskoga. Gruzijski je službeni jezik Republike Gruzije, u kojoj se govori i niz manjinskih jezika. Publikacija Vijeća Europe *Minority Languages in Georgia: Expressions of Cultural Wealth* navodi 15 manjinskih jezika, od kojih su neki autohtoni na Kavkazu (abhaski, armenski, asirski, avarski, azerski, kistski, kurdski/jezidski, osetski, udinski), dok drugima govore useljenici iz novijih razdoblja (estonski, njemački, grčki, poljski, ruski, ukrajinski). Zanimljivo je primijetiti da se na tom popisu manjinskih jezika ne nalaze mingrelski, lazijski i svanski, tri jezika kartvelske jezične porodice koji imaju respektabilan broj govornika u samoj Gruziji – mingrelski 345.000 govornika, svanski 30.000 govornika te lazijski, koji se govori većinom u Turskoj i u nekoliko sela u Adžariji (dijelu Gruzije), a koji je blisko povezan i međusobno razumljiv s mingrelskim (EndangeredLanguages. n.d.) (na *web*-stranici Endangered Languages Project navodi se podatak o 22.000 – 33.000 govornika lazijskoga, od kojih većina prebiva u Turskoj, a ne navodi se koliko je govornika u samoj Gruziji). Navedeni jezici nisu prepoznati kao zasebni, manjinski jezici, iako ne postoji međusobna razumljivost s gruzijskim. Naime, iz političkih razloga mingrelski se kulturni identitet, kao i identiteti govornika lazijskoga i svanskoga, smatra samo inačicom nadređenoga gruzijskog nacionalnog identiteta (usp. Broers 2001).

2.2. Fonologija gruzijskoga

Fonološki sustav gruzijskoga bit će predstavljen na temelju članka *Standard Georgian*, koji je objavljen u časopisu *UC Berkeley Phonology Lab Annual Report 2006*.

godine te koji je predstavljen kao referentan materijal za gruzijski jezik u *Journal of the International Phonetic Association* (JIPA) (Shosted i Chikovani 2006). Obično se opisuje da postoji šest gruzijskih dijalekata, a osnovica standarda jest dijalekt *kartluri*, koji se govori u provinciji Kartli na istoku Gruzije, gdje se nalazi i gruzijska metropola Tbilisi. Informant o standardnoj inačici gruzijskoga bio je drugi autor JIPA-ina članka, muški govornik iz Tbilisija (Shosted i Chikovani 2006: 11).

2.2.1. Gruzijski konsonanti

U JIPA-inu se članku navodi da se konsonantski sustav standardnoga gruzijskoga sastoji od 28 konsonantskih fonema, a on je prikazan u *Tablici 1*.

Tablica 1. Konsonantski sustav standardnoga gruzijskoga

	Dvousnenik	Usneno-zubnik	Zubnik	Desnik	Zadesnik	Jedrenik	Resičnik	Grkljanik
Prskavac	p ^h p' b		t ^h t' d			k ^h k' g	q'	
Slivenik			ts ts' dz	tʃ tʃ' dʒ				
Nosnik	m		n					
Dotačnik/ Okrznik			r/r					
Tjesnačnik		v	s z	ʃ ʒ		x ɣ		H
Bočni približnik				l				

Izvor: prijevod autorice prema Shosted i Chikovani 2006

Kao što je vidljivo iz priložene tablice, gruzijski razlikuje tri niza prskavaca (okluziva) – bezvučne aspirirane, bezvučne ejektivne i zvučne, te tri niza slivenika – bezvučne, bezvučne ejektivne i zvučne. Postoje različiti prijevori o sastavu pojedinih dijelova konsonantskog sustava gruzijskoga s obzirom na tvorbeno mjesto pojedinih glasova te dodatne tvorbeno načine.

Prvi se prijevor tiče mjesta tvorbe fonema /q'/, koji je u ovom primjeru opisan kao uvularni ejektivni prskavac. Glavno je pitanje vezano uz taj fonem pitanje načina njegova oblikovanja, odnosno je li riječ o zaporniku [q'] ili frikativu [χ]. Razlog za tu dvojbu jest taj što izgovor toga glasa varira, čak i kod istoga govornika i u istom glasovnom okruženju, te su njegovi alofoni ejektivni okluziv s jakim praskom [q'], glas s praskom i frikacijom [q'χ], uvularni frikativ [χ] te glotalni zatvor [ʔ]. Osim toga, s obzirom na to da na uvularnom mjestu oblikovanja u gruzijskome nema fonemskih kontrasta, također se postavlja pitanje je li ejektivnost uopće fonemska. Autori IPA-ine ilustracije stoga su proveli fonetska ispitivanja te zaključili da se obilježja tog fonema ne mogu opisati kao prototipno zapornička niti kao tjesnačna, stoga će biti potrebna daljnja akustička i aerodinamična istraživanja koja će razbistriti pitanje točne kategorizacije toga glasa (Shosted i Chikovani 2006: 13–15).

Drugi se prijemor tiče mjesta oblikovanja stražnjeg tjesnačnika, odnosno pitanja je li riječ o velaru /x/ ili uvularu /χ/. Kao i u prethodno navedenoj raspravi, i ovdje postoje varijacije i kod istoga govornika, što je uzrokovano činjenicom da u gruzijskome nema prave fonemske distinkcije između velarnih i uvularnih frikativa. Da bi riješili dvojbu o mjestu oblikovanja toga glasa, autori članka koristili su besmislene slogove koji po tvorbi i naglasku imitiraju riječi / izgovorne obrasce u određenom jeziku (logatome) unutar istoga rečeničnog okvira te su zaključili da je za suvremenoga govornika gruzijskoga /x/ vrlo vjerojatno jedrenik (velar) (Shosted i Chikovani 2006: 15–16).

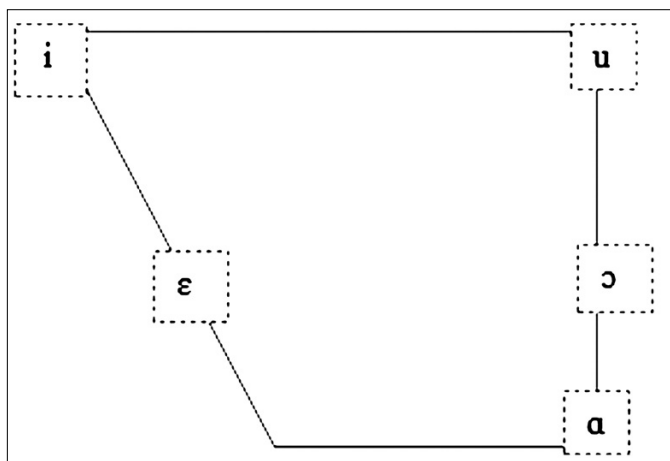
Prethodno opisana dva sporna mjesta u opisu gruzijskoga konsonantskog sustava nisu imala većih reperkusija na izgovor hrvatskoga kao inoga, dok je pitanje koje će se upravo opisati imalo većih posljedica na izgovor hrvatskih zvučnih praskavaca, ali i slivenika i tjesnačnika. Naime, obično se opisuje da u gruzijskome postoje bezvučni aspirirani, bezvučni ejektivni i zvučni praskavci – dvousnjeni ($p^h - p' - b$), zubni ($t^h - t' - d$) i velarni ($k^h - k' - g$). Međutim, praskavci koji se opisuju kao zvučni karakterizirani su relativno niskim stupnjem zvučnosti, a posljedica je toga da su strani slušači pogrešno klasificirali gruzijske zvučne šumnike kao bezvučne ili glotalizirane (Žgent'i 1956 prema Shosted i Chikovani 2006: 17). Zbog toga Butskhrikidze (2002) smatra da bi gruzijske šumnike bilo bolje opisivati u terminima aspiracije, a ne zvučnosti (2002: 86). To potvrđuju i autori IPA-ine ilustracije, čija su fonetska ispitivanja pokazala da je aspiracija značajan čimbenik u diferenciranju gruzijskih prekidnika te da ona, u odsutnosti zvučnosti, može biti i primarni perceptivni ključ. Čini se da upravo opisana dvojba vezana za narav fonoloških opreka kod gruzijskih praskavaca, odnosno izgovora gruzijskih „zvučnih“ glasova ima posljedice i na izgovor u inom jeziku, pa tako i u izgovoru hrvatskih glasova (o čemu će više riječi biti u sljedećem poglavlju).

Gruzijjski su zvonačnici /l, r, n, m, v/ te svi oni često mogu biti i slogotvorni, što nije neobično za jezike koji dopuštaju dugačke konsonantske klastere (Butskhrikidze 2002: 88). Vezano za zvonačnike treba spomenuti i pojavu regularne alternacije rotičkih i bočnih glasova, odnosno /r/ i /l/ u standardnome gruzijskome. Primjer te pojave jest nominalizacijski sufiks *-uri* koji alternira s *-uli* ako se rotički glas nalazi u osnovi – primjerice, /t^hbilisuri/ ('koji je iz Tbilisija', za neživo) ~ /k^hart^huli/ ('koji je iz Gruzije', za neživo) (Shosted i Chikovani 2006: 18). Primjer takve zamjene (/r/ > /l/) nije primijećen kao odstupanje u izgovoru u HIJ-u, što je možda uvjetovano i ograničenim uzorkom riječi. Zubnousnjeni tjesnačni fonem /v/ u većini se slučajeva realizira kao zvučni glas upravo takvih tvorbenih značajki, no ispred bezvučnih konsonanata ostvaruje se kao [f] ili [ϕ]. Ponekad uzrokuje sekundarno zaokruživanje prethodnog šumnika (/q^hvavili/ → [q^wavili], 'cvijet'), što se ne odnosi na primjere kada /v/ slijedi iza zvučnog šumnika (/gverdi/ → [gverdi], 'strana') (Shosted i Chikovani 2006: 19).

2.2.2. Gruzijjski vokali

I gruzijjski i hrvatski vokalski sustavi tipološki se mogu klasificirati kao prosječni (za definiciju prosječnoga vokalskog sustava vidi Maddieson 2013), a oba se sastoje

od pet vokalskih fonema. Gruzijski se ne-visoki vokali opisuju kao otvoreni nezaobljeni /ε/, otvoreni zaobljeni /ɔ/ te otvoreni stražnji nezaobljeni /a/. Osim navedenih fonema, vokalski inventar čine još /i/ i /u/ (Shosted i Chikovani 2006: 19–20). Gruzijski vokalski sustav grafički je prikazan na *Slici 1*.

Slika 1. Vokalski sustav standardnoga gruzijskoga
 Izvor: izrada autorice prema Shosted i Chikovani 2006

Duljina vokala i nazalizacija nisu relevantne za gruzijske vokale, a susljedni vokali nisu dopušteni u jednomorfemskim riječima, čime je isključena mogućnost pojave diftonga (Butskhrikidze 2002: 83). Kada se susljedni vokali pojavljuju u riječi, oni su heterosilabični (Shosted i Chikovani 2006: 20).

3. Cilj rada

Cilj je ovog rada prikazati sustav izgovornih odstupanja na razini glasnika i naglaska koja u ovladavanju hrvatskim jezikom čine govornici kojima je zajednička varijabla isti polazni jezik – gruzijski. Njegovi su podciljevi pokušati objasniti uočena odstupanja utjecajem polaznoga fonološkog sustava (gruzijskoga) te eventualnim drugim detaljima iz jezičnih biografija ispitanika, kao i klasificirati uočena odstupanja. Time se želi proširiti popis jezika za koje postoje radovi slične tematike te upozoriti nastavnike hrvatskoga kao inoga na to koje poteškoće mogu očekivati u radu s govornicima kojima je polazišni jezik gruzijski.

4. Materijali i metode

S obzirom na to da je uzorak ispitanika bio vrlo malen (samo dvije govornice gruzijskoga), ovdje predstavljeno istraživanje nije zamišljeno kao kvantitativno, već kao studija slučaja. Primjeri izgovora gruzijskih govornika već su objavljeni u kontekstu mjerenja razumljivosti inojezičnih (stranih) govornika hrvatskoga u korelaciji s fonološkim,

fonetskim i naglasnim odstupanjima, kada su se osim gruzijskih procjenjivali i ostvarali studenata s drugim polazišnim jezicima – turskim, španjolskim i francuskim (usp. Šporčić 2020). Za ovu je temu važno napomenuti da su izvorni govornici hrvatskoga upravo jednoga govornika s gruzijskim kao polazišnim jezikom (Govornik 1 u *Tablici 2*) najbolje razumjeli tijekom ispitivanja razumljivosti, točnije ostvarena je razumljivost od čak 90,91 % izgovorenih riječi, čime je taj govornik postigao razumljivost veću od govornika kojima su prvi jezici španjolski, turski i francuski (Šporčić 2020: 122).

U skladu s ciljem ovog rada, u raspravi će biti riječi o fonološkim i fonetskim odstupanjima gruzijskih govornika u HIJ-u, a prethodno će se ukratko ponoviti postavke izvornog istraživanja objavljenoga 2020. godine.

4.1. *Ispitanici*

Govorni materijal na temelju kojega su analizirana odstupanja govornika gruzijskoga u susretu s hrvatskim nastao je na temelju rada s dvjema studenticama – govornicama gruzijskoga koje su se našle u ulozi učenika hrvatskog jezika tijekom boravka u Hrvatskoj u sklopu studentske mobilnosti u ak. god. 2018./2019. Studentice su provele ljetni semestar na Veleučilištu Baltazar u Zaprešiću te nisu bile studentice filoloških grupa niti im je učenje jezika bio jedan od razloga boravka u Hrvatskoj. U skladu s navedenim okolnostima studentice su u sklopu kolegija *Croatian language and culture for foreigners* pohađale 30 nastavnih sati pouke osnovama hrvatskog jezika.

Studentice na temelju čijeg je govorenog materijala izrađen prikaz slučaja o kojem se izvještava u ovome radu, kao i mnogi Gruzijci, potječu iz višejezične sredine – jednoj od njih materinski je jezik mingrelski (Govornik 2 u *Tablici 2*), a drugoj je predački jezik abhaski (Govornik 1 u *Tablici 2*). Obje vladaju engleskim na vrlo visokoj razini te se služe i ruskim.

4.2. *Materijali*

Na kolegiju *Croatian language and culture for foreigners* studenti su poučavani glasovnomu sastavu hrvatskoga, hrvatskomu slovopisu te osnovama hrvatske gramatike opisane u udžbeniku *Hrvatski za početnike 1* (Čilaš-Mikulić i sur. 2013). Zbog kratkoće boravka u Hrvatskoj te opsega kolegija ovladavanje hrvatskim jezikom zadržalo se na razini fonologije te temeljnoj razini morfologije i sintakse (konjugacija glagola *biti*, akuzativ kao frekventniji padež itd.), te su stoga pomnije promatrana mogla biti samo odstupanja na razini fonologije odnosno fonetike, koja će i biti predstavljena u ovom radu. Razvijanju izgovorne kompetencije, odnosno vježbama izgovora bio je posvećen samo manji dio kolegija. Te su se vježbe sastojale od ponavljanja za nastavnikom (kao oglednim govornikom) izgovora pojedinih slogova, riječi i kraćih rečenica te uvježbavanja minimalnih parova, pri čemu se vodilo računa o tome da se ciljani segmenti nađu u različitim glasničkim okolinama (više o nastavnim materijalima vidi u Šporčić 2019). Valja još spomenuti da su obje studentice urednoga slušnog statusa.

Na kraju kolegija studenti su polagali ispit koji se sastojao od pisanog i usmenog dijela. Na usmenom dijelu ispita studenti su, među ostalim, bili podvrgnuti i testu izgovora hrvatskoga. Testni materijal sastojao se od 88 hrvatskih riječi koje su studenti trebali pročitati, a njihova je izvedba snimana diktafonom. Sa svakom od ciljanih riječi studenti su se već sreli, odnosno čuli su sve riječi više puta jer je riječ o izrazima iz nastavnih materijala (udžbenika i vježbenice) ili je na neki drugi način ciljana riječ korištena na nastavi, primjerice kroz razgovor o svakodnevnim iskustvima studenata za vrijeme boravka na razmjeni u Hrvatskoj. U sastavljanju popisa testnih riječi, odnosno upitnika trebalo je voditi računa o ograničenosti jezičnog unosa s obzirom na kratkoću učenja hrvatskoga u formalnom kontekstu, kratkoću boravka u Hrvatskoj te primarne razloge boravka u zemlji (studij ekonomije, a ne filologije), ali i o tome da različiti segmenti budu ravnomjerno zastupljeni. Snimanje se odvijalo samo nakon pouke (na samom kraju kolegija), i to individualno – svaki student posebno.

4.3. Analiza podataka

Snimljeni materijal perceptivno je analiziran na dva načina – procjenom nastavnika, koji je transkribirao snimljeni materijal koristeći međunarodnu fonetsku abecedu, a potom su materijal analizirali i nestručni procjenitelji – izvorni govornici hrvatskoga, koji su trebali zabilježiti svoje razumijevanje, odnosno zabilježiti hrvatskom grafijom ono što su čuli. Rezultati perceptivne analize nastavnika, odnosno transkripcija izgovorenih riječi prikazana je u *Tablici 2.*³

Tablica 2. Rezultati perceptivne analize izgovora ispitanika s J1 = gruzijski

Ciljana riječ	Govornik 1	Govornik 2	Ciljana riječ	Govornik 1	Govornik 2
Zagreb	zágrep	zágreḃ	Črnomerec	čřnómérets	čřnómerets
galeb	gálep	galeḃ	učiti	útfiti	útfiti
car	tsar	tsar	mačka	mátfka	mátfka
centar	tséntar	tséntar	vozač	vózatf	vózatf
cimer	tsímer	tsímer	žaba	zába	zába
cimerica	tsímeritsa	tsímeritsa	žena	žená	žéna
crkva	tsřk'vá	tsřkvá	muž	muž	m'uz
crn	sřn	tsřn	muškarac	muřkaráts	muřkárats
cvijet	tsvliet	tsviét	naš	nař	nař
ulica	úľitsa	úľitsa	vaš	vař	vař
ocjena	otsiéna	ótsiena	grad	grad	grad
Španjolac	řpápnolats	řpápnolats	glava	gláva	gláva
Nijemac	niiématf	niémats	graditi	gráđiti	gráđiti

³ Znakovlje potrebno za fonetsku transkripciju uneseno je s pomoću znakovnika ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si/>), koji je u Znanstvenoistraživačkome centru SAZU-a u Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvio Peter Weiss.

grad	grad	grad	duga	dùga	dùga
grupa	grùpa	grùpa	cura	tsùra	tsùra
Hrvatska	xřvátka	xřvátka	cipela	tsipela	tsipela
Hercegovina	xærtsegòvina	xertsegòvina	cijena	tsièna	tsièna
hodati	xódati	xódati	čarapa	tfárapa	tfárapa
htjeti	xtièti	xièti	čizma	tfizma	tfizma
Hvar	xvar	xvar	sestra	sèstra	sèstra
uho	ùxo	ùxo	sol	sol'	sol
muha	mùxa	mùxa	zona	zòna	zòna
orah	órax	órax	zebra	zèbra	zèbra
vrh	vřx	vřh	zima	zìma	zìma
jabuka	jábuka	jábuka	zub	zub	zub
jedan	jèdan	jèdan	šah	fax	fax
tramvaj	tramváj	tramváj	žaba	zába	zába
moj	moj	moj	žena	zèna	zèna
Valencia	valénsija	valénsija	šezdeset	jesdeset	jèzdeset
voda	vóda	vóda	žut	zut	zut
studentov	studéntov	studentóv	njega	nèga	nèga
Zadar	zádar	zádar	Njemačka	nématfka	niématfka
zima	zìma	zìma	njegov	nègov	niegov
čovjek	tfóviek	tfóvek	njezin	nèzin	nièzen
Čakovec	tfákovets	tfákovets	Juraj	júrai	júrai
ljubav	ljubav	lúbov	đurđica	džúrdžitsa	džúrdžitsa
ljepota	ljepòta	lièpota	đuvec	džúvetf	džúvetf
ljubimac	ljubimáts	lúbimats	dodem	dódžem	dódžem
ulje	úlje	ulje	riječ	riètf	riètf
polje	polje	polje	dijete	dlète	diète
menadžer	mènadžer	mènadžer	mlijeko	mlièko	mlièko
džezva	džézva	džèdžva	djeca	dièca	diètsa
udžbenik	udžèbnik	úžbenik	mjesec	mièsets	mièsets
đak	džak	džak	rječnik	rièfnik	rièfnik

Izvor: Šporčić 2020.

U ovom će radu u fokusu biti dio perceptivne analize nastavnika te će na temelju tih transkripcija biti izrađen popis izgovornih odstupanja gruzijskih govornika u ovladavanju hrvatskim.

4.4. Procjenitelji

U prvom dijelu analize procjenitelj izgovora bio je nastavnik, koji je i osmislio testni materijal te transkribirao snimke. U drugom dijelu procjenitelji su bili jezični

laici, izvorni govornici hrvatskoga. Svaku govornicu gruzijskoga procjenjivalo je po 5 procjenitelja (ukupno 10). Drugi dio analize (jezičnih laika) omogućio je uočavanje pojave opisane u poglavlju 5.1.1.

5. Rezultati i rasprava – Fonološka i fonetska odstupanja gruzijskih govornika u HJ2

5.1. Suglasnička odstupanja

5.1.1. Obezvučenje zvučnih suglasnika

Nije neobično da se hrvatski zvučni suglasnici obezvučuju u govoru inojezičnih govornika kada se nađu na kraju riječi, odnosno naglasne cjeline. Uostalom, riječ je o pojavi koja je svojstvena i nekim hrvatskim organskim govorima. U govoru gruzijskih studenata to je obezvučenje bilo potpuno, kao u [zágrep], [gálep], ili djelomično, kao u [zágreb̩], [galeb̩]. Međutim, pojava koja je specifična za govornike kojima je polazni jezik gruzijski jest da se hrvatski zvučni šumnici koje oni produciraju u HIJ-u doimaju kao bezvučni suglasnici, i to bez obzira na položaj zvučnog segmenta u riječi, što je prikazano u *Tablici 3*.

Tablica 3. Ciljane riječi tijekom testa razumljivosti govornika kojima je gruzijski prvi jezik

<i>Ciljani izraz</i>	<i>grupa</i>	<i>grad</i>	<i>graditi</i>	<i>duga</i>	<i>hodati</i>	<i>žaba</i>	<i>zub</i>
<i>Percepcija</i>	klupa, gruba	vrat, karate	kratiti	tuga, tuka	oteti	šapa	sup

Izvor: izrada autorice

Tu je nesumnjivo riječ o prijenosu iz gruzijskoga, odnosno prijenosu dijela značajki polazišnoga fonološkog sustava (uslijed poistovjećivanja s poznatim glasovima iz polazišnoga jezika, u ovom slučaju prenosi se manje izražena zvučnost nominalno „zvučnih“ suglasnika u gruzijskome, koji se možda trebaju drugačije opisivati, o čemu je već bilo riječi) u izgovor hrvatskoga kao inog jezika.

5.1.2. Odstupanja u izgovoru /ɾ/

Fonem /ɾ/ u hrvatskome je silabičan (slogotvoran) te se po nekim svojim obilježjima razlikuje od nesilabičkoga /r/. Glas je to kojim govornici HIJ-a relativno teško ovladavaju, osim ako njihov polazni sustav i sâm ne sadrži usporediv glas. U gruzijskom fonološkom sustavu postoji ne samo silabičko /ɾ/ nego i niz drugih silabičkih sonanata – /l, m, n, ɲ/ – koji su u gruzijskome regularna pojava (za razliku od hrvatskoga gdje se javljaju samo rubno, najčešće u riječima stranog podrijetla). Međutim, ta je silabičnost ovisna o kontekstu, odnosno realizira se samo u konsonantskim klasterima u kojima je sonant okružen glasovima manjeg stupnja zvonкости (usp. Akhvlediani 1949 prema Butzkhrikidze 2002: 88). Takav status /ɾ/ u gruzijskome

možda objašnjava različite realizacije u izgovoru hrvatskoga /r/ – od očekivanoga [vr̩x], [tsrk'v̩a], [xrv̩atska], do manjih odstupanja u okolnim segmentima ([sr̩n]) ili na samome ciljanom segmentu ([ts̩n], [ts̩kv̩a]), koji se u potonjim dvama slučajevima ostvario kao desnički približnik.

5.1.3. Odstupanja u izgovoru /x/

Hrvatski glas bilježen u hrvatskom slovopisu s <h> u ilustraciji IPA-e bilježi se s <x>, što je znak koji označava jedreni tjesnačnik. Isti se fonem navodi i za standardni gruzijski. Međutim, u gruzijskome postoji i glotalni frikativ /h/ (Shosted i Chikovani 2006), koji se sporadično pojavljivao u izgovoru hrvatskih riječi u kojima se očekuje /x/ – [vr̩h].

5.1.4. Palatalizacija zubnih prskavaca

Iako gruzijski ne sadrži palatalizirane okluzive, izgovor hrvatskih /t/ i /d/ u izgovoru jedne studentice ponekad je bio palataliziran – [xòdat̪i], [d̪ièt̪e] – zbog čega su izvorni govornici hrvatskoga percipirali tako izgovorene riječi kao „hodači“ i „cvi-jeće“ (Šporčić 2020: 22–23). Uzrok opisane pojave, umjesto u negativnom transferu iz gruzijskoga, vjerojatnije treba tražiti u negativnom prijenosu iz ruskoga, koji je još uvijek vrlo raširen u Gruziji, a koji sadrži palatalizirane suglasnike. Naime, Gruzija je do 1991. bila u sastavu SSSR-a, stoga je ruski desetljećima bio *lingua franca* u multietničkoj sovjetskoj Gruziji. Čak i među etničkim Gruzijcima, kojima je gruzijski materinski jezik, ruski se nije smatrao pravim „stranim“ jezikom (kao engleski, francuski ili njemački) nego svojevrsnim drugim domaćim jezikom, i to bez obzira na stupanj ovladanosti tim jezikom (Blauvelt 2013: 190). Istraživanje iz 2011. godine o stanju ruskog jezika u Gruziji pokazalo je da u dobnoj skupini od 18 do 35 godina čak 61 % stanovnika Gruzije ocjenjuje svoje poznavanje ruskoga visokim ocjenama, a taj broj raste na 70 % ispitanika u dobnoj skupini od 36 do 55 godina (Blauvelt 2013: 192). Ista je govornica sporadično palatalizirala i neke druge segmente – [m̪uʒ], no u tom primjeru vjerojatno nije riječ o utjecaju ruskoga – već bi mogla biti riječ o negativnom utjecaju engleskoga (*music*).⁴

5.1.5. Odstupanja u izgovoru /ɭ/

Hrvatski glas bilježen kao <lj> po svojim je artikulacijskim svojstvima nepčani bočni približnik, odnosno /ɭ/. Taj glas predstavlja najviše poteškoća stranim govornicima hrvatskoga (usp. Banković-Mandić 2012, Dobrić i Bićanić 2013) jer je tipološki dosta rijedak. Nema ga niti u standardnom gruzijskome, pa ne iznenađuje da je jedna studentica umjesto [ɭ] u svim primjerima ostvarivala „nesliven“ izgovor – [ljubav], [ljepòta], [ljubimàts], [ùlje], [polje]. Ipak, druga je studentica ponekad uspješno ostvarivala ciljani izgovor – [ɭùbov], [ɭùbimats], što je sama objasnila okolnostima iz svoje

⁴ Zahvaljujemo anonimnom recenzentu na toj opasci.

jezične biografije. Naime, njezin je materinski jezik mingrelski, za koji je navela da ima glas usporediv s hrvatskim [ʎ], iako izvori ne potvrđuju tu tvrdnju ni za jednu od četiriju inačica mingrelskoga koje su opisane na mrežnoj stranici *Phoible* (mingrelski nije standardiziran, a njegovi se govornici u službenim situacijama služe gruzijskim).

5.1.6. Odstupanja u izgovoru /ɲ/

Standardni gruzijski ne sadrži fonem usporediv s hrvatskim nepčanim nosnikom /ɲ/, stoga ne iznenađuju odstupanja kao što su [niegov], [nièzen]. Ipak, čini se da ino-jezični govornici relativno lako ovladavaju izgovorom toga hrvatskoga glasa, pa su i u govoru studenata iz Gruzije mnogo češći bili ostvaraji u kojima je uspješno ostvaren ciljani segment – [ɲéga], [ɲémaʦka], [ɲégov], [ɲézin].

5.1.7. Ostala sporadična odstupanja u izgovoru šumnika

Ostala se primijećena odstupanja u izgovoru hrvatskoga mogu opisati kao sporadična jer se ne javljaju u svim primjerima niti u nekim predvidivim situacijama. Takav je, primjerice, nepčani izgovor hrvatskih prednepčanih tjesnačnika – [ʒába], [ʒéna], [m'uz], koji bi se možda mogao tumačiti kao dio šire pojave palatalizacije šumnika pod utjecajem ruskoga; palatalizacija zubnog šumnika pod utjecajem susjednog prepalatala – [ʦʲizma], što je također ocijenjeno kao trivijalna pojava s obzirom na to da se javlja i u izvornih govornika hrvatskoga u njegovu razgovornom stilu; metateza dvaju segmenata zbog nedovoljne usvojenosti ciljanog leksema – [udʒébnik] za 'udžbenik'; ostvaraj pogrešnoga glasa zbog nedovoljne ovladanosti slovopisom – [niiémaʦ] za 'Nijemac' i [dʒézva] za 'džezva', odnosno dvoglasni izgovor digrafa <dž>.

5.2. Vokalska odstupanja

U izgovoru HIJ-a govornika kojima je J1 gruzijski perceptivnim testom nisu uočena veća odstupanja osim dvosložnog izgovora dvoglasnika /ie/. Unatoč pouci o izgovoru zapisa s <ije> i <je> govornici su gruzijskoga samo ponekad ostvarili prihvatljiv izgovor. Kada je bilo riječi o <ije>, izgovor je najčešće bio dvosložan kao u [tsvliet], [niiémaʦ], [riietʃ], dok je kod <je> izgovor češće bio prihvatljiv, kao u [tsièna], [xtièti].

5.3. Naglasna odstupanja

Govornici gruzijskoga ostvarivali su dočetni naglasak (na ultimi) najčešće u dvosložnim riječima a-osnova, to jest sa sufiksom -a u nominativu jednine, kao u [ʦɾk'vá], [zená]. U drugim pak usporedivim primjerima nije bilo odstupanja u naglasnome mjestu, kao u [dúga, tsúra, sèstra, ʦʲizma, zába, múxa, zòna, zèbra, zìma, zába, zèna, vòda]. U trosložnim riječima naglasno mjesto varira – od ispravno smještenog naglaska na antepenultimi ([úlitʂa]), do pomicanja naglaska na slog iza ([otsièna], [xɾvátska]) ili slog ispred ([páɲolats]).

6. Zaključak

Susret hrvatskoga sa svjetskim jezicima te jezicima koji su hrvatskomu kulturološki i geografski bliski relativno je dobro popraćen stručnom i znanstvenom literaturom u području kontaktne lingvistike, međujezičnih pojava itd. S druge strane, susret dvaju „malih“ jezika u međujeziku osoba koje su u procesu ovladavanja novim jezikom nije tako česta pojava. Zbog toga se može činiti suvišnim govoriti i pisati o međujezičnim pojavama u govornika jednoga „malog“ jezika – gruzijskoga, u susretu s drugim malim jezikom – hrvatskim, no smatramo da će takvih situacija, s obzirom na sve jaču globalizaciju i s obzirom na sve veće prilike za interkulturalne i inozemne kontakte, u budućnosti biti sve više, te da ipak nije suvišno posvetiti pozornost i istraživanju kontakata malih jezika, kao što je ovdje opisan susret hrvatskoga i gruzijskoga.

Iako bi se iz same osnovne intencije ovoga rada – popisivanje odstupanja govornika gruzijskoga u susretu s fonologijom hrvatskoga – dalo zaključiti da bi rad na poučavanju hrvatskomu izgovoru s učenicima HIJ-a kojima je prvi jezik gruzijski bio težak, to zapravo i nije tako. Naravno, treba uzeti u obzir da je polazišni jezik učenika samo jedan od čimbenika koji utječu na uspjeh u ovladavanju inim jezikom. No, zbog tipološke sličnosti dvaju jezika, i to u smislu složenosti konsonantskih sustava (iako se gruzijski i hrvatski koriste različitim fonološkim kontrastima u izgradnji svojih konsonantskih sustava), usporedivosti vokalskih sustava (iako je fonetska realizacija vokala drugačija u dvama kontrastiranim jezicima) te usporedive složenosti slogovnih struktura (oba jezika trpe dugačke konsonantske klastere u pristupu slogu), čini se da su gruzijski učenici u odnosu na govornike drugih polaznih jezika (barem u dvama slučajevima koji su ovdje opisani) uspješniji u izgovoru hrvatskih glasova te se stoga može zaključiti da će usvajanje hrvatskoga fonološkog sustava biti relativno uspješno. S druge strane, govornici gruzijskoga gotovo su beziznimno višejezični – uz ruski i engleski kao svjetske jezike, često se služe i svojim manjinskim jezicima – što je okolnost koja svakako pomaže u ovladavanju bilo kojim novim jezikom.

Primijenjena vrijednost ovog osvrta bila bi u tome da naglasi neka problematična mjesta u izgovoru HIJ-a kojima bi valjalo posvetiti pozornosti u poučavanju učenika kojima je gruzijski prvi jezik. To su pouka izgovoru hrvatskoga /s/ te pouka izgovoru hrvatskih zvučnih šumnika, što se može postići uvježbavanjem izgovora posebno osmišljenim vježbama.

Literatura

- Aleksovski, Marinela. 2014. „Poljski' hrvatski.“ U *Croaticum – Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika*. 2. zbornik radova, uredili Čilaš-Mikulić, Marica, Antonio-Toni Juričić, 11–28. Zagreb: FF press.
- Banković-Mandić, Ivančica. 2012. *Izgovorna obilježja učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na različitim stupnjevima znanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet – Sveučilište u Zagrebu.
- Blauvelt, Timothy K. 2013. „Endurance of the Soviet imperial tongue: the Russian language in contemporary Georgia“. *Central Asian Survey* 32 (2): 189–209.
- Broers, Laurence. 2001. „Who are the Mingrelians? Language, Identity and Politics in Western Georgia“. Prilog za *Sixth Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities 2001.*, preuzeto 27. prosinca 2021. s <http://abkhazworld.com/Pdf/Broers-2001.pdf>, pristupano 27. prosinca 2021.
- Butskhrikidze, Marika. 2002. *The Consonant Phonotactics of Georgian*. Utrecht: LOT.
- Carović, Ines i Ana Čavar. 2010. „Sustavi pogrešaka studenata hrvatskoga kao inojezičnoga sa španjolskoga govornog područja i njihova korekcija“. U *Treći međunarodni znanstveni skup Hrvatski kao drugi i strani jezik HIDIS: knjižica sažetaka*, uredili Novak Milić, Jasna, Zrinka Jelaska i Marija Bošnjak, 20–21. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, preuzeto 11. svibnja 2020. s <https://www.bib.irb.hr/499725> (pristupano 11. svibnja 2020.)
- Čaušević, Ekrem. 2019. „Poteškoće s kojima se mogu suočiti izvorni govornici turskoga tijekom učenja i usvajanja hrvatskoga jezika“. U *Croaticum – Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika*. 4. zbornik radova, uredili Banković-Mandić, Ivančica, Marica Čilaš-Mikulić, Darko Matovac, 73–85. Zagreb: FF press.
- Čilaš-Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata, Dinka Pasini i Sanda Lucija Udier. 2013. *Hrvatski za početnike 1. Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranog jezika*, 4. izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Desnica-Žerjavić, Nataša. 1998. *Fonetska razina jezika u dodiru*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet – Sveučilište u Zagrebu.
- Dobrić, Arnalda i Kristina Katalinić. 2016. „Problemi u percepciji i proizvodnji mađarskih vokala kod odraslih izvornih govornika hrvatskoga jezika“. [Sažetak]. U *Istraživanja govora – Deveti znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: Odjel za fonetiku Hrvatskoga filološkog društva, Odsjek za fonetiku Filozofskoga fakulteta – Sveučilište u Zagrebu, preuzeto 11. svibnja 2020. s <https://www.bib.irb.hr/900214> (pristupano 11. svibnja 2020.)
- Dobrić, Arnalda i Jordan Bičanić. 2013. „Palatal lateral approximant /ʎ/ as one of the main troublemakers in learning Croatian as L2.“ U *Proceedings of Speech and Language 2013 – 4th International Conference on Fundamental and Applied Aspects of Speech and Language*, uredili Sovilj, Mirjana i Miško Subotić, 279–285. Beograd: Life Activities Advancement Center – The Institute for Experimental Phonetics and Speech Pathology.

- Geiger, Bernard, Tibor Halasi-Kun, Aert H. Kuipers i Karl H. Menges [Columbia University]. 1959. *Peoples and Languages of the Caucasus: A Synopsis*. The Hague: 'S-Gravenhage: Mouton & Co.
- Hewitt, George. 2004. *Introduction to the Study of the Languages of the Caucasus*. München: LINCOM Europa.
- Lovrečić, Ivana. 2018. *Fonološka i fonetska odstupanja u hrvatskome kao inome poljskih govornika*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet – Sveučilište u Zagrebu.
- Maddieson, Ian. 2013. „Vowel Quality Inventories“. U *The World Atlas of Language Structures Online*, uredili Dryer, Matthew S. i Martin Haspelmath. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.
- Matasović, Ranko. 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Nikolić, Davor. 2015. „In memoriam Branko Vuletić (1937. – 2014.) Fonetika i poetika“. *Umjetnost riječi*, 59 (1–2), 203–207.
- Novak Milić, Jasna. 2005. „Izgovorna obilježja američkih govornika“. U: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, uredila Jelaska, Zrinka i suradnici, 299–307. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Orlandi, Dušanka. 1967. „Verbotonalna metoda i izgovor talijanskog jezika“. *Govor* I (2), 53–63.
- Podboj, Martina. 2013. „Red riječi u hrvatskom i poljskom jeziku: poteškoće s kojima se susreću poljski studenti kroatistike pri usvajanju reda riječi u hrvatskom jeziku“. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39 (2), 581–592.
- Požgaj Hadži, Vesna. 1999. „Učenje izgovora i korekcija fonetskih pogrešaka (na primjeru hrvatskog jezika kada ga usvajaju govornici slovenskog kao materinskog)“. *Tabula* 1, 51–66.
- Shosted, Ryan K. i Vakhtang Chikovani. 2006. „Standard Georgian“. *Journal of the International Phonetic Association* 36 (2), 255–264. doi:10.1017/S0025100306002659
- Škarić, Ivo. 1967. „Govori u sukobu“. *Govor* I (2), 31–52.
- Škarić, Ivo. 2005. „In memoriam Petar Guberina (1913. – 2005.)“. *Govor* XXII (1), 1–3.
- Šporčić, Mateja. 2019. „Nastavni materijali za početno učenje hrvatskoga namijenjeni govornicima valencijanskoga.“ U *Croaticum – Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika. 4. zbornik radova*, uredili Banković-Mandić, Ivančica, Marica Čilaš Mikulić i Darko Matovac, 147–160. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu – Croaticum – FF Press.
- Šporčić, Mateja. 2020. „Ispravljati ili neč – razumljivost govorne proizvodnje učenika hrvatskoga kao inog jezika“. U *HINIZ – Hrvatski inojezični*, uredili Jelaska, Zrinka, Igor Marko Gligorić, 109–135. Zagreb – Klagenfurt: Filozofski fakultet u Zagrebu – Institut za slavistiku Sveučilišta u Klagenfurtu.

Mrežni izvori

- Council of Europe. *Minority Languages in Georgia: Expressions of Cultural Wealth.*, preuzeto 26. prosinca 2021. https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/AboutCharter/Minority%20languages%20in%20Georgia_EN.pdf.

Language Mingrelian. Phoible, preuzeto 30. prosinca 2021. s (<https://phoible.org/languages/ming1252>).

Laz. Endangered Languages Project, preuzeto 27. prosinca 2021. s <https://endangeredlanguages.com/lang/2246>.

Mingrelian. Endangered Languages Project, preuzeto 27. prosinca 2021. s <https://endangeredlanguages.com/lang/10906>.

Svan. Endangered Languages Project, preuzeto 27. prosinca 2021. s <https://endangeredlanguages.com/lang/3042>.

Type IPA Phonetic Symbols, preuzeto 28. prosinca 2021. s <https://ipa.typeit.org/>.

Two “small” languages in contact – Pronunciation errors of L1 Georgian learners of L2 Croatian

Small languages rarely come in contact, unless they are geographically and culturally close. Croatian and Georgian are geographically distant and have approximately the same amount of speakers. Although they do not belong to the same language family, they are somewhat typologically similar (they have complex consonant systems, average vowel systems, and consonant clusters). It is interesting to see what phonological and phonetic phenomena occur in the interphonology of L1 Georgian – L2 Croatian speakers. This paper mainly deals with phonological and phonetic errors in the pronunciation of native speakers of Georgian who learn Croatian. The phonological system of Georgian is described by contrasting it with the Croatian language in order to identify one group of errors as transfer phenomena from the source language. The applied value of such an approach is to provide guidelines for teaching pronunciation to a specific group of L2 speakers and to provide a profound insight into contact phenomena. This phenomenon occurs when Croatian comes into contact with numerous languages, which are a part of the world’s language diversity, and not only with big European and world languages.

Keywords: Georgian language, Croatian as L2, phonological errors, pronunciation errors, interlanguage

SOCIOLINGVISTIČKE TEME

Lovro Radošević

lovro990@gmail.com

Francesca Sammartino

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

fsammartino@ffzg.hr

Đurđica Šurbek

docvirk95@gmail.com

Hrvatski kao ini i društveno korisno učenje: Tečaj latiničnoga opismenjavanja za tražitelje azila i azilante

U radu se opisuje jednosemestralni rad na projektu društveno korisnoga učenja, Tečaju latiničnoga opismenjavanja za tražitelje azila i azilante, u okviru akademskoga kolegija Hrvatski kao ini i društveno korisno učenje Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Za skupinu azilantata i tražitelja azila koji ne vladaju latiničnim pismom (a ni hrvatskim jezikom) osmišljen je tečaj učenja hrvatskoga latiničnoga pisma u trajanju od sedam tjedana. Nakon pregleda integracijske politike u Hrvatskoj u radu se opisuju ciljevi, faze i korisnici projekta te nastavne metode, tipovi zadataka i poteškoće polaznika na tečaju. Kada ovladaju čitanjem i pisanjem na latinici, tražitelji azila i azilanti lakše se mogu uključivati u tečajeve hrvatskoga jezika, što je bio jedan od glavnih motiva ovoga projekta.

Ključne riječi: hrvatski kao ini jezik, društveno korisno učenje, latinično opismenjavanje, tražitelji azila i azilanti, ranjiva skupina učenika

1. Uvod

Od 2013. godine svijet je, posebice Europa, Afrika i Bliski istok, suočen s jednom od najvećih izbjegličkih kriza od Drugoga svjetskoga rata. Prema podacima Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda (engl. *The United Nations Human Rights Council*, kraticom UNHRC) do kraja 2020. u svijetu je 91,9 milijuna osoba prisilno napustilo svoj dom u potrazi za sigurnim životnim uvjetima, a među njima se nalaze tražitelji azila, izbjeglice,¹ povratnici, osobe raseljene unutar zemlje i osobe bez državljanstva (UNHCR 2021).

¹ Izraz *izbjeglica* (engl. *refugee*) međunarodno je prihvaćen izraz usvojen *Konvencijom o statusu izbjeglica* iz 1951. To je osoba „koja se nalazi izvan zemlje svojega državljanstva uslijed događaja nastalih prije 1. siječnja 1951. te se uslijed osnovanoga straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini, ili zbog političkog mišljenja, ne može ili

Poput drugih europskih zemalja i Hrvatska se trenutačno suočava s jakim izbjegličkim kretanjima, bilo kao tranzitna, bilo kao prihvatna zemlja izbjeglica na putu prema zapadnoeuropskim zemljama. Tomu svjedočimo posebice od 2015. godine, početne godine velikih izbjegličkih i migrantskih tokova koji su posljedica otvaranja tzv. Balkanske rute. Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova (MUP), od 2006. do 30. rujna 2021. godine u Hrvatskoj su 992 osobe ostvarile pravo na neki oblik međunarodne zaštite: 844 dobile su azil, a 148 supsidijarnu zaštitu.² U 2021.³ najviše je tražitelja međunarodne zaštite u Republici Hrvatskoj iz Afganistana (znatno više), zatim iz Iraka, Irana, Pakistana i Bangladeša (MUP 2021).

Izbjeglička je kriza društveni problem koji ima političku, gospodarstvenu i vrijednosnu stranu. Pripadnici useljeničkih zajednica nalaze se u neravnopravnom ekonomskom, političkom i socijalnom položaju u odnosu na domaće stanovništvo i u riziku su od društvene isključenosti (Tecilazić Goršić 2017).

Integracija je migranata⁴ višedimenzionalan proces društvene promjene, a učenje jezika glavni je uvjet integracije useljeničke populacije u prihvatno društvo.⁵

Akadska zajednica može pokrenuti različite poduhvate koji bi pomogli integraciji, što pokazuje uspješno proveden projekt društveno korisnoga učenja koji je predmet ovoga rada.

zbog tog straha ne želi prihvatiti zaštitu dotične zemlje; ili osoba bez državljanstva koja se zbog navedenih okolnosti nalazi izvan zemlje prethodnog uobičajenog boravišta, a koja se ne može ili se zbog straha ne želi u nju vratiti“ (UNHCR 1951, čl. 1, st. 2).

² U Hrvatskoj je odobrenje međunarodne i privremene zaštite tražitelja međunarodne zaštite, azilantata, stranaca pod supsidijarnom zaštitom i stranaca pod privremenom zaštitom regulirano *Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti* (2015). U njemu je međunarodna zaštita određena kao zaštita koja uključuje i azil i supsidijarnu zaštitu. „Azil će se priznati tražitelju koji se nalazi izvan zemlje svog državljanstva ili uobičajenog boravišta, a osnovano strahuje od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja zbog čega ne može ili ne želi prihvatiti zaštitu te zemlje“ (čl. 20), a „supsidijarna zaštita priznat će se tražitelju koji ne ispunjava uvjete za priznavanje azila iz članka 20. ovoga Zakona ako postoje opravdani razlozi koji ukazuju da će se povratkom u zemlju podrijetla suočiti sa stvarnim rizikom trpljenja ozbiljne nepravde i koji nije u mogućnosti ili zbog takvog rizika ne želi prihvatiti zaštitu te zemlje“ (čl. 21, st. 1).

³ U razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 2021.

⁴ Poželjno se riječi *migrant* (engl. *migrant*) ili *imigrant* (engl. *immigrant*) ne koristiti kao sinonimom riječi *izbjeglica* jer jedino *izbjeglica* podrazumijeva osobu koja ima jedinstveni status i kojoj je potrebna pravna zaštita. Međunarodnica *migrant* nadređenica je mnogim podvrstama stanovništva koje odlazi iz svojega doma. Kada je ta višeznačnica podređenica, hrvatska joj je istovrijednica *selilac*, a međunarodnici *imigrant* hrvatska je istovrijednica *useljnik*.

⁵ Integracija migranata višeznačan je pojam koji teoretičari različito određuju, a može se definirati kao „proces uključivanja i prihvaćanja migranata u glavne institucije, odnose i položaje u društvu primitka, ali i kao posljedica racionalnih odgovora aktera na društveno okruženje“ (Institut za migracije i narodnosti, kraticom IMIN 2016: 2). Tradicionalno je integracija dvosmjernan proces prilagodbe migranata i prihvatnoga društva, no najnoviji pristupi predlažu i sudjelovanje zemlje porijekla migranata (IMIN 2016).

2. Integracija izbjeglica i učenje jezika u Hrvatskoj

Program integracije izbjeglica zahtijeva usmjereno djelovanje različitih tijela državne uprave: Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku s centrima za socijalnu skrb, Ministarstva znanosti i obrazovanja s obrazovnim institucijama i visokim učilištima, Ministarstva zdravstva te Ministarstva rada i mirovinskog sustava (Tecilazić Goršić 2017). Izbjeglicama je potrebna društvena potpora, mogućnost uključivanja na tržište rada i pristup obrazovanju, a njihov položaj, prava i obveze regulirani su *Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti* (2015).

Ključnu ulogu u integracijskom procesu između useljenika i prihvatne zajednice ima obrazovanje. Omogućavanje besplatnoga učenja jezika među prvim je mjerama socijalnoga programa jer su temeljna znanja o jeziku nužna za integraciju (IMIN 2016). Nepoznavanje jezika zemlje primitka tražitelje azila ograničava u pristupu obrazovanju i zapošljavanju kao prvim koracima prema integraciji u društvo (Tecilazić Goršić 2017). Članak 64. *Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti* (2015) jamči pravo azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom na obrazovanje (čl. 64, st. 2). Oni su dužni pohađati tečaj hrvatskoga jezika, povijesti i kulture (čl. 64, st. 4; čl. 74, st. 1), a troškovi tih aktivnosti plaćaju se iz državnoga proračuna Republike Hrvatske (čl. 74, st. 3). U slučaju neispunjenja te svoje obveze azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom troškove tečaja moraju nadoknaditi ministarstvu nadležnomu za obrazovanje (čl. 74, st. 2).

U okviru tadašnjeg *Zakona o azilu* (2007., 2013.) Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta svojedobno je propisalo *Program učenja hrvatskoga jezika, povijesti i kulture za azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom radi uključivanja u hrvatsko društvo* (MZOS 2014). Imajući u vidu utjecaj afektivnih čimbenika na uspješnost pohađanja programa, *Programom* je predviđeno dosezanje razine A1 prema ZEROJ-u nakon završetka tečaja, a preporučeno je najmanje 280 sati tečaja. *Program* uključuje osam cjelina, a u svakoj se cjelini donose opći ciljevi i ishodi za svaku od četiriju jezičnih djelatnosti te međukulturni sadržaji. Donose se i smjernice za procjenjivanje jezičnoga znanja.

Međutim, često je provođenje *Programa* problematično, dok su uvjeti pod kojima se dodjeljuju sredstva na natječajima MZOS-a nejasni i upitni. Đurđević i Podboj (2016) pokazale su nedostatke u provođenju institucionalnih i strukturiranih tečajeva učenja jezika prihvatne zemlje. Pravo na sudjelovanje u organiziranim tečajevima imaju samo azilanti, propisani se tečajevi provode sporadično pa su u konačnici volonteri i organizacije civilnoga društva odgovorni za poučavanje. Oni pružaju općenitije oblike podrške i pomoći te nisu stručnjaci u poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika pa je nužno da Republika Hrvatska radi na konkretizaciji institucionalnoga poučavanja hrvatskoga kao inoga jezika za izbjeglice (Đurđević i Podboj 2016).

Projekt koji je predmet ovoga rada nastao je suradnjom akademske zajednice i jedne organizacije civilnoga društva, koje su prepoznale društvenu potrebu i pokrenule projekt radi doprinosa uklapanju ranjivih skupina stranaca u Republici Hrvatskoj.

Takva se suradnja razvila u okviru provođenja kolegija prema načelima društveno korisnoga učenja.

3. Projekt *Tečaj latiničnoga opismenjavanja za tražitelje azila i azilante*

Tečaj latiničnoga opismenjavanja za tražitelje azila i azilante jedinstven je i u mnogočemu pionirski projekt. To je projekt društveno korisnoga učenja⁶ namijenjen tražiteljima azila i azilantima koji su nepismeni na (hrvatskoj) latinici, a provodio se prvi put u sklopu akademskoga kolegija *Hrvatski kao ini i društveno korisno učenje* u zimskom semestru akademske godine 2018/19. na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Riječ je o izbornome kolegiju na diplomskome studiju, čiji je silab predviđao 15 sati predavanja i 45 sati seminara (za 6 ECTS-bodova). Nositeljica kolegija bila je profesorica Z. Jelaska, a izvođačice uz nju J. Cvitanušić Tvico i R. Đurđević, lektorice na Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani Odsjeka za kroatistiku.

Tečaj latiničnoga opismenjavanja prvi je tečaj latiničnoga opismenjavanja za inojezične govornike hrvatskoga jezika (pa tako i za izbjeglice), prvi projekt društveno korisnoga učenja na Odsjeku za kroatistiku, prvi projekt društveno korisnoga učenja u okviru poučavanja hrvatskoga kao inoga jezika i prvi projekt društveno korisnoga učenja za tražitelje azila i azilante u Republici Hrvatskoj.⁷

3.1. Sudionici i ciljevi

Uz akademsku potporu, odnosno uz nositeljicu i izvođačice kolegija, sudionici u projektu bili su autori ovoga rada. U dogovoru akademske potpore i studenata kao društveni partner izabrana je nevladina organizacija *Are You Syrious?*, odnosno njebove tadašnje članice A. Korbar i T. Tadić. Tri sastavnice odgovorne za provođenje projekta prepoznale su društvenu potrebu i odredile profil korisnika, tj. polaznika tečaja koji je učenik hrvatskoga kao inoga jezika, i to potpuni početnik: on je izbjeglica (dakle pripadnik ranjive skupine), nepismen na (hrvatskoj) latinici te tražitelj azila

⁶ Termin *društveno korisno učenje* (engl. *service learning*) ušao je u znanstvenu literaturu između 1966. i 1967. godine: R. Sigmon i W. Ramsey tim su izrazom opisali projekt koji se provodio na Sveučilištu Oak Ridge (SAD) radi povezivanja sveučilišta i organizacije za mjesni razvoj. Tim su pojmom znanstvenici uputili na iskustveno obrazovni proces u kojem su studenti uključeni u organiziranu društveno korisnu aktivnost usmjerenu na potrebe zajednice, a praćenu strukturiranim trenucima samorefleksije. Ciljevi su društveno korisnoga učenja i razumijevanje sadržaja znanja, razvoj akademskih vještina i stjecanje društvenih vrijednosti (Stanton, Giles i Cruz 1999). O društveno korisnom učenju također v. Jacoby 2014, Bringle i Hatcher 1996, Mikić Preradović 2009.

⁷ Od 2005. projekti društveno korisnoga učenja provode se na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Društveno korisno učenje postalo je 2009. mjerom *Nacionalnoga programa za mlade od 2009. do 2013. godine*, koji je odobrila Vlada Republike Hrvatske (MOBMS 2009).

ili azilant. Prednost pri sudjelovanju imale su žene jer su njima tečajevi hrvatskoga jezika manje dostupni.

Ciljevi društvenoga partnera *Are You Syrious?* bili su:

- pružanje podrške tražiteljima azila, azilantima i strancima u Republici Hrvatskoj
- omogućavanje pohađanja tečaja opismenjavanja na hrvatskom (latiničnom) pismu
- osposobljavanje za buduće sudjelovanje u tečajevima hrvatskoga jezika kako bi se osobno i poslovno uključili u hrvatsko društvo.

Zadaće akademske potpore uključene u projekt bile su:

- komunikacija s društvenim partnerom i sa studentima radi planiranja, praćenja i vrjednovanja projekta
- obrazovanje studenata u područjima ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom, tj. OVIJ-a i poučavanja hrvatskoga u radu s ranjivom skupinom s posebnim naglaskom na metodi društveno korisnoga učenja (15 sati predavanja)
- poticanje studenata na razvijanje kritičkoga mišljenja
- omogućavanje promatranja nastave na Croaticumu
- tjedno praćenje rada studenata pomoću dnevnika rada i usmenih konzultacija s njima
- vrjednovanje rada studenata i vrjednovanje na kraju projekta.

Zadaće studenata bile su:

- komunikacija s društvenim partnerom i nastavnicama radi planiranja, praćenja i vrjednovanja projekta
- timsko planiranje nastavnih aktivnosti i izvođenje nastavnih aktivnosti u udruzi *Are You Syrious?*
- pojedinačno vođenje dnevnika rada (samorefleksija, refleksija, samovrjednovanje i vrjednovanje ostalih članova tima)
- odlazak na konzultacije s nastavnicama (2 školska sata tjedno)
- sastanak s predstavnicama društvenoga partnera nakon svakoga održanoga sata; održavanje internoga sastanka
- pisanje izvještaja o svakom održanom satu za potrebe društvenoga partnera; predstavljanje projekta društvenom partneru i nastavnicama prije početka izvođenja tečaja
- predstavljanje projekta društvenom partneru, nastavnicama i zainteresiranima nakon završetka tečaja.

Studentsku nastavnu djelatnost na *Tečaju latiničnoga opismenjavanja* činile su sljedeće aktivnosti:

- poučavanje hrvatskoga (latiničnoga) pisma i abecede
- postupno uvježbavanje čitanja i pisanja slova (velika i mala tiskana slova), slogova, riječi i rečenica; zadavanje domaćih zadaća
- vrjednovanje vlastitog rada i napretka polaznika tečaja pomoću domaćih zadaća i provjera znanja na satu
- korištenje uručaka i slikovnih kartica kao nastavnih materijala
- korištenje ploče kao jedine opreme u prostoru.

Prema načelima društveno korisnoga učenja predviđene su aktivnosti na projektu sadržavale akademsku sastavnicu jer se projekt izvodio u sklopu akademskoga kolegija na diplomskom studiju kroatistike te je njegov cilj bio uklopiti teorijsko znanje i praktično iskustvo studenata nastavničkoga smjera u budućem profesorskom radu.⁸

Društvena potreba za akademskom potporom prepoznata je u učenju jezika kao glavnomu uvjetu integracije izbjeglica u prihvatno društvo te u poteškoćama provođenja *Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti* (2015), koji bi trebao osigurati pohađanje tečaja hrvatskoga jezika, povijesti i kulture. Nakon ovladavanja (hrvatskim) latiničnim pismom u čitanju i pisanju tražitelji azila i azilanti mogu sudjelovati u tečajevima hrvatskoga jezika, odnosno osobno i poslovno biti uključeni u hrvatsko društvo. Osim toga oni su na tečaju uspješno usvojili određeni leksik i razvili vještinu osnovne usmene komunikacije na hrvatskome jeziku.

3.2. Faze projekta

Akadska sastavnica, društveni partner i studenti surađivali su u svim fazama projekta: u pripremi studenata za projekt, planiranju, provođenju i vrjednovanju projekta.

U fazi pripreme za projekt studenti su odslušali teorijska predavanja o hrvatskom kao inom jeziku, ovladavanju inim jezikom, poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika i društveno korisnom učenju u kontekstu jezične integracije ranjivih skupina u ukupnom trajanju od 15 sati.

Faza tjednoga planiranja projekta podrazumijevala je sastanke s nastavnicama i društvenim partnericama, odlazak na mjesto izvedbe nastave, pisanje pismenih zadaća (prijava projekta i raspored rada po tjednima) te kritičko čitanje predmetne literature.

Faza izvedbe nastavnih aktivnosti trajala je sedam tjedana, ukupno 45 sati. Ona je uključivala tjednu nastavu u trajanju od tri školska sata (ukupno 21 sat) i tjedne konzultacije s nastavnicama, društvenim partnericama i ostalim članovima studentskoga tima radi vrjednovanja izvedbe projekta i unaprjeđenja njegove kvalitete. Nastavne su se aktivnosti izvodile u prostoru udruge. U ovoj je fazi u studentsko opterećenje ulazilo i vođenje dnevnika rada kao glavni trajni oblik kritičkoga pisanja, pisanje pismenih priprema za svaki nastavni sat, vođenje opisa korisnika te pisanje tjednoga izvještaja za potrebe društvenoga partnera. Krajnji je cilj vođenja dnevnika

⁸ Prema suvremenim znanstvenicima društveno korisno učenje podrazumijeva organizirane djelatnosti kojima studenti odgovaraju na potrebe zajednice gdje se projekt provodi. Međutim, društveno korisno učenje nije ni volontiranje, ni praksa, ni društveno koristan rad. Za razliku od društveno korisnoga učenja, volontiranje se ne zbiva unutar akademskoga kolegija, najčešće nema izravne veze s ciljevima kolegija ili studija pa i ne zahtijeva samorefleksiju i kritičko promišljanje vlastitih djelatnosti; praksa teži pružiti korist isključivo studentu, dok je društveno korisno učenje metoda koja osigurava podjednaku korist svim sudionicima na projektu (studentima, akademskoj zajednici, organizacijama), kao i korisnicima projekta, odnosno društvenoj zajednici; društveno koristan rad ne uključuje planirano učenje (Bringle, Hatcher 1996, Mikelić Preradović 2009). Osim toga društveno korisno učenje temelji se na primjeni stečenih te usvajanju novih znanja i vještina studenata.

rada bilo iskreno razmišljanje o aktivnostima, tematiziranje problema u vezi s komunikacijom te iznošenje sumnja, strahova, kritičkih pitanja i ideja, a u njemu je refleksija bila usmjerena na problematiku, korisnike, same sebe (studente) i kolegij. Odabran je trodijelni dnevnik rada koji je sadržavao popis datuma u semestru i podijeljen je na opis iskustva društveno korisnoga učenja, ključna pitanja i probleme te opis osobnih razmišljanja i reakcija.

Završna faza, faza vrjednovanja i javnoga predstavljanja projekta, uključivala je složeno vrjednovanje koje su proveli svi sudionici na projektu. Vrjednovale su nastavnice (studentskim dnevnicima rada, tjednim konzultacijama i završnim ispitom), društveni partner (izvještaji, sudjelovanje u aktivnostima udruge, završni ispit), studenti (samovrjednovanje i vrjednovanje ostalih članova tima) i korisnici – polaznici tečaja (završna anketa). Kao oblik završnoga ispita za studente odabrana je javna prezentacija, na kojoj su bile prisutne nastavnice, društveni partner, ali i svi zainteresirani profesori i studenti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Ishodi društveno korisne aktivnosti za studente bili su mnogobrojni. Velik se dio odnosi na razvijanje:

- kritičkoga mišljenja (posebice samorefleksijom u dnevniku rada)
- sposobnosti rješavanja problema u otežanim uvjetima rada
- komunikacijskih i organizacijskih vještina
- vještine pisanja projekata
- sposobnosti timskoga rada
- sposobnosti suradnje i komunikacije s društvenim partnerom
- sposobnosti samoprocjene i procjene rada kolega
- svijesti o aktualnim društvenim zbivanjima i konkretnim problemima izbjeglica
- svijesti o društvenim, kulturnim, etničkim, vjerskim i jezičnim različitostima
- međukulturne senzibilnosti i spremnosti za sudjelovanje u međukulturnom dijalogu
- sposobnosti samostalne izrade nastavnih materijala.

Dio se odnosi na ostale ishode:

- produbljenje teorijskoga znanja i praktičnoga iskustva poučavanja hrvatskoga kao inoga jezika i društveno korisnoga učenja te poučavanja općenito
- primjena akademskih znanja i vještina u zadovoljavanju potreba društvene zajednice
- osnaženje osjećaja građanske odgovornosti i osjećaja brige za druge.

4. Obilježja polaznika

Tečaj latiničnoga opismenjavanja pohađalo je 12 polaznika. Većina njih je na tečaj dolazila redovito.⁹ Skupina koja se u potpunosti formirala do trećega termina tečaja

⁹ Svih je dvanaestero polaznika došlo na nastavu samo jedanput, a najčešće ih je bilo prisutno sedmero ili osmero po terminu. Njihovi su se nedolasci smatrali opravdanim jer je riječ o skupini odraslih polaznika.

pokazala je brojne heterogenosti. (Jezične) biografije polaznika učitelji su saznali od društvenoga partnera. Tijekom izvođenja tečaja jedan je od zadataka učitelja¹⁰ bio praćenje napretka polaznika tečaja pisanjem dnevnika i tzv. *Opisa polaznika*, gdje se napredak detaljno uspoređivao s početnom situacijom i napretkom koji je bio vidljiv u jednom terminu tečaja, odnosno u nekom dužem slijedu izvedbe nastave.

4.1. Nekoliko biografskih činjenica

Polaznici su se razlikovali po spolu i dobi, zemljama podrijetla i rodnim gradovima, materinskim jezicima te jezicima kojima su se služili. Polaznici su bili pismeni i komunicirali su samo na vlastitom materinskom jeziku, rijetko se tko služio bilo kojim europskim jezikom, a svi su vrlo malo razumjeli engleski. Svatko se od njih razlikovao i po razini obrazovanosti, načinu nošenja s novonastalim migrantskim životom, društvenosti i slično.¹¹

Od 12 polaznika 8 su bile žene, a 4 muškarci. Dobne su razlike bile vrlo velike, od 16 do 55 godina: najmlađi je bio šesnaestogodišnji mladić, a najstarija pedesetipetogodišnja žena, dok su ostali polaznici imali raspon godina od 30 do 40.

Među materinskim jezicima polaznika najzastupljeniji je bio arapski (6)¹², no pojavila su se i tri druga jezika: perzijski ili farski (3)¹³, kurdski sorani (2)¹⁴ te tigrinja (1)¹⁵. Polaznici su pristigli iz Iraka (4), Sirije (3), Afganistana (2), Irana (2) i Eritreje (1).

¹⁰ U kontekstu izvođenja nastave latiničnoga opismenjavanja studente će se nazivati učiteljima zbog uloge u kojoj su bili.

¹¹ Najvažnije podatke o biografiji i jezičnoj biografiji polaznika učitelji su dobili od društvenoga partnera. S obzirom na kratkotrajnost tečaja i na jezičnu barijeru učitelji (odnosno autori rada) nisu uspjeli upoznati detaljnu životnu situaciju svakoga polaznika.

¹² Arapski jezik pripada sjevernom ogranku južnosemitske jezične grane semitohamitske (afroazijske) jezične porodice i jako je rasprostranjen: službeni je jezik Maroka, Alžira, Tunisa, Libije, Egipta, Sudana, Libanona, Sirije, Jordana, Iraka i država Arapskoga poluotoka; drugi jezik Berbera u sjevernoj Africi i Kurda na sjeveru Iraka i Sirije te nekih nearapskih plemena u južnom Sudanu, a govori se i u Izraelu, jugozapadnom dijelu Irana i nekim državama središnje Azije. Arapske jezične oaze postoje i u Etiopiji, Somaliji i na istočnoj obali Afrike. Govori ga više od 180 milijuna ljudi, a kao jezik islama prisutan je posvuda gdje žive muslimani (Hrvatska enciklopedija, kraticom HE).

¹³ Standardni je perzijski (*farsi*) služben jezik Irana. Suvremeni perzijski jezik ima puno dijalekata, koji se kao dijalekatski kontinuum protežu od zapada prema istoku: na temelju istočnih dijalekata oblikovao se jezik *dari*, jedan od službenih jezika Afganistana, i *tadžički*, službeni jezik Tadžikistana, no među govornicima farsija, darija i tadžičkoga postoji vrlo velik stupanj uzajamne razumljivosti (HE).

¹⁴ Sorani je južni kurdski, raširen većinom u sjevernom Iraku i sjeverozapadnom Iranu, piše se arapskim pismom (u Iraku je suslužbeni uz arapski, a u Iranu regionalni jezik, no većina je Kurda bar dvojezična, poznaje i jezik zemlje u kojoj živi) (HE).

¹⁵ Tigrinja (tigrinjski jezik) pripada etiopskoj podskupini jugozapadnih semitskih jezika, govori se u Etiopiji i Eritreji, gdje ima nacionalni položaj (u Etiopiji uz amharski), a piše se etiopskim pismom. Kurdski i perzijski pripadaju indoiranskim jezicima (HE).

Najmlađi polaznik tečaja trebao je biti uključen u hrvatsko srednjoškolsko obrazovanje, no to se do tečaja nije ostvarilo. Njegovo se dotadašnje obrazovanje zbog teških uvjeta i preseljenja zaustavilo na šest razreda osnovne škole. Prema uspjehu na tečaju i reagiranju na nove sadržaje i zadatke pretpostavlja se da je slična sudbina zadesila i većinu ostalih polaznika.¹⁶

Osobna se biografija polaznika tečaja razlikovala od osobe do osobe. Svojim se položajem i životnim okolnostima polaznici znatno razlikuju od učitelja, ali ta se razlika nikad nije isticala na tečaju, nego su ju učitelji pokušali nadići. Učitelji su u radu s polaznicima pokazali izuzetan osjećaj empatije i razumijevanja pa su ranjivoj skupini polaznika sadržaje predstavljali strpljivo i pojednostavnjeno.¹⁷

4.2. Učenje i napredak na tečaju

4.2.1. Strategije učenja

U radu s izrazito heterogenom skupinom polaznika s obzirom na prethodno stečena znanja, stupanj obrazovanja i pripadnost različitim kulturama očekivalo se da neće svim polaznicima odgovarati ista metoda poučavanja određenih sadržaja te da će sadržaje usvojiti različitim strategijama.¹⁸ Primjerice, bilježile su se različite strategije pamćenja riječi kod polaznika: prvi su zapisivali značenja ili izgovor riječi na arapskome, drugi su ih pamtili, treći su svaku riječ ponavljali više puta i četvrti je povezivali sa slikovnim materijalom. Vrlo česta metakognitivna strategija učenja bila je postavljanje pitanja, i drugim polaznicima i učiteljima.¹⁹

4.2.2. Afektivne strategije

S obzirom na afektivne strategije učenja, autori rada promatrali su kod polaznika tečaja sljedeće afektivne čimbenike (prema Mihaljević Djigunović 1998): stavove, motivaciju, pojam o sebi, strah, atribucije afekta.²⁰

¹⁶ Budući da su na tečaj došli kako bi učili novi, nepoznati jezik, ondje se o stupnju općega znanja nije moglo zaključivati, no „zbog političke i ekonomske nestabilnosti i progona ta populacija nerijetko ima brojne prekide u tijeku obrazovanja ili nemogućnost pristupa obrazovnome sustavu uopće“ (Podboj 2016: 1).

¹⁷ Učenje je za takvu skupinu polaznika osobito teško jer je iskustvo izbjeglica i tražitelja azila najčešće obilježeno posebno traumatičnim predimigracijskim i postmigracijskim događajima (Podboj 2016). Oni su „prisilni migranti iz konfliktima zahvaćenih zemalja, čija su brojna ljudska prava ugrožena te zato spadaju u posebno ranjivu, u međunarodnom pravu prepoznatu skupinu stranaca u prihvatnim zemljama“ (Đurđević i Podboj 2016: 247).

¹⁸ Bile one više ili manje uspješne, „strategije podrazumijevaju određen način djelovanja pojedinog učenika kako bi se poboljšao proces učenja jezika“ (Matić 2016: 56).

¹⁹ Polaznici su jedni od drugih tražili pomoć s obzirom na nedostatak zajedničkoga jezika s učiteljima. Tako se uspostavljao suradnički odnos između učitelja i učenika koji su se našli u ulozi posrednika i pomoćnika u nastavi.

²⁰ Čimbenici koji će se navesti u nastavku izrazito su individualne naravi, teško se mogu poopćiti, a gotovo su uvijek ovisni o situaciji u kojoj se promatraju, što na koncu otežava ili gotovo onemogućava njihovo mjerenje (Matić 2016). O afektivnim čimbenicima v. Mihaljević Djigunović (1998).

Stavovi – Stavovi s kojima su polaznici došli na tečaj razlikovali su se, a jednako su im tako drugačija bila očekivanja nakon svake održane nastave jer su tada porasla njihova očekivanja o vlastitom napretku, o povezanosti s grupom, o zainteresiranosti za sadržaje i slično. Na tečaju je vladala ugodna atmosfera i odnos poštovanja prema polaznicima, zbog čega su se polaznici osjećali prihvaćeno i zadovoljno. Također je postojao odnos poštovanja prema učiteljima, o čemu svjedoče polaznikovo prisustvovanje nastavi i bespogovorno obavljanje svih zadataka. Iz učiteljske perspektive stječe se dojam kako su polaznici imali pozitivne stavove o zajednici i hrvatskome narodu.²¹

Motivacija – Polaznici su uglavnom krenuli na tečaj zbog vanjske motivacije, potrebe da nauče pismo koje im je svakodnevno pred očima, a koje zbog mnogih razlika u odnosu na svoj materinski jezik i svoje pismo ne razumiju. Također su bili zainteresirani za tečaj zbog uklopne motivacije. Učitelji su pak prepoznali i unutarnju motivaciju: kada su im odškrinuta vrata novoga jezika i novoga svijeta, polaznici imigranti razvili su želju za što veće učenje. Više nego natjecateljska kod polaznika tečaja bilježila se suradnička motivacija: tijekom cijeloga tečaja polaznici su si međusobno pomagali ostvariti isti cilj, usvojiti latinično pismo.

Pojam o sebi – Učiteljima je bilo vrlo važno da nijedan polaznik ne izgradi negativno poimanje sebe zbog mogućih poteškoća u učenju. Za učitelje uspjeh nije bio jedino točno usvojeno gradivo, već se kao pozitivno uzimao napredak u bilo kojemu pogledu: pozitivan dojam učitelji su poticali pohvaljujući disciplinu, marljivost, ulaganje truda, redovito ponavljanje.²² Učitelji su uvijek nastojali pronaći barem nešto točno u obilju pogrešaka raznih vrsta kako se ne bi neuspjesi doživjeli osobno i kako ne bi negativni dojam ostavio dugoročan trag. Dakle, pozitivni su komentari bili od presudne važnosti u ovladavanju hrvatskom latinicom kod ranjive skupine polaznika.

Strah od jezika – Polaznici su rijetko pokazivali strah od jezika, iako je većini hrvatski doista bio prvi strani jezik koji uče.²³ Unatoč tomu vrlo su dobro reagirali i učitelje iznenadili kada su se ohrabрили postaviti pitanja koja su im se nametala tijekom obrade pojedinih sadržaja. „Učenici s niskim stupnjem straha uspješniji su u oblicima nastave koji uključuju raspravu i otkrivanje“ (Mihaljević Djigunović 1998: 54): upravo su tako polaznici kod kojih nije postojao strah lakše svladavali gradivo, o njemu su i promišljali te čak postavljali pitanja.

Atribucije – Većina je polaznika tečaja bila uspješna u učenju. U radu polaznika nije nedostajao trud, a bile su vidljive i različite sposobnosti s kojima su tečaj zapo-

²¹ Za stavove polaznika tečaja o učiteljima, materijalima i prostoru održavanja tečaja v. poglavlje 7. U dosadašnjim se istraživanjima stavova i motivacije za učenje stranih jezika razlikuje više vrsta stavova u koje među ostalim ulaze ne samo stavovi prema nastavi i nastavniku stranog jezika već i prema zajednici i narodu čiji se jezik uči (Mihaljević Djigunović 1998).

²² Prilikom ispravljanja domaćih zadaća učitelji su svakomu polazniku pojedinačno pokazivali ispravljene stavke uz objašnjenja zbog čega su pogrešne, a usporedno su polaznike pohvaljivali za nešto u čemu se ogledao napredak.

²³ O strahu od jezika v. Mihaljević Djigunović 2002.

čeli. Učitelji su uvijek nastojali prilagoditi težinu zadataka mogućnostima polaznika, jednako kao i neprestano im biti pri ruci ako zatrebaju bilo kakvo dodatno pojašnjenje. Kada se pojedini zadatak rješavao, uspješno ili neuspješno, pojavljivali su se određeni osjećaji, bilo je tu sreće zbog točnoga odgovora koja je mogla biti plod nasumično pogođenoga rješenja ili se pak pojavljivao ponos jer se nešto usvojilo.

Katkada su se pojavljivali i negativni osjećaji, primjerice nakon više uzastopnih pogriješaka bilo je vidljivo da polaznicima nije svejedno te da svoj neuspjeh već počinju doživljavati pretjerano negativno. Jednako tako, kada su bili usmjereni na neuspjeh, često je bilo prisutno samookrivljanje. Dok će jednima neuspjeh biti poticaj da učenje shvate ozbiljnije, druge će samo potaknuti na odustajanje – što se sve može povezati i s prethodnim kategorijama kao što su pojam o sebi, stavovi ili motivacija.

4.2.3. *Napredak i doprinos nastavi*

U spomenutom *Opisu polaznika*, u kojemu su učitelji također zapisivali napredak polaznika, on se vrjednovao u više kategorija: početna situacija, trud i organizacija posla, sudjelovanje i motivacija, sposobnost uspostavljanja kontakata, usporedba početne situacije s konačnom.

Uz različitu početnu situaciju kod polaznika velik su utjecaj imali i nabrojeni afektivni čimbenici te individualne osobine ličnosti. Bez obzira na to svi su polaznici ostvarili sve ishode tečaja.²⁴

Polaznici su jedni s drugima surađivali, no više od toga rad je i zalaganje jednoga potaknulo i druge na veću aktivnost.²⁵ Primjerice, na posljednjem satu prilikom ponavljanja svih slova jedan bi polaznik neprestano uz ponovljeno slovo navodio riječ koja bi počinjala tim slovom, a poslije su se tomu priključili i ostali polaznici. Svi su polaznici surađivali kada su, također na posljednjem susretu, zajedno trebali složiti riječi od kockica sa slovima hrvatske abecede.

U poučavanju hrvatskoga pisma učitelji su često uključivali toponime i antroponime iz dijelova svijeta odakle su potjecali polaznici ne ograničavajući poučavanje isključivo na sebi poznat prostor. Spominjanjem polaznicima poznatih mjesta ili dragih imena stvara se ugodna radna atmosfera u kojoj se polaznici osjećaju vrijedno te potaknuti da izraze još pokoji, njima važan detalj uspoređujući ga s onime što čuju od učitelja. Osim što su polaznici željeli da se njihova kultura i jezik afirmiraju na tečaju, nakon nekoliko su održanih sati pokazivali iznimnu želju za komunikacijom. Unatoč ograničenju zbog nedostatka zajedničkoga jezika, komunikacija na nastavi je redovito bila ostvarena gestikulacijom, pisanjem, crtanjem, prevođenjem pomoću računalnih prevoditelja, privatnim fotografijama polaznika i slično.

²⁴ Za ishode tečaja v. poglavlje 5.

²⁵ Često je u nastavi praktično „omogućivati boljim učenicima da pomažu drugima i osjećaju se korisno te u proces poučavanja uključiti one učenike koji su po zanimanju nastavnici ili pedagozi“ (Đurđević i Podboj 2017: 257).

Kako bi polaznici spoznali koliko su i sami važan dio nastave na tečaju, učitelji su im na posljednjem terminu podijelili obrasce za vrjednovanje pa ih zamolili da na vlastitom jeziku iznesu svoje viđenje nastave, poučavanja i učitelja.²⁶ Rezultati vrjednovanja pokazali su zadovoljstvo tečajem, što su učitelji i prepoznali u redovitom pohađanju tečaja, želji za učenjem, opuštenoj atmosferi i pokazivanju radosti zbog postignuća.

5. Nastavne metode i materijali

U ophođenju s polaznicima tečaja vodilo se računa o činjenici da su oni društveno ranjiva skupina. Stoga je ono bilo obzirno, odgovorno i puno poštovanja. Cilj je tečaja prije svega bio staviti čovjeka, odnosno pojedinca na prvo mjesto, a jezična sastavnica i jezični sadržaj tečaja bili su u službi poštovanja i prihvaćanja same osobe, čime se dodatno poticala spremnost polaznika na rad i motiviranost za učenje.

Na početku projekta postavljeno je ukupno šest očekivanih ishoda tečaja:

- prepoznavanje i razumijevanje hrvatskih glasova koji se slušaju (slušanje, odnosno usmeno primanje)
- prepoznavanje i razumijevanje hrvatskih glasova koji se čitaju (čitanje, odnosno pismeno primanje)
- izgovaranje hrvatskih glasova (govorenje, odnosno usmena proizvodnja)
- zapisivanje hrvatskih glasova (pisanje, odnosno pismena proizvodnja)
- poznavanje hrvatske abecede (metajezično znanje)
- uspostavljanje osnovne komunikacije na hrvatskome jeziku.

Pri ostvarivanju navedenih ishoda prednost je dana slušanju i govorenju kao važnijim djelatnostima bez kojih ne bi bilo moguće ostvariti čitanje i pisanje. U skupini polaznika najuspješnije je bilo usvajanje osnovne komunikacije na hrvatskome jeziku, dok je poznavanje hrvatske abecede bilo slabije usvojeno. Preostala četiri ishoda bila su usvojena dijelom na zadovoljavajućoj, a dijelom na prihvatljivoj razini.

Od nastavnih metoda učitelji su se služili onima koje imaju najviše učinka u ovladavanju jezikom na temelju primanja i proizvodnje, ponajprije u usvajanju govorenoga jezika, jer su polaznici bili na različitom stupnju pismenosti na materinskom jeziku, te su kratko i(li) neredovito bili uključeni u obrazovni sustav. Metode su rada polazile najprije od slušanja i izgovaranja prema zadanome modelu, ponavljanja dok se ne bi postigao uspješan ili prihvatljiv izgovor, zatim zapisivanja pojedinih slova ili riječi i uvježbavanja njihova pisanja te od prepisivanja određenih slova, riječi ili rečenica radi poboljšavanja motorike pisanja i usvajanja latiničnoga pisma. Čitanje, oponašanje osnovnih dijaloga pri upoznavanju, predstavljanje i izražavanje raspoloženja te uvođenje diktata kao nastavne metode koja se pokazala istodobno zahtjevnom i probitačnom ponudili su polaznicima prostor za dodatni napredak u njihovim nastojanjima da što uspješnije ovlada-

²⁶ „U nas se u posljednje vrijeme dosta pozornosti pridaje učeničkim pogledima na učenje i nastavu. Vjerojatno je jedan od razloga i svijest, s jedne strane, o važnosti učeničkih stavova a, s druge, o tome kako zapravo malo znamo o prirodi tih stavova“ (Mihaljević Djigunović 2007: 105).

ju gradivom koje su učitelji za njih iz tjedna u tjedan pripremali. To se gradivo temeljilo na zadacima različitoga tipa. Učenje pisma moguće je jedino u kontekstu, riječi, rečenici pa se ono događalo istovremeno s učenjem leksika. Osim toga nastavne su jedinice u većoj ili manjoj mjeri uključivale osnovnu usmenu komunikaciju na hrvatskome jeziku. Na kraju tečaja svi su polaznici vladali predstavljanjem i pozdravljanjem.

Učitelji su kao glavni sastavljači materijala bili odgovorni za što uspješnije osmišljavanje, organizaciju i prilagodbu gradiva. Nisu za to imali čvrst oslonac u literaturi, što im je omogućilo veliku slobodu u osmišljavanju vlastitih materijala, pri čemu je njihova kreativnost dolazila do punoga izražaja. Tako su i zadaci, kako je tečaj odmi-cao, postajali sve raznovrsniji.

5.1. Organizacija nastave

Tečaj latiničnoga opismenjavanja odvijao se tijekom sedam uzastopnih tjedana uz stanku za vrijeme božićnih i novogodišnjih blagdana. Prije svakoga susreta s polaznicima učitelji su se sastajali s društvenim partnerom kako bi pripremili sve potrebno za sat. Nastava je na tečaju prema planu trajala od 9:30 do 12:00 sati svaki četvrtak. Termin je bio podijeljen na tri dijela od 45 minuta između troje učitelja, uz dvije stanke od pet minuta. Na prvom se satu ponavljalo gradivo od prethodnoga susreta, dok je drugo dvoje učitelja pregledavalo domaće zadaće. Na drugom se satu obrađivalo novo gradivo i utvrđivalo naučeno. Na zadnjem se satu također obrađivalo novo gradivo ili se ponavljalo, ovisno o učiteljevoj procjeni, a u sintezi ili završnom dijelu sata obrađivao se prigodni kulturološki sadržaj i zadavala zadaća za sljedeći put.

Prije početka izvođenja tečaja dogovoren je raspored rada po tjednima, a prije svakoga termina određeno je koji će učitelj držati koji dio nastave. Kako bi redosljed sati bio što ujednačeniji, određeno je da će se učitelji izmjenjivati.

Tablica 1: Raspored rada po tjednima

Raspored rada po tjednima	
Datum	Sadržaj
1. tjedan	a, e, i, o, u ; smjer čitanja i pisanja; riječi <i>ime, prezime, država, grad</i> ; predstavljanje (<i>Kako se zovete? Ja sam...</i>)
2. tjedan	m, n, nj
3. tjedan	l, j, lj, v, f, r ; diktat; sv. Nikola
4. tjedan	p, b, t, d, k, g, h
5. tjedan	s, š, z, ž ; pozdravi; glavni brojevi 1–10; pozdravljanje (<i>Kako si? Dobro/Loše/ Tako-tako</i>); Božić
6. tjedan	c, č, ć, dž, đ
7. tjedan	sumiranje gradiva, ponavljanje, predstavljanje (<i>Zovem se..., Dolazim iz..., Živim u..., Imam... godina</i>), interaktivno ponavljanje kroz igru

Prvi tjedan započeo je s predstavljajnama, upućivanjem u latinični smjer pisanja, prepoznavanjem imena polaznika, imena država i gradova iz kojih polaznici dolaze na hrvatskom latiničnom pismu i obrađivanjem vokala. Drugi tjedan obrađivali su se zvonačnici ili sonanti *m, n, nj* s posebnim naglaskom na nepčani nosnik *nj* kao složeni glas. Treći tjedan, uz zatvornike ili konsonante *l, j, lj, v, f, r*, uveden je kulturološki sadržaj vezan uz blagdan svetoga Nikole i nova nastavna metoda, diktat. U četvrtom tjednu obrađivani su šumnički parovi zapornika ili okluziva u opoziciji prema zvučnosti (*p* i *b*, *t* i *d*, *k* i *g*) i tjesnačnik ili frikativ *h*. Tjedan uoči Božića obradio se kulturološki sadržaj s božićnom temom, tjesnačnici ili frikativi *s, š, z, ž*, produbljena je ovladanost vještinom pozdravljanja i vođenja kraćih dijaloga te su utvrđeni glavni brojevi do deset. Pretposljednji tjedan tečaja i prvi termin u novoj kalendarskoj godini bio je posvećen učenju i što uspješnijem usvajanju slivenika ili afrikata *c, č, ć, đ, dž*. U posljednjem tjednu nastave stavljen je naglasak na ponavljanje dotada usvojenih sadržaja i uvježbavanje korisnih fraza, a nastava je zaključena interaktivnim ponavljanjem ukupnoga gradiva pomoću igre.

Dobro se prihvaćenim u poučavanju, a na to se u izradi silaba posebno pazilo, pokazalo poučavanje glasova prema sličnosti u pisanju, a ne prema sličnosti u izgovoru. Tako je glas *c* obrađivan zajedno s glasovima *č* i *ć*, a ne s glasovima *f* i *h* s kojima je izgovorno sličniji.

Isto su se tako sustavno uključivale riječi zajedničkoga sastava hrvatskoga i arapskoga jezika, što se pokazalo višestruko korisnim.²⁷

5.2. Nastavni materijali

Dio su nastavnih materijala bili raznovrsni izvorni zadaci, a iz literature su preuzeti zadatci za uvježbavanje motorike i načina pisanja velikih tiskanih slova, za što je poslužila točkalica S. Majdandžić-Gladić (2011). Primjerima velikih tiskanih slova dodana su i mala tiskana slova. U članku C. Shaughnessy (2016) posebno je naznačeno kako se, prilikom poučavanja polaznika koji govore jezikom čiji pisani izraz ne postoji te onih govornika koji su pismeni samo na materinskom jeziku, koristio font *Comic Sans*. Glavni je argument za to da mala tiskana slova u *Comic Sansu* najviše nalikuju rukom pisanim slovima.²⁸

Bez obzira na to koje se slovo obrađivalo, uvijek se polazilo od točkalice na kojoj su polaznici uvježbavali pisanje pojedinoga slova. Slijedili su različiti tipovi zadataka:

²⁷ To je vjerojatno i najvažnije od čega krenuti kada ne postoji jezik posrednik, a nastavnik i učenici ne vladaju jezikom onoga drugoga. U toj situaciji iznimno je važno početi od riječi koje ti jezici dijele, makar i posredno, jer dati do znanja osobi koja se poučava da poznajemo barem mali dio leksika njezina materinskoga jezika otvara prostor za veće razumijevanje i poštovanje i na kulturnoj i na osobnoj razini, doprinosi povezanosti i motivaciji te stavlja učenika na prvo mjesto.

²⁸ Primjerice: „Slova *a* i *g* u *Comic Sansu* sličnija su onomu kako pišemo rukom nego ostali fontovi koji se koriste ovim oblicima slova: *a g*” (Shaughnessy 2016: 5, prijevod autora rada). U izvorniku: „The letters: *a* and *g* in *Comic Sans* are more like how we write than other fonts which use these forms of the letters: *a g*“.

dopunjavanje riječi traženim slovom, uz što bi obavezno stajao odgovarajući pikto-gram; podcrtavanje traženoga slova na temelju slušanja; povezivanje pojma s traže- nom riječju; prepisivanje slova, riječi, rečenica i dijaloga radi poboljšanja motorike pisanja; sastavljanje riječi od premetnutih slova i slogova, upotreba diktata (diktat sa sprječavanjem pogriješaka); čitanje riječi i kratkih dijaloga prema modelu. Zadatke su činili i interaktivno ponavljanje pomoću igre, što je osmišljeno za posljednji susret s polaznicima. Radilo se o igri *Boggle* iz koje su preuzete kockice sa svim slovima hrvatske abecede: kada bi pročitali mini-dijaloge s ploče, polaznici su trebali od kockica sa- staviti pojedinu repliku mini-dijaloga. Igrala se i kartaška igra *Uno*, koja je s obzirom na zabavnu komponentu dodatno pridonijela povezanosti učitelja s polaznicima.

5.3. Primjena kulturoloških sadržaja

Tečaj je omogućio polaznicima da naprave prvi korak prema uključivanju u novu okolinu i društvo unutar kojega traže ili su dobili azil jer je poznavanje latiničnoga pisma osnovni preduvjet za bilo kakvo buduće sudjelovanje i napredovanje i u jezič- nom i u kulturološkom smislu. Iako se jezični vid nametnuo kao važniji, pozornost je posvećena i kulturološkim sadržajima, imajući na umu osjetljivost velikoga broja tema.

Krenulo se od pretpostavki koje su u kulturi polaznika tabui, kao što je izbjegava- nje muško-ženskih dodira. Ipak, u ovom slučaju nije bilo prepreka prilikom primjeri- ce rukovanja jedinoga muškoga učitelja s polaznicama, a što je tečaj više odmicao, to je prisnost između učitelja i polaznika, bez obzira na spol, rasla.

Uključivanjem leksema *svinjetina*, *pivo* i *vino* pridala se pozornost važnosti po- znavanja tih riječi s obzirom na vjeroispovijest polaznika. Polaznici su se upoznali s običajima obilježavanja blagdana sv. Nikole i Božića. Zanimljivo je kako su različito reagirali na spomenute blagdane. Dok je sv. Nikola dočekan sa zanimanjem i nescri- venim interesom te je bio vrlo dobro prihvaćen, Božić i sve povezano s božićnom te- matikom dočekano je s blagom nezainteresiranošću i dozom rezerviranosti.

Jedino što se pokazalo neprikladnim u poučavanju bila je lična zamjenica ko- jom su se učitelji obraćali polaznicima. Obraćanje s *Vi* ispočetka je vjerojatno zbu- nilo polaznike jer upućuje na množinu. Čini se da se na početku trebalo obraćati polaznicima s *ti*. Dakako da se poslije u tečaju dogodio spontani prijelaz na *ti*, ali su upute u zadacima ostavljene u drugom licu množine, što i jest najpogodnije za razumijevanje.

6. Poteškoće u ovladavanju hrvatskom fonologijom

Za vrijeme tečaja većina je polaznika pokazivala veći ili manji stupanj usvo- jenosti sadržaja u odnosu na cjelokupno gradivo. Općenito je svaki polaznik imao poteškoća s određenim dijelom gradiva, a kod pojedinih je polaznika to bilo izraženije.

6.1. Pisanje

Prvo što se moglo primijetiti, posebno u prvim ispravljenim zadaćama, bilo je pisanje razmaka između riječi i pisanje interpunkcija.

Razmak – Jedan dio polaznika nije stavljao razmak između riječi, čak ni u zadacima prepisivanja rečenica, jer nisu imali osviješteno postojanje granice između riječi.

Interpunkcija – Polaznici su imali poteškoća s interpunkcijom jer ju nisu shvaćali kao sastavni dio pisanja. Pri tome je, radi boljšeg razumijevanja osnovnih interpunkcijskih znakova na kraju rečenice poput točke, upitnika i uskličnika, iskorištena intonacija za njihovo ostvarivanje kako bi se polaznicima približilo njihovo značenje.

Slovo j – Bilo je problema s pisanjem malih tiskanih slova *j*, *nj*, *lj*, i to kod osvješćivanja činjenice da se zavijutak kod *j* u sva tri slučaja piše ispod crte, a ne u ravnini s ostalim slovima.

Dvoslovi – Problematični su bili i dvoslovi ili digrafi. Jedna je poteškoća bila poimanje dvoslova kao jednoga slova, što se posebno odnosi na *dz*, jednako kao i pisanje dvoslova *lj* i *nj*. Pojavila se i poteškoća u razlikovanju poluvelikih i velikih slova. Naime, u pisanju na početku riječi koje počinju velikim slovom, dvoslovi zapravo počinju poluvelikim slovima, budući da drugi član dvoslova ima lik maloga slova, odnosno da se piše *Lj* i *Nj*, a ne *LJ* i *NJ*.

Dijakritički znakovi – Pisanje dijakritičkoga znaka na nepčanicu *ć* bilo je također problem jer su često bili u različitom smjeru u odnosu na ono kako je propisano hrvatskim pravopisom. U diktatu su polaznici često zamjenjivali dijakritički znak prednepčanika *č* i nepčanika *ć*.

6.2. Govorenje

U izgovoru pojedinih glasova bilo je više poteškoća.

6.2.1. Otvornici

Stražnji otvornici – Velik je problem prilikom učenja otvornika ili vokala bilo razlikovanje i izgovaranje *o* i *u* jer arapski, jezik kojim se većina polaznika služila ili je bila s njime upoznata, nema u svojem fonemskom sustavu glas *o*.

Nepčani otvornici – Problem je pričinjavalo i nerazlikovanje otvornika *e* i *i*, što se dijelom može pripisati nepostojanju glasa *e* u fonemskom sustavu arapskoga, a dijelom i utjecaju engleskoga jezika.

6.2.2. Zatvornici

Zvonačnik v – Neki su polaznici imali poteškoća u razlikovanju usnenozubnika *v* i *f* na početku riječi. Primjerice, jedna je polaznica učestalo izgovarala **ftrić* umjesto *vrtić*.

Usneni zapornici – Dio polaznika imao je poteškoća s izgovaranjem i slušanjem bezvučnoga zapornika *p* jer u arapskom sustavu glasova glas *p* nije fonem. Međutim, jedan dio polaznika ipak je bez poteškoća izgovarao glas *p* i u slučajevima kada se on

nalazio na početku riječi, razlikujući ga od *b*. Možda je na njih utjecala duljina boravka i svakodnevni susret s hrvatskim, a možda velika spremnost i motiviranost za što uspješnije usvajanje gradiva, ili kombinacija tih dvaju čimbenika.

Nepčani zvonačnici – Polaznici su imali poteškoća s izgovorom i razlikovanjem nepčanih zvonačnika *nj* i *lj*.

Nepčani šumnici – Djelomično je bilo poteškoća i s razlikovanjem zubnika *c*, *s* i *ž* te zvučnoga nepčanika *đ* i prednepčanika *ž*.

7. Korisničko vrjednovanje

Na kraju tečaja njegovi su korisnici, tj. polaznici koji su učili hrvatsku latinicu, vrjednovali svakoga učitelja, materijale koji su im pripremljeni, prostor održavanja tečaja i vlastiti napredak. U sklopu kolegija unutar kojega je tečaj proveden studenti su također trebali ocijeniti zadovoljstvo odnosom s društvenim partnerom, kolegijem te svojim postignućima.

Tekst vrjednovanja za polaznike tečaja napisan je sažeto i jasno, a postavljena pitanja bila su otvorenoga tipa. Posredstvom društvenoga partnera tekst je preveden na materinski jezik svakoga polaznika. Ocjene su se iskazivale broјčano na ljestvici od jedan do pet.

Učitelji – Svih troje učitelja ocijenjeno je najvišom ocjenom. Komentari o radu učitelja bili su sljedeći:

1. *Pomogla mi je da riješim zadaće.*
2. *Način na koji nas uči hrvatski jako nam pomaže u kratkom vremenu.*
3. *Dobila sam puno od načina na koji ona poučava hrvatski.*
4. *Naučila sam puno riječi na jednostavan način.*

Materijali – Materijali su ukupno ocijenjeni ocjenom vrlo dobar, a nije bilo dodatnih komentara.

Prostor – Za prostor su polaznici ustvrdili da je nedovoljno velik i da je za učitelje, koji se povremeno istodobno kreću u njemu, kao i za učenike, neprikladan. Međutim, to nije istaknuto kao velik nedostatak, nego kao uzgredna primjedba.

Najveći uspjeh – Pitanje o onom što su polaznici smatrali svojim najvećim uspjehom u sklopu tečaja donijelo je najzanimljivije odgovore, primjerice:

1. *Znam malo više i malo bolje razumijem hrvatski jezik. Jezik je prekrasan, sviđa mi se i želim ga govoriti iz dubine svoga srca.*
2. *Mogu bolje čitati riječi na hrvatskom, mogu malo bolje razumjeti značenje riječi, mogu se bolje snalaziti u životu nego prije.*
3. *Bio je jako dobar tečaj i jako cijenim to što ste nas poučavali i pomogli nam da bolje razumijemo hrvatski.*

Polaznicima su na posljednjem susretu uručene potvrde o završenom tečaju. Iako su potvrde bile prigodne (nisu mogle biti službene), smatralo se važnim nagraditi ustrajnost i redovitost polaznika.

8. Zaključak

Sudionici u projektu *Tečaj latiničnoga opismenjavanja za tražitelje azila i azilante* bili su izrazito zadovoljni postignutim, a nadasve ponosni na sve što je pridonijelo da ovaj u mnogočemu pionirski projekt uspije. Naime, projekt je bio iskorak u nešto novo. Teorijski je okvir postavkama društveno korisnoga učenja postojao i s njime su se studenti kolegija *Hrvatski kao ini i društveno korisno učenje* tijekom prvoga dijela teorijske nastave upoznali, ali je uspješnost provedbe projekta i izvođenja tečaja bila nepredvidiva. Poteškoće u poučavanju i sastavljanju materijala često su se otklanjale na samoj nastavi, a da bi do njih što rjeđe dolazilo, bilo je potrebno sastajati se i studiozno pripremati rješavajući svaki problem zajedno, što je bio i početni cilj kolegija.

Korist ovoga kolegija za studente koji su u njemu imali ulogu učitelja hrvatskoga kao inoga jezika bila je višestruka. Ne samo da su se mogli okušati u ulozi predavača već su stekli jedinstveno iskustvo u radu s ranjivom skupinom i koristili sve znanje stečeno tijekom studija, a otkrili su i vještine za koje nisu ni znali da ih posjeduju.

Kao važno naslijeđe projekta ostaju plan rada, pripreme za izvođenje nastavnih aktivnosti i nastavni materijali, s mogućom primjenom za buduće predavače koji će se poželjeti okušati u ovome području.

Postoji velika potreba da se nastavi s ovakvom vrstom tečaja, za što se autori ovoga rada nadaju da će se dogoditi, bilo da će to činiti njihovi kolege, bilo da će to činiti oni sami.

Literatura

- Bringle, Robert G., Julie A. Hatcher. 1996. „Implementing Service Learning in Higher Education“. *The Journal of Higher Education* 67: 221–239.
- Đurđević, Ranka, Martina Podboj. 2016. „Izbjeglice kao posebna kategorija učenika inog jezika“. *Strani jezici: časopis za primijenjenu lingvistiku* 45 (3-4): 245–261.
- Hrvatska enciklopedija (HE). (s. a.). Preuzeto 27. prosinca 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/>.
- Institut za migracije i narodnosti (IMIN). 2016. *Integracija migranata u Europskoj uniji s osvrtom na Hrvatsku: Strateška polazišta Instituta za migracije i narodnosti*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti. Preuzeto 27. prosinca 2021. s http://www.imin.hr/c/document_library/get_file?uuid=8aa80cd9-f191-4f01-b4cb-a302b8d14a0d&groupId=10156.
- Jacoby, Barbara. 2014. *Service-Learning Essentials. Questions, Answers and Lessons Learned*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Majdandžić-Gladić, Snježana. 2011. *Abeceda točkalica – vježbenica za predškolce i prvi razred osnovne škole*. Preuzeto 27. prosinca 2021. s <http://www.zlatnadjeca.com/2011/06/abeceda-tockalica.html>.
- Matić, Ivana. 2016. „Odnos strategija učenja i afektivnih čimbenika u učenju stranih jezika“. *Strani jezici: časopis za primijenjenu lingvistiku* 44 (1): 54–66.

- Mihaljević Djigunović, Jelena. 1998. *Uloga afektivnih faktora u učenju stranog jezika*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Mihaljević Djigunović, Jelena. 2002. *Strah od stranog jezika: kako nastaje, kako se očituje i kako ga se osloboditi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Mihaljević Djigunović, Jelena. 2007. „Afektivni profil, aspiracije i zadovoljstvo nastvom engleskoga jezika kod hrvatskih učenika“. *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi* 8 (14): 104–114.
- Mikelić Preradović, Nives. 2009. *Učenjem do društva znanja: teorija i praksa društveno korisnog učenja*. Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS). 2009. *Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine*. Preuzeto 27. prosinca 2021. s <http://www.europski-fondovi.eu/content/nacionalni-program-za-mlade-od-2009-2013-godine>.
- Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP). 2021. *Statistički pokazatelji tražitelja međunarodne zaštite do 30.9.2021.* Preuzeto 27. prosinca 2021. s <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-trazitelji-medjunarodne-zastite/283234>.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS). 2014. *Odluka o programu učenja hrvatskoga jezika, povijesti i kulture za azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom radi uključivanja u hrvatsko društvo*, *Narodne novine* 154/2014.
- Podboj, Martina. 2016. „Važnost osiguravanja tečajeva hrvatskog jezika za izbjeglice i tražitelje azila kao posebno ranjive skupine stranaca u RH“. VI. *HIDIS – Šesta međunarodna konferencija hrvatskog kao drugog i stranog jezika*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (knjižica sažetaka za izlaganja).
- Shaughnessy, Colleen. 2016. „Working with Preliterate and Non-Literate Learners“. Preuzeto 27. prosinca 2021. s <http://springinstitute.org/wp-content/uploads/2016/01/Working-with-Preliterate-and-Non-Literate-Learners.pdf>.
- Sigmon, Robert L. 1979. „Service-learning: Three Principles“. *Synergist* 8 (10): 9–11.
- Stanton, Timothy, Dwight Giles i Nadinne Cruz. 1999. *Service-Learning: A Movement's Pioneers Reflect on Its Origins, Practice and Future*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Tecilazić Goršić, Ana. 2017. „Socijalna integracija azilanata i izbjeglica u hrvatsko društvo“. *Ljetopis socijalnog rada* 24 (3): 437–451.
- The UN Refugee Agency (UNHCR). 1951. *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*. Preuzeto 27. prosinca 2021. s https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf.
- The UN Refugee Agency (UNHCR). 2021. *The Global Report 2020*. Preuzeto 27. prosinca 2021. s <https://www.unhcr.org/the-global-report.html>.
- Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti*. 2015. *Narodne novine* 70/2015. Preuzeto 27. prosinca 2021. s <https://mup.gov.hr/gradjani-281562/moji-dokumenti-281563/stranci-333/zakon-o-medjunarodnoj-i-privremenoj-zastiti/653>.

Croatian as a second and foreign language and service learning: Latin script literacy course for asylum seekers and refugees

The topic of this paper is a one-semester service learning project, the Latin script literacy course for asylum seekers and refugees. It took place during the course *Croatian as a second and foreign language and service learning* at the Department of Croatian Language and Literature, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. The seven-week course was designed for a group of refugees and asylum seekers who did not know the Croatian Latin script or Croatian language. After the integration policy in Croatia review, this paper describes goals, phases, and beneficiaries, as well as, course teaching strategies, assignment types, and difficulties for the participants. Upon finishing the course, asylum seekers and refugees have fewer difficulties taking part in Croatian language courses, which was one of the key motives behind the project.

Keywords: *Croatian as a second and foreign language, service learning, Latin script literacy, asylum seekers and refugees, vulnerable group of students*

Ana Mikić Čolić

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
amikic@ffos.hr

Sociokulturna kompetencija u hrvatskome kao inome jeziku

Jezična sposobnost, definirana s komunikacijskog stajališta, podrazumijeva sposobnost korisnika jezika da zna što reći i kako to reći u određenom komunikacijskom kontekstu. Dakle, korisnik jezika mora se znati koristiti jezikom na način koji je prihvatljiv u određenom društvenom i kulturnom okruženju. Elemente te kompetencije naziva se, najčešće, sociokulturna ili međukulturna kompetencija. Ta je kompetencija sastavni dio komunikacijske kompetencije, a podrazumijeva znanje o specifičnostima društva i njegove kulture. Istraživanje u ovome radu sastoji se od dva dijela. U prvome dijelu istražiti će se zastupljenost područja sociokulturnih znanja u udžbenicima hrvatskoga kao inoga jezika. Drugi dio donosi rezultate istraživanja stavova polaznika tečajeva hrvatskoga kao inoga jezika o važnosti sociokulturnih znanja u procesu ovladavanja jezikom te ulozi tih znanja u stvaranju i održavanju motivacije za učenje inoga jezika. Istraživanje je provedeno anketnim upitnikom na 34 ispitanika koji pohađaju tečajeve hrvatskoga kao inoga jezika na razinama A1 i B2 na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

Ključne riječi: sociokulturna kompetencija, hrvatski kao ini jezik, udžbenici za učenje hrvatskoga kao inog jezika, motivacija

1. Uvod

Temeljni je poticaj za svako učenje *znati*, pa tako i za učenje inih jezika. No, kada je o učenju jezika riječ, osim *znati*, važno je – ako ne i važnije – i *znati kako*. Uspješna komunikacija ne može se ostvariti primjenom isključivo leksičkih i gramatičkih elemenata, iz čega proizlazi zaključak da korisnik jezika mora znati kako se koristiti jezikom na način koji je prihvatljiv u određenom društvenom i kulturnom kontekstu (Pavičić Takač i Bagarić Medve 2013). Većina modela komunikacijske kompetencije¹ prepoznala je taj aspekt znanja, ali različito ga nazivaju i određuju: sociolingvistička kompetencija, sociokulturna, pragmatička, interakcijska, akcijska, funkcionalna ili međukulturna kompetencija. Znanja koja se obuhvaćaju navedenim terminima u različitim modelima komunikacijske kompetencije dijelom se preklapaju, ali ipak ima i razlika. Pragmatička bi se kompetencija tako odnosila na funkcional-

¹ O modelima komunikacijske kompetencije više u Bagarić i Mihaljević Djigunović (2007).

nu uporabu jezičnih resursa – jezičnih funkcija, govornih činova – diskursno znanje, društveno-kulturno znanje i znanje o svijetu (Zajednički europski referentni okvir za jezike² 2005). Canale (1983, prema Pavičić Takač i Bagarić Medve 2013: 191) tumači da sociolingvistička kompetencija podrazumijeva samo sociokulturne norme čime se premošćuje uočena zapostavljenost sociolingvističke kompetencije u poučavanju inoga jezika u odnosu na neopravdano pridavanje važnosti gotovo isključivo gramatičkoj točnosti nauštrb prikladnosti izričaja. Gulešić Machata (2013, 2015, 2017), Novak Milić (2012) i Petravić (2016) pod sociokulturnom ili međukulturnom kompetencijom podrazumijevaju znanja o specifičnim pojavama u određenom društvu i njegovoj kulturi, a rezultat je razvijanja te kompetencije kulturna senzibilizacija (Cvikić 2012), odnosno kulturna empatija (Deardorff 2006). Fantini (2009) zaključuje da je zapravo riječ o temeljnim međuljudskim osobinama koje u kontekstu ovladavanja inim jezikom postaju i međukulturne. U ovome radu odlučujemo se za termin *sociokulturna* kompetencija jer smatramo da najpreciznije određuje znanja koja se tim terminom podrazumijevaju – specifične pojave u nekom društvu i njegovoj kulturi.

Povećanjem globalne mobilnosti ciljevi i svrha nastave inih jezika značajno su se promijenili posljednjih desetljeća, a naglasak se u ovladavanju jezicima stavlja na komunikaciju. Iako je razvoj sociokulturne kompetencije cjeloživotni proces i moguć je, makar djelomično, i bez sustavna poučavanja, nastava inih jezika mora se prilagođavati novim okolnostima i onim učenicima kojima je čak i važnije postići zadovoljavajuću međukulturnu nego visoku jezičnu sposobnost (Novak Milić i Gulešić Machata 2006). Dakle, i najoskudnija razmjena poruka i informacija ne može i ne smije ignorirati identitet komunikatora, a to znači da svi oni koji poučavaju ine jezike moraju u svoje poučavanje uključiti i podatke o svakodnevnom životu i uvjetima života, međuljudskim odnosima, vrijednostima, uvjerenjima, umjetnosti, religiji, humoru, književnosti, popularnoj glazbi, govoru tijela, društvenim konvencijama, ritualnim ponašanjima... Nastavnici jezika moraju postati nastavnici jezika i kulture (Byram 2009).

Novak Milić i Gulešić Machata (2006) ističu da mnogi nastavnici hrvatskoga kao inoga jezika ne znaju mnogo o sociokulturnoj kompetenciji i o tome kakva bi kulturološka znanja njihovi učenici trebali imati na kraju tečaja. Ne znaju koje bi kulturološke teme trebali obrađivati, u kojem omjeru prema drugom gradivu i na koji način, a mnogi nastavnici ne vide ni potrebu da se učenike jezika poučava i kulturološkim činjenicama.

1.1. Ciljevi rada i bipoteze

Ciljevi ovoga rada, oblikovani imajući u vidu dosadašnja istraživanja i saznanja o sociokulturnoj kompetenciji u domaćoj, ali i inozemnoj glotodidaktici, mogu se razdvojiti u dva smjera. Prvi je analiza i pregled sociokulturnih informacija u udžbenicima za učenje hrvatskoga kao inoga jezika na svim razinama prema ZEROJ-u, čija

² U nastavku rada ZEROJ.

je svrha utvrđivanje prate li udžbenici najnovije spoznaje o poučavanju inih jezika te potrebe samih učenika. Drugi je smjer analiza stavova učenika o sociokulturnim sadržajima koji se (ne) poučavaju te njihov utjecaj na razvoj i održavanje motivacije za ovladavanje inim jezikom.

S obzirom na dosadašnja istraživanja sociokulturne kompetencije, ali i vlastito iskustvo u poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika, postavljene su ove istraživačke hipoteze:

H1: Sociokulturne činjenice zastupljene su u svim analiziranim udžbenicima za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inog jezika.

H2: Sociokulturne činjenice zastupljenije su u udžbenicima za više razine znanja prema ZEROJ-u.

H3: Ispitanici žele biti upoznati sa sociokulturnim činjenicama jednako na svim razinama učenja.

H4: Sociokulturne činjenice utječu na razvijanje i održavanje motivacije za ovladavanje inim jezikom.

2. Sociokulturna kompetencija u udžbenicima za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika

2.1. Didaktičko oblikovanje udžbenika

Poljak (1980) udžbenik određuje kao osnovnu školsku knjigu koja je pisana na osnovi nastavnog plana i programa i upravo ga ta odrednica razlikuje od stručne, znanstvene i umjetničke literature. Učenici se njime koriste svakodnevno u svom školovanju te je zbog toga nužno da on bude didaktički oblikovan kako bi bio što učinkovitiji. Poljak (1980: 27) nadalje tvrdi da „kvalitetno didaktički oblikovan udžbenik može uvjetovati i kvalitetniji metodički način rada nastavnika i učenika u nastavi, a napose racionalnije i ekonomičnije samostalno učenje učenika iz udžbenika izvan nastave.“ Didaktičko je oblikovanje udžbenika, nažalost, uvijek aktualan problem. Često se mogu čuti pritužbe da učenici ne upotrebljavaju udžbenik, da ne znaju čitati udžbenik, da ne znaju iz njega učiti, da ne znaju po njemu raditi, da nemaju radnih navika ili da im nedostaje radna kultura (Poljak 1980: 26). Zbog toga su izvedena četiri načela didaktičkog oblikovanja kojih bi se autori udžbenika trebali držati pri sastavljanju udžbenika (Poljak 1980). Prvo načelo odnosi se na oblikovanje udžbenika u skladu sa zakonitostima i strukturom obrazovnog procesa. Drugo načelo govori da se u oblikovanju i sastavljanju udžbenika treba izbjegavati neznanstvena tumačenja da se znanje i sposobnosti mogu učenicima dati i prenijeti, odnosno, s druge strane, da učenici znanje i sposobnosti mogu dobiti i primiti. Naprotiv, u oblikovanju udžbenika trebalo bi se polaziti od postavke da učenici znanje i sposobnosti stječu, usvajaju, formiraju i izgrađuju svojom vlastitom aktivnošću. Takvo se formiranje i usvajanje znanja postiže stavljanjem što brojnijih i raznovrsnijih aktivnosti u udžbenik – senzornih, praktičnih, izražajnih i misaonih. Trećim se načelom udžbenik određuje kao izvor obrazovanja za koji autor u didaktičkom oblikovanju mora

naći pogodna rješenja kako će posredstvom poučavanja pomoći učeniku u učenju pojedinog nastavnog predmeta i ujedno ga time poučavati u učenju uopće. Četvrtim se načelom još jednom ističe specifičnost oblikovanja udžbenika u odnosu na ostale izvore znanja (nastavnikova izlaganja i poučavanja, audiovizualna nastavna sredstva i sl.). Udžbenik se ne smije smatrati zamjenom za ostale izvore znanja, nego njihovom dopunom i proširenjem. Vrijednost udžbenika određuje se i po tome koliko i kako upućuje na ostale izvore znanja, odnosno omogućuje li komunikaciju s drugim knjigama. Vezana je s tim i samostalnost učenika kojoj treba doprinijeti i kvalitetno oblikovan udžbenik koji će poticati na samostalan rad, stimulirati, motivirati i upućivati učenika na stalnu „komunikaciju“ s udžbenikom (Malić 1986). Tufekčić (2012) uz sve navedene značajke upućuje i na važnost aktualnosti udžbenika, ali i na činjenicu da oni nisu namijenjeni za samostalan rad te da je uz dobar udžbenik ključno i nastavnikovo „vodstvo“.

2.2. Udžbenici za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika

Danas se na hrvatskome i inozemnome tržištu može pronaći mnogo udžbenika namijenjenih učenju hrvatskoga kao inoga jezika. Svi se priručnici međusobno razlikuju po tome jesu li ih napisali izvorni govornici hrvatskoga jezika ili inozemni kroatisti, kojim su korisnicima namijenjeni te kojoj su razini učenja namijenjeni (Jelaska i dr. 2005: 219). Pri odabiru najprikladnijega udžbenika za učenje i poučavanje stranoga jezika nastavnici su najčešće vođeni svojom intuicijom, a veliku ulogu u izboru imaju značajke poput izgleda, zanimljivosti, korisnosti, tema i sl. (Jelaska i dr. 2005: 226). Izbor najprikladnijeg udžbenika ponekad nije lagan zbog nedostatka određenih priručnika. Jelaska i dr. (2005: 225) navode da se „pojedine [se] vrste priručnika objavljuju češće od drugih, npr. udžbenici za početno učenje hrvatskoga, ali je zamjetan kroničan nedostatak velikoga broja specijaliziranih udžbenika. Hrvatskomu jeziku nedostaju udžbenici za poučavanje na srednjim, a posebno na naprednim stupnjevima, udžbenici za poslovni jezik ili za jezik pojedine struke.“

U ovom je radu analizirano 11 udžbenika za učenje hrvatskoga kao inoga jezika od razine A1 do razine C1. U tekstu koji slijedi ukratko će se predstaviti svaki od udžbenika. Analizirani su udžbenici objavljeni i namijenjeni poučavanju u Hrvatskoj. Budući da su udžbenici oblikovani prema razinama ZEROJ-a, broj cjelina i broj nastavnih sati za koje su predviđeni podjednaki su.

Udžbenik *Učimo hrvatski 1* autorica Vesne Kosovac i Vide Lukić (2013) namijenjen je stranim polaznicima koji počinju učiti hrvatski jezik. Sadrži osnovni vokabular, strukture i fraze svakodnevne jednostavne komunikacije. Udžbenik *Učimo hrvatski 2* istih autorica (2011) predstavlja nastavak udžbenika *Učimo hrvatski 1*. Namijenjen je onim učenicima koji su ovladali osnovama gramatike te vokabularom i frazama koji su potrebni za svakodnevnu jednostavnu komunikaciju na hrvatskom jeziku. Nakon što ovladaju gradivom udžbenika *Učimo hrvatski 2* učenici mogu postići razinu A2 prema Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike (Kosovac i Lukić 2011: 3).

Udžbenik *Učimo hrvatski 3* (2009) autora Višnje Kostrenčić, Miljenka Kovačiceka i Vide Lukić nastavak je prethodnih dvaju udžbenika. Na trećem stupnju učenici će proširiti svoj rječnik, ovladati složenijim jezičnim problemima u govoru i u pismu te će dobiti razne informacije o hrvatskoj kulturi (Kostrenčić, Kovačicek i Lukić 2009: 3). Udžbenici *Dobro došli 1* (2010) i *Dobro došli 2* (2007) Jasne Barešić također su namijenjeni početnom učenju hrvatskoga jezika, kao i udžbenik *Hrvatski za početnike* Marice Čilaš Mikulić, Milvije Gulešić Machata, Dinke Pasini i Sande Lucije Udier (2015).

Udžbenici *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga jezika za više početnike (A2–B1)* (2013), *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga jezika za niži srednji stupanj (B1–B2)* (2014) i *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika (B2)* (2015) autorica Marice Čilaš Mikulić, Milvije Gulešić Machata i Sande Lucije Udier namijenjeni su studentima kroatistike, hrvatskim iseljenicima, dopunskim školama u inozemstvu te svim ostalim polaznicima tečajeva hrvatskoga jezika s većim brojem sati. Posljednji je u istoj seriji *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika (B2–C1)* (2017) autorice Sande Lucije Udier namijenjen poučavanju i učenju na višoj podrazini razine B2 prema ZEROJ-u koja predstavlja prijelaz prema razini C1. Najnoviji je udžbenik *Prijeđimo na ti 1* (2020) autorica Josipe Korljan Bešlić i Helene Burić namijenjen također početnom učenju hrvatskoga jezika.

2.3. Sociokulturne informacije u udžbenicima za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika

Svi su navedeni udžbenici analizirani s obzirom na sociokulturne informacije koje donose, a sažet pregled kulturoloških tema koje se obrađuju naveden je u tablici 1.

Tablica 1. Sociokulturne informacije u udžbenicima za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika

Udžbenik	Sociokulturne informacije
<i>Učimo hrvatski 1</i>	/
<i>Učimo hrvatski 2</i>	Zagreb i Split, Dobriša Cesarić: <i>Slap</i> , <i>Voćka poslije kiše</i> , članci iz <i>Večernjeg lista</i> , životopis Marije Jurić Zagorke, Vladimir Nazor: <i>Cvrčak</i> , Josip Pupačić: <i>More</i> , pozdravi, Hum (Istra), nacionalni park Risnjak, Marin Držić, tartuf – kralj gljiva, Bajadera, Podsused blizu Zagreba
<i>Učimo hrvatski 3</i>	Samobor, Plitvička jezera, Dubrovnik, plan grada Zagreba, dvorac Veliki Tabor, Karlovac, Marko Marulić, Ivan Meštrović, Marko Polo, poznati Dubrovčani
<i>Dobro došli 1</i>	Zagrebačka okolica, Zagorje, Gornji grad i Dolac u Zagrebu, Hrvatske pokrajine, Zagreb – čist grad
<i>Dobro došli 2</i>	Tin Ujević: <i>Notturmo</i> , Dobriša Cesarić: <i>Oblak</i> , Enes Kišević: <i>Autobiografija</i> , <i>Svoj djeci svijeta</i> , Zvonimir Balog: <i>Što se od vode pravi</i> , <i>Što rade životinje kad hoće da se rukuju</i> , Josip Pupačić: <i>More</i> , Dobriša Cesarić: <i>Voćka poslije kiše</i> , Grigor Vitez: <i>Tiha, tiha pjesma</i> , Dubrovačke ljetne igre, Višnja Stahuljak: <i>Pustolovka</i>

<i>Hrvatski za početnike</i>	Osnovni podaci o Hrvatskoj i hrvatskom grbu, geografskoj raznolikosti, znameniti Hrvati na hrvatskim novčanicama, park Maksimir, Meštrović i njegove skulpture, Zagreb, hrvatsko društveno uređenje, podjela na županije, regionalne posebnosti, obitelj Kostelić, Arena u Puli, hrvatske turističke destinacije, regionalni proizvodi, navike Hrvata, hrvatska kuhinja po regijama, hrvatski film, Varaždin, kratka povijest kravate, Rastoke, Plitvička jezera i ostali hrvatski nacionalni parkovi, Zadar, hrvatsko iseljništvo, <i>Sinjska alka</i> i <i>Hrvatska čigra</i> , hrvatski blagdani, suveniri, hrvatski obrazovni sustav, Hrvatsko zagorje, hrvatski sportaši, izumitelji, književnici, hrvatska himna
<i>Razgovarajte s nama!</i> , udžbenik za razine A2 i B1	Osnovni podaci o Republici Hrvatskoj, <i>Croatium</i> – Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik, hrvatski jezik i pismo, običaj ljubljennja, Zagreb i Hrvatsko zagorje, odlazak u posjet Hrvatskoj, Gorski kotar, Kordun, Moslavina, običaj pijenja kave i druženja uz kavu, Istra, Podravina i Međimurje, o izrazu „Samo malo!“, prvi tramvaji i automobili u Hrvatskoj, Lika, o oblačenju za različite prilike, najuža ulica na svijetu, Kvarner, o radnim običajima u Hrvatskoj, sjeverna i srednja Dalmacija, o hrvatskom medijskom prostoru, Pavao Pavličić, dvorac Pejačević u Našicama, Slavonija i Baranja, hrvatska imena ljudi, popularna imena za djecu, imena hrvatskih gradova, južna Dalmacija, hrvatski iseljenici
<i>Razgovarajte s nama!</i> , udžbenik za razine B1 i B2	HAZU, Bašćanska ploča, prva hrvatska tiskana knjiga, Tin Ujević, Hrvati i strani jezici, Hrvatski sabor, Savka Dabčević Kučar, život u Hrvatskoj u suvremeno doba, poznati hrvatski znanstvenici, Nikola Tesla, Ivan Vučetić, Eduard Penkala, mobiteli u Hrvatskoj, hrvatska umjetnosti i poznati hrvatski umjetnici, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagrebačka škola crtanog filma, hrvatska naivna umjetnost, slikar Ivan Generalić, nacionalni parkovi, parkovi prirode, bjeloglavi sup, Lonjsko polje, Čigoč, europsko selo roda, Dragutin Gorjanović Kramberger, aktivizam u Hrvatskoj, Andrija Štampar, humanitarne udruge u Hrvatskoj, Milka Trnina, Cedevita, Vegeta, hrvatski sportaši i sportašice, hrvatske dnevne novine i časopisi, Marija Jurić Zagorka, planinarenje, boćanje, slavne Hrvatice u prošlosti, Ivana Brlić Mažuranić, Jadranka Kosor, starohrvatska mitologija, Dora Pejačević, Slava Raškaj, hrvatsko tržište rada, Julije Klović
<i>Razgovarajte s nama!</i> , udžbenik za razinu B2	Nazivi hrvatskih mjeseci, Milivoj Slaviček: <i>Moj jezik</i> , Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Muzej Ljudevita Gaja u Krapini, Dani hrvatskog književnog jezika, Nikola Tesla, Marin Soljačić, Peek&Poke, Muzej starih računala i informatičke tehnologije u Rijeci, nacionalne manjine u Hrvatskoj, Muzej seljačkih buna u Gornjoj Stubici, Ivana Simić Bodrožić: Hotel Zagorje, Sa(n)jam knjige u Istri, Marko Marulić, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Muzej soli u Ninu, indeks sreće u Hrvatskoj, Kristian Novak: <i>Črna mati zemla</i> , Muzej prekinutih veza u Zagrebu, studiranje i visoko obrazovanje u Hrvatskoj, matura, Festival jednakih mogućnosti, Muzej Privredne banke u Zagrebu, Hrvatski Sabor, izložba Zlato i srebro Zadra, hrvatski filmovi, Animafest, hrvatski glazbeni festivali, Tjedan suvremenog plesa, kino Metropolis, tipični hrvatski proizvodi, putopisac Davor Rostuhar, Muzejsko-memorijalni centar Dražen Petrović

Razgovarajte s nama!, udžbenik za razine B2 i C1	Festival baštine, Špancirfest, hrvatska nematerijalna kultura u 21. stoljeću, kravata, moderni obiteljski život u svjetlu starih običaja, uspomena na pokojnike i hrvatska groblja, ekološka proizvodnja hrane, laži u koje vjeruju Hrvati, Marco Polo, urbane promjene u Zagrebu na prijelazu stoljeća, hrvatska kinematografija, planina Medvednica, Trg Petra Preradovića u Zagrebu, Terraneo, Cest is d'Best, uskrсни običaji u Hrvatskoj, GMO – stanje u Hrvatskoj, javna diplomacija i imidž u Hrvatskoj, putovanje braće Seljan, zaštićena priroda u Hrvatskoj
Prijeđimo na ti 1	Osnovni podaci o Hrvatskoj, čokolada s rižom, hrvatski gradovi, Hrvatska u brojevima, hrvatski kraljevi, najbolje iz Hrvatske, <i>picigin</i> , zabrane i dopuštenja u Hrvatskoj, tradicionalna hrvatska hrana i piće, hrvatski nazivi mjeseci, Nikola Tesla, hrvatski izumitelji i izumi, stara hrvatska pisma, glagoljica, Faust Vrančić, život u Splitu, Zagreb, Rijeka, Brač, Dubrovnik, Korčula, Marko Polo, stari nazivi hrvatskih gradova i mjesta, staroslavenska mitologija, Ivana Brlić Mažuranić, Ogulin, hrvatski filmovi i književna djela, hrvatski umjetnici, Domovinski rat, Vukovar, djevojčica u plavom kaputiću, Hrvatska gorska služba spašavanja, Stipe Božić, <i>fjaka</i> , deset dalmatinskih zapovijedi

Novak Milić i Gulešić Machata (2006) govoreći o sociokulturnim temama u udžbenicima za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inoga vrlo kritično ističu dojam da su kulturološke teme izabrane nasumce, podaci nerijetko netočni, a stvarnost često zagrebocentrična – drugi se hrvatski gradovi i regije spominju rijetko ili uopće nisu spomenuti. Teme su uvriježene: glavni grad, turistička odredišta, izletišta, neki hrvatski pisci i pjesnici, svakodnevni život (restoran, kupnja, tramvaj, pošta). Nadalje navode da je kultura u većini postojećih udžbenika tek popratni sadržaj kojemu je osnovni cilj prikazati određena gramatička ili leksička obilježja jezika. Pomaci su k modernijemu pristupu rijetki, zaključuju. Iako su kritike opravdane, udžbenike bi trebalo promatrati i u skladu s vremenom u kojemu su nastali. Naime, Zagreb je dugo bio jedini grad u kojemu su se nudili tečajevi hrvatskoga kao inoga jezika i bili su namijenjeni gotovo isključivo studentima filologije. Pokretanjem tečajeva hrvatskoga kao inoga jezika u drugim gradovima te promjenom sastava polaznika tečajeva otvorio se prostor za druge, nove teme i za drukčiji pristup odnosu standardnog i nestandardnih idioma. To pokazuju i rezultati prvoga dijela analize.

Iz podataka navedenih u tablici 1 razvidno je da je pomaka bilo, a gotovo sve što se često navodilo kao nedostatak, prevladano je u udžbenicima novijega datuma. To je ponajprije rezultat sustavnih analiza i istraživanja autora udžbenika, na temelju kojih se udžbenički sadržaj mijenjao i unaprijeđivao. Pionirski su u tom pokušaju modernizacije udžbenika za hrvatski kao ini jezik priručnici *Croatiuma*, najdugovječnijeg centra za hrvatski kao ini jezik u Hrvatskoj i svijetu. U njihovim udžbenicima *Hrvatski za početnike* i seriji *Razgovarajte s nama* kulturološke se informacije supostavljaju s komunikacijskima, gramatičkim i pragmatičkim čime se sugerira njihova

ravnopravnost i jednakovrijednost u procesu ovladavanja inim jezikom. To se sugerira i uvodnim tablicama u udžbenicima u kojima su sve kompetencije ravnomjerno zastupljene. Kulturološki tekstovi nisu u funkciji isključivo ovladavanja gramatičkim i leksičkim znanjima.

Nešto je drukčija situacija u seriji udžbenika *Učimo hrvatski* čiji je prvi dio ujedno i jedini u kojemu uopće nema kulturoloških informacija,³ dok i sami autori tek u uvodniku treće knjige najavljaju i informacije o hrvatskoj kulturi. Slično je i u udžbenicima *Dobro došli* u kojima su kulturološke informacije oskudne, tradicionalne i uglavnom su u funkciji razvijanja drugih jezičnih kompetencija. Potpuni metodološki i didaktički zaokret napravile su autorice najnovijega udžbenika *Prijeđimo na ti 1* koji je nastao u okviru Centra za hrvatske studije u svijetu Filozofskog fakulteta u Sveučilišta u Splitu. Taj se udžbenik može bez dvojbe odrediti kao prvi regionalni (ako ne i urbani) udžbenik za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika jer se preko naslovnice s motivom mora⁴ do sadržaja korisnika udžbenika „uvlači“ u *splitski dir*. Iz udžbenika se tako može saznati što je *picigin*, *fjaka* i koje su dalmatinske zapovijedi čime se prevladava i zamjerka starijim udžbenicima da poučavaju „neprirodni“ standardni jezik.

Promotre li se podaci iz tablice 1 s tematskog stajališta, razvidno je da udžbenici pokrivaju širok spektar sociokulturnih tema – svakodnevni život, uvjete života, međuljudske odnose, vrijednosti, uvjerenja i stavove vezane uz stanovništvo, državno uređenje i sl., govor tijela, društvene konvencije, ritualna ponašanja (prema Gulešić Machata 2013, 2015, 2017).

Prvi dio istraživanja – analiza sociokulturnih tema u udžbenicima hrvatskoga kao inoga – nudi argumente i za postavljene istraživačke hipoteze. Prva je tako – sociokulturne činjenice zastupljene su u svim analiziranim udžbenicima za učenje i poučavanje hrvatskoga kao inog jezika – tek djelomično potvrđena jer se analizom pokazalo da postoje udžbenici u kojima nema kulturoloških informacija (*Učimo hrvatski 1*). I druga je hipoteza – sociokulturne činjenice zastupljenije su u udžbenicima za više razine znanja prema ZEROJ-u – djelomično potvrđena. Udžbenici novijega datuma ipak imaju ravnomjernu zastupljenost komunikacijskih, gramatičkih i kulturoloških informacija na svim razinama poučavanja i, što je možda i važnije, kulturološke informacije nisu u funkciji isključivo razvoja drugih kompetencija.

Raznovrsnost i ravnomjerna zastupljenost različitih sadržaja, pristupa i metoda potiče na zaključak i o dobro didaktički oblikovanim udžbenicima koji pozivaju na dijalog.

³ Podzastupljenost sociokulturnih informacija na početnim razinama učenja može se dijelom opravdati usmjerenošću na stjecanje jezičnih znanja, s obzirom na složenu morfologiju hrvatskoga jezika.

⁴ Motiv mora pojavljuje se i na naslovnici udžbenika *Dobro došli 2*, ali osim privlačenja pozornosti prepoznatljivom vizurom Dubrovnika, ne nalazimo drugo opravdanje za takvo oblikovanje jer je u odnosu na sadržaj udžbenika ta fotografija na naslovnici potpuno nefunkcionalna.

3. Istraživanje stavova o sociokulturnoj kompetenciji

Govornik na razini A1 treba biti upoznat s osnovnim činjenicama o životu u Hrvatskoj, a najčešće su teme u udžbenicima za početno učenje: hrana i piće, državni praznici i blagdani, slobodno vrijeme, način provođenja odmora, običaj pijenja kave i slično. Na razini B2 usložnjava se izbor tema sociokulturnog znanja kojim korisnici trebaju ovladati, a posebna se pozornost stavlja na razvijanje svijesti o tome kako jedna zajednica doživljava drugu. Sociokulturno kompetentan govornik svjestan je nacionalnih stereotipa o vlastitoj i hrvatskoj kulturi te nastoji prevladati stereotipe. Dakle, naglasak se stavlja na razvijanje međukulturne svijesti, odnosno na suodnos s vlastitom kulturom, ali i drugim kulturama koje govornik poznaje (Gulešić Machata 2015).

Da bi se istražili stavovi polaznika tečajeva hrvatskoga kao inoga jezika na razinama A1 i B2 o važnosti i zastupljenosti sociokulturnih tema u nastavi, u siječnju 2022. provedeno je istraživanje na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

3.1. Ispitanici

U istraživanju stavova o važnosti i zastupljenosti sociokulturnih tema u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku sudjelovale su dvije skupine ispitanika.

Prvu skupinu čini 26 ispitanika – polaznika tečaja na razini A1. Riječ je o Erasmus dolaznim studentima na Sveučilištu J. J. Strossmayera. U toj je skupini 20 ispitanica i šest ispitanika, prosječna je dob svih ispitanika 21 godina, a došli su iz Mađarske (1), Njemačke (2), Francuske (4), Italije (3), Poljske (2), Litve (4), Turske (5), Armenije (3) i Afganistana (1). U Hrvatskoj u trenutku provedbe istraživanja proveli su prosječno četiri mjeseca.

Drugu skupinu čini osam⁵ ispitanika – polaznika tečaja na razini B2. Riječ je o polaznicima programa cjeloživotnog učenja *Hrvatski jezik za strance* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. U toj je skupini sedam ispitanica i jedan ispitanik, prosječna je dob svih ispitanika 39 godina, a došli su iz Argentine, Perua, Libanona, Palestine, Rusije, Venezuele, Litve i s Filipina. U Hrvatskoj su u trenutku provedbe istraživanja proveli prosječno tri godine.

Za istraživanje su odabrane dvije grupe s razmakom od dvije razine učenja, različite dobi i motivacije za učenje, da bi se vidjelo utječe li na zanimanje polaznika za sociokulturne teme razina ovladanosti jezikom i vrijeme provedeno u Hrvatskoj.

3.2. Metodologija

Istraživanje je provedeno upitnikom na engleskom jeziku koji se sastojao od osam skupina pitanja. Prva skupina pitanja odnosila se na opće podatke o polaznici-

⁵ Nerazmjer u broju ispitanika u dvjema skupinama posljedica je manjeg broja polaznika tečajeva na višim razinama učenja prema ZEROJ-u.

ma kao što su dob, spol, vrijeme provedeno u Hrvatskoj, materinski jezik, država iz koje su došli. U drugom pitanju predviđeno je da ispitanici na skali od pet stupnjeva (od „uopće nije važno“ do „jako važno“) ocijene, odnosno rangiraju tri područja učenja inoga jezika: komunikacijske vještine, jezično, odnosno gramatičko gradivo i kulturološke informacije, a trećom je skupinom pitanja provjereno jesu li se ispitanici prije dolaska u Hrvatsku sami informirali o svakodnevnim navikama Hrvata, kulturi i povijesti te kakav je bio njihov stav o Hrvatskoj prije dolaska. Slijedi niz kulturoloških tema za koje su ispitanici trebali označiti smatraju li ih važnima, potom skupina pitanja koja se odnose na zadovoljstvo sociokulturnim informacijama koje su ispitanici dobili tijekom tečaja i skupina pitanja koja se odnose na ishode učenja vezane uz sociokulturna znanja. Uz ta pitanja bili su ponuđeni odgovori „Da, vrlo sam zadovoljan/na“, „Prilično sam zadovoljan/na“, „Nisam baš zadovoljan/na“ ili „Uopće nisam zadovoljan/na“. Upitnik je zaključen ukupnom ocjenom tečaja na ljestvici od 1 do 4 pri čemu je 1 vrlo negativan stav, 2 negativan, 3 pozitivan i 4 vrlo pozitivan stav te prijedlogom sociokulturnih tema koje bi mogle biti više zastupljene u poučavanju.

Popunjavanje anketnog upitnika provedeno je kao zadnja aktivnost na oba tečaja, uz nazočnost nastavnika koji je održavao nastavu na tečajevima, dakle nakon održanih svih sati predviđenih planom i programom te nakon završnoga ispita, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, kada su polaznici došli po potvrde o položenom ispitu. Provedeno je grupno anketiranje, a zbog relativno malog broja ispitanika, bilo je moguće dati i dodatna objašnjenja vezana uz upitnik ondje gdje su to polaznici zahtijevali. Polaznici su u potpunosti bili upoznati s ciljem istraživanja. Budući da su u trenutku ispitivanja bile provedene sve predviđene aktivnosti na tečaju, uključujući i ispit, te su polaznici tada već bili upoznati i sa svojim uspjehom na ispitu, pretpostavlja se da su u anketnom upitniku davali iskrene odgovore, a ne one koje su smatrali poželjnima.

U sljedećem potpoglavlju bit će tablično prikazani kvantitativni podaci, dok će kvalitativna analiza biti izložena u raspravi.

3.3. Rezultati

Rezultati istraživanja bit će u nastavku prikazani tablično, zasebno za svaku grupu ispitanika. U tablicama 2.1. i 2.2. predložene su ocjene važnosti pojedinih područja ovladavanja inim jezikom.

Tablica 2.1. Važnost područja ovladavanja inim jezikom (razina A1)

	uopće nije važno	nije važno	niti je važno niti nevažno	važno	jako važno
Komunikacijske vještine	0	0	0	0	26 (100%)
Jezično (gramatičko) gradivo	0	0	0	5 (19%)	21 (81%)
Kulturološke informacije	0	0	0	2 (8%)	24 (92%)

Tablica 2.2. Važnost područja ovladavanja inim jezikom (razina B2)

	uopće nije važno	nije važno	ni je važno ni je nevažno	važno	jako važno
Komunikacijske vještine	0	0	0	0	8 (100%)
Jezično (gramatičko) gradivo	0	0	0	2 (25%)	6 (75%)
Kulturološke informacije	0	0	0	0	8 (100%)

Tablicom 3 prikazani su rezultati o informiranju o životu u Hrvatskoj, njezinoj povijesti i kulturi prije dolaska.

Tablica 3. Informiranje o životu u Hrvatskoj, povijesti i kulturi prije dolaska

Skupina	Nisam se informirao/la	Informirao/la sam se
A1	0	26 (100%)
B2	0	8 (100%)

U tablici 4 prikazuju se stavovi ispitanika o Hrvatskoj prije dolaska.

Tablica 4. Stavovi o Hrvatskoj prije dolaska

Skupina	vrlo negativan stav	negativan stav	pozitivan stav	vrlo pozitivan stav
A1	0	2 (8%)	20 (77%)	4 (15%)
B2	0	0	8 (100%)	0

Tablica 5 prikazuje niz ponuđenih kulturoloških tema za koje su ispitanici označavali smatraju li ih važnima i zanimljivima u procesu ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom. Bilo je moguće označiti više tema.

Tablica 5. Važnost kulturoloških tema

Tema	A1	B2
svakodnevni život	26 (100%)	8 (100%)
uvjeti života	20 (77%)	8 (100%)
vrijednosti, uvjerenja i stavovi (tradicija, povijest, zanimanja, geografski podaci, gospodarstvo, obrazovni sustav...)	26 (100%)	8 (100%)
govor tijela	26 (100%)	8 (100%)
društvene konvencije	19 (73%)	8 (100%)
ritualna ponašanja	10 (38 %)	5 (63%)

Slijede rezultati koji se odnose na skupinu pitanja vezanih uz kulturološke informacije koje su ispitanici dobili tijekom tečaja.⁶ Polaznici su vrlo visokim postocima ocijenili i ta područja. Rezultati po skupinama prikazani su u tablicama 6.1. i 6.2.

Tablica 6.1. Zadovoljstvo polaznika kulturološkim informacijama koje su dobili tijekom tečaja (A1)

Pitanje	Uopće nisam zadovoljan/na	Nisam baš zadovoljan/na	Prilično sam zadovoljan/na	Da, vrlo sam zadovoljan/na
Jeste li zadovoljni količinom kulturoloških informacija?	0	0	6 (23%)	20 (77%)
Jeste li zadovoljni vremenom kada su informacije uključene u nastavu?	0	0	0	26 (100%)
Jeste li zadovoljni kvalitetom kulturoloških informacija?	0	0	0	26 (100%)

Tablica 6.2. Zadovoljstvo polaznika kulturološkim informacijama koje su dobili tijekom tečaja (B2)

Pitanje	Uopće nisam zadovoljan/na	Nisam baš zadovoljan/na	Prilično sam zadovoljan/na	Da, vrlo sam zadovoljan/na
Jeste li zadovoljni količinom kulturoloških informacija?	0	0	2 (25%)	6 (75%)
Jeste li zadovoljni vremenom kada su informacije uključene u nastavu?	0	0	0	8 (100%)
Jeste li zadovoljni kvalitetom kulturoloških informacija?	0	0	0	8 (100%)

Slijede rezultati vezani uz ishode učenja, odnosno utjecaj dobivenih kulturoloških informacija na razvoj sociokulturne kompetencije.

⁶ Nastava se na programima *Hrvatski za strance* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku na svim razinama izvodi prema Croaticumovim udžbenicima, uz dodatne materijale koje nastavnici pripremaju.

Tablica 7.1. Ishodi učenja (A1)

Pitanje	Uopće nisam zadovoljan/na	Nisam baš zadovoljan/na	Prilično sam zadovoljan/na	Da, vrlo sam zadovoljan/na
Jeste li zadovoljni tečajem u odnosu na razvoj Vaše sociokulturne kompetencije u hrvatskom kao inom jeziku?	0	0	6 (23%)	20 (77%)
Jeste li zadovoljni tečajem u smislu poticaja za daljnje istraživanje hrvatskih kulturoloških tema?	0	0	0	26 (100%)

Tablica 7.2. Ishodi učenja (B2)

Pitanje	Uopće nisam zadovoljan/na	Nisam baš zadovoljan/na	Prilično sam zadovoljan/na	Da, vrlo sam zadovoljan/na
Jeste li zadovoljni tečajem u odnosu na razvoj Vaše sociokulturne kompetencije u hrvatskom kao inom jeziku?	0	0	0	8 (100%)
Jeste li zadovoljni tečajem u smislu poticaja za daljnje istraživanje hrvatskih kulturoloških tema?	0	0	0	8 (100%)

Među kulturološkim temama koje su ispitanici predložili za detaljnije predstavljanje u okviru nastave hrvatskoga kao inoga jezika na razini A1 našli su se obrazovni sustav, zanimanja i mogućnost zapošljavanja u Hrvatskoj, dok su na razini B2 ispitanici kao zanimljive teme o kojima bi voljeli čuti više naveli povijest, arheologiju i obrazovni sustav.

Polaznici su u nastavku izrazili svoj općeniti stav o tečaju. Rezultati su u skladu s odgovorima na druga pitanja, odnosno visoke ocjene kojima su polaznici ocjenjivali pojedine segmente tečaja objedinjene su i u ukupnoj ocjeni tečaja na kraju upitnika. Rezultati su prikazani u tablici 8.

Tablica 8. Stav polaznika o tečaju

Skupina	vrlo negativan stav	negativan stav	pozitivan stav	vrlo pozitivan stav
A1	0	0	3 (12%)	23 (88%)
B2	0	0	0	8 (100%)

Naposljetku, polaznici su izrazili svoj trenutačni stav o Hrvatskoj.

Tablica 9. Trenutačni stav o Hrvatskoj

Skupina	vrlo negativan stav	negativan stav	pozitivan stav	vrlo pozitivan stav
A1	0	0	10 (38%)	16 (62%)
B2	0	0	2 (25%)	6 (75%)

Kvantitativni rezultati bit će analizirani u nastavku.

4. Rasprava

Rezultati istraživanja prikazani u prethodnom potpoglavlju potvrđuju teze koje se o nastavi inih jezika pojavljuju u glotodidaktičkoj literaturi. Ovladavanje gramatikom više nije primarni i jedini cilj nastave inih jezika, a neki ispitanici, razvidno je iz tablica 2.1. i 2.2. ovladavanje komunikacijskim i sociokulturnim vještinama smatraju i važnijima (petina ispitanika na razini A1 i četvrtina ispitanika na razini B2). Ispitanici obiju grupa među temama koje se obrađuju u analiziranim udžbenicima i na nastavi kao manje važnu istaknuli su ritualna ponašanja (vjerski običaji i obredi, rođenje, vjenčanje, smrt, proslave, svečanosti i slično), a među temama koje ih posebno zanimaju obje skupine ispitanika istaknule su hrvatski obrazovni sustav. S obzirom na razliku u godinama prve i druge skupine ispitanika koja uvjetuje različite životne izazove i interese, prosječno mlađu skupinu (A1) zanimaju i mogućnosti zapošljavanja u Hrvatskoj, dok se prosječno starija skupina ispitanika (B2) zanima za povijest i arheologiju u Hrvatskoj. Navedeni su rezultati potvrdili i treću istraživačku hipotezu postavljenu u uvodnom dijelu ovoga rada – ispitanici žele biti upoznati sa sociokulturnim činjenicama jednako na svim razinama učenja – čime se još jednom nameće zaključak o novim smjerovima kojima bi nastava inih jezika, ako već nije, trebala krenuti.

U tablicama 6.1. i 6.2. te 7.1. i 7.2. razvidno je da su ispitanici u vrlo visokim postocima izrazili zadovoljstvo sociokulturnim informacijama te ishodima učenja koje su dobili i razvili tijekom tečaja, što potvrđuje zaključak donesen na temelju analize sociokulturnih informacija u udžbenicima o njihovoj modernizaciji, detaljnom promišljanju te sustavnom planiranju i tog segmenta komunikacijske kompetencije. Sociokulturne su teme i informacije u udžbenicima raznovrsnije, nisu u funkciji isključivo razvoja drugih kompetencija, a to potvrđuje i zadovoljstvo ispitanika tim segmentom poučavanja.

Teorijski modeli učenja inoga jezika vrlo su raznorodni, a među često navođene ubraja se socioedukacijski model R. Gardnera (1985). Uspostavljajući izravnu i jasnu vezu s empirijskim istraživanjima, Gardner razvija model koji se sastoji od četiri glavna dijela: prethodnih, odnosno ulaznih činitelja, koji se dijele na biološke i iskustvene, individualnih razlika, konteksta u kojemu se jezik uči te rezultata učenja. Dob i spol najvažniji su biološki prethodni činitelji, a ranija iskustva u učenju važan su iskustveni ulazni činitelj. Individualne činitelje Gardner dijeli na kognitivne – inteligencija, jezična sposobnost i strategije učenja – te afektivne, koji podrazumijevaju one relevantne emocionalne karakteristike učenika koje određuju njegovu reakciju na situaciju učenja drugoga jezika. Među njima ističu se stavovi, motivacija i strah od jezika. Prema socioedukacijskom modelu stavovi utječu na motivaciju, odnosno predstavljaju njezinu afektivnu osnovu na temelju koje se motivacija održava (Mihaljević Djigunović 1998: 12–13). Dakle, nastava inoga jezika mora se oblikovati i na temelju učenikove perspektive, a stavovi i motivacija za učenje pritom se nameću kao važniji izvor podataka za teoriju učenja jezika nego njegova formalna svojstva. U formalnom kontekstu kognitivni činitelji olakšavaju prijenos nastavnog materijala, a afektivni određuju učenikovu reakciju na sredinu u kojoj uči jezik (Mihaljević Djigunović 1998: 17). Dakle, afektivni činitelji procesu učenja doprinose jednako kao i kognitivni. Ciljevi osobe koja počinje učiti strani jezik također se mogu podijeliti u dvije skupine, što ujedno predstavlja i dvije vrste motivacije: integrativna ili uklopna motivacija proizlazi iz pozitivnog stava prema govornicima stranoga jezika, odnosno iz želje da se pojedinac uklopi u društvo govornika stranoga jezika koji uči, te instrumentalna ili uporabna motivacija koja učenje stranoga jezika povezuje s pragmatičnim ciljevima kao što su bolji posao, veća plaća, školovanje, polaganje ispita i sl. Pozitivni stavovi sudionika istraživanja o nastavi, ali i o Hrvatskoj općenito, odražavaju se, dakle, i na motivaciju za ovladavanje jezikom. Posebno su, s afektivnog i motivacijskog stajališta, zanimljivi stavovi ispitanika o Hrvatskoj prije dolaska i na kraju tečaja (tablica 4 i tablica 9). Negativni su stavovi s početka boravka u Hrvatskoj promijenjeni tijekom tečaja u pozitivne na razini A1, a pozitivni stavovi većine ispitanika na razini B2 promijenjeni su u vrlo pozitivne. Kada je riječ o vrsti motivacije sudionika istraživanja, inicijalno je ona vjerojatno bila gotovo isključivo instrumentalna, odnosno uporabna, dok s vremenom, i s promjenom stavova o Hrvatskoj općenito, ona evoluirala i u integrativnu pri čemu se potonja vrsta motivacije u značajnijem intenzitetu može očekivati na razini B2 jer je riječ o polaznicima koji već neko vrijeme žive u Hrvatskoj i tu planiraju i ostati, za razliku od kratkotrajne mobilnosti polaznika tečaja na razini A1. Promjena stava te pozitivni stavovi

o nastavi potvrđuju i četvrtu istraživačku hipotezu – sociokulturne činjenice utječu na razvijanje pozitivnih stavova, a s time i na održavanje motivacije za ovladavanje inim jezikom – pri čemu se stavovi i motivacija međusobno generiraju. Zadovoljstvo nastavom i uspjehom na nastavi potiče pozitivne stavove koji potom razvijaju i održavaju i motivaciju za učenje te ustrajnost u ovladavanju jezikom⁷ (Mikić Čolić 2017).

Na temelju svih iznesenih rezultata istraživanja te predstavljenih teorijskih modela još se jednom nameće zaključak o ovladavanju inim jezikom kao kompleksnom procesu koji s jedne strane ovisi o ulaznim činiteljima polaznika – o inteligenciji, jezičnoj sposobnosti i strategijama učenja – a s druge o nastavi – o nastavnim materijalima, atmosferi i podršci u učionici, kohezivnoj grupi te, najvažnije, o nastavniku koji sve nabrojane segmente mora uravnotežiti i implementirati.

5. Zaključak

Budući da se uspješna komunikacija ne događa izvan konteksta te izvan korisnika jezika, komunikacijska kompetencija sadržava komponentu koja obuhvaća sposobnost korisnika jezika da zna što reći, kako to reći, komu i u kojoj komunikacijskoj situaciji. Ta se komponenta komunikacijske kompetencije različito određuje i naziva: sociolingvistička kompetencija, sociokulturna, pragmatička, interakcijska, akcijska, interlokucijska i funkcionalna, interkulturalna kompetencija (Pavičić Takač i Bagarić Medve 2013). S obzirom na predmet istraživanja u ovome radu, dana je prednost terminu sociokulturna kompetencija – znanja i vještine koje zahtijeva socijalna dimenzija uporabe jezika. Da bi se upoznao jezik kojim govori neki narod, potrebno je poznavati i kulturu toga naroda. Svaki se narod razlikuje od drugoga po svakodnevnom životu, uvjetima života, međuljudskim odnosima, vjerovanjima, konvencijama, ritualima itd. Istraživanje se u ovome radu sastojalo od dva dijela. U prvome dijelu istraženi su zastupljenost i područja sociokulturnih znanja u udžbenicima hrvatskoga kao inoga jezika. U drugom dijelu istraženi su stavovi polaznika tečajeva hrvatskoga kao inoga jezika o važnosti sociokulturnih znanja u procesu ovladavanja jezikom te ulozi tih znanja u stvaranju i održavanju motivacije za učenje inoga jezika. U istraživanje se krenulo s ciljem analize i pregleda sociokulturnih informacija u udžbenicima za učenje hrvatskoga kao inoga jezika na svim razinama prema ZEROJ-u, čija je svrha utvrđivanje prate li udžbenici najnovije spoznaje o poučavanju inih jezika te potrebe samih učenika. Drugi je smjer bio analiza stavova učenika o sociokulturnim sadržajima koji se (ne) poučavaju te njihov utjecaj na razvoj i održavanje motivacije za ovladavanje inim jezikom. Rezultati analize sociokulturnih znanja u udžbenicima pokazuju da su udžbenici za učenje hrvatskoga kao inoga modernizirani, teme su raznovrsne i sociokulturni sadržaji nisu u funkciji isključivo razvijanja drugih jezičnih kompetencija. Većini udžbenika nekada se mogla prigovoriti zagrebocentričnost (Novak Milić i Gulešić Machata 2006), a novi je smjer

⁷ Takvom zaključku doprinosi i činjenica da svi ispitanici na razini B2 tečajeve na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku pohađaju od razine A1.

oblikovanja udžbenika naznačen našim prvim regionalnim udžbenikom – *Prijedimo na ti 1* – čija je „radnja“ smještena u Split i na ostale tipične dalmatinske *topose*. Takav je način oblikovanja udžbenika preslikan i na jezičnu razinu pa udžbenik donosi riječi tipične za splitski urbani govor, čime je prevladan još jedan nedostatak tradicionalnih udžbenika – usredotočenost na poučavanje isključivo standardnoga idioma.

Istraživanje stavova o važnosti sociokulturnih znanja u nastavi inoga jezika potvrdilo je da poučavanje jezika treba krenuti novim smjerom te da je, uslijed povećane globalne mobilnosti, ovladavanje gramatikom prestalo biti prvi i jedini cilj nastave inih jezika, a naglasak se stavlja na komunikacijske vještine i sociokulturnu kompetenciju. Razvijanje pozitivnih stavova prema jeziku, kulturi i narodu koji tim jezikom govori, uz stjecanje i razvoj gramatičke kompetencije, generira i motivaciju za njegovo učenje.

Na temelju rezultata analiza u ovome radu može se zaključiti da se trendovi u glotodidaktici mijenjaju pa bi te promjene trebalo pratiti i primjerenim nastavnim materijalima, udžbenicima i metodama. I dalje naglasak treba stavljati na „decentralizaciju“, odnosno regionalizaciju sociokulturnih znanja, a svakako treba imati u vidu i udžbenike pisane i oblikovane za ciljne govornike i kulture jer je upravo inzistiranje na suodnosu polazišne i ciljne kulture i njihovo uspoređivanje jedan od uspješnijih pristupa u poučavanju i razvijanju interkulturalnosti.

Literatura

- Bagarić, Vesna i Jelena Mihaljević Djigunović. 2007. „Definiranje komunikacijske kompetencije.“ *Metodika*, 8, 1, 84–93.
- Byram, Michael. 2009. „Intercultural Competence in Foreign Languages.“ U *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*, uredila Deardorff, Darla K. 321–332. California: SAGE Publications.
- Cvikić, Lidija. 2012. „Višejezičnost i višekulturalnost – aktivnost izrade jezičnoga portreta.“ U *Inojezični učenik u okruženju hrvatskoga jezika*, uredile Česi, Marijana, Lidija Cvikić i Sanja Milović. 141–144. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Deardorff, Darla K. 2006. „Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization.“ *Journal of Studies in International Education*, 10, 3, 241–266.
- Fantini, Alvino E. 2009. „Exploring intercultural competence: developing, measuring and monitoring.“ 1–4.
- https://www.nafsa.org/_/File/_/_exploring_intercultural_competed_developing.pdf (pristupljeno 28. ožujka 2022).
- Gardner, Robert C. 1985. *Social Psychology and Second Language Learning – The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold.
- Gulešić Machata, Milvia. 2013. „Sociokulturna kompetencija.“ U *Hrvatski B1: Opisni okvir referentne razine B1*, uredile Grgić, Ana, Milvia Gulešić Machata i Iva Nazalević Čučević. 245–256. Zagreb: FF press.

- Gulešić Machata, Milvia. 2015. „Sociokulturna kompetencija.“ U *Hrvatski B2: Opisni okvir referentne razine B2*, uredile Gulešić Machata, Milvia i Ana Grgić. 387–403. Zagreb: FF press.
- Gulešić Machata, Milvia. 2017. „Sociokulturna kompetencija.“ U *Hrvatski A2: Opisni okvir referentne razine A2*, uredile Grgić, Ana i Milvia Gulešić Machata. 217–230. Zagreb: FF press.
- Jelaska, Zrinka i sur. 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Malić, Josip. 1986. *Koncepcija suvremenog udžbenika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mihaljević Djigunović, Jelena. 1998. *Uloga afektivnih faktora u učenju stranog jezika*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Mikić Čolić, Ana. 2017. „Uloga afektivnih činitelja u intenzivnom učenju hrvatskoga kao stranog jezika.“ *Strani jezici*, 46, 1–2, 5–22.
- Novak Milić, Jasna i Milvia Gulešić Machata. 2006. „Međukulturna kompetencija u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika.“ *Lahor*, 1, 69–80.
- Novak Milić, Jasna. 2012. „Međukulturna komunikacijska kompetencija i inojezični hrvatski u okruženju hrvatske škole.“ U *Inojezični učenik u okruženju hrvatskoga jezika*, uredile Česi, Marijana, Lidija Cvikić i Sanja Milović. 61–66. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Pavičić Takač, Višnja i Vesna Bagarić Medve. 2013. *Jezična i strategijska kompetencija u stranome jeziku*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Petravić, Ana. 2016. *Međukulturna kompetencija u nastavi stranih jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Poljak, Vladimir. 1980. *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tufekčić, Adnan. 2012. „Basic determinants of producing a modern textbook.“ *Metodički obzori*, 7, 2, 119–126.
- Zajednički europski referentni okvir za jezike*. 2005. Zagreb: Školska knjiga.

Izvori:

- Barešić, Jasna. 2010. *Dobro došli 1: Udžbenik i rječnik za učenje hrvatskoga jezika za strance*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barešić, Jasna. 2007. *Dobro došli 2: Udžbenik za učenje hrvatskoga jezika za strance*. Zagreb: Školska knjiga.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2013. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga jezika za više početnike (A2–B1)*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2014. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga jezika za niži srednji stupanj (B1–B2)*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2015. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika (B2)*. Zagreb: FF press.

- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata, Dinka Pasini i Sanda Lucija Udier. 2015. *Hrvatski za početnike 1, Udžbenik i rječnik*. Zagreb: FF press.
- Korljan Bešlić, Josipa i Helena Burić. 2020. *Prijeđimo na ti 1*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.
- Kosovac, Vesna i Vida Lukić. 2011. *Učimo hrvatski 2, udžbenik s vježbenicom*. Zagreb: Centar za strane jezike, Školska knjiga.
- Kosovac, Vesna i Vida Lukić. 2013. *Učimo hrvatski 1, udžbenik s vježbenicom*. Zagreb: Centar za strane jezike, Školska knjiga.
- Kostrenčić, Višnja, Miljenko Kovačiček i Vida Lukić. 2009. *Učimo hrvatski 3*. Zagreb: Centar za strane jezike, Školska knjiga.
- Udier, Sanda Lucija. 2014. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika (B2–C1)*. Zagreb: FF press.

Sociocultural competence in Croatian as a foreign language

Language ability, defined from a communication point of view, means the ability of a language user to know what to say and how to say it in a particular communication context. Thus, the user of the language must know how to use the language in a way that is acceptable in a particular social and cultural environment. Elements of this competence are most often called sociocultural or intercultural competence. This competence is an integral part of communication competence, and implies knowledge of the specifics of society and its culture. The research in this paper consists of two parts. In the first part, the representation and areas of sociocultural knowledge in textbooks of Croatian as a foreign language will be explored. The second part involves researching the attitudes of participants in Croatian as a foreign language on the importance of sociocultural knowledge in the process of mastering the language and the role of this knowledge in creating and maintaining motivation to learn a foreign language. The research will be conducted with a questionnaire on 34 respondents who attend Croatian as a foreign language courses at levels A1 and B2 at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek.

Keywords: *sociocultural competence, Croatian as a foreign language, textbooks for learning Croatian as a foreign language, motivation*

PRIKAZI

Tanja Salak

Croaticumovih 60 godina

1. Uvod

Godine 2022. *Croaticum* – Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu obilježava 60 godina svojeg postojanja. *Croaticum* se može pohvaliti rastom, kako broja polaznika tako i svojeg kolektiva, može se pohvaliti brojem izdanih publikacija te stručnih i znanstvenih radova, radom na različitim projektima kao odgovorom na izazove današnjeg društva (internetski tečajevi, tečajevi za azilante i tečajevi za izbjeglice) te stalnim obogaćivanjem aktivnosti kojima se lektori i *Croaticum* povezuju s drugim sveučilištima. Budući da su polaznici *Croaticumovih* programa izvor entuzijazma koji pokreće i motivira lektore, njihove će nas priče voditi kroz ovaj prikaz *Croaticumova* rada.

2. Metode poučavanja – *Croaticumovi* počeci i danas

Croaticum je za mene bio čudesno i obogaćujuće iskustvo. Neposredno nakon što sam se 2012. godine preselila u Zagreb, upisala sam se na Semestralni tečaj hrvatskoga jezika i kulture. Bila sam iznenađena visokim profesionalizmom, stručnošću i iskustvom lektora te zadovoljna mogućnošću ovladavanja svim četirima jezičnim vještinama. Prepoznala sam i ljubaznost te emocionalnu inteligenciju nastavnika koji se vješto snalaze s velikim kulturnim, društvenim, jezičnim i dobnim razlikama unutar skupina. Bilo mi je važno naučiti jezik svojih predaka jer sam se odlučila s obitelji preseliti u Hrvatsku. Danas sam ponosna vlasnica plesnoga i fitnes studija koji sam otvorila u Zagrebu.

Irene, Venezuela

Od osnutka 1962. godine, kada se *Croaticum* zvao *Tečaj hrvatskoga jezika za strance* i pripadao Odsjeku za fonetiku, hrvatski se jezik poučavao prema načelima audio-vizualne globalno-strukturne metode (AVGS). Ta je metoda poučavanja bila općeprihvaćena u to vrijeme, ali i vrlo moderna pa su se samo najveći svjetski jezici poučavali tom metodom. Iako je AVGS metoda bila vrlo moderna i popularna te je u poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika (HIJ) živjela čak trideset godina, imala je neke nedostatke: „Glavni je nedostatak te metode nedovoljna usmjerenost na ostvarivanje komunikacijskih ciljeva i nedovoljna uključenost kulturoloških sadržaja te nedovoljna uspješnost učenika u prenošenju naučenih govornih obrazaca u različite životne situacije. Jezik se poučavao nedostatno uključen u kontekst“ (Banković-Mandić i Čilaš Mikulić 2016: 122). U prvom se desetljeću dvadeset prvog stoljeća naglo i brzo razvija područje HIJ-a. Uz znanstveno proučavanje područja, razvija se i terminologija povezana s tim područjem, „čime se dokida diskrepancija između ekstenzivnog poučavanja HIJ-a s jedne strane i nedostatka znanstvenih istraživanja koja bi predstavljala

uporište poučavanju HIJ-a s druge strane“ (Udier 2016: 141). U tom se razdoblju oblikovao suvremeniji komunikacijsko-gramatičko-semantički pristup (Udier i Gulešić Machata 2019) koji se oslanja na rezultate empirijskih istraživanja te primijenjeno-lingvističke i teorijskolingvističke spoznaje. Kao što je primijetila polaznica Irene, na *Croaticumu* se poučava po kombiniranoj metodi koja ima cilj razviti sve četiri vještine (vještinu slušanja, vještinu čitanja, vještinu pisanja i vještinu govorenja). Važan dio kombinirane metode je i kontrastivna analiza između hrvatskoga i svjetskih jezika kojima vlada većina polaznika. Kombinirana metoda stavlja naglasak i na stjecanje kulturološke kompetencije jer upravo su kulturološke kompetencije u području glotodidaktike prepoznate kao važan i neizostavan dio poučavanja inoga jezika. To je razlog zašto je *Croaticum* pokrenuo program *KuC* (*Kultura u Croaticumu*). Riječ je o gostovanju osobe iz hrvatskoga kulturnoga života. Ta se osoba susreće s *Croaticumovim* polaznicima koji se u ugodnom druženju i razgovoru osvrću na njezin rad s kojim su se tijekom semestra upoznawali pod vodstvom lektora (gledajući filmove, predstave, čitajući književna djela itd.). Takav je susret vrlo ugodan i obično završi neformalnim druženjem i lijepim uspomenama i za polaznike i za gosta. *Croaticum* je ugostio mnogo hrvatskih kulturnih djelatnika i umjetnika, a ovdje ćemo navesti samo neke koji su posjetili *Croaticum* u posljednjih desetak godina: Dana Budisavljević, Kristian Novak, Ksenija Marinković, Frano Mašković, Maja Hrgović, Goran Bogdan, Barbara Matejčić, Hana Jušić, Igor Bezinović, Renato Baretić, Hrvoje Šalković, Damir Karakaš i drugi.

3. Polaznici – *Croaticumovi* počeci i danas

Učim hrvatski jezik jer se želim specijalizirati i raditi u Hrvatskoj. Ovo je moj prvi semestar u Croaticumu, ali prije toga sam učio hrvatski jezik dva mjeseca na online tečaju. Na početku sam razumio puno gramatike i mogao sam čitati, ali nisam mogao dobro govoriti. Za mene je sreća da živim s ujakom i ujnom. Moja ujna govori samo hrvatski i zato ja učim brzo i vježbam jezik s njom. Sviđa mi se Croaticum. Nastava je jako organizirana i zabavna.

Abdelrahman, Palestina

Prvi polaznici *Tečaja hrvatskoga jezika za strance* dolazili su iz Sirije, Libanona, Palestine i drugih takozvanih nesvrstanih zemalja na Sveučilište u Zagrebu potaknuti stipendijama bivše države. S obzirom na to da nisu imali jezično predznanje, najprije su pohađali jezične tečajeve koji su trajali dva semestra (usp. Grgić, Matovac i Aleksovski 2021). *Croaticum* je 1966. godine pripojen Odsjeku za jugoslavenske jezike i književnosti, a 1986. godine prerastao je u *Pripremnu godinu studija* jer su polaznici i dalje najčešće bile osobe koje su se pripremale za studij na nekom od hrvatskih sveučilišta. *Pripremna godina studija*, koja je za cilj ponajprije imala osposobljavanje stranih studenata za studij na hrvatskim fakultetima, uskoro je postala pretijesna za sve zainteresirane. Osamdesetih se godina sve više priključuju i potomci hrvat-

ske dijaspore. Budući da su neki od njih dolazili s predznanjem ili imali potrebu za učenjem dužim od dva semestra, 1993. godine ustalila se podjela na razine kakvu i danas imamo: početni, srednji i napredni stupanj, a svaki se dijeli na viši i niži. Razine su danas usklađene sa Zajedničkim europskim referentnim okvirom za jezike (ZEROJ): Jezične vježbe iz hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika 1 odgovaraju razinama A1 i A2, Jezične vježbe iz hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika 2 odgovaraju razini B1.1, Jezične vježbe iz hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika 3 odgovaraju razini B1.2, Jezične vježbe iz hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika 4 odgovaraju razini B2.1, Jezične vježbe iz hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika 5 odgovaraju razini B2.2 i Jezične vježbe iz hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika 6 odgovaraju razini C1.

Danas je struktura polaznika prilično heterogena. Polaznici *Croaticuma* razlikuju se prema poznavanju hrvatskoga jezika, prvom jeziku, poznavanju inih jezika, zemlji iz koje dolaze, obrazovanju, spolu, nacionalnosti, dobi, religiji, motivaciji za učenje hrvatskoga i dr. Ako usmjerimo pozornost samo na zemlje odakle polaznici dolaze, možemo primijetiti da je u zimskom semestru ak. god. 2020./21. zastupljena 41 zemlja, a u ljetnom semestru te iste ak. god. 37 različitih zemalja. Kao što je već rečeno, *Croaticum* se može pohvaliti blagim rastom broja polaznika (ak. god. 2015./16. upisano je ukupno 524 polaznika, ak. god. 2016./17. upisano je ukupno 496 polaznika, ak. god. 2017./18. upisano je ukupno 555 polaznika, ak. god. 2018./19. upisano je ukupno 593 polaznika, ak. god. 2019./20. upisano je ukupno 614 polaznika, a izazovne pandemijske ak. god. 2020./21. upisano je ukupno 492 polaznika, čime se i dalje održao visok broj polaznika).

3.1. *Potomci hrvatske dijaspore*

Moj pradjed i moja prabaka bili su Hrvati. Ja sam treća generacija Hrvata. Zato sam došao u Hrvatsku učiti jezik i saznati više o zemlji i kulturi. Sada sam na drugom semestru na Croaticumu. Prvi put sam bio prije osam godina i tada sam odlučio da želim živjeti u Hrvatskoj. Ovdje se osjećam ugodno, osjećam se kao Hrvat.

Tomas, Čile

Ja učim hrvatski jer imam hrvatske korijene. Moja mama je došla u Njemačku s 22 godine. Kod kuće smo govorili njemački i hrvatski. Zato sam prošle godine došla na Erasmus u Hrvatsku. Tada sam otišla na Tečaj hrvatskog jezika za Erasmus+ studente. Sada sam na Semestralnom tečaju. Motivacija mi je razumjeti svoje korijene jer osjećam Hrvatsku kao dio svojeg identiteta.

Nina, Njemačka

Najveći broj polaznika posljednjih godina čine osobe s hrvatskim korijenima. Velik broj takvih polaznika dolazi iz zemalja Južne Amerike te ih najčešće stipendira

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Taj državni ured stipendira velik broj studenata svake godine i tako ih motivira na povratak u zemlju svojih predaka. Primjerice, za ak. god. 2021./22. bilo je odobreno 250 stipendija za učenje hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj (na sveučilištima u Zagrebu, Splitu, Rijeci ili Osijeku). Takve stipendije uključuju trošak tečaja hrvatskoga jezika, subvencioniranu prehranu te djelomičnu naknadu za smještaj u studentskom domu ili privatnom smještaju. Polaznike koji su treća ili četvrta generacija Hrvata, a jezik prije dolaska u Hrvatsku nisu ni učili ni usvajali, nazivamo predačkim govornicima (kao što je polaznik Tomas iz gornjeg navoda). Drugu grupu polaznika s hrvatskim korijenima čine oni koji su hrvatski jezik usvajali, a ne učili u institucionalnim okvirima te se pri dolasku na *Croaticum* prvi put susreću s pisanim jezikom ili hrvatskom gramatikom. Njih nazivamo nasljedni govornici (kao polaznica Nina iz gornjeg navoda). Oni su obično djeca iseljenika koji su iz ekonomskih ili političkih razloga selili u SAD, Kanadu, Australiju ili zapadne i sjeverne europske zemlje. Povratnički govornici, kao treća grupa, osobe su rođene u Hrvatskoj te su tijekom djetinjstva usvajali hrvatski jezik, a nakon preseljenja u stranu zemlju odlučili su se vratiti u Hrvatsku. Takvih polaznika *Croaticum* ne broji mnogo. O razlikama među iseljenicima prema tome u kakvu su suodnosu prema jeziku kojim ovladavaju (nasljedni govornici, predački govornici, povratnički govornici) više pišu *Croaticum*ovi lektori Grgić, Matovac i Aleksovski (2021). Navode kako svi govornici dijele vrlo afektivan odnos prema hrvatskom jeziku te snažan osjećaj pripadnosti jezičnoj, kulturnoj i etničkoj zajednici u kojoj je hrvatski izvorni jezik (što se može primijetiti i u navodima polaznika).

3.2. Polaznici koji nemaju hrvatske korijene

Zapravo, nisam znala Hrvatsku prije gledanja TV-programa. Taj program mi je pokazao lijepo hrvatsko more i mirnu prirodu. Korejci putuju u Hrvatsku puno i znaju za Hrvatsku. Odlučila sam da ću studirati hrvatski jezik na sveučilištu u Koreji. Studirala sam dvije godine, a sada učim hrvatski jezik u Hrvatskoj. Želim raditi ovdje jednog dana.

Yerim, Koreja

Živim u Hrvatskoj zbog ljubavi, važno mi je da mogu govoriti mužev jezik, vjerujem da je to dobro za našu vezu. Ali nakon što sam počela učiti hrvatski jezik, zaljubljujem se u jezik, nadam se da ću moći jedan dan pričati tečno.

Mona, Egipat

*Ja sam digitalni nomad i sada živim u Zagrebu. Bila sam ovdje već u osmom mjesecu 2020. godine. Studirala sam prošli semestar na *Croaticum*u. Volim Zagreb zato što mi se sviđaju ljudi i kultura. Želim učiti hrvatski jezik da mogu razgovarati s ljudima.*

Kim, SAD

Osim potomaka hrvatskih iseljenika *Croaticumove* polaznike čine i studenti kroatistike ili slavistike koji dolaze u Hrvatsku u okviru studija i usavršavaju hrvatski jezik. Kroatisti i slavisti obično dolaze na Filozofski fakultet pod okriljem programa Erasmus+ ili CEEPUS. Zanimljivo je spomenuti da se hrvatski jezik može studirati na 34 lektorata hrvatskoga jezika i književnosti te u tri centra za hrvatske studije u Australiji, Kanadi i Ujedinjenoj Kraljevini Velike Britanije i Sjeverne Irske. Ti se lektorati i centri nalaze u 25 zemalja te obuhvaćaju više od 2000 studenata. Osim toga, postoji još 40-ak samostalnih lektorata koje Ministarstvo znanosti i obrazovanja u cjelini ili djelomično podupire, a nisu u njegovoj nadležnosti. Često u Hrvatsku dolaze studenti iz dalekih zemalja kao što su Koreja i Kina te nakon jednogodišnjeg ili dvogodišnjeg učenja hrvatskog jezika u svojoj zemlji prvi put upoznaju Hrvatsku i sudjeluju u razgovoru s izvornim govornicima (kao polaznica Yerim).

Studenti drugih studija, koji ne studiraju kroatistiku ili slavistiku, a dolaze na razmjenu na Sveučilište u Zagrebu, sudjeluju u *Semestralnom tečaju hrvatskoga jezika i kulture* ili pak u *Skraćenom semestralnom tečaju hrvatskoga jezika i kulture za Erasmus+ studente*. Oni žele učiti jezik zemlje u kojoj provode svoju studentsku mobilnost, a ponekad su ga već i prije učili. *Skraćeni semestralni tečaj hrvatskoga jezika i kulture za Erasmus+ studente* odvija se dvaput tjedno te je prikladan za studente koji zbog svojih drugih studijskih obveza ne mogu pohađati nastavu svaki dan. Često je riječ o studentima kojima Hrvatska nije prva, tj. jedina zemlja u kojoj provode studentsku mobilnost, nego imaju iskustvo studiranja u više zemalja, poznavanja više stranih jezika te općenito dijele velik entuzijazam prema putovanjima i novim iskustvima.

Takav entuzijazam dijele i digitalni nomadi. Za njih je Hrvatska jedna od zemalja u kojima rade i žive (kao polaznica Kim iz gornjeg navoda). S druge strane, neke polaznike s Hrvatskom ne veže posao ili želja za putovanjima, nego ljubav. Oni su često u braku ili u vezi s osobom iz Hrvatske te imaju vrlo dobar uvid u svakodnevni život, kulturu i obiteljske odnose u Hrvatskoj (kao polaznica Mona).

Postoji i dio polaznika koji se u Hrvatsku nije doselio zbog korijena ili radi studija, posla, ljubavi ili želje za putovanjem. Riječ je o izbjeglicama koji čine ranjivu skupinu polaznika te dijele različita stresna i traumatična iskustva koja su obilježila njihov dolazak u Hrvatsku. Nažalost, njihov se broj povećava u posljednje vrijeme. Nakon otvaranja tzv. Balkanske rute 2015. godine i velike migrantske krize uslijedio je i rat u Ukrajini te prihvati izbjeglica iz te ratom pogođene zemlje. *Croaticum* od ak. god. 2017./18. organizira *Tečaj hrvatskoga jezika za azilante i tražitelje azila u Republici Hrvatskoj*, a u ljetnom semestru 2021./2022. organizirao je i *Tečaj hrvatskoga jezika za ukrajinske studente koji su pod privremenom zaštitom RH*.

4. Programi

Učim hrvatski na Croaticumu i zanimljivo mi je. Ovo mi je četvrti semestar i do sada je svaki dan bilo različito jer hrvatski je bogat jezik. Nastava je dinamična, učimo nešto novo svaki dan i raspoređi su raznoliki. Profesori su simpatični i svi znaju više nego što možemo

pitati, a oni se trude da mi učimo i službeni i ulični hrvatski jer nam treba oboje. Također, kad su vremena bila čudna zbog korone, nismo imali problema jer je Croaticum preko interneta bio odličan.

Antonio, Peru

Semestralni tečaj hrvatskoga jezika i kulture prati akademski kalendar pa u jednoj akademskoj godini *Croaticum* ima dva semestralna tečaja (ljetni i zimski). Mnogi su polaznici nastavljajući iz prethodnoga semestra (ili prethodnih semestara), ali također dolaze i novi studenti koji se, ako imaju predznanje hrvatskoga jezika, testiraju i smještaju na odgovarajuću razinu. Nastava se odvija svaki dan u učionicama Filozofskog fakulteta u trajanju od tri školska sata. Protekle dvije godine bile su vrlo izazovne za lektore i polaznike jer se u jeku pandemije nastava preselila na platformu Zoom. To je iziskivalo više angažmana za lektore jer su se u kratkom roku trebali snaći u novom obliku nastave, prilagoditi nastavne materijale, ali i način poučavanja. Također su se trebali dodatno truditi održavati koncentraciju i motivaciju polaznika. Međutim, pokazala se i velika prednost takvog oblika nastave – otvorila se mogućnost za učenje hrvatskoga osobama koje ne bi mogle pohađati kontaktnu nastavu. Kako se situacija s pandemijom mijenjala, tako se nastava postupno vraćala u učionice, iako je i dalje bilo moguće pratiti nastavu i preko platforme Zoom (u slučaju bolesti ili samoizolacije), dakle nastava je bila hibridna – održavala se istovremeno kontaktno i na daljinu. Ipak, početkom 2022. godine broj se zainteresiranih za nastavu na daljinu smanjio pa se nastava u potpunosti vratila u učionice, dok se individualna nastava iz praktičnih razloga i dalje najčešće održava na daljinu.

Jedna od zaslužnih lektorica *Croaticuma*, Marijana Cesarec, 1998. godine zapisala je kako se nada da će *Croaticum* jednog dana prerasti u ministudij hrvatskoga jezika i kulture na Odsjeku za kroatistiku. Njezin se san ostvario 2014. godine kada je završen postupak akreditacije dvosemestralnoga sveučilišnoga modula pod nazivom *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Završetkom tog modula polaznici dobivaju dopunsku ispravu o studiju (eng. *diploma supplement*). Program podrazumijeva pohađanje *Semestralnoga tečaja hrvatskoga jezika i kulture* te izbornih programa hrvatskoga jezika i kulture tijekom dvaju uzastopnih semestara.

Studentima koji žele sudjelovati na *Semestralnom tečaju*, ali zbog nekog razloga ne mogu pohađati nastavu cijeli semestar, omogućeno je sudjelovanje na *Jednomjesečnom tečaju hrvatskoga jezika i kulture*. Polaznici sudjeluju na grupnoj nastavi svaki dan (ukupno 70 sati), a uz to imaju 5 sati individualne nastave koja je prilagođena njihovim potrebama.

Tijekom semestra održava se i *Skraćeni semestralni tečaj hrvatskoga jezika i kulture za Erasmus+ studente*. Tečaj traje 15 tjedana tijekom jednoga semestra, a sastoji se od ukupno 75 sati nastave. Polaznici dva puta tjedno imaju po 2 školska sata jezične nastave te tijekom semestra imaju ukupno 15 sati terenske nastave u kulturnim institucijama u Zagrebu.

Izvan semestra *Croaticum* organizira tri kratka intenzivna tečaja: *Croaticumova ljetna škola hrvatskoga jezika i kulture*, *Croaticumova jesenska škola hrvatskoga jezika i*

kulture te *Croaticumova zimska škola hrvatskoga jezika i kulture*. Svaka škola traje 3 tjedna, a polaznici hrvatski jezik i o hrvatskoj kulturi uče 75 školskih sati. Svaki dan imaju 4 školska sata jezične nastave, tjedno imaju 2 sata govornih vježbi te 3 školska sata nastave iz hrvatske kulture.

Na idejni i financijski poticaj *Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske* *Croaticum* je u suradnji s *Centrom za potporu e-učenju* Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu izradio internetske tečajeve za razine A1 i A2 prema ZEROJ-u. Tečajevi su pokrenuti 2017. i 2018. godine te su u potpunosti besplatni. Prijava na tečajeve pojednostavnjena je do te mjere da korisnici ne moraju otvoriti poseban korisnički račun, nego tečajevima mogu pristupiti korištenjem korisničkoga računa za Facebook ili Google. Sučelje, upute i podrška dostupni su na engleskome i španjolskome jeziku. Internetski tečaj A1.HR dostupan je na adresi: <https://a1.ffzg.unizg.hr/>, a internetski tečaj A2.HR dostupan je na adresi: <https://a2.ffzg.unizg.hr/>. Svaki tečaj sadrži 80 nastavnih jedinica za koje je predviđeno da traju oko 45 minuta. Nastavne su jedinice osmišljene tako da se uvijek bavaju sve četiri jezične vještine, a usto svakoj lekciji prati i kulturološki tekst s vježbama razumijevanja. Ti su tečajevi učinili dostupnim učenje hrvatskog jezika velikom broju zainteresiranih korisnika (u prvih su nekoliko godina e-tečajevi imali više od 10.000 polaznika), ponajprije za potomke hrvatskih iseljenika, što je bio glavni cilj *Središnjeg ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske*, ali i za sve druge koje zanima učenje hrvatskoga jezika.

U posljednjih nekoliko godina svjedočimo migracijama iz bliskoistočnih zemalja koje su učinile Hrvatsku jednom od tranzitnih zemalja na tzv. Balkanskoj ruti ili pak prihvatnom zemljom za izbjeglice. „Izbjeglicama su, kao prisilnim migrantima iz konfliktima zahvaćenih zemalja, ugrožena brojna ljudska prava što ih posljedično svrstava u posebno ranjivu skupinu stranaca u prihvatnim zemljama. Različiti su institucionalni problemi njihova prihvata, a jedan od najvećih izazova svakako je njihova jezična integracija u svako društvo, pa tako i hrvatsko“ (Cvitanušić, u tisku). Suradnjom Filozofskog fakulteta i udruge *Are You Syrious* od ljetnog semestra ak. god. 2017./18. počeo se održavati *Tečaj hrvatskoga jezika i kulture za azilante i tražitelje azila u Republici Hrvatskoj*. Na projektu su sudjelovale lektorice Ranka Đurđević i Jelena Cvitanušić. One su mentorirale studentice kroatistike pripremajući ih za rad u nastavi i sudjelovale u stvaranju posebnih nastavnih materijala za takav tečaj. Od tada do danas program je pohađalo oko stotinu polaznika. Program se i dalje održava, a sastav polaznika postaje sve heterogeniji pa se uz polaznike iz Sirije i Iraka sve češće uključuju i polaznici iz Irana, Maroka, Turske itd.

Početak rata u Ukrajini pokrenuo je novi migracijski val te je u cilju što brže integracije ukrajinskih izbjeglica u Hrvatsku *Croaticum* u ljetnom semestru ak. god. 2021./22. organizirao *Tečaj hrvatskoga jezika za studente iz Ukrajine koji su pod privremenom zaštitom Republike Hrvatske* te koji trenutačno studiraju na sastavnicama Sveučilišta u Zagrebu. Tečaj je bio besplatan i namijenjen studentima koji nemaju prethodno znanje hrvatskoga jezika, a nastava se odvijala dva puta tjedno.

5. Život u učionici i izvan učionice

Croaticum je najveća ustanova na kojoj se poučava hrvatski. Pohađam Croaticum već dva semestra. Prema mojem iskustvu, dizajn tečaja je razuman, svi profesori/profesorice su jako odgovorni i iskusni, predavanja su sadržajna i kvalitetna. Atmosfera na Croaticumu je lagana i ugodna, uvijek smo prijatelji s profesorima/profesoricama. Osim predavanja zajedno smo išli na književnu promociju i na kavu, ovako učimo hrvatski izvan tečaja i možemo duboko doživljavati hrvatsku kulturu, to je moj omiljeni i najbolji dio!

Yuqiao, Kina

Osnovna je svrha učenja jezika potreba za komunikacijom te uključenost u društveni kontekst jezika kojim se ovladava. Pri ovladavanju inim jezikom sudjeluju različiti mentalni procesi, ali utjecaj imaju i individualne razlike poput dobi, osobina ličnosti i afektivni čimbenici (motivacija, strah od jezika, emocije, samopouzdanje, stavovi prema jeziku). Upravo se motivacija često smatra ključnim čimbenikom u procesu ovladavanja inim jezikom jer njezin nedostatak, čak i kod najdarovitijih učenika, utječe na ispunjenje dugoročnih ciljeva te na podjednak razvoj jezičnih vještina. Devedesetih se godina prošloga stoljeća sve više počinje raspravljati o ulozi nastavnika i motivacijskim strategijama kojima se izravno utječe na proces ovladavanja inim jezikom i na učenike. Istraživanja (Dörnyei i Csizér 1998, Cheng i Dörnyei 2007) pokazuju da je nastavnikovo ponašanje najvažniji motivacijski alat u razredu te je upravo zato važan nastavnikov entuzijazam, predanost nastavi i dobri odnosi s učenicima. Uz nastavnika jedan od najvažnijih motivacijskih čimbenika je ugodno ozračje u razredu, što podrazumijeva ne samo učionicu kao mjesto i ugodan prostor, nego i trenutke u kojima nastavnik i učenici koriste humor te u kojima općenito vlada tolerancija.

*Croaticum*ovi polaznici vrlo često opisuju nastavu na *Croaticumu* kao ugodnu, opuštajuću, zabavnu. Lektori se trude stvoriti opuštenu atmosferu, osloboditi polaznike straha od jezika te ih motivirati na govorenje. Lektori vrlo dobro znaju da je humor odličan način za međusobno povezivanje i opuštanje. Lektori u nastavi koriste i mnoge druge motivacijske strategije: različite igre, prezentacije, kvizove, čitaju književna djela, slušaju hrvatsku glazbu, pjevaju hrvatske pjesme itd.

No, nastava živi i izvan učionice. Svaki semestar lektori organiziraju terensku nastavu kao što je posjet muzeju, Saboru, HRT-u, galeriji, kazalištu i drugim kulturnim institucijama ili pak studentima zadaju projektni zadatak kao što je predstavljanje zagrebačkih znamenitosti pa polaznici s lektorom šetaju gradom te obilaze te znamenitosti.

Svaki semestar *Croaticum* organizira izlet za sve svoje polaznike. *Croaticum* je s polaznicima obišao gotovo cijelu Hrvatsku: Požegu, Varaždin, Bašku, Zadar, Trakošćan, Plitvička jezera, Rijeku, Pulu i druge gradove. Polaznici se vesele izletu jer je to mogućnost za upoznavanje polaznika iz drugih grupa, ali i za neformalnije druženje s

lektorom i kolegama. Dakako, na svakom izletu uče o kulturnim znamenitostima, kušaju još neke hrvatske specijalitete i saznaju više o životu u drugim hrvatskim gradovima.

6. Lektori

Na Croaticumu sam stekla prijateljstva koja još uvijek njegujem. Nastavnici su tijekom tečaja pokazali visoku profesionalnost i angažman u učionici i izvan nje. Rado bih ponovila to iskustvo!

Diana, Bugarska

Krajem ak. god. 2021./22. na *Croaticumu* je zaposleno 15 stalnih lektora i viših lektora: dr. sc. Lidija Ban Matovac, lektorica, dr. sc. Ivančica Banković-Mandić, viša lektorica, dr. sc. Marica Čilaš Mikulić, viša lektorica, dr. sc. Ana Grgić, lektorica i znanstvena suradnica, dr. sc. Milvia Gulešić Machata, viša lektorica i znanstvena suradnica, dr. sc. Antonio-Toni Juričić, viši lektor, dr. sc. Aida Korajac, lektorica, dr. sc. Darko Matovac, lektor i znanstveni suradnik, dr. sc. Dinka Pasini, viša lektorica, dr. sc. Sanda Lucija Udier, viša lektorica i znanstvena suradnica, Marinela Aleksovski, viša lektorica, Jelena Cvitanušić, lektorica, Ranka Đurđević, lektorica, Ninoslav Radaković, lektor i Tanja Salak, lektorica. Budući da je broj polaznika i različitih programa velik, svaki semestar *Croaticum* angažira i vanjske suradnike. Važno je reći da je za uspješno funkcioniranje *Croaticuma* zaslužna i tajnica Anja Bajt, mag. educ. philol. croat.

Croaticum svoje djelovanje temelji na suvremenim glotodidaktičkim, primijenjenolingvističkim i teorijskolingvističkim istraživanjima pa se lektori i lektorice zaposleni na *Croaticumu* sustavno i kontinuirano bave istraživanjima ponajprije u okviru hrvatskoga kao inoga jezika, ali i općim kroatističkim i lingvističkim temama. Kao izlagači sudjeluju na brojnim međunarodnim i domaćim znanstvenim i stručnim skupovima (primjerice skup Hrvatski kao drugi i strani jezik (HIDIS), skup Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku (HDPL), Hrvatski slavistički kongres i mnogi drugi). Usto već dulji niz godina gostuju kao predavači na inozemnim sveučilištima (npr. u Finskoj, Njemačkoj, Austriji, Australiji, Mađarskoj, Slovačkoj, Nizozemskoj, Ukrajini, Poljskoj, Portugalu, Kosovu, BiH, Češkoj).

Croaticum djeluje kao mentorski centar za buduće lektore hrvatskoga kao inoga jezika na stranim sveučilištima pa s Ministarstvom znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske od 2009. godine organizira *Stručno i znanstveno savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika* (SIH). Skup se organizira svake godine u srpnju te ponajprije služi izobrazbi i usavršavanju lektora te razmjeni iskustava iz poučavanja hrvatskoga kao inoga jezika. Tijekom dva dana SIH-a održavaju se stručna i znanstvena izlaganja i rasprave u okviru zadane središnje teme. Neke od tema posljednjih godina su: male riječi u hrvatskom kao prvom i inom jeziku (2021.), osjećaji u hrvatskom kao prvom

i inom jeziku (2019.), procjenjivanje jezičnoga znanja i izrada jezičnih ispita (2018.), sintaksa u kontekstu inojezičnoga hrvatskog (2017.) te nasljedni jezik (2016.).

Od ak. god. 2017./18. *Croaticum* organizira *Croaticumov okrugli stol* (COS) koji okuplja znanstvenike i stručnjake oko neke lingvističke teme koja je značajna za područje poučavanja hrvatskoga kao inoga jezika. Osim znanstvenicima i stručnjacima koji se bave tom ili sličnom temom, namijenjen je i svim zainteresiranim studentima kroatistike i srodnih jezikoslovnih i glotodidaktičkih studija. *Croaticum* na svakom COS-u ugosti predavače iz inozemstva te tako povezuje znanstvenike i stručnjake koji se bave istraživanjima relevantnima i za hrvatski kao ini jezik u Hrvatskoj i inozemstvu. Dosad su održana tri COS-a, a teme su bile: teličnost, glagolska prefiksacija te kolokacije u hrvatskom jeziku.

Croaticum provodi ispite poznavanja hrvatskoga jezika za različite potrebe (stjecanje prava na stalni boravak u RH, dobivanja hrvatskog državljanstva, nostrifikacije inozemnih diploma, zapošljavanja, studiranja i dr.). Ispiti se organiziraju prema razinama u skladu sa *Zajedničkim europskim referentnim okvirom za jezike*. Svaki ispit sadrži sljedeće cjeline: razumijevanje slušanog i čitanog teksta, poznavanje jezičnih struktura, pisana proizvodnja i govorna proizvodnja. Najčešće pristupnici polažu test na razini B1 jer je ona propisana *Pravilnikom o polaganju ispita iz poznavanja hrvatskoga jezika i latiničnog pisma u postupku odobrenja dugotrajnog boravišta*.

6.1. *Croaticumova izdanja*

Croaticum je razvio bogatu izdavačku djelatnost koja ponajprije podrazumijeva objavljivanje udžbenika i vježbenica za učenje hrvatskoga kao inoga jezika. Autorice Marica Čilaš Mikulić, Milvia Gulešić Machata, Dinka Pasini i Sanda Lucija Udier objavile su 2006. godine udžbenik, vježbenicu i CD *Hrvatski za početnike*, a poslije su uslijedili udžbenici, vježbenice i CD-i *Razgovarajte s nama za razinu A2–B1* 2008. godine, *Razgovarajte s nama za razinu B1–B2* 2011. godine, *Razgovarajte s nama za razinu B2–C1* 2014. godine te *Razgovarajte s nama za razinu B2* 2015. godine autorica Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier. U suvremenom poučavanju jezika važno je da se „sadržaj i način poučavanja ne smiju zamrznuti u obliku koji je prikladan za određeno vrijeme i određenu razinu teorijskih i primijenjenih znanstvenih spoznaja, već se trebaju mijenjati paralelno s promjenama u teoriji i primjeni jezikoslovnih, glotodidaktičkih i kulturoloških istraživanja“, kao i da se „trebaju stalno iznova prilagođavati svojim novim i uvijek različitim recipijentima“ (Udier 2016: 142). Upravo je nedavno, u proljeće 2022. godine, iz tiska izišao novi udžbenik za početnike *Razgovarajte s nama za razine A1–A2* autorica Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier.

Sanda Lucija Udier uredila je dva udžbenika hrvatske kulture, *Hrvatska na prvi pogled* (2014.) koji je objavljen i u prijevodu na engleski kao *Croatia at first sight* (2016.) te *Hrvatska na drugi pogled* (2019.). Riječ je o udžbenicima hrvatske kulture i društva koji su namijenjeni studentima kroatistike, slavistike, povijesti, međunarodnih odnosa i sličnih struka, kao i pripadnicima hrvatskoga iseljenništva koji uče o hrvatskome jeziku i kulturi. U prvom su udžbeniku obrađene osnovne i polazišne

teme hrvatske kulture u poglavljima o geografiji Hrvatske, hrvatskoj povijesti, jeziku, književnosti, političkome sustavu, filmu, svakodnevnici, etnološkoj i umjetničkoj baštini, dok su u drugom obrađene teme modernizacije, gospodarstva, migracija, religije, školstva, umjetnosti, hrvatskih kulturnih ustanova, medija te sporta i olimpizma u Hrvatskoj.

Godine 2013. izdan je prvi temeljit opis neke referentne razine za hrvatski kao ini jezik pod naslovom *Hrvatski B1: Opisni okvir referentne razine B1* (urednice Grgić, Gulešić Machata i Nazalević Čučević), 2015. godine uslijedio je *Hrvatski B2: Opisni okvir referentne razine B2* (urednice Gulešić Machata i Grgić), a 2017. godine i *Hrvatski A2: Opisni okvir referentne razine A2* (urednice Grgić i Gulešić Machata). Opis razina napravljen je prema ljestvici referentnih razina *Zajedničkoga europskoga referentnoga okvira za jezike* (ZEROJ). Svi se *Okviri* sastoje od deset poglavlja (Značajke i namjena priručnika, Opis razine prema ZEROJ-u, Pragmatična kompetencija, Jezične funkcije, Opći pojmovi, Gramatička kompetencija, Posebni pojmovi, Izgovorna kompetencija, Pravopisna kompetencija, Sociokulturna kompetencija) i dvaju dodataka (Kazalo pojmova, Popis udžbenika i priručnika za učenje hrvatskoga kao inoga jezika) u čijoj su izradi sudjelovali lektori i fonetičari *Croatiuma*.

Izlaganja sa skupa *Stručno i znanstveno savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika* (SIH) objavljuju se kao radovi u zborniku SIH-a pod nazivom *Croatium: Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika*. Uključujući ovaj, dosad je objavljeno pet zbornika. Osim radova nastalih na temelju izlaganja s prethodnih SIH-ova, u tim se zbornicima objavljuju i drugi radovi iz područja HIJ-a. Usto, zbornici uvijek donose i prikaze relevantnih knjiga, najčešće iz područja kroatistike i glotodidaktike.

Godine 2013., kad je izdan *Hrvatski B1: Opisni okvir referentne razine B1*, slavio se stoti rođendan kultnoga hrvatskoga djela *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Te su dvije okolnosti bile poticaj za prilagodbu *Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić za razinu B1. Prilagodba hrvatskoga klasika pod naslovom *Šegrt Hlapić za razinu B1* autorica Grgić, Đurđević i Salak objavljena je 2014. godine te osim prilagođenog teksta sadrži i rječnik novih i nepoznatih riječi s prijevodom na engleski jezik na marginama te na kraju knjige. Objavljena su i ponovljena izdanja.

Najnovijeg je datuma gramatika hrvatskoga jezika pod naslovom *Basic Croatian Grammar: For Croatian Language Learners* (2022.) autora Darka Matovca. Namijenjena je učenicima, ali i lektorima hrvatskoga kao drugog i stranog jezika te je pisana na engleskom jeziku. Gramatika nudi osnovni gramatički opis te je ponajprije namijenjena učenicima na početnoj ili srednjoj razini učenja hrvatskoga jezika.

7. Do sljedećeg okruglog rođendana

Studiram kroatistiku na sveučilištu u Pekingu. Dobila sam stipendiju za učenje hrvatskog jezika u Hrvatskoj za dva semestra, a sada je moj drugi semestar. Za mene je Croatiaum najbolje mjesto za učenje hrvatskog jezika jer ima sadržajna predavanja, razne materijale za učenje i profesionalne lektore. Svaki dan na predavanju učim gramatiku i vokabular i vježbam slušanje

i govorenje. Zbog toga brže napredujem nego prije. Saznala sam više o Hrvatskoj i njezinoj povijesti i kulturi. Osim toga, upoznala sam kolege iz cijelog svijeta koji su jako simpatični. Preko učenja u Croaticumu volim Hrvatsku sve više i više, a istovremeno moj horizont postaje sve širi i širi. Puno uživam u Croaticumu!

Sretan rođendan Croaticumu!

Juhan, Kina

Uspoređujući *Croaticum* na 50. godišnjicu i ovogodišnju 60. jasno je da se mnogo toga promijenilo. Pokrenuto je više programa koji su odgovorili na društvene potrebe (tečaj za azilante, tečaj za izbjeglice), osmišljena su dva besplatna internetska tečaja kojima je hrvatski jezik postao dostupan svakomu s pristupom internetu, nastava na daljinu omogućila je učenje hrvatskoga jezika osobama koje možda nikad ne bi mogle pohađati kontaktnu nastavu jer žive daleko i sl., a opisnicima za razine A2, B1 i B2 udareni su čvrsti temelji za bavljenje hrvatskim kao inim jezikom. Mnogi objavljeni priručnici te znanstveni i stručni radovi kao i sudjelovanja na brojnim međunarodnim skupovima i nastavničkim mobilnostima dokaz su stalnog angažmana *Croaticumovih* lektora u želji za profesionalnim napredovanjem i unapređivanjem struke. Vjerujemo da će *Croaticum* nastaviti rasti istim tempom, s istim žarom i da ga čeka još puno plodnih godina!

Literatura

- Banković-Mandić, Ivančica i Marica Čilaš Mikulić. 2016. „Hrvatski kao drugi i strani jezik iz sveučilišne perspektive.“ *Croatia* 40 (60): 121–137.
- Cvitanušić Tvico, Jelena i Ranka Đurđević. 2012. „Pola stoljeća Croaticuma“. U *Croaticum: Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika*, uredili Čilaš Mikulić, Marica, Antonio-Toni Juričić, Sanda Lucija Udier. 123–132. Zagreb: FF press
- Cvitanušić, Jelena, Iva Nazalević i Sanda Lucija Udier. 2010. „Uoči pedesete obljetnice Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik.“ *Nova Croatia: časopis za hrvatsku književnost i kulturu*. 4: 99–105.
- Cvitanušić, Jelena (u tisku). „Jezična integracija izbjeglica u Hrvatskoj: dva primjera dobre prakse.“ U *Zbornik Trećeg bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa*.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata, Dinka Pasini i Sanda Lucija Udier. 2006., 2008., 2013., 2015., 2018., 2020. *Hrvatski za početnike 1. Udžbenik i rječnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2008., 2016. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika za više početnike* Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2011., 2012., 2014. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika niži srednji stupanj*. Zagreb: FF press.

- Čilaš Mikulić, Marica, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier. 2015. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika za razinu B2*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica i Milvia Gulešić Machata, ur. 2017. *Massive Open Online Course of the Croatian Language, A1.HR (MOOC) / Cursos masivos abiertos en línea de lengua croata, A1.HR (MOOC)*. Zagreb: Filozofski fakultet, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske.
- Grgić, Ana, Darko Matovac i Marinela Aleksovski. 2021. „60. godina Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik.“ U *Hrvatski iseljenički zbornik*, uredila Kukavica, Vesna, 106–125. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
- Grgić, Ana, Milvia Gulešić Machata i Iva Nazalević Čučević, ur. 2013. *Hrvatski B1: Opisni okvir referentne razine B1*. Zagreb: FF press.
- Grgić, Ana, Milvia Gulešić Machata, ur. 2017. *Hrvatski A2: Opisni okvir referentne razine A2*. Zagreb: FF press.
- Grgić, Ana, Ranka Đurđević, Tanja Salak. 2016., 2018. *Šegrt Hlapić za razinu B1. Prilagodba romana Čudnovate zgrade šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić*. Zagreb: FF press.
- Gulešić Machata, Milvia i Ana Grgić, ur. 2015. *Hrvatski B2: Opisni okvir referentne razine B2*. Zagreb: FF press.
- Gulešić Machata, Milvia i Darko Matovac, ur. 2018. *Massive Open Online Course of the Croatian Language, A2.HR (MOOC) / Cursos masivos abiertos en línea de lengua croata, A2.HR (MOOC)*. Zagreb: Filozofski fakultet, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske.
- Jelaska, Zrinka. 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Matovac, Darko. 2022. *Basic Croatian Grammar: For Croatian Language Learners*. Zagreb: Croatian University Press.
- Salak, Tanja i Antonija Ordulj. 2020. „Motivacijske strategije u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika.“ U *HINIZ – HRVATSKI INOJEZIČNI*, uredili Jelaska, Zrinka i Igor Marko Gligorić. 91–109. Zagreb, Klagenfurt: Hrvatsko filološko društvo, Zagreb: Institut für Slawistik, Universität Klagenfurt.
- Udier, Sanda Lucija. 2014. *Razgovarajte s nama za razinu B2–C1*. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija, ur. 2014. *Hrvatska na prvi pogled. Udžbenik hrvatske kulture*. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija, ur. 2016. *Croatia at the first sight. Textbook of Croatian culture*. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija, ur. 2019. *Hrvatska na drugi pogled, udžbenik hrvatske kulture i društva*. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija. 2016. Filološki pristup poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 40 (60): 139–152.
- Udier, Sanda Lucija i Milvia Gulešić Machata. 2019. Suvremeno poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika u Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik. *Hrvatski* 7 (1-2): 27–43.

Sanda Lucija Udier

Gramatika koja odgovara na pitanja

Prikaz knjige Basic Croatian Grammar: For Croatian Language Learners Darka Matovca objavljene u Zagrebu u Hrvatskoj sveučilišnoj nakladi 2022.

O pćepoznato je kako je kvalitetan jezični opis osnova za poučavanje jezika, a to jednako vrijedi u nastavi namijenjenoj izvornim govornicima kao i u onoj namijenjenoj osobama koje žele ovladati inim jezikom. Nastava namijenjena izvornim govornicima uvelike se oslanja na njihovo imanentno jezično znanje, dok je u nastavi inih jezika perspektiva sasvim drugačija jer učenicima treba objasniti kako jezik koji uče funkcionira da bi mogli razumjeti gramatičke mehanizme i, zahvaljujući razumijevanju, bolje ovladati jezikom. Rad u nastavi s učenicima inoga jezika zahtjevan je na poseban način jer oni postavljaju pitanja o funkcioniranju jezika na koja je ponekad jako teško odgovoriti, ali upravo ga to čini privlačnim i izazovnim jer poučavatelja stalno stavlja pred nove zadaće. Kako bi poučavatelj mogao objasniti funkcioniranje jezika svojim studentima, prvo ga mora objasniti sebi, a to počesto uopće nije lak zadatak. Dosad objavljene gramatike hrvatskoga jezika ili su namijenjene izvornim govornicima ili su deklarirane kao namijenjene učenicima hrvatskoga kao inoga jezika, no u svojoj su biti opisi jezika koje donose također oslonjeni na jezičnu intuiciju izvornih govornika (što znači da se u njima puno toga smatra samorazumljivim i više se činjenica samo navodi nego što ih se objašnjava – nedostaju informacije o tome zašto je nešto ovako ili onako). Takve gramatike ne pružaju dovoljan oslonac poučavateljima praktičarima jer oni u njima ne nalaze odgovore na svoja i studentska pitanja. Takva se situacijama s hrvatskim gramatikama nedavno prekinula objavom hrvatske gramatike na engleskom jeziku autora dr. sc. Darka Matovca, lektora u Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik koji djeluje na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Njegova *Basic Croatian Grammar: For Croatian Language Learners* (Hrvatska sveučilišna naklada 2022.) napisana je na engleskom jeziku, što je čini dostupnom svojim korisnicima – studentima na nižim i srednjim razinama poznavanja hrvatskoga jezika kojima su potrebna objašnjenja o gramatičkom ustroju hrvatskoga jezika i značenju pojedinih gramatičkih elemenata. Gramatika je namijenjena i samostalnom radu i radu s nastavnikom, a svojim sadržajem prati jezične sadržaje iz već objavljenih Croaticumovih udžbenika za hrvatski kao ini jezik te se zadržava na jezičnim temama koje se u njima obrađuju zato što su upravo te teme najpotrebnije osobama koje nastoje ovladati hrvatskim jezikom. Kako bi se ilustrirala različitost te gramatike od svih postojećih gramatika i pokazala njezina posvećenost osobama koje uče hrvatski kao ini jezik, vrijedi pogledati o kojim je temama riječ i kojim se redom obrađuju. To su: vrste riječi u hrvatskom jeziku; imenice; imenice i rod; imenice i padeži; brojevi; lične zamjenice; glagoli; prezent glagola *biti*; nominativ (upotreba i oblici); pridjevi; posvojne zamjenice; posvojni pridjevi; osnovni tipovi prezenta gla-

gola; ostali tipovi prezenta glagola; prezent modalnih glagola; prilozi; akuzativ (upotreba i oblici); akuzativ i izražavanje izravnog objekta; akuzativ s prijedlozima *u* i *na*; akuzativ u vremenskim izrazima; akuzativ s prijedlozima *za*, *po*, *kroz* i *uz*; akuzativ ličnih zamjenica; akuzativ s glagolima *boljeti*, *zanimati* i sl.; lokativ (upotreba i oblici); lokativ s prijedlozima *u* i *na*; razlika između akuzativa i lokativa s prijedlozima *u* i *na*; lokativ i imena zemalja i mjesta; lokativ s prijedlogom *po*; lokativ s prijedlogom *o*; lokativ u vremenskim izrazima; lične zamjenice u lokativu; perfekt glagola koji u infinitivu završavaju nastavkom *-ti*; perfekt glagola koji u infinitivu završavaju nastavkom *-ći*; futur; dativ (upotreba i oblici); dativ i izražavanje primatelja; dativ s prijedlozima *prema* i *k*, *nasuprot*, *unatoč* i *usprkos*; lične zamjenice u dativu; dativ kojim se izražava doživljaj, osjet ili mišljenje; dativ u izražavanju želja; dativ s glagolom *sviđati se*; dativ s glagolima; instrumental (značenje i oblici); instrumental koji izražava sredstvo; instrumental koji izražava društvo; instrumental koji izražava dodatak; instrumental s prijedlozima *nad*, *pod*, *pred*, *za* i *među*; instrumental kojim se izražavaju ponavljajuće aktivnosti; instrumental s pridjevima; instrumental s glagolima; lične zamjenice u instrumentalu; genitiv (upotreba i oblici); genitiv s prostornim značenjem, odnosno s prijedlozima *od*, *iz*, *ispred* i sl.; genitiv s vremenskim značenjem, odnosno s prijedlozima *prije*, *poslije* itd.; genitiv s prijedlozima *protiv*, *zbog*, *bez*, *osim* i *od*; genitiv s glagolskim oblicima *ima* i *nema*; genitiv kojim se objašnjava ili precizira značenje; genitiv s glagolima; lične zamjenice u genitivu; genitiv s kvantifikatorima *puno*, *malo* i sl.; genitiv s brojivim i nebrojivim imenicama; genitiv i brojevi; pregled sklonidbenih oblika imenica; pregled sklonidbenih oblika ličnih zamjenica; pregled upotrebe padežnih oblika ličnih zamjenica; upitne riječi (pregled); pregled glagolskih vremena; oblici vokativa; imena i prezimena; netipične imenice; redni brojevi; datumi; glagolski vid; glagoli s česticom *se*; imperativ; kondicional; negacija; redosljed riječi; ustroj rečenice; pridjevski padežni oblici (pregled); povratno-posvojna zamjenica *svoj*; kako opisivati; kako uspoređivati; terminologija korištena u ovoj knjizi i njezini hrvatski prijevodni ekvivalenti. Pogledom na teme osvjedočili smo se o činjenici da je *Basic Croatian Grammar: For Croatian Language Learners* napisana tako da preduhitri studentska pitanja, odnosno da ih spremno dočeka nudeći objašnjenja i rješenja najčešćih dilema – kako studentima, tako i poučavateljima. Iskusnim je lektorima već na prvi pogled jasno da su teme pojedinih poglavlja formirane oko jezičnih jedinica koje se poučavaju, i to redom kojim se obično poučavaju. Zbog toga bi ovu knjigu bilo jako korisno čitati po redu i ne preskakati poglavlja te se njome služiti paralelno s učenjem hrvatskoga jezika po nekome od Croaticumovih udžbenika.

Kako se na temelju naslova koji sadržava riječ „osnovna, bazična“ ne bi stvorio pogrešan dojam o ovoj knjizi (ona je bazična u smislu da se bavi temama koje su bazične neizvornim govornicima koji ovladavaju hrvatskim jezikom, a ne u smislu da su objašnjenja u njoj bazična, dakle jednostavna i elementarna), važno je naglasiti kako je riječ o gramatici koja je utemeljena u suvremenim lingvističkim istraživanjima i, premda je riječ o praktičnoj gramatici namijenjenoj primjeni u poučavanju neizvornih govornika, odlikuje je vrsna teorijska podloga te se i po tome razlikuje od

većine gramatika namijenjenih poučavanju jezika u kojima (gloto)didaktička komponenta preteže nad lingvističkom. Velika je vrijednost ove gramatike što gramatičkim elementima pristupa ističući njihovo značenje i ulogu u komunikaciji te time odgovara na mnogobrojna pitanja koja počinju riječju *zašto*. To je osobito važno istaknuti s obzirom na činjenicu da učenici ovladavaju gramatikom onoliko koliko je smatraju svrsishodnim sredstvom za izražavanje određenog značenja i ostvarivanje komunikacije. Kada značenje ne bi bilo istaknuto, gramatika bi za učenike hrvatskoga kao inoga jezika bila samo nezanimljiva i neupotrebljiva zbirka formalnih svojstava hrvatskoga jezika.

Od knjige *Basic Croatian Grammar: For Croatian Language Learners* imat će puno koristi prije svega lektori hrvatskoga jezika u Hrvatskoj i inozemstvu (lektori te profesori i učitelji koji poučavaju hrvatski kao ini na stranim i domaćim sveučilištima, u ljetnim školama, u dopunskim hrvatskim školama u inozemstvu i sl.), strani studenti kroatistike i slavistike (korisnici stipendija, studenti u programima različitih sveučilišnih razmjena), prevoditelji i drugi jezični stručnjaci, hrvatski iseljenici koji žele poboljšati poznavanje hrvatskoga te polaznici ostalih tečajeva hrvatskoga jezika koji u nastavnim programima imaju potrebu za nastavnim materijalom ove vrste. Premda je namijenjena ponajprije poučavanju u sveučilišnom kontekstu, i to studenata početnih i srednjih razina poznavanja hrvatskoga jezika, može se koristiti i puno šire, u različitim didaktičkim kontekstima i na svim razinama učenja hrvatskoga jezika jer je hrvatski jezik u kojem postoji potreba za gramatičkim objašnjenjima na svim razinama učenja i poučavanja.

Basic Croatian Grammar: For Croatian Language Learners rezultat je primjene suvremenih glotodidaktičkih i lingvističkih spoznaja te rezultata znanstvenih istraživanja. Ona služi kao podrška poučavanju i ovladavanju hrvatskim kao inim jezikom te pridonosi poznavanju gramatike hrvatskoga jezika bez koje je učenje i ovladavanje jezikom nemoguće. Donosi opis izabranih tema iz morfologije i sintakse hrvatskoga jezika koji je prikladan za osobe koje nemaju izvornojezičnu kompetenciju, a njezini jezični opisi kompetentni su i precizni te odgovaraju na pitanja koja učenici i studenti hrvatskoga kao inoga jezika najčešće postavljaju. Sve to čini je dragocjenim nastavnim resursom u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika.

Ranka Đurđević

Poziv na dijalog

Prikaz udžbenika (2021.) i vježbenice (2022.) za razine A1–A2 RAZGOVARAJTE S NAMA! autorica Marice Čilaš Mikulić, Milvije Gulešić Machata i Sande Lucije Udier

Hrvatska sveučilišna naklada

Suvremeni učenik inog jezika ne želi jednosmjerno učenje, ne želi samo ovladavati jezikom i upoznavati kulturu jedino tog jezika. U tom procesu želi sudjelovati kao ravnopravan sudionik kulturne razmjene. Dobro to znaju autorice novog sveučilišnog udžbenika i vježbenice hrvatskoga jezika za razine A1–A2 *Razgovarajte s nama!*, namijenjenih ovladavanju pripremnom i temeljnom razinom jezične kompetencije hrvatskoga jezika. Marica Čilaš Mikulić, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier uspješno su prenijele dugogodišnje iskustvo iz svojih, među ostalim, kulturno i jezično raznolikih učionica u kojima u Croaticumu - Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik vode multikulturni dijalog na hrvatskom jeziku sa svojim učenicima iz cijelog svijeta. One nisu prvi put autorice udžbenika za ovu razinu. Zajedno s kolegicom Dinkom Pasini izdale su prvi takav udžbenik nastao u Croaticumu (2006.), čime su se pridružile skupini autora koji su u sklopu škola stranih jezika u kojima su sami radili ukoričivali svoje iskustvo u udžbenike za početnike (npr. Kosovac i Lukić 2004. i 2005., Barešić 2006. i 2007.), koji su doduše bili dorađena izdanja nekih starijih udžbenika, za razliku od ovoga.

Marica Čilaš Mikulić, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier nisu, dakako, ni prvi put autorice udžbenika za poučavanje hrvatskoga kao inog jezika (HIJ-a) općenito. Naime, ovaj udžbenik i vježbenicu pridružuju dosadašnjim četirima svojim udžbenicima i vježbenicama iz serije *Razgovarajte s nama!* od kojih trima zajedničkim (A2–B1, B1–B2, B2) i jednoj koju potpisuju Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier (B2–C1). Kao i ostali udžbenici i vježbenice, i ovaj najnoviji udžbenik i vježbenica namijenjeni su studentima kroatistike i slavistike, hrvatskim iseljenicima i njihovim potomcima te svim ostalim polaznicima tečajeva hrvatskoga jezika s većim brojem sati (150 i više) i njihovim poučavateljima koji udžbenik i vježbenicu mogu primjenjivati i na individualnoj nastavi.

Iako kao i u prethodnim udžbenicima *Razgovarajte s nama!* slijede komunikacijsko načelo prezentacije građe za stjecanje komunikacijske, gramatičke i kulturne kompetencije te sadržajnu strukturu koja uključuje istaknute lekseme i kolokacije koji prate temu svake cjeline, kao i jezik u različitim situacijama i svakodnevnu kulturu, u ovom su novom udžbeniku i vježbenici autorice otišle korak dalje u želji da njihovi korisnici početnici što prije i sigurnije postanu komunikacijski kompetentni na razini kojom ovladavaju. Naime, svaka se od 15 cjelina sastoji od dijaloga i tekstova (uglavnom didaktičkih). Nakon dijaloga i tekstova slijede vježbe za razumijevanje

i teme za razgovor. Svaka cjelina ima i tekstove o običajima i navikama stanovnika Hrvatske (što jedu i piju, kako provode vikend i slično), tekstove o zemljopisnim, povijesnim i kulturnim zanimljivostima Hrvatske. U leksičkim i komunikacijskim vježbama od korisnika udžbenika traži se aktivno sudjelovanje u smislu da istražuju podatke o hrvatskim, ali i svjetskim pojavama pa korisnik cijelo vrijeme ima osjećaj da je dio svijeta, a ne da se uljuljao u mikrouniverzum malog hrvatskog jezika koji ima tako izazovnu gramatiku.

Nije nepoznato da inojezični učenici hrvatskoga, ako ga već nemaju unaprijed, strah od gramatike razviju zbog preplavljenosti razvedenim gramatičkim oblicima. Bogato iskustvo u poučavanju neizvornih govornika hrvatskoga, radovi na prijašnjim udžbenicima, sudjelovanje na projektima i međudjelovanje u Croaticumovoj radnoj sredini, kako i same autorice ističu, dovelo je do zaista zrelog, iznimno osviještenog pristupa prezentaciji gramatičkih sadržaja, kakav mogu imati samo oni koji se iznova i iznova suočavaju s učenicima koji dolaze iz jezika različite gramatičke složenosti i podrijetla. Tako je gramatički dio u udžbeniku raspoređen u tablice i obiluje primjerima s jasno istaknutim izuzecima od pravila koji se također intenzivno uvježbavaju ako čestota njihove uporabe to nalaže. Autorice su se vodile načelom manje je više i pri obradi netipičnih oblika birale one najčešće, makar to značilo da će se obraditi samo primjerice dva-tri glagola iz neke posebne skupine. Na početku je poželjnije i opravdanije dobro ovladati npr. perfektom glagola *reći*, negoli učenike opterećivati drugim glagolima iz te skupine koji im na početnoj razini ovladavanja i neće biti od velike koristi, a zauzet će memorijski kapacitet dodatnim vokabularom. Pri obradi gramatičkih tema doskočilo se gotovo svim mogućim zbunjenostima koje učenici HIIJ-a mogu pokazivati, npr. nerazlikovanje uporabe upitnoga priloga *kako* i upitno-odnosne zamjenice *kakav*. Zatim, dobro je vremenski ugođena obrada modalnih glagola nakon što je ovladan prezent čestih i/ili prototipnih glagola, a sami modalni glagoli iznijansirano su obrađeni za potrebe što jasnije komunikacije (suodnos glagola *morati* i *trebati*, *smjeti* i *moći*, uz glagol *htjeti* uveden je glagol *željeti* koji se često ostvaruje u modalnoj ulozi) pri čemu se njihovo značenje prikazuje i uporaba uvježbava na brojnim primjerima i uvijek dobrodošlim vizualnim prikazima.

Primjereni i uspješni vizualni prikazi velika su potpora cjelokupnoga udžbeničkog sadržaja. Uz spomenuto prikazuju hrvatsko zemljopisno i kulturno blago te svakodnevnji život u Hrvatskoj, pri čemu se od učenika traži da govore o takvim sadržajima u svojoj kulturi. Stjecanju komunikacijske kompetencije ne može se umaknuti ni kada se uvježbava gramatika. Gramatičke vježbe nisu namijenjene samo uvježbavanju gramatičke preciznosti, gramatika ionako nije radi sebe same. I one su izvor nekih kulturnih informacija, npr. cijena kulturnih sadržaja, kao i zadovoljenja komunikacijskih potreba kroz opetovane vrlo upotrebljive konstrukcije (npr. uvježbavanja pitanja *U čemu je problem?* ili fraze *biti dobar u čemu*). Vrlo je praktično što udžbenik ima rječnik s popisom riječi iz udžbeničkih cjelina s osnovnim gramatičkim i drugim informacijama i obilježenim mjestom naglaska. Riječi su prevedene na engleski i španjolski jezik. Ova se dva jezika mogu naći i unutar svake cjeline u gramatičkom

dijelu udžbenika. Naime, objašnjenja se pojedinih gramatičkih pravila, koja su tablično prikazana, donose na hrvatskom (kao pomoć nastavnicima HIJ-a jer je udžbenik namijenjen za rad s nastavnikom), te na engleskom i španjolskom (jer su ti jezici dominantni jezici polaznika Croaticuma). Heterogenost jezika u učionici ključna je misao vodilja načina oblikovanja udžbenika i vježbenice, koji su prije negoli su objavljeni isprobani u više skupina jezično heterogenih učenika hrvatskoga jezika u Croaticumu.

Vježbenica se sastoji od mnogo gramatičkih, leksičkih i pravopisnih (što je novost u prezentaciji jezičnoga sadržaja na ovoj razini) vježba s rješenjima za samoprovjeru te vježba pisanja eseja sa zadanim brojem riječi s ciljem primjene novonaučenoga vokabulara i struktura. Vježbe prate gradivo udžbenika i pokazuju opravdano obrnuto načelo o količini: što više vježbi, to bolje. Zadaci će zadovoljiti i potrebe nastavnika za što raznolikijim vježbama i potrebe učenika za što više samostalnog vježbanja. Na kraju se nalaze shematski pregled gramatike i popis glagola s rekcijama te zvučni zapisi tekstova iz udžbenika. U vježbenici se tekstovi iz udžbenika koriste u svrhu razumijevanja slušanoga teksta, a nalaze se s izostavljenim riječima koje je potrebno upisati. To se može raditi tako da se ti tekstovi slušaju pa se zapisuje ono što se čuje ili tako da se riječi upisuju prema sjećanju i/ili razumijevanju samog sadržaja. Različitim se podražajima ljudski mozak potiče na što bolje zapamćivanje. Podražaja je i u udžbeniku i u vježbenici mnogo (za čitanje, za gledanje, za slušanje, za pisanje), no odmjereni su u smislu da je struktura cjelina postojana, što učeniku ulijeva osjećaj sigurnosti. Tomu pridonose i tablični popisi novonaučenih riječi u na kraju svake cjeline u vježbenici.

Osjećaj sigurnosti svaki učenik jezika gradi i stjecanjem izgovorne kompetencije. Stoga je velika vrijednost vježbenice Zvučna vježbenica namijenjena samostalnom učenju. Vježbe u njoj pomoći će u ovladavanju fonetsko-fonološkim sustavom hrvatskog jezika, u razumijevanju slušanja i u pisanju. U predgovoru se Zvučnoj vježbenici upozorava učenika HIJ-a da je važno dobro čuti izgovor pojedinih glasova i izgovornih cjelina kako bi mogao prepoznati značenje sadržaja govora te da je važno uvježbavati pravilan izgovor kako bi bio sposoban što slobodnije komunicirati pri čemu ga se ohrabruje da bude uporan i strpljiv na tom putu.

Kao najmlađi u seriji *Razgovarajte s nama!*, ovi priručnici pokazuju da su u tijeku i s tehničkim potrebama svojeg vremena (npr. imaju poveznicu preko QR koda za reprodukciju zvučnih zapisa i osuvremenjeno proširen popis zanimanja, npr. *bloger* i *blogerica*).

Razgovarajte s nama! za razine A1–A2 učeniku hrvatskoga kao inoga nude visok stupanj identifikacije sa sadržajem. Naime, udžbenik prati dvojicu braće podrijetlom Hrvata iz Čilea i njihove zgode tijekom boravka u Hrvatskoj i na tečaju jezika koje ih vode u dobro osmišljene, a opet autentične komunikacijske situacije. Nasljedni ili predački govornici hrvatskoga kao inog jezika jedni su od tipičnih polaznika u Croaticumu – mjestu s kojega sve svoje učenike autorice pozivaju na dijalog ne samo naslovom, nego pomno osmišljenim sadržajem koji je uključiv (učenici su pozvani da

istražuju druge zemlje, ne samo Hrvatsku, i dobrodošle su informacije o kulturama sa svih kontinenata), životno koristan s obzirom na leksik iz okruženja (npr. studentski život na fakultetu, raspravljanje o cijenama, stanovanju, hrani, piću itd.) te odmjeran (što se očituje u postupnoj gradnji sposobnosti govorenja i pisanja o istom sadržaju, primjerice o dnevnoj rutini o kojoj se govori prilikom učenja akuzativa cilja i vremena i leksika za doba dana, a zatim se proširuje pri obradi genitiva učenjem prijedloga i prijedložnih izraza za *vrijeme, prije, poslije* itd.).

Iz svega proizlazi da će razgovori tijekom primjene udžbenika i vježbenice *Razgovarajte s nama!* za razine A1–A2 biti bogati i obogaćujući, poticajni i usmjereni, zanimljivi i informativni, a prije (ili poslije) svega jezično i kulturno kompetentni na odgovarajućoj razini ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom.

Lesja Steblina

Kroatistika u Kijevu – jedan od najstarijih studija hrvatskoga jezika u inozemstvu

Studij hrvatskoga jezika i književnosti u Kijevu studij je gdje tijekom skoro 30 godina na osnovi međudržavnih ugovora i materijalne potpore Vlade Republike Hrvatske uspješno rade lektori iz Hrvatske zajedno s ukrajinskim nastavnicima obrazujući ukrajinske kroatiste.

Hrvatski jezik i književnost jedan je od nastavno-znanstvenih smjerova na Katedri za slavensku filologiju Instituta za filologiju Kijevskog nacionalnog sveučilišta Taras Ševčenko. Riječ je o jednom od najstarijih i najvećih ukrajinskih sveučilišta te jednoj od dviju visokoškolskih ustanova u suvremenoj Ukrajini gdje se studira kroatistika. Kao zasebno obrazovno i znanstveno područje kroatistika je u Kijevu utemeljena 1993. To je bio logičan korak u dugotrajnom razvoju ukrajinske i kijevske slavistike.

Početak proučavanja slavenskih jezika i književnosti na Kijevskom sveučilištu Sveti Vladimir (sada Taras Ševčenko) vezan je uz otvaranje Katedre za povijest i književnost slavenskih narječja (1842.). Na početku razvoja istočnoslavenske slavistike poznavanje jezika smatralo se sredstvom proučavanja književnosti i povijesti naroda, a kasnije, na početku 20. stoljeća, slavenski se jezici pojavljuju ne više samo kao posebni akademski kolegiji, naprimjer Poredbena gramatika slavenskih jezika i Srpskohrvatski jezik, već i kao predmet znanstvene analize. O zanimanju za hrvatsku povijest, jezik i kulturu već u to vrijeme svjedoči poznata studija „Kajkavsko narječje“ sveučilišnoga profesora Aleksandra Lukjanenka. Nakon prekida u radu, izazvanoga represijom, sveučilišni studij slavistike u Kijevu obnovio je akademik Leonid Bulahovski godine 1947., a izravno je poučavanje južnoslavenskih jezika započelo tek kasnije. Godine 1973. započelo se s upisivanjem po osam studenata na zasebnu specijalizaciju naziva „srpskohrvatski jezik i književnost“. Studij je trajao pet godina, tri početna semestra bila su posvećena poučavanju književnog jezika s ciljem postizanja opće komunikacijske kompetencije, zatim se pozornost usredotočivala na sustavno proučavanje nastavnih kolegija – Osnove slavenskog jezika (fonetika i fonologija, morfologija, sintaksa, stilistika), Povijest književnog jezika, Povijesna gramatika, Frazologija, Leksikologija, Leksikografija i Prevođenje. Posljednji semestar studija bio je posvećen pisanju diplomskoga rada.

Spozna je o hrvatskoj književnosti studenti su stjecali proučavanjem djela najvećih hrvatskih pisaca, a hrvatskim su jezikom ovladavali na kolegijima iz gramatike i stilistike, kao i na jezičnim vježbama s lektorima iz Jugoslavije te u jezičnom okruženju za vrijeme boravka u Hrvatskoj na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, kamo su najbolji studenti dolazili na preddiplomsku praksu na osnovi sporazuma o suradnji između dvaju sveučilišta.

Nakon proglašenja neovisnosti Republike Hrvatske Kijevsko nacionalno sveučilište Taras Ševčenko bilo je jedna od prvih obrazovnih ustanova u svijetu gdje je kroati-

stika dobila status zasebne specijalizacije – od 1993. svake druge godine grupa studenata upisivala je smjer Hrvatski i ukrajinski jezik i književnost, a nakon četiri godine studija najbolji studenti upisivali su magistarski stupanj (dvije godine) te poslijediplomski studij. Globalne promjene u suvremenom svijetu, promjene u ukrajinskom obrazovnom sustavu te osjetno smanjenje broja studenata iz demografskih i ekonomskih razloga potaknuli su na Katedri za slavensku filologiju intenzivno promišljanje o promjenama u nastavnim planovima i prilagodbi kurikula suvremenim pragmatičnim zahtjevima društva. Tako je 2015. godine u nastavni plan uvršteno Prevođenje kao zasebna specijalizacija, a 2021. godine započeo je upis studenata na novu specijalizaciju naziva Hrvatski jezik i književnost i engleski jezik, što je odmah rezultiralo povećanjem zanimanja za studij, pa na prvoj godini studija sada ima deset studenata.

Hrvatski se jezik poučava od početne razine, na kraju trećeg semestra studenti obično dostižu razinu B2, zatim slijedi sustavno proučavanje jezika. U nastavi se aktivno koristi suvremena znanstvena i metodička literatura objavljena u Hrvatskoj, posebice ona centra Croaticum, koji se s velikim uspjehom specijalizirao za poučavanje hrvatskoga kao drugog i stranog jezika i s kojim kijevska Katedra za slavensku filologiju surađuje dulje vrijeme.

Kurikul iz hrvatske književnosti podijeljen je na razdoblja koja predstavljaju najpoznatiji hrvatski književnici i njihova najvažnija djela. Uz obvezne studentima se nudi niz izbornih kolegija o hrvatskom jeziku, književnosti i prevođenju.

Hrvatski se jezik također poučava kao drugi slavenski jezik u grupama studenata koji studiraju češki, poljski ili bugarski jezik. Neko su se vrijeme slavenski jezici (pa i hrvatski) predavali studentima drugih fakulteta Kijevskoga nacionalnog sveučilišta Taras Ševčenko – Povijesnoga i Novinarskoga fakulteta te Instituta za međunarodne odnose. Međuslavistički razmjenski stipendijski programi drugih slavenskih zemalja daju kijevskim kroatistima mogućnost provesti semestre u Češkoj, Bugarskoj, Srbiji i Sloveniji, pa na kraju studija oni razumiju i govore tri ili četiri slavenska jezika te poznaju kulturološke i društveno-povijesne prilike tih zemalja.

U nastavi na kroatističkom smjeru sada sudjeluju ukrajinske profesorice koje su također diplomirale slavistiku na Kijevskom nacionalnom sveučilištu Taras Ševčenko – Olena Dziuba-Pogrebniak, Lesja Steblina, Natalja Bilik, Lesja Petrovska, Olena Derkač i razmjenski lektor iz Hrvatske Robert Bebek. Uz predavanja i vježbe nastavnici vode samostalan rad studenata, mentoriraju diplomske i magistarske radove, organiziraju kulturno-umjetničke priredbe u Institutu za filologiju i na Sveučilištu povodom važnih datuma i događanja u Hrvatskoj, organiziraju predavanja gostujućih hrvatskih profesora, susrete s ukrajinskim i hrvatskim književnicima te predstavljanja novih hrvatskih izdanja.

Potpota i pomoć Republike Hrvatske na državnoj razini imaju važnu ulogu u obrazovanju kijevskih kroatista. Tijekom studija svi studenti imaju priliku doći i dulje vrijeme studirati na hrvatskim sveučilištima u okviru programa *Erasmus+* ili semestralnih stipendija Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Također se dodjeljuje stipendija Zagrebačke slavističke škole. Posljednjih godina program

Erasmus+ omogućio je i nastavnicima da posjete partnerska hrvatska sveučilišta i održavaju predavanja studentima ukrajinistike i slavistike.

Drugi smjer pomoći kijevoj kroatistici očituje se u dugogodišnjoj institucionalnoj potpori lektoratu hrvatskog jezika i književnosti. Na Katedri su kao lektori radili: Milenko Popović (1988–1989), Vasil Strehaljuk (1993–1994), Vanja Švačko (1995–1998), Nino Žodan (1998–1999), Igor Živković (2000–2002), Mirjana Bračko (2002–2005), Ana Mandić (2005–2007), Ninoslav Radaković (2007–2009), Tanja Diklić (2009–2012), Sanja Aslanovski (2012–2015), Zlatan Mrakužić (2015–2016), Goran Marjanović (2016–2019) i Robert Bebek (od 2019). Lektor se izabire na natječaju Ministarstva obrazovanja i znanosti Republike Hrvatske, a izbor potvrđuje Institut za filologiju. Lektori su uvijek aktivno uključeni u nastavni proces, a predaju i jezične i književne kolegije. Uz to lektor često organizira kulturno-umjetničke događaje, koordinira prijavu studenata za stipendije, sudjeluje u dobrotvornim aktivnostima sveučilišta (naprimjer, lektor Robert Bebek i studenti preveli su 2019. audiovodić za Muzej gladomora i genocida) i u predstavljanjima kijevske slavistike na Danima otvorenih vrata Sveučilišta diljem Ukrajine.

Jedno se vrijeme na osnovi sporazuma o međusveučilišnoj suradnji održavala razmjena grupa kijejskih i zagrebačkih studenata. Tijekom dva tjedna studenti su slušali predavanja na sveučilištu, upoznavali se s kulturom i povijesnim spomenicima Kijeva i Zagreba.

Kijejska kroatistika djeluje i razvija se uz potporu i pomoć Veleposlanstva Republike Hrvatske u Ukrajini. Veleposlanici Republike Hrvatske u Ukrajini uvijek nalaze vremena i dobre volje za posjete i komunikaciju s nastavnicima i studentima Katedre za slavensku filologiju, pomažu u organizaciji i održavanju kulturno-umjetničkih događanja, pozivaju poznate hrvatske znanstvenike na Sveučilište da održe predavanja te opremaju knjižnicu suvremenom znanstvenom literaturom i djelima lijepe književnosti. Proteklih su godina uz podršku Veleposlanstva RH u Kijevu priređeni Dani hrvatske kulture u Ukrajini (svibanj 2019., travanj 2021.), održana su predavanja veleposlanice Republike Hrvatske u Ukrajini Anice Džamić za hrvatske studente (lipanj 2019., lipanj 2020.) te predstavljanje kijejske kroatistike (rujan 2021.). Također se za ukrajinske studente kroatistike u Veleposlanstvu RH održavao Konverzacijski klub, nagrađivali su se najbolji studenti, predstavljala su se književna djela i organizirale umjetničke izložbe te se sudjelovalo u javnim događanjima u Kijevu predstavljajući Hrvatsku. Veleposlanstvo RH također je omogućavalo studentima odlazak na predstave gostujućih hrvatskih kazališta. Veliki poticaj za razvoj ukrajinske i kijejske kroatistike bilo je otvorenje Centra za hrvatski jezik i kulturu u prosincu 2021. godine. Centar za hrvatski jezik i kulturu zamišljen je kao obrazovna, znanstveno-istraživačka baza te centar za promicanje hrvatskog jezika i kulture u Kijevu i diljem Ukrajine. Centar je opremljen i osposobljen za nastavu uz svesrdnu potporu i zalaganje Veleposlanstva Republike Hrvatske, Ministarstva obrazovanja i znanosti Republike Hrvatske, Rektorata Kijevskoga nacionalnoga sveučilišta Taras Ševčenko i Katedre za slavistiku Instituta za filologiju.

Važno je područje rada kijevske kroatistike i znanstveni rad te objavljivanje knjiga i radova. U posljednje vrijeme na Katedri za slavensku filologiju pripremljene su i obranjene dvije kroatističke doktorske disertacije – „Strukturna i funkcionalna analiza jezika pjesništva“ (na temelju ukrajinske, hrvatske i poljske poezije prve četvrtine 20. stoljeća) Olge Pjatecke i „Ženska proza u kontekstu hrvatske književnosti druge polovice 20. stoljeća“ Julije Pisarenko. Među znanstvenim i popularno-znanstvenim publikacijama nastavnika iz područja kroatistike i ukrajinsko-hrvatskih kulturnih veza jesu: autorska monografija Olene Dzjube-Pogrebniak „Prvi svjetski rat u književnostima Južnih Slavena“, poglavlje u kolektivnoj monografiji „Ševčenkove studije u suvremenom svijetu“, specijalizirana leksikografska publikacija „Ukrajinsko-hrvatski rječnik lingvističkog nazivlja“, „Priručnik za proučavanje dubrovačko-dalmatinske renesansne književnosti“, priručnici „Povijest hrvatske kulture od njezina početka do kraja drugog tisućljeća“, „Povijest slavenske kulture (bugarska, poljska, srpska, hrvatska, češka)“, „Povijest slavenskih književnosti (srpska, hrvatska, slovenska, bugarska, češka, bjeloruska)“ te članci u raznim znanstvenim časopisima u Ukrajini i inozemstvu, posebice u zborniku „Komparativna proučavanja slavenskih jezika i književnosti“ u znak sjećanja na akademika Leonida Bulakovskoga: „Počeci i perspektive ukrajinsko-srpske i ukrajinsko-hrvatske leksikografije“, „Hrvatska riječ o ukrajinskom geniju: recepcija djela Tarasa Ševčenka u Hrvatskoj“, „Prvi svjetski rat na stranicama hrvatske *Njive*“, „U logoru – Haličina M. Krleže: galicijski naglasak hrvatske drame“, „Kijevske adrese Vatroslava Jagića“, „Tradicije sveučilišne slavistike u Ukrajini i izazovi današnjice“, „Jezična sastavnica sadržaja udžbenika hrvatskoga za strane studente“, „Leksička semantika u aspektu međujezične i međukulturne korespondencije (na primjeru usporedbe ukrajinskog i hrvatskog jezika)“, „Rat i san Tita Strozija“ i dr.

Aktivno zanimanje studenata za hrvatski jezik, književnost i kulturu poprima različite oblike, određujući njihov životni put. Tako je kroatistica Irina Markova već na kraju svojega magistarskoga studija imala nekoliko objavljenih knjiga – „Ukrajinsko-hrvatski tematski rječnik“ te prijevode hrvatskih knjiga na ukrajinski jezik – „Astarot“ Ive Brešana, „Kockanje sa sudbinom“ Ive Brešana i „Žrtve sanjaju veliku ratnu pobjedu“ Miljenka Jergovića, a sada nastavlja s prijevodima neumorno upoznavajući ukrajinske čitatelje s hrvatskom književnošću.

Promjene zahvaćaju studije i planira se da će u budućnosti cilj studija slavistike biti formiranje stručne kompetencije u više smjerova – u komunikacijskom, prijevodnom, kulturološkom, pedagoškom, znanstvenom – u okvirima filološkoga obrazovnoga profila, gdje će nekoliko stranih jezika biti predmetom proučavanja i znanstvene analize, sredstvom za proučavanje književnosti i posrednicima u usvajanju obrazovnih i znanstvenih informacija. To bi sve zajedno omogućilo ozbiljnu profesionalnu spremu i budući uspješan rad kroatistima: prevoditeljima, znanstvenicima, diplomatima i nastavnicima.

Nažalost, u ljetnom semestru akademske godine 2021./2022. agresija Rusije na Ukrajinu stavila je nove neočekivane izazove pred kijevsku kroatistiku, kao i pred čitav obrazovni sustav zemlje. Spašavajući se od rata i razaranja, mnogi su Ukrajinci bili

primorani napustiti svoje domove. Nastavnici i studenti našli su se daleko od Kijeva, u mirnijim područjima, ali često bez sigurne internetske veze koja je i u dvjema pandemijskim godinama bila jedini način za održavanje nastave na daljinu. Republika je Hrvatska među prvim državama ponudila pomoć ukrajinskim izbjeglicama, a hrvatska su sveučilišta pozvala ukrajinske studente da nastave studij na fakultetima u Hrvatskoj. Sada na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studiraju četiri kijevske kroatistice, dok ostali studenti, zajedno sa svojim profesorima, nastavljaju studij na daljinu, nastojeći i u ovim teškim uvjetima ispuniti nastavni plan na vrijeme te uspješno položiti ispite. Vjerujući u pobjedu, zahvaljujemo na podršci i pomoći te nastavljamo raditi ono čemu smo s ljubavlju i predanošću posvetili svoj profesionalni život – održavanju i jačanju veza Ukrajine i Hrvatske.

FF press

cijena: 13,00 € / 97,95 kn
ISBN 978-953-379-009-1

